MARCEL PETRIȘOR

CUTEZĂTORII

CRIȘAN

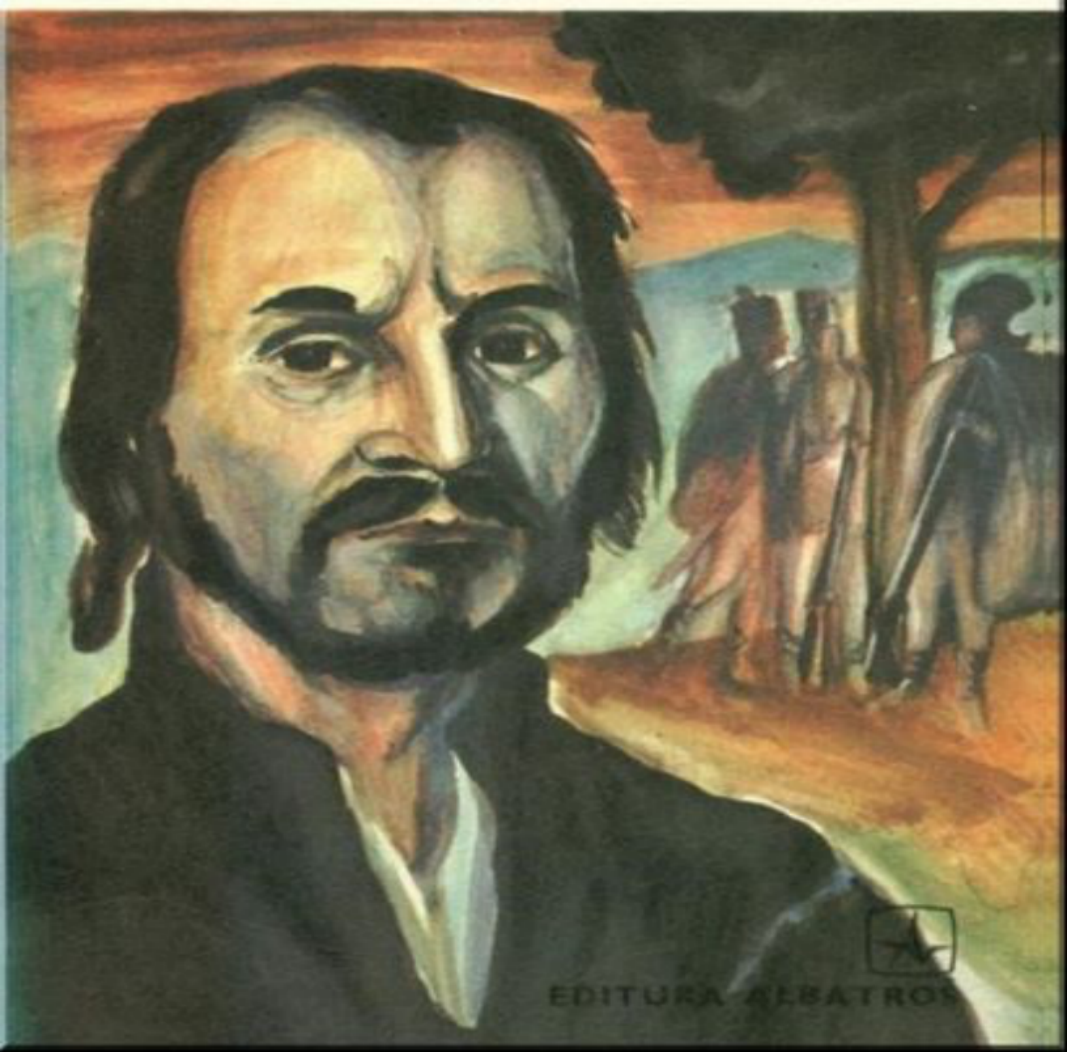

EDITURA ALBATROS

MARCEL PETRIȘOR

CRIȘAN

COLECȚIA CUTEZĂTORII

Editura Albatros, București, 1977

Versiunea digitală 2.0 - martie 2022

Coperta: Adrian Ionescu

„Iar Crișan
a tăcut
ca să vorbească
vremurile…”

George Marcu, țăran din Vaca, de lângă Brad, ședea pe un butuc cu capul în pumni și căciula trasă pe ochi. Zidurile încăperii din Bălgrad, în care-l băgaseră, erau cenușii și afară dădea spre iarnă. Gerul se întețise. Crăciunul trecuse, iar creștinii, deși erau la începutul câșlegilor, se frământau cumplit. Se frământa și el. Răsuflarea-i șuiera ca biciul și, din când în când, omul scuipa. Deodată se ridică în picioare. Se apropie de ușă, trase cu urechea la zgomotele de pe gang și, auzind un ușor sforăit, se opri. Slujitorul împărăției dormea. Îl privi îndelung printr-o crăpătură și-l văzu cum, tolănit pe un scaun, stătea învelit într-o bundă cenușie. Nările i se umflau ritmic peste mustața-i neagră.

*

„Acuma”, și George Marcu își strânse șnurul făcut din nojițele de la opinci în jurul grumazului, cufundându-se cu totul în sine.

Treptat-treptat, încăperea se făcu în jurul lui cenușie apoi ca țundra[1], și-n cele din urmă neagră, neagră de tot. Propriu-i chip i se ivi atunci, în întunericul încăperii, ca o icoană. Se vedea bine, dar nu se dumirea cum și nici de ce. Privându-se drept în ochi, cum se privise odinioară în oglinda izvoarelor din care băuse apă, se-ntrebă, sau i se păru că se întreabă, de ce ar face asta? Nu știu să-și răspundă pân’ce se pomeni că sufletul i se destramă, lăsând să-i izvorască din adâncuri tot ce făcuse în viață.

Nedumeririle minții, luminate altfel acum, îi cădeau pe inimă ca grindina, pustiindu-i și deslânându-i toate îndrituirile, pe care altă dată și le-nchegase atât de bine.

Se deșirau în el gândurile și amintirile de la capăt, ca trama unor ițe folosite la o țesătură care nu mai trebuia nimănui, reîmpletindu-se însă încet, încet, pe-un alt rost, la celălalt capăt al inimii lui, în urzeala unor vreri pe care un ochi lăuntric luneca alene precum lunecă în noapte carul mare peste Găina.

Își revedea trecutul, ca-ntr-o covată, în care se răsturnase totul. Și cum nimic nu se mai putea adăuga sau rupe din încâlceala de arătări și gânduri ce-i izvorau de nu știu unde, fu silit să-și răspundă la fiecare întrebare pe care nu și-o pusese niciodată până atunci.

*

Totul începuse de când juraseră la Țebea împreună cu Cloșca și Horia, acolo sub gorun, să facă și pre pământ „precum în Ceruri”. Adică ba nu; de mai înainte, de mult mai înainte, de când colibele stăteau presărate printre castele, ca oile aduse la păscut printre bolovanii Găinii. Și căruțele cu ciubere mergeau șiruri, venind de nu știu unde și îndreptându-se tot într-acolo; căruțe-ncete, cu ierneurile[2] cârpite și obezile scârțâinde, hurducând din bolovan în bolovan în

urma cailor costelivi, care le trăgeau parcă de la-nceputul lumii spre sfârșiturile ei. Căruțașii mergeau pe lângă ele, mai adormiți decât caii. Ce scofâlciți și trași erau la față! Cine-i sugea, Doamne? Ce tânguitor îi sunau în urechi îngânările lor monotone. Da, și totuși ce limpede le auzea! Până și cum căzuse un cal cu ciubere în prăpastie văzu; pagubă dusă pe apa Sâmbetei… atât de fain. Și mai vedea și pruncii străvezii ai moților umblând prin orașele nemțești să-și vândă fluierele și sărărițele ca să aibă un creițar de pită albă. Ce risipite erau satele! Se vedeau ca-ntr-un vis, din Vaca până-n Sodol, împestrițând pădurea și pe ici, pe colo-nconjurând și domniile[3], ca oile măgarii. Satele și domniile! Ce multe erau! Într-o poartă, o femeie stătea-n genunchi și se ruga de sluga unui grof s-o păsuiască un timp, așa cum într-o biserică, printre icoane, o alta plângea „s-o scape Dumnezeu că piere cu copii cu tot”; le vedea și le auzea bine încolțindu-i din adâncurile uitării, ca niște muguri neașteptați.

Ceată de zdrențăroși pornită prin lume să plângă sub opincile lui Dumnezeu! izbucni el. Treabă-i asta! Și totuși așa era, și așa-i vedea. Ce altceva încă mai putea face decât să-i vadă? Să și-i aducă aminte într-o scurgere nesfârșită prin capu-i din ce în ce mai încețoșat de strânsoarea morții? Până și pe baba care căra-n spate un snop de surcele, când trecuse pe lângă el, pe la Tomnatec, o văzu, auzind-o chiar cum îi spunea: „Spre-mpăratul, maică, spre stăpânire, doar-doar ne-o mântui drăguțu’ de biruri și hăl’rele”! Și depărtându-se apoi, de sub povara care-o cocoșase, își răsucise capul cu gura-i strâmbă, c-un dinte da și c-unul ba, uitându-se după el, ca dup-un soare care apunea.

Ce cobe părea pe ceru-ntunecat de-apropierea serii! Și noaptea aceea care-a urmat! Cu cei trei oameni stând strânși la gura sobei, în care ardeau pârâind butuci de brad și de mesteacăn. Doi stăteau nemișcați, în timp ce-al treilea cânta din fluier. Îi auzea bine viersul[4]; era tânguit ca inima-i poate, dacă nu și mai și. Nu se mișca nimic în toată încăperea încremenită-n ascultare. Și cum mai pâlpâiau flăcările pe fețele moșilor!

Deodată, ușa casei se deschise și Cloșca dădu buzna-năuntru.

— Asta nu-i horă, Horio!

— Nu frate Cloșcuț, nu-i, răspunse Horia ridicându-se-n picioare, ca să-i dea scaun.

— Da’ Crișan nu vine? îl întrebă unul dintre bătrâni.

— Io vin din altă parte; nu știu pe unde-i, cred însă că trebuie să pice și el; nu l-ați chemat?

— O să vie, îl liniști Horia; Crișan vine, orice-ar fi, că doar îl știu de-atâta vreme.

Și Horia-l știa bine, bine de tot, dar nu chiar până la capăt.

Oo! de s-ar ști[5] omu-n străfundurile lui! Dar cine putea pătrunde acolo până ce nu se golea, așa cum începuse și el să se golească de

toate câte le cuprinsese-ntr-însul?

Se așezase la un colț al mesei, după ce se mai uitase odată spre pădurea din care-l aștepta să iasă, și focul lumina slab încăperea. Deodată tresăriră la auzirea unui foc de pușcă. Niciunul însă nu știa ce se-ntâmplase, pentru că nici unul nu-l vedea pe cel ce trăsese. El, Crișan, însă-l zărea foarte bine; și pe cel ce trăsese, și pe ortacul său, amândoi fugind spre marginea poienii, de unde le venise zvonul pașilor lui. Îi asmuțiseră pe urme câinele care, mârâind, nu-ndrăznea să intre-n tufiș.

— Valah sau lup trebuie să fi fost, ziceau ei.

Ce bine îi auzea! Și ce bine-și amintea chiar și cum pășise prin hățișuri peste lemnele căzute-n drum! Mergea pieptiș, fără ocolișuri, spre o țintă de la care nu s-ar fi abătut nici în ruptul capului. Mergea cu fruntea plecată să nu-l lovească crengile și ținea ochii-ntredeschiși ca să nu-i pătrundă lapovița printre gene. Trebuie neapărat s-ajungă să-i întâlnească pe cei doi într-un loc dinainte hotărât. Și nu mai avea mult. Câinele cărbunarului începuse chiar să-l adulmece și mârâia. Nu-l lătră însă, că-l cunoscu și i se gudură printre picioare. Se știau doar de-atâta vreme!

În casă, Horia se ridicase-n picioare și întors cu spatele, către cei dinăuntru, le spunea: deschideți că vine Crișan.

Flăcările din vatră-i luminau chipul, jucându-i umbrele pe obraz, și gândurile-n priviri.

Iar el, Crișan, pătrunse-năuntru oprindu-se o clipă-n prag, ca-n rama vremii, chip sortit topirii-n adâncurile uitării, din care nu putea ieși decât singur.

Focul îi aprinse și lui fața bătută de lapoviță și Horia-l privi drept între ochi, întinzându-i mâna.

— Bună sara!

— Bună sara, răspunse el, rotindu-și capul până s-așezară și ceilalți la masă.

— No' să ne-nțelegem acum ce să-i spun împăratului, prinse-a vorbi iar Horia.

Ca și-atunci, răspunsu-i fu același:

— Să văd-nainte ce-ați hotărât voi doi și ce spun și ei.

— Ei, ce să spună? Se plâng, cum bine știi, de ceea ce nici n-ar trebui să-ți mai înșir. Io însă mă gândesc cum să-i spun ca să-nțeleagă c-așa n-o mai putem duce ș-a trebui să facă ceva cu noi. Cloșca zice să-i înșir tot ce rabdă mai ales pruncii, muierile și bătrânii, iar ceștialalți, cum se poartă grofii cu noi. Tu?

— Io socot că-ntâi trebuie scrise și pe plângere puse toate degetele celor împricinați. Să nu fie uitați însă mai ales bătrânii, primarii satelor, și-ndeosebi să i se și amintească de toate corvezile pe care trebuie să le facem, de darurile pe care trebuie să le dăm și de

obligații. De pe Criș, io, uitați-vă ce-am strâns și ce-am pus negru pe alb!

Și pe sulul alb de hârtie, scos din chimir, Crișan le arătă toate corvezile, darurile și obligațiile celor de-acolo scrise cu potcoave[6] de cantorul bisericii din Mesteacăn, de parc-ar fi fost plângerile lui Ieremia.

— Pe lângă asta, fraților, mai adăugă el, lucrurile trebuie spuse și cu grai viu. Altminteri, ar putea zice că nici nu le-au auzit. Dar vorba să-ți fie scurtă și-astfel rostită ca să priceapă și o statuie, că vreme nu-i s-o mai lungească, ci să poruncească minten[7] îndreptarea lucrurilor. Asta-i însă ce-am de spus pentru-mpărat; pentru tine mai adaug doar atât: că dacă și după toate astea tot o mai zăbovi, cum îi e obiceiul, io cu ai mei de pe Criș ne-om face singuri dreptate.

— Nu socoți că te cam grăbești, îl întrebă atunci un bătrân dintre cei strânși laolaltă.

— Apăi dacă ș-asta-i grabă, melcu-i copoi. Adică cum? am răbdat șapte veacuri și mai ziceți că mă grăbesc?!

— Lăsați, oameni buni, se ridică atunci Cloșca; de data asta e cu neputință să nu priceapă-mpăratul ce ne doare; și-o să le-ndrepte el, cum o fi mai bine.

— Așa să fie, Cloșco, cum zici, deși p-astea le-a mai auzit el, de nu știu câte ori, din gura lui Horia.

— E-adevărat, fraților, întări Horia, așa a fost cum zice Crișan, dar să mai încercăm odată, ca să nu spună, în fața celor ce-or să vină după noi, că ne-am ridicat împotriva legilor prin fărădelegi; e însă ultimul drum pe care-l mai fac la-mpărăție. Dup-aceea, dacă n-om putea și n-om putea nicidecum izbuti pe calea-nțelegerii, om umbla și-om încerca și alte celea.

— Să-ți ajute Dumnezeu, Horio, să faci cum îi mai bine, îl auzi Crișan adăugând pe cel ce-i ura numai izbândă fratelui său de cruce. Să faci cum îi mai bine, să nu se mânie nici Dumnezeu și s-asculte și-mpăratul ca să ne fie mai ușor, încheie cel mai bătrân dintre ei.

— Atunci să trecem la fapte, Horio, și să hotărâm cu de-amănuntul ce-o să-i spui!

— Bine, Marcule, să trecem și să le-nșirăm una după alta. Uite-așa:

Lunea: corvezi la câmp.

Marțea: la fel.

Miercurea: la pădure.

Joia: morărit, îmblătit și cărăușie.

Vinerea: târșit și curățit haturile.

Sâmbăta: treburi la curte și-mprejurimi.

Duminica: hăitășie și vânătoare.

Cum le ai și tu dealtfel, pe hârtia ta. Îi bine? Șapte zile are săptămâna și toate-s pline. Unde-i atunci ziua Domnului și-a hodinei

din cele zece porunci?

— Numa să-i spui așa și lui, Horio, c'altfel mă tem că te-i întoarce iar cum te-ai mai întors de-atâtea ori.

*

Ce zadarnice fuseseră toate și cu câtă credință le pregătiseră; el, ce-i drept cu-ndoială-n suflet, dar ceilalți… și femeia aceea bătrână din fața cuptorului cocând merinde pentru Horia! Câtă nădejde-și pusese în el! Un copil de vreo zece ani, îmbrăcat numai în zdrențe, o-ntreba:

— Ce faci acolo? Mie nu-mi dai?

— Las' că-ți dă baba și ție, îi răspunse femeia, numai să isprăvesc odată cu Horia.

— Și-n olurile[8] astea ce ai?

— Chisăliță.

— Da-n desagi ce-ai pus?

— Mălae; trei mălae și trei oluri.

— Da' de ce trei?

— Ca să nu greșească drumul.

— Să nu greșească drumul? Adică cum, să nu-l greșească?

— Păi uite așa bine, când o bea cea din urmă picătură din olul ăsta și-o mânca și ultimul dumicat din primul mălai, a trebui să i se zărească înainte Pesta. Când a sfârși apoi al doilea mălai și olul celălalt, ar trebui să i se piardă-n spate pusta ungurilor, iar când s-or găta și stropii din cel de-al treilea și dumicații din mălaiul ce o mai rămas, ar trebui s-ajungă la porțile-mpărăției.

— Și-așa oare n-o greși drumul? întrebă îngrijorat copilul cu ochii căscați și gândul țintă spre ținuturile din inima lui pe care călcau zmeii.

— Cu neputință maică, de-o face cum ți-am spus, și-acu' du-te după unget[9].

Se dusese copilul, și după el și gândul babei, lunecând amândoi, aievea, pe urmele lui Horia și văzându-l aidoma cum se pierdea cu desaga-n spate după Colnicul Scorocetului, apoi pe holdele pustei, ajungând să zărească-n depărtare turlele bisericilor papistașe, numai după ce-ar fi băut și ultimul strop de chisăliță din ulciorul întâi început. Și-apoi, ca-ntotdeauna-n poveștile babei, mai departe și mai departe, tot către soare-apune, până la gătatul mălaelor și secatul ulcioarelor, când neapărat trebuia să-i iasă ca din pământ'nainte: Viana, Orașul! Împăratul și Împărăția, cu scara care urca din palat spre cer, coborând însă tot de acolo poate și spre iad.

*

Și așa, ca-n visele celor care niciodată nu văzuseră „Casa-mpăratului" și nici zidurile Vianei, i se năzări și lui Crișan că-ntr-un câmp, în fața burgului nemțesc, poposise o căruță. Vase albe de lemn

se vedeau, de sub coviltirul tivit cu spini, revărsându-se în neorânduială pe iarba arsă din jur. Caii păşteau prin apropiere, iar dintr-un ciubăr mai înalt ieşeau nişte picioare-ncălţate-n opinci. Un moţ, răsturnat cu cracii-n sus, dormea pe fundul vasului privind lumea de-andăratelea.

Horia, cu desagii-n spate, îl văzu de departe; şi ca şi el, şi Crişan, rătăcind prin covata gândurilor nemărturisite şi răsturnate polog dinaintea ochilor minţii lui.

— Hodină bună, frate!

Cel din ciubăr tresări, ridicându-se pe jumătate-n afară. Cunoştea glasul.

— Barem d'asta, Horio, dacă altele nu-s.

— D-apăi aşa? Cu picioarele-n sus?

— Cum dară? dacă tăte-s de-a-ndoaselea; pot eu altminteri să le văd cum trebuie? Aşa, dacă lumea-i cu susu-n jos, mă uit şi eu la ea de jos în sus, şi tot acolo-s.

— Hm! şi nu te-ai căznit niciodată s-o pui la loc?

— Io s-o-ndrept? Îndrepte-o împăratul!

— Şi dacă el n-o vede cârnă?

— Treaba lui atunci, că doar n-am să tomesc[10] io ce-o stricat dracu.

Mai ştii dacă omul n-o fi având dreptate, se gândi Horia, numai că…

— Şi-apoi, m-asculţi, Horio, tresări iar moţul din ciubăr, dacă drac la drac nu-şi scoate ochii pe lume, în iad nici atât.

— Aşa o fi, Dumitre, dar ştii cum îi omul nost'? M-am gândit să nu se spună că umblând după dreptate am fost şi noi nedrepţi.

Şi Horia umblă mai departe spre poarta cea mare a cetăţii, pe care în visul lui Crişan scria cu litere de aur VINDOBONA, în timp ce moţul nedumerit şi-ndoielnic se răsturnă din nou în ciubărul lui, cu picioarele-n sus, ca să vadă lumea cum trebuie.

*

Crişan nu văzuse niciodată Viena şi n-o ştia decât din poveştile lui Horia şi-a celor ce-o colindaseră pe la margini, cu ciubere. Îi auzise pe mulţi povestind despre ea, dar niciodată nu şi-o putuse închipui altfel, în ciuda tuturor spuselor, decât ca un sat mare, mare de tot, cu ulicele ceva mai drepte, cu casele mai ţanţoşe şi făcute numai din goruni, cu gardurile neapărat streşinite cu jnepeni şi c-un palat în mijloc cu turlele de aur. Nu lipsea, firește, din visul lui, nici turla bisericii, care ar fi trebuit să fie mai înaltă decât oricare altă ridicătură, dar care, din nefericire, se pierdea printre cele ale palatului. Pesemne cei doi, Împăratul şi Dumnezeu, trebuia să fi fost vecini, şi nu răi, de vreme ce unul îngăduia tot ceea ce făcuse celălalt. Nu putea însă vedea palatul înconjurat de ziduri, cum spuneau drumeţii şi Horia. Trebuie să-l fi

văzut ei cu alți ochi ca să-și dea seama că nu-i decât un gard mai zdravăn de jneapăn peste care, la o adică, s-ar fi putut sări chiar și fără pârleaz, dac-împăratul nu ți-ar fi deschis vramița[11]. Și-ar fi fost oare cu putință să nu ți-o deschidă dacă l-ai fi găsit stând pe lavița-i de la uliță, cu pipa-n gură, și așteptându-și vacile de la pășune? Nu, în niciun caz nu, numai că Horia n-avusese noroc și nu-l găsise niciodată așa; sau poate că ăsta nu era decât un vis? O amăgire a minții îndulcite de ceața poveștilor uitate? Și totuși, căruțașii cu ciubere povestiseră că-l văzuseră și-așa, și chiar pe-mpărătească, cu poalele-n brâu, fugind cu șiștaru[12]-ntr-o mână și cu coroana-n cealaltă să mulgă vacile. Pesemne că nici ea nu se bizuia pe slujnicele prădalnice. Și măresele[13] dându-i târcoale și povețe pe care ea nu le-asculta, sau ținându-i de urât cu povești strânse de pe la toți vântură-lume pe care-i întâlniseră pe la șezători. Ah, șezătorile domnești! Ce trebuie să fi fost acolo! Ce vorbărie, ce cleveteli și urzeli! Acolo de s-ar fi putut Horia face-o muscă să fi auzit tot ce s-a pus la cale pe seama moților! N-ar mai fi trebuit să bată drumurile-n zadar și pe la porți degeaba. Ar fi știut clar ce cale s-apuce și căror urechi să le vorbească. El îi spusese de altfel de-atunci, de-ntâia oară, chiar fără să fi văzut, așa, numai pe simțitelea; dar cine să te-asculte când oameni-s umblați printre case cu ziduri și uliți făr'de glod? Viena, burgu-mpăratului? Ce născocire! când toate-s la fel sub orice straie! Uite, de pildă, împăratul ce altceva putea fi și el decât un gospodar, mai mare, ce-i drept, decât toți, dar om și el ca și ceilalți, iar curtea o bătătură-n care oricine ar fi umblat după dreptate ar fi trebuit să se poată așeza pe-o laviță la sfat cu luminația sa. Pe el însă nu l-ar fi putut amăgi nimeni ca pe Horia. Săracul Horia! robul Domnului și sluga-mpăratului! Niciodată nu voise să iasă din calea legii și acum tocmai legea-l strivea. Poate tocmai de aceea și el ca și alții nu văzuseră în jur decât ziduri, porți și turnuri de piatră, cu porți zăvorâte, prin care nu se putea pătrunde decât cu ausweissuri[14] pecetluite. Ori dacă poarta ți se închide, de ce să-i zăbovești în față? Sparge-o ori sari pe deasupra, iar dacă nu, întoarce-te și scutură-ți opincile în fața ei ca Sfântul Petru, jurând că nu mai calci niciodată pragul celor ce nu vor să știe de tine. Horia însă nu făcuse așa. Nu-l ascultase, și unde ajunseseră? Sau poate că tot acolo s-ar fi pomenit și dac-ar fi făcut altfel? Dar atunci barem nu s-ar fi plecat în fața nimănui și nici nu s-ar fi obosit să bată pe la porți închise. Ce prostie să vorbești oamenilor care n-au urechi, nici măcar la călcâie, să te asculte! Oameni cu urechi la călcâie! Da, cu urechi la călcâie și cu capu' de lemn! Așa trebuie să fi fost mulți dintre cei ce se preumblau printre zidurile curților din burguri. Și mai ales cel împărătesc unde nu se auzea om pe om decât făcând sluș sau daruri. Horia săracul! Ce daruri o fi făcut și el? Fluiere! Sărărițe? Ciubere? Tulnice? Cui să-i fi trebuit astea? Și-atunci, ce plecăciuni! Să fi făcut

oare și el ca toți? Cum făceau cei de la Curtea din Ribița când intra groful? Parcă nu-i venea să creadă. Și totuși, și Horia trebuia să fi făcut ceva, să fi-ncercat măcar. Dar de-asta nu-i povestise niciodată; doar atât: c-a fost, a vorbit, s-au înțeles sau nu, și c-a plecat apoi, făcând drumu-ntors. Cum însă a fost de-adevăratelea, asta numai el o știa, dacă poate n-o fi uitat-o pe drum. Hm! și iar Viana! V-I-N-D-O-B-O-N-A! Sat? Burg? sau Sodomă? Iadule, iadule, ce-ți mai sticlesc turlele!

Și peste ele fâlfâia grăbit un înger roșu cu aripi de liliac, în timp ce pe uliți, pierdut poate nici el nu știa pe unde, Horia, bătând din poartă în poartă…

*

Într-o încăpere a minții lui Crișan, o încăpere de fapt a palatului imaginar din Viena, pe care nu și-o putea șterge din adâncuri, o încăpere în care lavițe grele de stejar aproape că-l striveau pe cel ce intra înăuntru, Horia păși șovăielnic, călcând cu opinca-i de gligan[15] pe o scoarță moale adusă de peste mări și țări. În fața lui, departe, la capătul șurincii, care parcă se-ntindea cât o holdă, se ridică din dosul unei mese de scris un funcționar împărătesc, mic, chel și-mbrăcat în negru, ca cioclii. Pădurețului oaspete îi păru însă c-aduce mai degrabă a corb, decât a om, așteptându-l din clipă-n clipă să-și ia zborul. Arătarea însă, în loc să fâlfâie din aripi, își scoase repede, de undeva, din buzunarul hainei, o pereche de ochelari de aur pe care și-i agăță, cu gesturi grăbite, pe nasu-i coroiat. Clipi după aceea repede din pleoape și-și îndreptă privirea oblic spre cei ce se apropiau de el. În spatele lui Horia și puțin la stânga, pășea însoțitorul păzindu-l ca o sabie. Îl ținea de braț, în timp ce cu stânga îi arăta capătul scoarței la care trebuia să ajungă. Ce mic îi părea lui Crișan înaltul cancelar și totuși ce „înalt” trebuie să fi fost, de vreme ce pașii celor doi se-ndreptau spre el!

Ajunși la distanța cuvenită se opriră, iar omul cernit îi invită să se așeze. Horia însă zăbovi până ce însoțitorul lui îi șopti ceva la ureche, întinzându-i celuilalt discret jalbele. Fața-i de uliu i se lumină atunci ca la ivirea unei prăzi și o curiozitate nestăvilită puse stăpânire pe el. Cu o mână își așeză mai bine ochelarii de aur pe nas, iar cu cealaltă îi îmbie din nou să stea jos.

Horia se așeză atunci pe scaun ca pe un bolovan, tușind și strângându-și mai bine țundra albă în jurul trupului. Aștepta să rupă cineva gheața, și ăsta, după știința lui de țăran, nu trebuia-n niciun caz să fie el. Plimbându-și întruna ochii de la hârtii la Horia și de la Horia la hârtii, înaltul funcționar izbucni într-un timp: Ce văd aici scris, nu-i a bună!

— Întocmai, excelență, răspunse scurt Horia.

— Și-atunci?

Horia dădu din umeri, parc-ar fi vrut să spună: Io nu mai pot face nimic, decât atât că v-am spus să nu ziceți că n-ați știut.

— Și oare să fie chiar așa cum scrie aici?

— Poate și mai rău, excelență, doar știți, noi țăranii ne cam rușinăm de caznele noastre și nici n-am prea-ndrăznit să le spunem chiar pe toate, altminteri ar mai fi fost încă de-nșirat, că de când ne-a uitat înălțimea sa împăratul… și Horia, în loc să-și continue vorba, oftă prelung.

— Majestatea sa nu-și uită supușii, interveni brusc funcționarul.

— Numai că la noi, în munți, din nemăsurata-i băgare în seamă, cum ziceți dumneavoastră, nimic nu mai ajunge.

— Se poate?

— Păi cum să nu se poată dac-am ajuns mai rău decât vitele.

— Chiar așa?

— Ba încă și mai și, doamne, cu așa stăpâni!

— Stăpâni zici!? continuă înaltul funcționar iscodirea, în timp ce pe față i se vedea mijind un zâmbet; voi slujiți la stăpâni?

— Din păcate, da, excelență, c-așa ne-am trezit. Știți, părinții, bunicii și străbunicii noștri, ei n-au slujit nimănui; au fost oameni slobozi, cumsecade, primitori de oaspeți și cu frica lui Dumnezeu în sân, până ce, într-o bună zi, goștii[16] ne-au pus picioru-n grumaz, făcându-se stăpâni în casă cu de-a sila. Dup-aceea, mai scapă dacă poți! Și-așa o zi, apoi alta și alta, ne-am ivit și noi pomenindu-ne, făr'de nicio vină, cu ceea ce am scris acolo, pe cap.

— Să fi fost chiar așa, omule? Ca-ntr-o poveste de clacă?

— Io cred că da, excelență, că v-am mai spus și n-aș mai vrea să le-nșir iar pe toate, când vremea-i atât de scurtă și treaba ne arde călcâiele.

— Păi dac-aici nu, unde altundeva?

— Bine dară, dac-aveți vreme, atunci bucuros, da-i pentru ultima oară.

— Păi vezi că ne-nțelegem, dar spune-mi mai înainte de unde ești de știi atât de bine nemțește?

— De sub Biharia, excelență, dintr-un sat ce-i zice Albac, dar am învățat în cătănie, la-nălțimea sa-mpăratul.

— Și-ai tăi de pe unde-au venit acolo?

— De unde să vină, se miră Horia, îs acolo de când lumea. Dar ce-a trecut peste ei, numai Dumnezeu știe… destul că s-au pomenit cu jugu-n grumaz, cum v-am spus.

— Or fi meritat-o te pomenești!

— Și eu, excelență, ce păcate or fi avut să merite așa ceva?! Poate că or fi fost prea mândri și s-au dezbinat în fața vrăjmașului!?

— Ehei, păi dac-ăi așa, mândria e mare păcat, și se pedepsește pe

drept.

— N-am zice că nu, excelență, dar ce ne facem cu cei ce nu-și dau seama că și pedeapsa are un sfârșit?

— Și voi credeți că, i-ați dat de capăt?

— Păi așa am crede dac-am ajuns pân'aici, pentru că uitați dumneavoastră, dacă, cum am zis mai înainte, pentru mândrie am luat pedeapsă, acum când nimic nu ne-a mai rămas dintr-însa, s-ar cădea ca și pedeapsa să-nceteze.

— Dacă-i așa să v-o ridice atunci cel ce v-a pedepsit!

— Păi asta și-așteptăm de la măria sa, după cele spuse, adăugă Horia bucuros c-au ajuns până în cele din urmă la-nțelegere.

— De la măria sa? continuă să-ntrebe înaltul cancelar; dar ce vreți să vă facă el?

— Ce trebuie, excelență, numai ce trebuie și-i cu dreptate; nimic mai mult

— Și dacă va zice nu?

— E cu neputință, doar nu degeaba-i zice luminat.

— Da, așa-i, dar deocamdată-i plecat la Roma și nu se-ntoarce de-acolo decât la Paști.

— Păi dacă numai un post ne mai desparte de dreptate, măcar că-i lung, cum am așteptat de veacuri, mai așteptăm și-acu dar… pentru cea din urmă oară, domnule, zise Horia începând totodată să se ridice de pe jilțul pe care stătuse.

Înaltul funcționar își arcui atunci sprâncenele, peste ramele de aur, urmărindu-l cu privirea până ce se ridică de tot și dispăru la capătul covorului, după ușa pe care de data asta n-o mai trase după el.

*

Într-un alt cotlon imaginar al unei curți din mintea lui Crișan, poate a vreunui nobil neamț sau poate chiar și a împăratului, de ce nu? dacă așa i se părea lui în cel din urmă vis, Horia se căznea să strângă în cercuri doagele unei cofe pe care-o împestrițase cu fierul roșu. Lăsase pe ea niște semne pe care nimenea nu le putea pricepe, poate nici el. Și brișca[17] de ciubărar crăpa nuielele-n lung ducându-le după privirea care-i luneca-n gol. Cercurile-nfășurau apoi doagele ca-n niște chingi al căror început sau sfârșit nu se putea ghici nici unde. Se-ncolăcea jordia, se sucea și se răsucea revenind tot de unde plecase, îmbucându-se ca-ntr-o ultimă îmbrățișare. Și după ce era gata cofa, mâna săvârșitoare o mai ridica o dată-n aer, o răsucea ca s-o poată privi ochiul, așezând-o apoi în rând cu celelalte sub bolboroseala trebuinței pentru care fusese hărăzită: asta pentru băut, asta pentru cărat, asta pentru brânză și cealaltă…

După cofe, fură luate-n mână fluierele. Le mângâie pe fiecare mai întâi cu privirea, apoi cu palma aspră, suflând în ele domol ca să le-

audă glasul. Și atunci când unul i se părea că sună mai altfel decât îi spunea lui urechea că trebuie să sune, îl meșterea până când lemnul prindea glasul dorit.

Ieșeau din fluierele lui, rând pe rând, toate șoaptele pădurii, susurele apelor, toate glasurile păsărilor, chemarea dobitoacelor și toate tainele firii preschimbate-n murmure prea puțin înțelese de urechea neobișnuită să le asculte.

Lui Crișan i se păru chiar că din cântatul lui se face lumea din nou, pornind-o din cețurile dinții, de unde se iviseră cerul și pământul, bântuite peste față de ape și-ntuneric; apoi lumina și-odată cu ea ziua și noaptea. Luminătorii pe cer, cu soare și curcubeu cu tot, scânteiară când degetele-i începură să salte pe găuri, iar în ape să mișune viețuitoare și pe pământ să zburde sălbătăciuni, când cântecul o luă de-a binelea razna prin lume. Numai cin'să le asculte nu era, până ce primul om izvorî din pieptul cântărețului ca să pună-nceput raiului. Și pomul oprit crescu acolo, la sunet de fluier, cu șarpe cu tot încolăcit pe el, până ce se desprinse femeia din coasta primului bărbat ca să-i fie lui ispită. Și cum mușcă omul din mărul femeii, cântă din fluier Horia ca să-l audă Crișan la capătul lumii; și cum fu apoi izgonită din grădină prima pereche, cum începură să are și să semene, să taie lemne și să facă foc, înmulțindu-se-ntruna până ce ajunseră și pe Crișuri și pe Arieș. Iar dac-aici fu primul rai refăcut de om pe pământ, prin care veniră să se verse toți cei ce nu-l putuseră găsi aiurea, fluierul nu-i mai putea opri până ce nu stătu.

— Frumos cânți! îl lăudă atunci din spate o femeie care nu se asemăna cu nimeni. Era-nvăluită-n atlazuri și-n loc să pășească, plutea.

Horia se-ntoarse uimit.

— Ce cântec e ăsta?

— Unul de pe la noi, îi răspunse Horia, nedumerit prea bine de ceea ce i se ivise-naintea ochilor.

Crișan zâmbea. Nu l-ar fi crezut niciodată-n stare pe Horia să-și piardă vremea c-o muiere. Și totuși înaintea lor plutea ceva ce-aducea a femeie.

Năluca pieri însă tot așa cum se și ivise iar Horia, trecut prin postul îndelungii răbdări și a tuturor amăgirilor licărite-n mintea lui Crișan, apăru iar la Curtea imperială, pășind îndoielnic pe nesfârșite scoarțe, strecurându-se prin odăi lungi, până-ntr-o-ncăpere în care se opri față-n față cu împăratul șezând pe-un jilț la o masă neagră.

— Șezi! îl îmbie împăratul, în mintea încețoșată a lui Crișan.

— Mulțumesc, înălțate Crai, îi răspunse Horia rămânând tot în picioare.

— Ce vești ne-aduci atunci din Transilvania, oaspete rar, continuă majestatea sa.

— Rele, măria ta.

— S-a-ntâmplat ceva neașteptat?

— Chiar neașteptat, doamne!

— Adică?

— Adică șapte zile săptămâna are și din acestea niciuna pentru noi.

— Cum niciuna?

— Păi uite-așa: lunea-i corvoadă la pădure, marți, miercuri și joi clacă pe ogoare, vineri cărăușie, sâmbăta lucrări la curte, iar duminica hăitași la vânătoarea domnului; apoi socotește și măria ta, noi cu ce mai rămânem din cele ce-au fost lăsate de Dumnezeu pentru tot omul?

*

Vorbise bine Horia, iar împăratul rămase o clipă pe gânduri cu-naltu-i sfetnic alături.

— Sfetnicii ăștia! scrâșni Crișan din pragul visului său. De m-ar fi ascultat Horia pân'la capăt!

Dar Horia nu-l asculta; vorbea mai departe cu-mpăratul, ca la judecătoria din Cărpiniș, spunându-i întruna:

— De ce nu ni se dă și nouă, măria ta, ce ni se cuvine? de ce nu poruncești să ni se facă dreptate după-atâta ispas[18]?

— Faceți-vi-o singuri! (Tut ihr das), izbucni atunci împăratul, spre uimirea consilierului de-alături și-a lui Crișan care din pragul morții retrăia aievea lucrările.

— Să ne-o facem noi? Noi, dreptate? se-ntrebă și mai uluit Horia.

— Tu, da, tu, izbucni atunci și Crișan; ce ți-am spus eu? Dar Horia nu-l auzea. Ochii lui îi urmăreau întruna pe cei ai împăratului, iar mâinile întinse i se ridicară până-n dreptul șoldurilor, ca și cum ar fi vrut să-i ia sau să-i dea ceva, ceva-n dar. Împăratul se sculase-n picioare și tăcea ca un stâlp mut, chiar și pentru consilierul care-ncepuse să-i șoptească ceva-n ureche.

— Noi să ne-o facem, doamne? mai repetă o dată Horia. Împăratul însă-i întoarse spatele.

— Ce bine, oftă Crișan.

— Audiența s-a terminat, îl lămuri înaltul funcționar. Măria sa a spus tot ce a avut să spună, așa că…

— Am înțeles, atunci, excelență, se dumiri și Horia-n cele din urmă cu capul plecat în fața sorții.

— Ne-om face-o noi, atuncea dacă așa-i și voia măriei sale, se hotărî el cu ochii țintă-n lungul odăilor și a cănțălărilor pe unde avea să facă drumul întors.

*

— Și crezi c-așa a și fost? îl întrebă atunci lăuntricu-i glas pe Crișan.

— Și de ce nu? N-ar fi fost drept?

— Ca să vă faceți voi dreptate?
— Dară cine altul?
— Voi?
— Noi, da, noi, răspunse-nciudat Crișan, desfășurându-și întruna din piept pânza fără de sfârșit a ceea ce trăise.

*

Se-ntâlniră apoi la Țebea, în casa lui Petre Țimpău, unde Horia le povesti totul. Și după aceea, ieșiră sub gorun să jure.

Era mult de-atunci și parcă totuși numai câteva clipe se scurseră de când crezuse că va putea muri fără să-i pară rău de tot ceea ce făcuse. Se vedea aidoma, întinzându-le mâna dreaptă celor doi și ei prinzându-i-o într-un triunghi peste care cădeau întârziate frunze ruginii, în licărirea razelor de lună plină. Îl auzea pe Horia spunând: „O'ncepem când vă voi da eu de știre, după ce-oi vedea cum stau lucrurile și pe la Câmpeni, Abrud și Zlatna." Dar el nu mai putea aștepta. Prea așteptase de mult… ca să mai scape și prilejul clipei binevenite! Dar de ce oare tărăgănaseră de veacuri ceea ce ar fi trebuit făcut de la-nceput? Pentru că… fiindcă… atunci… Erau o sumedenie de răspunsuri pe care și le dădea fără a se gândi la vreunul anume. Pornirea nu i-o putea nimic stinge și nimeni apoi, după cum nimeni nu-l putuse opri, ca-n ziua aceea de bulciu[19], să dea semnalul de plecare. Îi chiar vedea aidoma pe cei ce se strânseseră-n dealul bisericii de la Mesteacăn; gloata nerăbdătoare să plece încotro vedea cu ochii, numai să plece. Erau zdrențăroși și-n opinci cârpite, bărbați cu mustățile-nălbite de chiciură și femei cu năframe negre, îmbrobodite până pe sub ochi ca să nu le-nghețe nasul. Când le-arătase Crucea de aur a lui Horia, tuturor li se aprinseseră privirile ca lămpașurile de pe căruțele cu doște[20]. I-ar mai fi putut opri cineva? Nimeni. Și de ce să-i fi oprit oare, când trebuiau de atâta vreme porniți? Numai de frica pedepsei? Ori iat-o că ea vine oricum pentru cel înfrânt. Ah, de ce nu putuseră birui oare până la capăt? Atunci n-ar mai fi fost un azi atât de nemernic deși, poate…, da, poate, nici cel care să se mai gândească la toate celea.

Pentru că mai trăia încă, se gândea totuși și nimeni nu i-ar fi putut scoate, cu niciun chip, din cap pe cel ce întreba cu de-amănuntul despre tot ceea ce fusese ca să-l judece. Dar de ce să-l judece? Avea oarecine dreptul să-l judece când tot ceea ce făcuse nu făcuse decât pentru alții? Și totuși, ei se pregăteau. De partea cui era atunci dreptatea? Să fi greșit el oare în socotelile lui? Se opri o clipă. Să mai reia încă o dată totul de la început și să judece cu sclipirile ultimelor zvâcniri.

*

Porniseră din Mesteacăn, în ziua aceea de după târgul din Brad și

după ce Horia-i spusese ce-i spusese și se legaseră cu jurământ să facă totul cum e mai bine, ca-n Tatăl Nostru. Și ce, nu-i bun oare ce se spune-n Tatăl Nostru?… Precum în cer așa și pre pământ… Dar dacă-n cer?… Oh, Doamne! Dar de ce oare m-oi fi îndoind? Nu, cum e-n cer e bine, sau ar trebui să fie bine ca s-avem de unde pleca. Și-apoi să răspundă cine-a făcut rugăciunea dacă-i așa ori altminteri. Hotărârea dintr-un început e totuși bună.

— E bună, i se păru că-i adeverește cineva dinlăuntrul lui, cineva care nu era nici ungur, nici român, nici judecător, nici jandarm; cineva de a cărui voce dacă nu se sperie, se miră totuși foarte.

Era parcă glasul vecinului de sub coastă; glasul cuiva cu care stătuse cot la cot fără ca măcar să-l bage-n seamă. Și totuși îl auzise de-atâtea ori însă fără să se fi dumirit vreodată de ce și cum îl aude.

Dar hotărârea fusese și cenușie, așa i se părea, privită-n urmă, după cum cenușii fuseseră și colinele din jurul Aradului, și dâmbul bisericii din Mesteacăn, cu crucea aceea strâmbă pe el, și cenușie, și apa Crișului care se scurgea pe sub picioarele podului din târg unde-și dăduse întâlnire cu cei cu care avea să pornească la Alba. Venise acolo ca un cerșetor, îmbrăcat numa-n zdrențe, ca să nu-l dibuie oamenii grofilor, și ca să le spună că a fost la-mpăratul căruia i s-a povestit totul din fir în păr. Dându-i și-n scris despre cele pătimite de ei.

— Și?

— Și-mpăratul l-a ascultat și la urmă le-a dat dreptate, adăugă el.

— Dreptate? Nouă? Ne-o dat-o împăratul?

— Da, ne-o dat-o, numai că de făcut, trebuie să ne-o facem singuri.

— Noi? Singuri? se mirară câțiva.

— Noi, da, noi; adică cred eu, tu și toți dimpreună cu Horia.

— Dară cum?

— Păi uite așa; voi care sunteți aici vă împrăștiați pe la casele voastre, prin sate de unde ați venit și le spuneți oamenilor ca-n ziua de 4 noiembrie să se strângă toți la biserica din Mesteacăn. Atunci oi veni și eu pe-acolo, și când or fi cu toții strânși, le-oi spune că porunca împăratului e să mergem la Alba, ca să cerem să ne bage-n armata lui. După aceea o să vă mai spun eu și altele; deocamdată însă puși pe drum să ne vedem și cătane-mpăratului să-i fim, c-apoi a noastră o fi lumea; cu puștile-n mână o să vorbim altfel cu grofii ca să ne audă cum trebuie. Ne-om cere atunci drepturile ca toți grănicerii.[21]

Țăranii rămaseră uluiți la vorbele lui. Unuia din Vaca i se căscaseră ochii de uimire, încât mai că nu-i putea închide, iar lui Toma, din Tomnatec, să-i pice căciula din cap de mirare uitându-se la ce-i iese lui Crișan din gură.

— Așa mai zic și eu dreptate și-mpărat, izbucni Rista din Mihăileni dând cu opinca-ntr-un ciot din fața lui, ca și cum ar fi vrut, ca dintr-o singură lovitură, să năruie-ntreaga-mpărăție. Lazăr din Zdrapț se

mulțumi doar să-și răsucească mai bine mustățile, iar Toader din Luncă să zică doar: hm! hm! pornind-o în schimb din loc, mai pus ca oricare pe fapte.

— Stați o țâră! adăugă Crișan, adresându-li-se și celorlalți. Băgați de seamă să n-afle birișii și fișpanii-naintea oamenilor; vorbiți de la ins la ins și nu le spuneți vestea decât celor de-ncredere; altminteri ne pomenim cu jandarmii pe noi înainte de a ne și fi adunat.

— Io numa' neamurilor mele le spun și ne-adunăm de-o oaste, adăugă unul Pătru din Ribița care stătuse, tot timpul cât vorbise Crișan, sprijinit de-o bâtă-mplântată-n prundul Crișului.

— N-au de unde să afle jandarii, întări și Huluj din Porcurea; oamenii noștri's mai muți ca lemnele, rar scot vorba din gură; pe la clăci ce mai oftează, încolo și când se roagă, mai mult cu gândul spun ce au pe inimă.

— Fie dară cum ziceți voi și să ne vedem cu bine la Mesteacăn, le ură el; pierzându-se după-aceea-n mulțime odată cu oamenii care se-mprăștiară ca potârnichele răspândind prin târg și pe toate coclaurile vestea că Horia s-a-ntors de la Viena cu porunca-mpăratului de a-și face singuri dreptate.

Ce mulți și necăjiți mai erau! Se vedeau stând pe lângă garduri, care proptiți, care înțepeniți alături de caii înmărmuriți și ei sub povara ciuberelor aduse de peste munți. Oameni și dobitoace așteptau acolo cumpărători care s-apropiau atât de rar.

Târguiala era scurtă și mai întotdeauna moțul vindea-n pierdere. Cine să-i dea plin pe plin, cum cerea el, când cei de-o seamă cu dânsul mai n-aveau ce roade, iar grofii-și aveau meșterii lor de curte? Și când totuși se făcea târgul, niște bieți creițari treceau amărâți dintr-o palmă scorțoasă într-o alta și mai și, fără ca nici măcar să poată zornăi. Un moț scuipă apoi printre dinți că n-a venit degeaba la târg, în timp ce crișanul încă-și mai întorcea târgașul de pe o parte pe alta ca să-l vadă mai, bine dacă nu cumva s-a-nșelat; calul, ușurat de povară, își schimba și el atunci greutatea trupului de pe-o copită pe alta. Ca un honved[22] căruia i se poruncise: Pe loc repaus!

De șetrile cu marfă nu s-apropiau decât oamenii domniilor și numai pe ici, pe colo, pe la „vișle"[23] și pe la cocurile de pită, îi vedeai pe cei necăjiți cu ochii sticlind de pofte. Iar când cumpăra vreunul câte ceva, șapte-l priveau mestecând. Umblau însă toți prin târg de colo până colo, și-n ziua aceea, parcă bântuiți de-un neastâmpăr mai mare decât pofta de vișle sau de pită albă. Treceau prin fața șetrilor chiar râzând de se mirau toții[24] de ce-i apucase. Alții simțind atunci ceva neobișnuit în aer începuseră să-și strângă marfa. Numai olarii din Obârșă și Târnăviță așteptau, pe lângă târgașul lor, atât de nepăsători precum oalele care nu trebuiau nimănui. Cine ce să bage-n ele, când oamenii abia aveau ce apuca-ntre degete?! Și totuși din ochi clipeau și

ei șiret așteptând să se-ntâmple ceva! Un zvon trecut din ureche-n ureche, îi făcuse să se plece vecin către vecin să-și spuie ceva ce numai ei trebuiau să știe. Și-apoi pe fața-mpietrită mijea un zâmbet, în dosul căruia fiecare-ncepea să viseze și poate chiar s-o ia razna cu gândul, pe unde altă dată nici prin minte nu-i trecuse. Dobitoacele mugeau și ele pe la răspântii, vândute sau cumpărate de cei mai cu dare de mână, iar caprele abia mai erau ținute-n sfori de vișlari. Numai lor și fișpanilor ce le mai sticleau ochii în căutarea prăzii care-ntârzia să se arate. Fusese? Trecuse? sau nici nu se arătase? Și, Doamne, ce-ar mai fi vrut să afle! Cei cu căruțele cu scânduri parcă-nlemniseră și ei sub ierneu, uitând chiar să se mai dea jos de unde se cocoțaseră.

— Cât dai țolul[25], mă, le striga din când în când, întrebându-i iscoditor câte-un om al domniei.

— Tri, răspundea-mbufnat moțul de sus, nedând însă niciun alt semn c-ar fi vrut să vândă, decât un picior întins peste celălalt și-ndoit odată cu pălăria, care-i cădea din nou pe ochi.

Ședeau așa parcă de veacuri; unii cocoțați și moțăind sus pe scânduri, sub ierneu, iar alții răsturnați cu picioarele-n sus prin câte-un ciubăr dezlegat din spatele calului sau din vârful vreunei căruțe cu care colindau lumea-n lung și lat. Forfota dimprejur însă nu-i prinse decât pe crișeni, în timp ce moții stăteau împietriți de parc-ar fi fost din altă lume. Să nu fi știut nimic de Horia? De faptul că se-ntorsese de la-mpăratul? Să fi aflat numai crișenii de-asta? Era cu neputință. Și totuși, în nemișcarea lor nicio ureche nu era mai ascuțită ca cea-nfundată sub căciuli, și niciun ochi mai ager decât cei ce priveau pe sub sprâncene. Aflaseră de mult ceea ce ăstora abia acum le-adia pe sub mustăți privindu-i de la distanța vremii cuvenite cum se frământau de cele ce-aveau să-i încerce.

Oamenii grofilor și jandarmii umblau însă prin târg, adulmecând primejdia ca jivinele. Nu știau și nici n-aflaseră ce anume se-ntâmplase, dar că se-ntâmplase ceva, nu mai aveau nicio îndoială. Vestea că se-ntorsese Horia de la-mpăratul cu porunci se răspândea ca zvonul tulnicelor, ca scânteierea focurilor în faptul serii.

„Au luat munții foc și cântă”, se spunea prin sate și pe la curțile domnești. Oamenii-s veseli; nu le mai pasă de nimic, se-nfiorau fișpanii și birișii privind cu mânie spre crestele licărinde.

Paznicii se-nmulțiră, veghea fu sporită și porunca grofilor de a fi prins și-adus la curte oricine era bănuit că știe ceva anume, se răspândi amenințătoare prin urechile tuturor oamenilor supuși. Solgăbirăii umblau ca porumbu-n ciur, iar jandarmii nu mai aveau o clipă de hodină.

*

La curtea grofului din Brănișca apăru însă într-o bună zi, în poartă,

un cerșetor cu o barbă mai încâlcită ca a sfântului Petru și cu părul zbârlit ca o coamă de mistreț. În mână purta un toiag în formă de cruce asemeni sfântului Ioan Botezătorul, venit însă ca să-l blesteme acum pe grof așa cum îl blestemase odinioară pe Irod. Câinii săreau la el ca la urs, trăgându-se însă-ndat-napoi ca de la nu știu ce arătare cerească, pe care s-ar fi cuvenit mai degrabă s-o cinstească decât s-o latre.

Grofii cu oaspeții și cu familia stăteau pe terasă privindu-l cu mirare. Cine era și ce voia oare în straiele astea? Să fi fost un simplu cerșetor? O arătare picată din cer? Sau poate vreunul îmbrăcat anume astfel ca să se poată apropia mai ușor de ei, să-i omoare?

Doamna, o femeie înaltă și chipeșă, îi ieși atunci în cale coborând treptele verandei, cu pas hotărât, ca să-l întrebe ce vrea. În mână ținea și o bucată de pâine pe care nu știa cui s-o arunce: câinilor care lătraseră sau cerșetorului ivit ca spaima-n poartă, în mijlocul zilei. În cele din urmă, înmărmurită mai mult de mirare, îi întinse omului pâinea. Acesta însă nici n-o atinse, înlăturând-o cu bâta-n formă de cruce ca s-o apuce câinii. Și când haita flămândă dădu s-o-nhațe, din ea sau din trupurile jivinelor învălmășite, țâșniră stropi de sânge. Ochii tuturor se-nțepeniră în gol.

— Ești nebun, omule?! izbucni furios groful pornit să-i tragă cerșetorului sau arătării aceleia o chelfăneală-n plină zi.

— Ba nu-s nebun, răspunse atunci puțin mișcat cerșetorul ridicând și bâta-n formă de cruce-n sus; eu îs venit aici să vestesc vărsare de sânge.

— Aha! Vrei să verși sânge? Va să zică de asta ai venit aici?! izbucni într-ajutorul grofului unul dintre oaspeți; atunci să-i arătăm noi ce-nseamnă vărsarea de sânge și ce leacuri avem noi pentru astfel de pofte.

— Leacuri! Voi și leacurile pentru vărsarea de sânge care-o să vie! Voi nu sunteți în stare să v-apărați pe voi, dar mi-te să-l vindecați pe altul de cele ce-or să se-ntâmple. Or să vă calce-n picioare ca pe niște năpârci și-o să ardeți ca făcliile-n noaptea de Paște; n-o să rămână decât povestea de voi și-aceea amară, amară.

— Prindeți-l, prindeți-l! se auzi atunci țipând ca o cucuvaie glasul unei contese venită-n vizită de la Deva. Să fie biciuit! adăugă ea în timp ce toți ceilalți se uitau cu stupoare unul la altul neștiind ce să facă. Să-l prindă? Să-l biciuiască și să-i facă ce? când omul pieri ca o nălucă din poartă, lăsând în urmă mirare și spaimă pe chipurile celor ce încă nu-și veniseră-n fire.

*

— Și sângele vărsat era dreptatea pe care voiați s-o scoateți la lumină?

— Fără sânge cum altfel ar fi putut ieși la lumină, dacă sențepenise-ntr-atâta-n mintea stăpânilor? îi răspunse Crișan glasului care i se păruse că-l întreabă izvorând din adâncul uitat.

*

În ziua de duminică, 4 noiembrie a anului aceluia, ziua Sfinților Ioanichie cel Mare și a Nicantei, după calendarul cel vechi, în biserica de lemn din Mesteacăn se strânseseră la liturghie mai mulți oameni decât îi călcaseră pragul chiar poate de la-nceputurile ei. Veniseră cu mic, cu mare, cu femei și cu prunci puși pe fapte, și dornici toți s-o iancotro o fi numai să plece odată la drum.

În biserică nu mai era loc nici cât să se aplece omul ca să-și facă metaniile, iar cei de afară le dădeau mereu ghes celor dinlăuntru să-i lase și pe ei să vadă și s-audă mai bine ce spune și ce face popa. Chipurile zbârcite ca scoarța de gorun și brăzdate de câte le fuseseră date spre patimă, li se mai înseninaseră totuși la gândul că Horia și Crișan le-ar fi putut aduce mântuirea.

Glasul popii Silvan era și el mai tremurat ca oricând și lumânările ardeau pocnind ca-n nicio altă dată. Până și sfinții de pe pereți, mai îngrijorați ca de obicei, ar fi vrut să le spună ceva dacă popa le-ar fi îngăduit sau dacă s-ar fi putut coborî printre muritori. De altminteri, văzându-le îngrijorarea de pe chipuri, oamenii nu se speriau ci, ținând-o drept bună, își ziceau: „și ei îs cu noi, și-apoi dacă nici ei n-or ști ce-i bine și ce-i rău, cine altcineva să mai știe?”. Maica Domnului ce era mai îndoielnică, dar de, ca femeile, îi treceau repede cu vederea neliniștile punându-i-le pe seama firii mai slabe. Cei mai porniți dintre toți, și gata oricând să le sară-ntr-ajutor erau sfinții Ilie, Precup, Nicolae și mai cu seamă sfântul Gheorghe care, până să-i vină rândul sau să fie chemat la vreo socoteală îi și făcuse seama balaurului, dând prima pildă de cum și ce trebuie să-i faci celui ce se-mpotrivea dreptății și binelui. Praporii fâlfâiau și ei a nerăbdare, fremătând deun sfânt fior care-i cuprinsese pe toți. Utrenia se sfârșise însă; și-ncepuse și liturghia, dar Crișan tot nu se ivise… Pe la Crez, printre mărturisirile făcute lui Dumnezeu, se-mpleteau în mintea cantorului și a ascultătorilor tot atâtea gânduri și legăminte făcute celui ce-avea să le-aducă vreo izbăvire și pe pământ. Evanghelia ascultată cu multă sfințenie și habotnicie de către credincioși fusese și ea înpestrițată cu fel de fel de îndemnuri și adeveriri dintre care, hotărât lucru, n-ar fi putut lipsi Cuvântul Domnului Dumnezeu, Împărat și Stăpân, precum că cel ce-ar fi vrut să fie peste toți, slugă ar fi trebuit să le fie el mai întâi tuturor. Apăsase și popa glasul pe aceste vorbe mai tare ca pe orice, pentru că dacă nu fusese așa, vina celor ce s-auziseră trebuie ispășită și-ndreptată pe loc sau în orice caz fără prea multă întârziere. Pentru a nu pricinui însă vreo neînțelegere, popa Silvan se hotărî ca și

predica să-i urmeze imediat evangheliei. Își dădu seama de asta de cum privise mulțimea peste ochelarii legați cu ață, care-n timpul cititului îi alunecaseră până spre vârful nasului. Acum era momentul ca să toarne povața pentru ca-n cupa sufletelor celor credincioși Crișan să mai aibă doar de pus ultima picătură.

„Oameni buni! începu el, evanghelia de azi ne învață și cele de cuviință stăpânilor și cele de trebuință slugilor, pentru că Domnul nostru Iisus Hristos, înainte de a se adresa robilor, stăpânilor le-a spus cum trebuie să se poarte, bogaților ce trebuie să facă și mai marilor cum să cârmuiască. Ori dacă până azi cei pe care-i avem noi deasupra nu s-au gândit la toate acestea acum e vremea să le-amintim de cele uitate. De bună seamă însă că nu ne e dat nouă să-l înlocuim pe Domnul nostru Iisus Hristos, dar de ajutat cu orice chip trebuie s-o facem fără întârziere. Altminteri cum dară s-ar putea împlini cuvântul cel sfânt?"

Și credincioșii, încremeniți întru ascultare, cu ochii țintă la preot izbucniră-ntr-un cor: „așa-i, așa-i, părinte, dar ce să facem?"

„O să vi se spună toate la vremea lor precum i-au fost spuse și lui Moise când trimis a fost el să-i scoată pe jidovi din robia Eghipetului, în care căzuseră pentru păcate și-ncercare. Deocamdată să mai aveți însă răbdare, pentru ca desfășurarea faptelor voastre să nu s-abată-n făgașul fărădelegilor și pentru ca dușmanul cel pizmaș să nu se bucure de vărsarea de sânge a fraților. Dreptatea trebuie însă cerută cu glas tare și strigată cu mâinile-n sus. Altminteri să nu se spună pe la răspântii c-am fost tâlhari și că le-am făcut pe toate sub obrocirea-ntunericului. Datu-i este omului totul spre încercare și răsplată, dar când i-au ajuns toate acestea la marginea răbdării și a putințelor sale, de datoria lui e să spună că nu mai poate. Au n-a trimis Stăpânul lucrători în via sa și pe toți i-au ucis vremelnicii săi îngrijitori? Au nu l-au omorât chiar și pe Fiul Lui, de s-a mâniat Domnul foarte și-a trimis pedeapsă cumplită asupra tuturor? Via sa e însă lumea, iubiți credincioși, îngrijitorii sunt mai marii noștri, iar slugile trimise spre lucru dimpreună cu însuși Fiul Său suntem noi toți. Bătuți am fost însă până acum și osândiți peste poate, dar iată c-a venit și ceasul dării de seamă. Când porunca Domnului e: Destul! Furii să-și ia pedeapsa, îngrijitorii netrebnici ce li se cuvine și ucigașii osândă!

Nu cereți însă ce nu se poate și nu măsurați cu măsurile cu care vi s-a măsurat căci nedreptatea-ntr-însele-i ascunsă. Faceți-vă auziți, dar nu cu țipete și nici cu fapte de moarte, căci plata nu-i toată aici. Nu dați însă nicicând înapoi pentru dreptatea lui Dumnezeu, căci ea trebuie-mplinită cu orice preț și pe pământ, iar cei ce fug de ea netrebnici și nemernici trebuie numiți."

„Așa-i, părinte, să trăiți, așa-i. Netrebnici să fie cei ce-or da-napoi de la-nfăptuirea dreptății Domnului", adăugară glasuri din mulțime.

„Nu uitați însă totodată nici celălalt adevăr că dreptatea fără milă făcută, răzbunare este; iar slujitorilor și-nchinătorilor lui Dumnezeu mila le este dată drept călăuzitor pentru ca nu cumva măsurile să fie aceleași. Răsplată cuvine-i-se oricui după faptă, dar mai întâi deschiși trebuie ochii făptașului asupra tuturor celor săvârșite de el, pentru ca singur să-și dea seama de cum au fost toate cele ce i-au ieșit din mâini și din gură.”

Nu sfârșise însă bine popa predica, când din mijlocul mulțimii strânsă-n biserică și-mprejur de nu puteai scăpa acul jos, se ivi un ins zdravăn făcându-și loc cu coatele și cu umerii de parc-ar fi mers printre lemne.

Era el, Crișan, și se revedea atât de bine! Ajuns în fața iconostasului, după ce se opri și se-nchină și el la icoanele-mpărătești și după ce stătu o clipă în fața strănilor de se holbaseră copiii la el ca la urs, iar cantorilor le pieri glasul și popii vorba, se-ntoarse ca o arătare picată din cer spre mulțimea care aștepta semn. Nu deschise însă gura decât atunci când preotul din spatele lui izbucni iar: „Iubiți credincioși, Dumnezeu le vorbește oamenilor prin oameni, ascultați acum ce spune fratele Crișan și-mpliniți-i voia, pentru că din porunci de sus grăiește, iar harul Domnului cu el este.”

Și el, Crișan, care nu s-așteptase la o atare laudă din partea popii, îi zâmbi, apoi, scotocindu-se prin chimir, scoase dintr-însul crucea de aur pe care-o ridică-n aer cu dreapta. Mulțimea, care pentru o clipă crezuse că scoate de la brâu vreun pistol, văzând strălucirea aurie a crucii, muți. Se uitau toți încremeniți la mâna-i ridicată așteptând izbăvirea din clipă-n clipă. De semnul pe care avea să-l facă și de vorbele ce-avea să le spună atârna totul. I-ar fi putut ține așa împietriți până la sfârșitul lumii sau numai până la capătul ei, dac-ar fi dat porunca. Cu mâna ridicată stătu totuși o clipă-n cumpănă și-apoi un gând îl fulgeră din cap până-n picioare: Și totuși trebuie!

*

— Să fi trebuit într-adevăr?! se-ntrebă el încă o dată-nainte de-a trece pragul despărțitor al lumilor…

— Da, da, negreșit trebuia, cu toate că…

*

Nici Ioan Botezătorul nu fusese mai amarnic când îl afurisise pe Irod, de cum era el, Crișan, îmbrăcat în țundra-i mițoasă și cu dreapta ridicată-n sus. Sfântul Ilie se oprise parcă anume pe peretele pronaosului drept în față-i, strunindu-și telegarii ca să-l poată pofti în căruța de foc! Numai că nu-i vorbea și nu-i zicea: Suie! Încolo totul era pregătit ca pentru un mare fișpan[26]. El însă, din stânga popii, de la strana copiilor, în loc să plece, prinse glas adresându-li-se tuturor. „Oameni buni! Știți cu toții că Horia a fost la-mpărăție după

dreptate”…

— Am auzit, răspunseră câteva glasuri înfundate.

— Ei bine, aflați că-mpăratul ne-a dat-o; și mâna care ținea crucea se ridică și mai sus în timp ce stânga, cotrobăind prin chimir, mai scoase la iveală încă ceva, pe care strălucea tot semnul crucii. Era o carte mică, neagră, pe care-o ridică încet, încet, la-nălțimea celuilalt braț: Trăiască-mpăratul! s-auzi atunci un alt glas din mulțime.

— Trăiască!, răspunse scurt Crișan. Dar de făcut dreptate, a rămas să ne-o facem noi, pentru că el numai ne-a dat-o.

— Ne-om face-o! Ne-om face-o! strigă atunci toată mulțimea. C-așa zicea și părintele!

— Să ne-o facem atunci, dar fi-vom oare-n stare să ne-o facem cum trebuie? mai adăugă el.

— Cum să nu fim! izbucni iar gloata.

*

Ce porniți fuseseră atunci și cum s-alesese praful de toți!… Dar… dar de-ncercat tot trebuia-ncercat, răspunse Crișan uitându-se la câte-i treceau pe dinaintea ochilor din cele ce-i fuseseră date.

*

— Păi vedeți, oameni buni, că nu-i tocmai așa ușor, pentru că dreptatea fiind de partea celui mai tare, noi încă nu suntem tari. Pentru asta ne trebuie pușți, iar mâna pe ele nici c-om pune-o dacă nu ne-om vedea cătane.

— La Alba atunci! s-auzi iar gloata.

— Văd dară c-ați priceput cu toții că trebuie să mergem la Alba și să cerem înrolarea în regimentele de gardă, adăugă Crișan.

— Așa-i! Așa trebuie! Om merge și la-mpăratul, izbucniră iar o seamă de glasuri sub cerul boltit al bisericuței de lemn cu veșmântu-i de barșon[27] cărămiziu, oblăduitor, deschis peste toți.

— La-mpăratul nu mai trebuie pentru că avem scrisoare din parte-i, îi potoli el iar, întinzându-i popii o hârtie de care atârnau peceți de ceară roșie.

Lumea se potoli atunci iar popa, străbătând dintr-o privire slovele, prinse iar glas. Era mai molcom decât Crișan dar tot atât de hotărât ca el.

— Oameni buni! în carte scrie tot ce-a spus și fratele Crișan c-o zis împăratul, adică precum că noi avem dreptate dar de făcut trebuie să ne-o facem singuri, și mai zice aici – iar popa se-aplecă pe foaia de hârtie, cu ochelarii căzuți pe nas, ca șobolanul pe prescură – că uite: „Dările să nu se mai plătească grofilor, ci numai slujbașilor imperiali, iar pământurile să fie date oamenilor și niciun țăran sa nu mai slujească decât împăratului și numai lui.”

*

— Și chiar așa spusese-mpăratul, cum citea popa?

— Cel adevărat sau cel care-ar fi trebuit – cum s-ar fi căzut unui împărat – să fie, da; celălalt însă nu știu ce i-a spus lui Horia; dar pentru gloata aceea a noastră împăratul era unu, și-acela nu se putea să nu fie drept, iar scrisoarea se potrivea cu ceea ce avea el în mintea-i tulbure,… își răspunse Crișan în gâlceava cu sinele care nu-i putea fi nicidecum potolit.

*

— Trâiască-mpăratul! Trăiască-mpăratul! izbucni gloata, iar cei rămași mai pe de lături: La Alba! La Alba!

— La Alba, dară! încuviință-n cele din urmă și Crișan mulțimii fierbânde plecarea. Biserica era ca o oală-n clocot, începând să curgă din ea iobagii-n zdrențe ca laptele vărsat pe-un foc, pe care nimeni nu-l mai putea stinge. Praporii fuseseră smulși de la locurile lor și cel cu Sfântul Gheorghe omorând balaurul se transformase parcă-ntr-un catarg, în care sufla nu vântul, ci deștepenita vrere a unor oameni pentru care nu mai era nicio stavilă. Crișan și popa fură luați pe sus, cum se găseau: popa-n odăjdii, iar celălalt cu țundra suflecată pe el și parcă n-atingeau pământul, așa-i purta valul. Nimeni nu mai vroia s-audă de nimic decât de Alba, și cetele prinseseră să curgă spre vale ca puhoaiele primăverii. În urma lor, clopotele bisericii din Mesteacăn se mai auziră încă multă vreme bătând în dungă, a bocet și a chemare, zvonul lor lățindu-se mai departe și mai departe, până-n adâncul munților și-a visului pentru care se suna deșteptarea.

— Se pleacă la Alba! Crișan cu-ai lui sunt pe drum! se răspândi vestea ca pârjolul, dusă din tulnic în tulnic, peste Biharia și Găina ca să se scurgă și pe Arieș. Și nu era casă-n care pătrundea zvonul, din care să nu-l apuce măcar pe unul „strechea” și să n-o ia la sănătoasa, spre cetatea Bălgradului, ca s-apuce o flintă-n mână.

*

— Ce puhoi pestrițț! Și-n ce baltă de sânge l-ai topit!

— Cu mine cu tot însă, își răspunse Crișan oftând, pe marea de capete pe care se vedea mereu îndreptându-se spre Alba, ca pe un șuvoi pe care nimeni nu-l mai putea stăvili.

*

Turlele domeniului din Hălmăgel se iviră roșii și ascuțite în fața călărețului, care trecuse aproape-n zbor peste dealurile Obârșiei și ale Țoheștiului, ca să le vestească celor de-acolo că gloata de la Mesteacăn o și pornise spre Alba. Calul era alb de spumă, iar părul călărețului, tot atât de răvășit în vânt, precum coama de care se apucase cu desperare. Ochii i se căscaseră și cuvintele i se-nțepeniseră pe buze

când vru să-i spună contelui Hallmagy, în fața căruia descălecase din fugă, că „pârjolul” a și-nceput la Mesteacăn.

Contele, sau „joarda de oțel a Crișului”, cum mai era poreclit, îl întâmpină râzând de spaima-i dezlânată.

— Și cine a plecat? insistă el după ce solul curții domnești din Ribița fu poftit în balconul mare al conacului. Omul însă nu-și venise în fire și cu părul vâlvoi și mâna mereu îndreptată înspre o direcție oarecare, arăta și bâlbâia ceva pomenind mereu de satul Mesteacăn, în care se-ntâmplaseră lucruri înspăimântătoare.

— Dar ce s-a-ntâmplat, omule? încercă contele să-l liniștească, ca să se poată dumeri de cele ce voia să spună.

Era însă cu neputință. Solul n-avea astâmpăr și-n jurul lui se strânse toată curtea din Hălmăgel, molipsită ca prin farmec de neliniștea și de spaimele lui.

— Îmi spui acum limpede ce s-a întâmplat? îl mai întrebă o dată contele, rezemat de data asta-n picioare de colțul uriașului șemineu din salon, cu o mână frecându-și ușor mustața, iar cu cealaltă ținând strâns coada unei cravașe, care-i luneca șerpuind pe lângă pantalonul turnat pe corpu-i suplu. Era ca o lamă-n vibrație așteptând să șuiere la prima destindere.

— George Marcu din Vaca a pornit azi, după liturghie, spre Alba, cu sute de oameni ca să ceară să-i înroleze în regimentele imperiale de acolo, izbuti în cele din urmă să-și închege răspunsul solul, tremurând ca varga în fața contelui Hallmagy, de parcă-ar fi fost un osândit înaintea morții.

— Deci ați auzit, domnilor, se-ntoarse atunci contele spre ceilalți oaspeți pe care-i avea în ziua aceea la el: gloata a pornit să calce totu-n picioare și-ar trebui ca noi s-o oprim pentru că-n ținuturile noastre se petrec lucrurile. Înrolarea e un pretext pentru a obține arme. E singurul lucru care le lipsește; cât despre drepturi, și le cunosc ei prea bine. Ce, nu-i știu eu, de-atâta amar de vreme, de când mă lupt cu ei?! De aceea, eu am să și plec chiar acum spre Baia de Criș cu ai mei. Să fie înșeuați caii și-ntr-un ceas anunțați și pregătiți de bătălie toți oamenii mei de-ncredere. Pornim îndată.

Și porunca fu atât de scurtă încât cei doi majordomi nici nu crâcniră, ieșind ca din pușcă să-mplinească ordinele celui cu care niciodată nu putuse nimeni glumi.

Stupefacția care cuprinsese salonul în urma lui îi zăpăcise însă pe cei de-acolo în așa fel, încât toți umblau ca bezmetici, nevenindu-le deloc să creadă că o ceată de iobagi pornise haihui prin lume, după o liturghie, ca să ceară să intre-n armata de la Alba… sau poate că Hallmagy avea dreptate, cu pretextul lor, se mai gândiră câțiva.

Cu toate acestea, singur contele Hallmagy, știind ce vrea, nu mai întârzie o clipă, și punând pe picior de luptă, în cel mai scurt timp,

fioroasa-i ceată de slugi, porni cu ei ca un iureș spre Mesteacăn, trecând potop-potop peste dealuri și văi ca s-ajungă din urmă pe cei plecați spre Alba. Călcau totu-n picioare, voind de fapt să-nghită nu numai drumul, ci însăși vremea care-i despărțea de cei pe care-i urmăreau. Contele călărea-n față, aplecat mereu pe calul alungit cu burta la pământ, ca să poată mai ușor spinteca văzduhul, iar soarele apunând peste vârful colinelor făcuse din umbrele călăreților strigoi porniți spre morminte sau spre treburi rămase încă neîmplinite afară. Majordomii călărind când alături, când puțin în urmă, pentru că armăsarii lor nu puteau ține pasul iepei pur sânge căreia stăpânul îi dăduse frâu liber, începuseră să se sperie. Nu-l văzuseră niciodată pe conte atât de pornit să distrugă, în fond, ce altceva decât o ceată de slugi care o luaseră razna și pentru care poate-ar fi fost prea mulți și jandarmii din Brad. Dar porunca fusese poruncă și cine-ar fi îndrăznit să-i stea împotrivă contelui Hallmagy, când se dezlănțuise cu-atâta furie împotriva propriilor năluciri? Îl și vedeau lovind cu cravașa, împușcând și călcând în picioare toate „cojoacele” și țundrele” ajunse din urmă.

Numai că-n zare încă nu se ivise nimeni care să poată fi prins.

*

Puhoiul de țărani pornit din Mesteacăn, cu popă, cu Crișan și cu prapuri cu tot, se oprise din drum, pentru o noapte, în satul Curechiu de pe drumul Albei. Era un sat pierdut prin văgăunile unor văi, pe unde după-nserat te puteai întâlni cu ceea ce nici nu ți-ar fi putut trece prin minte, începând cu fiare și oameni, și sfârșind cu sfântul Petru sau cu însuși necuratul.

Casele, ca niște căciuli de obște zvârlite-n ciudă pe după fagi, zăceau în neorânduială cu ușa deschisă oricui. În seara aceea, și Crișan își amintea bine de ea, toate prinseseră viață de parc-ar fi fost în zori. Își deschiseră larg ușile ca să-i primească-n pâlpâirile de seu ale lumânărilor sau ale vetrelor, pe cei porniți la drum.

Înviase tot satul în fapt de seară, ca în ajunul Paștilor, iar zvonurile și oamenii umblau de parc-ar fi fost prinși de frigurile Patimilor. Copiii nu mai cunoșteau porți, iar gardurile și pârleazurile trosneau sub picioarele iscoadelor puse de pază, de parc-ar fi fost călcate-n copitele țapilor scăpați la pere. Foia toată așezarea de suflarea aprinsă a băștinașilor și de înflăcărata vrere a celor porniți la drum să se-nscrie cătane la Alba. Nimeni nu era obosit și toți zvâcneau de colo-colo legați însă ca-ntr-o plasă de păianjen de nevăzutele fire ale vrerilor lor, înmănunchiate toate-n mâna lui Crișan. Pân-a nu se așeza însă mai bine-n jurul vetrelor și pân-a nu ațipi măcar atât cât era nevoie ca să le treacă oboseala frământării din cursul zilei trecute. Crișan îi mai strânse o dată pe toți în ograda lui Culae Orbul, la care și

trăsese, având mai multă-ncredere-n singurul ochi rămas decât în toți cei cu doi, pe care i-ar fi putut oricând cuprinde somnul. Casa, acoperită cu paie-nnegrite de vreme, văcălită cu lut și proptită pe-alocuri cu bârne ca să nu se dărâme, avea în față un târnaț[28], dat tot cu lut pe jos, de pe care Crișan, cu popa Silvan din Mesteacăn în dreapta, și cu cel din Curechiu în stânga, ținu să le mai vorbească o dată celor porniți pe drumul Albei. Ar fi vrut ca-n popasul acesta să le limpezească mai bine mințile, ca nu cumva unora să le pară rău de calea pe care o porniseră; și pe cei rămași să-i întărească mai mult întru cele ce aveau să se mai întâmple, iar pe cei ce încă n-auziseră bine de cum stau lucrurile, să-i lumineze cumsecade, ca să știe oamenii ce au de făcut și ce-i așteaptă.

Se-nvăluia ziua cu noaptea și el, Crișan, stătea drept în cumpăna vremii, ridicat în picioare între cei doi de parc-ar fi fost gata și pentru Judecata de Apoi. Era însă îmbrăcat în veșminte sure, iar popii-n reverende ca să-i înghită mai ușor întunericul și-n mintea ascultătorilor să rămână înfipți ca stâlpii Sionului în duhul Israelului.

Se apropie așa de capătul treptelor de lemn care coborau de pe prispă și, sprijinindu-se cu o mână de săgeata de lemn care susținea streașina, începu iar să le vorbească celor adunați. Mulțimea-l asculta cuminte, îmbulzindu-se până-n marginea prispei ca nu cumva să-i scape vreo vorbă, iar copiii, cu mic cu mare, se urcaseră-n pomii și copacii de primprejur, atârnând pe crengi ca niște fructe coapte, gata-gata să cadă la cel dintâi scuturat. Numai fumul băburilor[29], ieșind prin coperișurile de paie, ca aburii de vinars prin cușmile bețivilor, se-nălța lin, ducând spre cerul înstelat prinosul jertfelor de gând.

— Ajunși aici, oameni buni, să vă mai citesc încă ceva ce-a spus împăratul, s-auzi glasul lui Crișan. Ia ascultați numai ce spune în cartea asta. Și de undeva din chimir scoase același sul de hârtie cu peceți și cu slove aurite de pe care le mai citise și-n biserica de la Mesteacăn. Îl desfășură, ținându-l cu amândouă mâinile și, uitându-se de parcă n-ar fi văzut bine să citească, se gândi că-i mai bine să-l dea tot popii Silvan să-i descurce slova.

— O să vă citească, de altfel, tot părintele că-n spusele lui din cărți aveți mai mare-ncredere și el îi mai dedat la astfel de lucruri. Popa Silvan, zâmbind, îi luă sulul întins din mâini și, după ce zăbovi o clipă ca să ia slova de unde o lăsase la Mesteacăn, începu ridicându-și ochii spre mulțime: „Mai întâi de toate iubiți credincioși trebuie să vă mai atrag luarea aminte ca să știți că domnii grofi ne-au luat urma și nu s-or lăsa până nu ne-or ajunge. Dar înălțimea sa împăratul ne spune aici – și ochii și-i aplecă atunci asupra slovelor din scrisoare – că „dacă ei – adică grofii – se vor împotrivi, țăranii să se răscoale și să-i stingă pe toți grofii din Transilvania care nu se vor supune poruncilor sale.”

— Chiar așa? Noi să-i stingem? întrebă cu piciorul pus pe prima

treaptă de lemn și mai înrăit ca oricare altul, Rista din Mihăileni, omul care sub podul Crișului din Brad, când se-ntâlnise prima dată cu Crișan dăduse cu opinca-ntr-un ciot de parc-ar fi vrut să mărture întreg imperiul dintr-o singură lovitură.

*

Erau, de altfel, întipăriți pe veci în amintirile care-l covârșeau făr-a le putea stăvili și ceilalți cu care-și dase-ntâlnire atunci la Brad, sub pod, și care-i strânseseră pe toți cei cu care pornise spre Alba: Georgiuț din Vaca, cel pururi mirat cu ochii ca cepele și inima vraiște; Toma din Tomnatec, cu căciula-n primejdie să-i pice oricând din capul ațintit mereu în sus; Lazăr din Zdrapț, răsucindu-și mustățile odată cu gândurile; Tudor din Luncă, spunând întruna hm! hm! și Huluj din Porcurea, drept ca lumânarea și pururi în zdrențe. Toți erau numai ochi și urechi la ceea ce-i ieșea popii din gură citind cartea împăratului, dar niciunul ca Rista voind pe loc să crape pământul și toți potrivnicii să piară-nghițiți de flăcările iadului. Ce oameni! și cum se topiseră toți în amintire, îmbulzindu-l mereu cu năzuințele lor stinse.

*

— Păi cine alții dară, le răspunse el scoțându-și mâna din chimir; numai să-i vedem acum ce-or face când le-om spune verde-n obraz.

— Și dac-om ajunge să le-o spunem, adăugă popa Silvan mai mult ca pentru sine, gândindu-se că drumul Albei încă nu s-a sfârșit.

— Părinte, noi de-ncercat om încerca, cu toate puterile noastre, iar de-ajutat să iasă bine, asta-i treaba lui Dumnezeu.

— Așa-i! Așa-i cum zice Crișan! întări și Huluj cu glasu-i ca de lăută scârțâită pe la nedei.

— Apăi atunci dac-așa-i, fraților, la hodină acuma că mâine, cum s-o crăpa de ziuă, să ne vedem iar de drum, că încă mai avem de mers.

— Domnul cu voi, făcu peste ei semnul crucii popa Ilie din Curechiu, așa ca să nu se spună că nu făcuse și el ceva. Iar gloata se-mprăștie șușotind, murmurând, câțiva chiar chiuind de bucurie pentru ceea ce nici prin gând nu le trecea că-i așteaptă.

*

— N-ar fi mai bine, excelență, să-l anunțăm și pe prefectul comitatului de ceea ce se-ntâmplă? i se adresă Kereș contelui Hallmagy, chinuindu-se să călărească câteva clipe alături de el, înainte de a intra în Baia de Criș.

Deși porniseră nebunește și noaptea se lăsase peste ei pe-ndelete, drumul se zărea tot mai greu și caii începuseră să se poticnească. Contele, care oricât de pornit ar fi fost, nu-și pierdea totuși cumpătul, se gândi că propunerea lui Kereș nu era de lepădat și hotărând să se

abată din drum pe la prefectură, își struni calul luând-o la dreapta pe drumul Băii de Criș.

— Nu-i o idee rea, îi răspunse el tăios majordomului, și-apoi într-adevăr nu strică să vedem ce-au hotărât și ei, dacă nu cumva dorm.

Sosirea cetei contelui mări și mai mult fierberea orașului, care și-așa intrase de dimineață în panica răscoalei. S-așteptau din clipă, în clipă, ca cetele de țărani să năvălească asupra lor sau poate cei plecați spre Alba să se-ntoarcă din drum.

La prefectură era însă lumină ca-n ajun de an nou și oamenii contelui împresurară clădirea cât ai bate din palme. În jur, pe la celelalte clădiri, ferestrele se deschideau și se-nchideau întruna, pentru ca oamenii să-și dea mai bine seama de cele ce se petreceau pe străzi. Bufnițe și cucuvaie, speriate de cei ce se urcaseră-n poduri, de frică sau la gândul apărării, zburau și ele una-ntruna peste oraș, încrucișându-se-n văzduh cu liliecii și înfiorând cu țipetele lor ascuțite pe cei ce poate încă nu se speriaseră destul.

— Strig-a moarte! șușoteau femeile.

— A moartea iobagilor! le-mbărbătau bărbații pe cele gata să leșine.

Contele Hallmagy urcă scările de la intrare mai mult sărind decât pășind, nestăvilindu-și câtuși de puțin elanul cu care pornise din Hălmăgel. Printre cei doi paznici care-i săriră-nainte, neștiind bine pân-a nu-l recunoaște, dacă trebuie să-l oprească sau să-l lase, trecu ca săgeata și nu se mai opri până-n fața subprefectului din cabinetul de la primul etaj.

Anunțat încă de dimineață de cele ce se petrecuseră la Mesteacăn, de toată hotărârea și pornirea iobagilor, subprefectul comitatului aștepta destul de liniștit lăsarea nopții pentru ca iscoadele trimise de el să-l poată prinde pe Crișan, în locul unde avea să poposească-n drum spre Alba. Încă nu i se adusese nicio știre, când sosise contele Hallmagy cu tot tărăboiul celor strânși după sine, în cea mai mare grabă. Când intră în birou, dând ușa-n lături, s-o smulgă, nu alta, din țâțâni, subprefectul, de la biroul lui de lucru, la care se înconjurase și cu un mic grup de jandarmi și gornici, îl primi jovial c-un „servus” de parcă l-ar fi așteptat la chef. Se și ridicase de altfel de la birou pregătindu-se să-l îmbrățișeze. Contele Hallmagy în loc să-i răspundă la fel, se proțăpi-nainte cu mâna pe biciușca șfichiuitoare, cu care-și bătea întruna pantalonul și carâmbul cizmei drepte.

— Ascultă! Voi sunteți nebuni sau inconștienți?

Întrebarea contelui păru mai întâi că nici nu-l privește, și subprefectul încercă-n continuare să-l îmbrățișeze.

— Voi sunteți beți? repetă contele.

— Uite ce-i Pista, dacă mă mai iei așa, nu-ți pot spune decât că ești un mare înfumurat; sau poate te-i fi crezând încă dând ordine pe

răzoare, la domeniul din Hălmăgel? Ce dracu! Numai tu ești stăpân pe lume? Iar noi ăștilalți păzim porcii? i-o reteză atunci și mai scurt subprefectul, desprinzându-și mâna de pe brațul lui.

— Înfumurat spui? pentru că mă gândesc la ce ne-așteaptă?

— Dar tu crezi că noi dormeam? Află însă că înainte de a-ți ajunge ție nu știu ce veste la urechi, noi ne și-ncheiasem socotelile de luptă.

— Veștile sunt aceleași pentru toți și altele, de aceeași importanță, nu cred c-ar mai putea fi.

— Ei, ei, vezi că te apropii de realitate, așa mai putem discuta; și-ar fi și mai bine dacă te-ai apropia de birou. Ia spune, ce se mai întâmplă pe la Hălmagiu, c-am auzit că pe-acolo o ții numai în chefuri?

Contele, văzându-se întâmpinat cum nici nu bănuise de către jovialul subprefect, se hotărî în cele din urmă să se așeze, ca să vadă exact ce le trecea acestora prin cap și ce hotărâseră cu privire la gloată.

— Cei de jos, ai mei, să mai aibă răbdare, i se adresă el atunci unui jandarm din cei aflați în sală, ca să-i fie comunicat ordinul celor de-afară.

— Și să mai aștepte puțin, adăugă zâmbind pe sub mustața-i răsucită-n coadă de rățoi, subprefectul. Domnul conte le va spune-ndată ce au de făcut, apoi întorcându-se iar spre conte: Nu-i așa, dragul meu, că ești pus pe fapte?

— Dar nu-nțeleg, răspunse contele nedumerit și iritat la gândul că subprefectul nu numai că-l înfruntase, dar îl lua și peste picior.

— Dacă te potolești, o să-ți spun și-ai să pricepi îndată. Uite, și sper că de asta erai neliniștit; pe cei de la Mesteacăn i-am aranjat de mult, numai că pentru la noapte am mai avea încă nevoie de o mână de ajutor. Sper că ești dispus să ne-o dai?

— Să vedem despre ce este vorba, doar am fost primul aici.

— Asta așa-i, conte, dar primul numai de la Hălmagiu în jos.

— Bine, bine, lăsați astea și spuneți-mi mai degrabă cum a fost totuși posibil să se strângă aici, sub ochii voștri, tocmai în inima comitatului, o ceată de iobagi fără ca voi nici măcar să nu vă-ntrebați de ce?

— Ei, uite, conte, că s-a putut: idei iluministe pe care tot dumneavoastră le aduceți de prin Europa! îi răspunse subprefectul, dând și el mirat din umeri.

— Idei iluministe? Farse! Otravă! Niciodată n-am dat doi bani pe ele! De altfel, sunt sătul de tot umanismul Vienei și al Parisului. Astea ne-au adus unde suntem, dar să lăsăm frecușurile; spuneți-mi mai bine ce-ați hotărât ca să trecem odată la fapte, se-nfurie-n cele din urmă de-a binelea contele Hallmagy, așezându-se picior peste picior în fața biroului deasupra căruia se zărea portretul augustului suveran.

Subprefectul cu căpitanul de jandarmi, rămași în picioare, se

pregătiră atunci să-i explice. Gornicii din jur ascultau și ei cu-nfrigurare, iar ceilalți jandarmi aproape că-nțepeniseră de respect.

— Uite, domnule conte, ce s-a hotărât: Gloata care a plecat dimineață din Mesteacăn cu Crișan și cu popa Silvan s-a oprit ca să facă popas peste noapte-n satul Curechiu.

— La Curechiu?

— Exact. Și să mai știi că a ocolit Bradul și că nimănui de-acolo nici măcar nu i s-a tăiat vreun fir de păr din mustață.

Uimirea de pe fața contelui crescu; își bătea iar joc de el?

— Da, stimate conte, niciun fir de păr! Probabil că-i interesează mai mult capetele noastre, decât mustățile.

Contele tresări.

— Până le-avem însă pe umeri, și pentru a nu ni se-ntâmpla să le pierdem, cu ele am chibzuit următoarele: Vom pleca de aici cu câțiva jandarmi și cu gornicii aceștia, iar la noapte îl vom prinde pe Crișan chiar în bârlogul lui. Vrei să ne-ajuți? Primele iscoade-s trimise de mult, iar vânzarea-i făcută.

— Cum adică să v-ajut? dar pentru ce altceva-s eu aici cu oamenii mei? Însă planul îmi pare prea complicat și nu văd de ce să-i prindem, când am putea foarte bine să-i nimicim fără niciun fel de bătaie de cap!

— Ei uite, conte, tocmai de asta unii sunt sortiți pe lume să facă politică, iar alții să-și vadă doar de pământurile lor. De ce să iști o răzmeriță când o poți foarte ușor ocoli?

— Dar de ce să n-o stingi mai bine din fașă, dacă tot ați îngăduit să se iște? Parcă armata-i interesează pe ei? Să se vadă numai cu armele-n mâini și-apoi ține-te iobăgie!

— Pentru că în iluminatul nostru imperiu există, conte, libertate și-nțelegere pentru toate manifestările. Nu se stăpânește numai cu sabia.

— Atunci, faceți cum știți, eu nu mă amestec, răspunse contele.

— Deci, nu ne-ajuți? întări subprefectul insistând anume pe nu.

— V-ajut dar nu mă amestec, se răzgândi contele.

— Adică-ți lași oamenii singuri, după ce i-ai cărat în galop peste șapte hotare! reluă subprefectul.

— Nu în sensul acesta am spus că nu mă amestec; dimpotrivă, voi participa în persoană cu-ntreg efectivul cărat până aici; dar nu-mi asum nicio răspundere de izbândă a unui plan, pe care nu l-am făcut eu.

— Nici nu ți-a cerut nimeni aceasta, stimate conte; noi îți cerem doar să ne ajuți numai dacă îți convine planul, dacă nu, nu.

— Bine, accept, și?

— În cazul acesta pornim peste o oră. Până-n Brad mai facem încă una și apoi pân'la Curechiu tot pe-atâta; așa că acolo vom fi tocmai când se vor fi așezat toți pe la vetre. Așa-i, Petruț? îl întrebă

subprefectul pe unul din gornici.

— Întocmai, excelență, răspunse gornicul luând și el poziția de drepți ca orice alt jandarm în exercițiul funcțiunii.

— Dar vă bizuiți și pe cei de-un neam cu ei? îl mai întrebă contele dându-și seama că gornicul era român.

— Nu pe ei, cât pe ce sunt în stare să facă dacă sunt deștepți. Cu oamenii însă trebuie să știi să te porți dacă vrei să-i conduci.

— De acord, dar aș vrea să știu totuși mai exact ce am eu de făcut în toată treaba aceasta?

— Ce ți-am spus, conte: să ne-nsoțești până acolo și-n caz că „la târg nu ne vor ieși socotelile făcute acasă”, să ne ajuți să ieșim din încurcătură. S-ar putea, în cazul acesta, chiar să ne încăieram cu ei, ceea ce iar nu ți-ar displace, pentru că adevărata vitejie a brațului pe câmpul de luptă se vede.

— Din păcate mai mult a brațului, excelență, adăugă oftând căpitanul de jandarmi.

— E și singurul lucru deștept pe care l-ai spus azi, căpitane, ținu să i-o sublinieze subprefectul. Se vede că încă mai păstrezi ceva pe umeri; nu-ți atârnă numai brațele de ele.

Căpitanul se supără. În Baia de Criș toți îl cunoșteau pe Copacsoni și nimeni nu-i scăpase de șfichiul limbii. Jovialitatea lui, pe lângă mofluzitatea prefectului, era ca ziua cu noaptea și lumea din Baia de Criș se obișnuise cu ei, așa cum erau.

— Dacă nu, voi sta de pază, cum s-ar spune, până când dumneavoastră vă veți duce sau nu la bun sfârșit planul, conchise contele.

— Ceea ce ați și spus că nu v-ar displace, mai ales dacă, din păcate, n-am izbuti noi, conte.

— Cam așa ceva, răspunse el începând să-și frece ușor mustața; bineînțeles, însă, în cazul intervenției mele, corectându-se doar eventualele erori de concepție.

— Sau de execuție chiar, recunoscu ironic subprefectul. Socoteala-i una și-mplinirea alta.

— Deci plecăm?

— Da, dar nu acum; nițeluș mai târziu; până atunci însă, să mai închinăm un pahar; noi de altfel și-ncepusem când excelența voastră a dat buzna în biroul nostru. Fii binevenit însă și *prosit*! închină subprefectul un pahar în cinstea lui și a întregii urzeli pe care o puseseră la cale.

Încăperea se umplu apoi de veselie și, la scurtă vreme după aceea, de ceea ce era sus, în cabinetul subprefectului, se molipsiră și cei de jos.

— Nici n-a-nceput războiul și s-a și făcut pace, râse primul majordom din Hălmăgel închinând cu ceea ce le fusese trimis de către

conte.

— Nu se știe, nu se știe, îi răspunse Jancsi îndoindu-se de vremelnica pace a superiorilor. Dă-mi mai bine încă o dată sticla. Și Jancsi i-o smulse din mână, topindu-și în ea cu zgomot tot oful nemărturisit.

La o oră după aceea, din Baia de Criș, pe poarta dinspre răsărit a orașului, ieșeau în galop toți cei puși să-l prindă pe Crișan și să-mprăștie gloata strânsă cu atâta trudă de vestitorii mult visatelor porunci crăiești.

*

El, Crișan, însă nu se culcase deloc pe urechea izbânzii. Îndelungata-i slujbă de crâsnic[30], la biserica din Vaca, îi ascuțise atât de mult presimțirile, încât niciodată nu se lăsa furat de somn înainte de a-și face trei cruci și a-și lua toate măsurile de prevedere pentru ca nici drac, nici om să nu-i poată tulbura visele, luându-l pe nepregătite.

Împotriva oamenilor și mai ales împotriva celor „dați” cu grofii, n-avea însă decât un singur mijloc: prevederea, adevărată mamă a-nțelepciunii, care-l făcuse să scape din toate până a nici nu intra măcar în ele.

— Măi Culae, i se adresă el gazdei sale din Curechiu, cine știe că dorm eu la tine-n noaptea asta?

— Tot natul, Marcule.

— Ei, atunci, fă bine și spune-i vărului tău că, după ce s-or liniști toți, m-oi duce și eu să dorm în podul șurii lui, pe fân; dar de asta nu știm decât eu, tu și el, auzit-ai? Sau nu; nu-i sufla nicio vorbă până ce mergem acolo; am să i-o spun io atunci de-a dreptul, înainte de a mă culca. Roagă-l însă pe Rista să nu se prea depărteze de ogradă și s-aibă-ntruna vramița sub ochi. E cu neputință ca grofii să fi stat cu mâinile-n sân și să nu fi pus ceva la cale.

— Simți tu asta, Marcule? îl întrebă Culae.

— Cum mă vezi și te văd; numai că nu știu când s-or țâpa[31] pe noi ca uliul pe pui.

— Aci n-au cum, Marcule. Toți îs oameni de-n-credere.

— Toți zici?

— Toți să fie dară, deși drept să-ți spun io mă tem de puterea ispitei, în ziua de azi, printr-atâtea nevoi.

— Adică?

— Adică s-ar fi putut să trăncănească oarecine c-aș fi aici și c-am tras peste noapte la tine. Lumea-i mare și cine-i poate înfunda gura când, dac-ar deschide-o, i-ar pica bani în ea.

— Asta așa-i, dară…

— Niciun dară, că io tocmai de aceea ți-am spus ce ți-am spus.

— Cum vrei tu atunci, dar cu Rista și cu Huluj să vorbesc?

— N-ar strica.

Și Culae îi aduse de-afară cât ai bate din palme. Amândoi erau numai ochi și urechi.

— Uite de ce vă chemai!

— Ha, răspunseră ei.

— Țineți voi s-ajungem cu bine la Alba?

— Da' cum să nu?

— Dar la mine țineți?

— Ca la lumina ochilor, Marcule.

— No' p'atunci rogu-vă fiți noaptea asta cu ochii-n patru toți trei, cu Culae, și schimbați-vă pe rând; când a obosi unul să-i ia locul celălalt. Să nu pierdeți însă niciun moment din vedere casa în care-s acuma și podul șurii lui Sabin, vărul lui Culae, de peste gardul ăla, unde am s-ațipesc și eu oleacă. Uite, aveți aici și bunda mea, că mie-mi ajunge numai țundra, și-apoi acolo-i otavă.

— Om face cum zici, dacă crezi tu c-așa-i bine, dar noi credem c-o fi degeaba.

— Măcar să fie, c-asta nu strică; ar strica dacă, Doamne ferește, l-or fi ispitit pe careva grofii.

— Mda, își spuse mofluz în barbă Rista, apucând mai bine-ntr-o mână bâta-i cea de toate zilele, de care jurase să nu se despartă nici în copârșeu[32]; așa-i mai bine, și fii fără grijă că nici pasărea măiastră nu te-o putea atinge fără ca să n-o adulmec eu.

— Și nici huhurezii, se simți obligat s-adauge Huluj.

— Cât despre mine, Marcule, n-ai nicio grijă, îl asigură Culae. La o adică-s aici, și de-ar umbla, și-ar putea să mă ieie, atunci să mă ieie; om vedea noi care pe care.

Dup-aceea mai băură două-trei guri de vinars tare, mâncară niște mămăligă și ieșiră din casă pe furiș, ca să treacă gardul spre podul șurii lui Sabin.

— Știi ce, Marcule? nu-i mai spunem nici lui unde te culci, fu de părere Culae; te duci acolo și te bagi în otavă fără să știe el, iar mâine i-oi spune eu, n-avea grijă.

— Nu-i rău ce spui, măi Culae, numai să n-adormiți toți trei după atâta vinars.

— Păi ce crezi că-i las în casă? Pe Rista-l pun de pază aci la pârleazul ăsta, peste care trecurăm, iar pe Huluj în ograda mea. Io am să stau pe târnață, iar șura uite-o colo.

— No' bine atunci.

— Noapte bună, Culae, și n-avea grijă că m-oi descurca eu în otavă, îi răspunse Crișan, topindu-se în întunericul șurii lui Sabin.

Era o beznă prin care nu vedeai la doi pași fără să te uiți de două ori unde pui piciorul; o beznă prin care numai liliecii și iobagii se puteau descurca făr'a da greș nici cu mersul, nici cu gândul. Otava din

podul șurii lui Sabin era însă atât de moale, încât lui Crișan i se păru că se-nfundă-n mătase. Și-avea toate mirosurile dealurilor de pe care fusese strânsă cu grebla. Nu putu însă adormi cu grabă, pentru că grija zilei ce-avea să vie îi măcina somnul. I-or lăsa oare s-ajungă până la Alba? Și-acolo le-or da arme?

Caprele și vacile se auzeau rumegând sub el

*

— Cin'să le fi dat însă puști, când tu bine știai că nimic din așa-zisele porunci ale-mpăratului nu erau decât născociri, ca să-i pui pe drumul răscoalei? Doar Horia cu totul altceva adusese de la Viena. Biata lui carte și bietele lui semne! Ce erau ele și drept ce le luaserăți voi?

— Ceea ce-ar fi trebuit să fie, iar dacă nu, ceea ce-am făcut din ele era tocmai ceea ce trebuie să fie; altfel oamenii nu ne-ar fi ascultat; dar pân'aci-i bine. Mâine-om vedea noi!

Mâinele însă dispăruse în potopul unei conștiințe, în care totul înota spre limanul scăpării și în care nimic nu se lăsa-necat făr'a sentoarce de zeci de ori înapoi, sub forma celor mai neliniștitoare-ntrebări. Își luase asupra lui toată răspunderea pornirii unor gloate de năpăstuiți și trebuia s-o scoată la mal. O scosese oare?

— Nu, dar am vrut și-am făcut tot ce mi-a stat în puteri.

— Și totuși, asta nu era destul; trebuia să prevezi totul până'n ultima clipă, până-n amănunt. Horia oare de ce te prevenise să nu-ncepi? Nu cumva judeca mai bine decât tine? Nu cumva socotelile lui ar fi fost mai drepte?! îl necăjea ceva și mai din adâncuri.

— N-am putut fi altcineva decât cine sunt, nici Horia și nici Dumnezeu. Numai El le știe pe toate și cine știe, dacă știindu-le și El, ce-o fi în sufletul lui. Cât despre Horia, nu știm; poate o fi avut dreptate, dar de ajuns unde s-a ajuns, nu mai încape nicio îndoială că așa ar fi fost, chiar dacă făceau cum zicea el. Sau, știu eu? poate că totuși Horia…

În pod însă ațipise, răpus de oboseală, și-n lat, zbătându-se încă, sub povara întrebărilor făr'de răspuns, se opri o clipă.

*

Un strigăt de cucuvae sfâșie însă deodată tăcerea nopții, și-n lungul văii apa-ncepu să clipocească, sub copitele cailor contelui Hallmagy, a subprefectului și a oamenilor cu care aranjaseră să-l prindă pe Crișan. În capul satului îi aștepta Nicula din Criștior, unul care aflase unde trăsese Crișan și care le aranjase toate, ca să-l poată prinde legat.

Subprefectul, căpitanul de jandarmi, sublocotenentul Toth și gornicul Petruț din Țebea își înfășuraseră-n cârpe până și copitele cailor ca să nu-i simtă câinii pe unde aveau să treacă. Pe contele Hallmagy îl lăsaseră însă, de pază, în capătul satului, urmând ca o

parte din oamenii lui, în timp ce subprefectul avea să intre pe ulița ce ducea spre casa lui Culae, să ocolească așezarea și-n caz de primejdie să poată ataca din două părți. Consemnul de ajutor erau trei focuri de pistol trase de căpitan sau de subprefect.

Cum însă, din binefacerile împărăției, în Curechiu n-ajunseseră decât jandarmii și perceptorii, nici pe ulițele sale nu putea lumina altceva decât luna noaptea și soarele ziua, iar furișarea cetei, condusă de subprefect, nu era tocmai ușoară. Nicula, oricât ar fi fost el de obișnuit cu Crișțiorul lui, în Curechiu însă trebui totuși să sară peste mult mai multe garduri decât și-ar fi închipuit, luptându-se cu toți câinii satului.

— Am să dau ordin să fie împușcați până la unul, îi șopti subprefectul căpitanului.

— De ce n-ați făcut-o mai de mult? îi răspunse acesta, ștergându-și cu mâna stângă nădușeala de pe frunte.

— Pentru ce nu mi-ai atras atenția, căpitane?

La gardul ogrăzii lui Culae, în casa căruia subprefectul știa că doarme Crișan, Nicula, încercând să se apropie de prispă, calcă pe-un vreasc, care-i trosni sub bocanc ca un pistol.

— Care ești acolo? s-auzi glasul lui Huluj de pe prispă.

— Io-s Nicula din Criștior; Crișan îi acolo?

— Crișan? dar ce ai tu cu el tocmai acum la miezul nopții?

— Io nu, alții care-s acum la Criștior au; mor să stau de vorbă cu el.

— Care alții? Ia vino-ncoa și spune-mi mai limpede ce vrei, îl pofti Huluj. Nicula atâta aștepta și când fu la doi pași de el tăbărî asupra lui cu pistolul.

— Dacă mai scoți o vorbă te pușc, și-acum pe foale! De spaimă, bietul Huluj s-aruncă cu fața la pământ, tocmai cum îi spusese Nicula.

Rista însă, care păzea-n ograda vecină șurei cu pricina, părându-i-se că ceva nu e-n regulă la Culae, se apropie, pe furiș, de colțul casei. De acolo, văzând că Nicula tocmai se pregătea să-l lege pe Huluj, tăbărî asupra lui și-l doborî la pământ, cu o singură lovitură de bâtă. Pistolul îi zbură gornicului din mână peste trupul lui Huluj pe jumătate mort de frică.

— Aaa! Va să zică tu erai! strigă Rista întorcându-l cu piciorul, ca să-l vadă mai bine-n bătaia lunii.

În clipa aceea însă căpitanul apăsă pe trăgaciu.

— Dobitocule! țipă subprefectul, luând-o la goană peste garduri, cu o liotă de câini pe urme.

Petruț dădu s-o zbughească și el, dar fu prins și legat fedeleș de popa Silvan care, trezit de pocnete, și repezindu-se spre casa lui Culae, îl recunoscuse.

Rista, scăpat ca prin minune de-mpușcătura jandarmului, se aruncase la pământ făcând pe mortul. Era un șiretlic pe care-l mai

încercase și-n cătănie, când se bătuse cu franțujii, și-i mersese. Căpitanul de jandarmi crezând că-l nimerise, se repezi atunci pe prispă, cu pistolul în mână, strigându-i lui Crișan din fața ușii: „În numele legii ești…” dar n-apucă să-și termine bine amenințarea că, dinăuntru, bubui pușca lui Culae făcând țăndări ușa. Prin gaura făcută, Culae numa-n cămașă și izmene întrebă: Care-i acolo mă?

— Uspătoi[33], strigă Rista de jos cât putu ca să-l audă Culae din casă, da vezi că nu știu câți îs, adăugă el rămânând tot nemișcat.

Între timp, focurile de armă treziseră tot satul, iar gloata-ntr-o clipă fu-n picioare dând năvală spre casa lui Culae. În drum, toți prinseră în mână care ce apucară și furia le era atât de mare, încât vreo doi-trei din ceată fură gata-gata să-și spargă capetele necunoscându-se și luându-se drept oameni ai grofilor. Țipetele femeilor sfâșiau văzduhul, plânsetele copiilor îți împuiau urechile, iar câinii lătrau de parc-ar fi fost sfârșitul pământului. Într-o clipă, casa lui Culae, în care toți îl credeau culcat pe Crișan, se umplu de oameni. Se umpluse și ograda, și prispa, și gardurile pârâiau de parc-ar fi fost călcate-n picioare de ciurda grofului Kristsory. Toți se-ntrebau: Unde-i Crișan? Unde-i Crișan? că nu-l vedeau ivindu-se de nicăieri.

— Aci-s și io, răsună-ntr-o vreme glasu-i înăbușit de tuse. N-aveți de ce vă teme. Nu m-a luat dracu și nici strigoii.

Când auzise împușcăturile sărise din culcuș, ca ars, dar nu-n șură, ci, prin acoperișul slab de paie, pe partea-i dinafară. De acolo, dându-și seama de-nvălmășeala dinaintea casei lui Culae, coborî ca mâța, se apropie de prispă pe furiș, ca să vadă ce-i, și dumirindu-se că primejdia trecuse, se ivi în mijlocul gloatei care-l înconjura, cum înconjoară puii cloșca.

Plin de firele de paie și de otravă, care i se-ncâlciseră în cap și-n barbă, arăta ca un urs scociorât din bârlog înainte de vreme. Unii, ca să fie mai siguri că-n față n-au un strigoi, se apropiaseră de el pipăindu-i tundra.

— Nu-s mort, nu vă temeți! Îs în carne și oase, îi potoli el, dar asta nu-mi place, adăugă apoi dând cu ochii de jandarmul ucis, pe prispa casei lui Culae.

— Ce și-or căutat or găsit, îi spuse atunci Rista, dându-i mortului un picior. Era să mă omoare când îl doborâsem, colea-n ogradă, pe ăl de-l lega pe Huluj.

— Îhî, aprobă Huluj, care încă nu-și venise bine-n fire după cele pățite: O fost ăla, Nicula din Criștior, care s-o țâpat la mine cu pistolul și mi-o spus să mă-ntind jos și să nu scot o vorbă.

— Și tu ce-ai făcut? îl întrebă Culae. Te-ai țâpat făr’ să zici nici pâs, ca să te poată lega-n tăcere și să dea apoi buzna peste noi? Noroc de Rista, Marcule, că l-o zăpsit[34] la vreme.

— Ba noroc a fost că nu m-o nimerit jandarul, c-altfel azi nu știu

zău cu ce mai plecam spre Alba.

— Dară să fi fost numai ăștia? întrebă Crișan.

— Mai e și ăsta, strigă popa Silvan, târându-l de ceafă pe Petruț. Uite-l ici, nemernicul. Îl cunosc bine: îi gornicul din Țebea care-n loc să fie cu noi la liturghie, umbla pe la prefectură, prin Baie! Așa-i, nemernice? Spune aici, în fața lui Crișan, ce-ați vrut să faceți, așa cum mi-ai spus și mie, rugându-te să-ți dau drumul.

Gornicul, văzându-se în fața lui Crișan, căzu în genunchi, dând să-i sărute opinca. Mulțimea-l huiduia și scuipăturile zburau spre el ca creițarii duminica spre talerul cantorului.

— No! Destul! le porunci atunci Crișan celor ce-l înconjuraseră. Să-l vedem mai întâi ce vrea să ne spună; apoi, luându-l de mână pe Petruț, îl ridică și, privindu-l în ochi, îi zise: Acu', că te-am iertat, spune-mi limpede ce-aveai de gând.

— Să te prindem și să te dăm legat subprefectului.

— Tâlharul! Omoară-l! Spânzură-l! Taie-l! s-auziră atunci strigând niște glasuri dintre cei adunați acolo.

— Liniște! îi potoli iar Crișan, făcându-le tuturor semn cu mâna să tacă; s-auzim mai departe; și cu cine erai, omul lui Dumnezeu, de voiați să mă prindeți?

— Cu subprefectul însuși, cu căpitanul ăsta de-l văd aici mort, cu Nicula din Criștior și…

În clipa aceea, din două părți ale satului, de sus, de pe vale și din josul ei au auzit iar un ropot de-mpușcături, apoi niște strigăte clare: Cătanele contelui Hallmagy! Fugiți! Fugi, Marcule!

Crișan, care-și auzise limpede numele, hotărî însă pe loc: „Cu noi sau cu ei, măi Petruț?" Drept răspuns gornicul i se aruncă iar la picioare.

— Acum nu-i vreme de vorbe. Părinte, sloboade-l și om mai vedea noi.

— Nu m-oi mai despărți de tine, Marcule, nici în groapă și dă-mi putința să-ți arăt asta, se rugă el, privindu-l drept în obraz.

— Așa să fie, măi omule, dar spune-mi iute acum, nu mai ai vreun pistol pe la tine?

— Nu. Că mi l-o luat părintele, fie-i binecuvântat pumnul, cu care m-o pus pe calea cea dreaptă.

— Aci-i, la mine, Marcule, na-l! că haina-mi nu se cade a fi pătată de sânge. Pumnu-mi ajunge la o adică, și-ncolo mila Domnului.

Contele Hallmagy, împărțindu-și oamenii-n două, trimise o jumătate condusă de Kereș să ocolească satul, pe partea dreaptă, ca să le cadă-n spate iobagilor venind din susul văii. Cu cealaltă jumătate rămăseseră să năvălească de jos. El și cel de al doilea majordom, urmând apoi să se-ntâlnească la casa unde zicea subprefectul că-l știe pe Crișan și unde urmau de altfel să-l și prindă și să-l lege cei ce-o

porniseră înainte.

El însă, contele, având despre satul Curechiu o reprezentare foarte vagă, după cum i se explicase pe o hartă improvizată de subprefect și de Nicula din Criștior, nu-și prea putuse da bine seama de cum stau lucrurile. Planurile lui ar fi fost de a lupta pe lumină, dar socotelile acestora fuseseră altele. Acceptase totuși să-l însoțească pe subprefect, cu oamenii lui, pentru că prea-l luaseră peste picior și pentru că-l covârșiseră cu asigurările unui plan, în care totul părea pus la punct: cunoașterea locului, casa, oamenii cumpărați și știrea că gloata nu era narmată decât cu bâte. O adunătură de slugi, deci, care să poată fi spulberată cât ai bate din palme; și totuși, iată că acum planurile se schimbaseră în câteva clipe. În loc de-un singur foc de pistol, două, dintre care unul de pușcă hoțească, dosită de careva din gloată, și-apoi răcnetele, chiuiturile, plânsul și lătrăturile atâtor câini! Ce se putuse-ntâmpla? Să-l fi prins pe Crișan și să nu-l poată aduce din pricina gloatei? Să-i fi prins gloata pe ei și să-i fi omorât sau să vrea să-i omoare, dacă n-or fi avut cu ce se apropia de ei? Și-ntr-un caz, și-n celălalt trebuia însă să le sară-ntr-ajutor, cât mai grabnic. Trase astfel primul foc de pistol în aer ca să-l audă Kereș și să-nceapă și el de sus.

Kereș însă, pornind în susul apei, cum se-nțeleseseră, necunoscând bine satul și greșind drumul, nu-și mai putuse da seama la un moment dat nici unde-i, și nici spre ce se-ndreaptă. Vedea doar case-n toate părțile, împrăștiate până hăt departe pe dealuri, la mari depărtări una de cealaltă. Atunci răsună primul foc de pistol al căpitanului de jandarmi. Îl recunoscu, dar nu se hotărî ce să facă până când auzi și pușca. Galopară așa, spre locul de unde veniseră împușcăturile. La marginea primelor ogrăzi, neputând să mai călărească și nici să sară cu caii peste garduri, fură nevoiți să descalece și să înainteze pe jos. Câinii îi simțiseră însă și erau grămadă pe ei. Nu se opriră totuși decât când ajunseră la un loc unde casele și ogrăzile păreau că se-ndeasă. Atunci auziră din nou focul pistolului contelui, care nu putea fi confundat cu al nimănui. „Ceva nu e-n regulă!” își spuse el, și planul n-a reușit pentru că-i prea mare hărmălaie. Pe lângă toate celea, se mai și rătăciseră căci în loc să le cadă-n spate țăranilor, le picaseră dintr-o parte, nu departe de locul unde era și contele cu Jancsi și cu ceilalți oameni. Kereș scoase totuși pistolul și trase un foc înspre sat. Contele-i răspunse, parcă aprobativ, cu o altă împușcătură, după care urmă ropotul puștilor oamenilor lui, și-ntr-o clipă lupta-ncepu, pe viață și pe moarte. Țăranii lui Crișan, speriați de atâta răpăială, începuseră fie s-alerge care-ncotro, fie, ca jivinele, să se ascundă și să se urce prin copaci, prin pomi, pe garduri, pe coperișurile șurilor și-ale caselor așteptând să vadă sfârșitul. Puști n-aveau decât două, trei: a lui Culae, a lui Ionii braconierul, a lui Țăndură și cea a lui Crișan pe care o purta Medrea, crâsnicul popii Silvan, să-i fie-ntotdeauna la-

ndemână.

Crișan însă dându-și seama că-s atacați de oamenii contelui, gândindu-se că noaptea nu se poate trage la țintă cu pușca, porunci:

— Toată lumea sus!

Într-o clipă, cei din jurul lui se-mprăștiară ca potârnichile, ascunzându-se care pe unde. Rista se suise cu nelipsita-i bâtă și cu pistolul jandarmului într-un frăgar; Huluj dârdâia pe un coteț; Culae și Petruț rămăseseră-n podul casei așteptând, la gura lui, să-i facă de petrecanie primului venit.

Petruț îi spunea întruna lui Culae:

— Nu-s decât vreo douăzeci! Nu-s decât vreo douăzeci! iar Culae-i zicea:

— Să fie, numa' că pe tine te-azvârl primul în gura lor.

— Nu trebuie să m-azvârli tu, că m-arunc eu.

— Da, da, ca să ne trădezi iar, îl înțepă Culae.

— Ai să vezi tu atunci cu cine-i Petruț în inima lui, îi răspunse celălalt.

— Numai să nu fie prea târziu, dar pssât! că se și aude nu știu care venind.

Crișan cu nelipsitu-i popă Silvan în dreapta erau în nucul dinspre ogradă, așezați acolo așa ca să poată vedea mai bine cine intră-n casa lui Culae, și cine iese, iar la o adică, s-o poată lua și la fugă spre pădure, dac-ar fi fost să-i dovedească oamenii contelui.

Ceilalți, fugind spre pădure, se-ntâlniră repede, pe după garduri, cu alții hărțuiți de câini și descoperiți de copii. Păruiala, care-ncepu atunci, fu atât de crâncenă încât nu mai rămase din mulți decât niște șomoioage de carne, mutilate oribil și hățite de colo-colo, de cei rămași în viață. Țăranii îi copleșiseră cu furia, cu frica și cu desperarea, pe după gardurile care-i împiedecau să se vadă și prin ogrăzile prin care se rătăciseră, nemaiputându-se ajuta unul pe altul.

Grupul contelui avu însă o cu totul altă soartă; atacând și-naintând strâns puse pe goană gloata până-n ograda casei lui Culae, unde contele dând peste leșurile căpitanului și ale lui Nicula, se aruncă ca o fiară pe prispă. Ajuns în dreptul ușii podului când tocmai dădea să intre în casă, de sus i se prăvăli-n creștet Petruț. După aceea se mai auzi doar glasul lui Culae strigându-i: „Dacă mai miști, conte Hallmagy, și nu poruncești oamenilor tăi să lase armele, te împrăștii de aici ca pe-o grămadă de gunoi. Așa-i măi Petruț?" îl întrebă apoi Culae pe gornicul care-l doborâse.

— Așa-i, Culae, și să știi, conte Hallmagy, că ăsta nu glumește, răcni Petruț.

— Dacă mă scapi, îi propuse atunci contele, pe jumătate șoptind, pe jumătate poruncind, te fac majordom la Hălmăgel.

— Prea târziu, conte, îi răspunse însă Petruț, de acum nu mai

putem face nimic unul pentru altul.

— Jancsi! răcni atunci contele, trage-n mine.

Jancsi însă nu era nicăieri.

*

N-aș fi avut ce face, altfel îmi mai împușca el vreun om, ș-apoi cine peste cine dăduse buzna? Că doar n-o începusem eu.

*

— Acum e însă momentul să le făgăduiești iertare celorlalți, îl îndemnă popa Silvan pe Crișan din nucul în care stăteau. Fără să-i răspundă dacă da ori ba, deși vedea roșu la gândul că grofii-ncercaseră să-l lovească tot prin ai lui, se pomeni totuși strigându-le celor rămași în picioare:

— Sunteți înconjurați de peste tot. Predați-vă și zvârliți puștile din mâini dacă vreți să scăpați cu viață!

La-ndemnul lui, după ce se mai auzi pocnind odată și pușca lui Ionii de pe-un coteț, cei zece oameni ai contelui se-nșirară cu mâinile-n sus în fața prispei.

— Acum scoală-l pe conte să-și vadă trupa, îi strigă Culae din pod lui Petruț.

Cei ce se predaseră amuțiră.

— Lașilor! le strigă contele ridicându-se-n picioare, mai bine mureați decât să vă-nșirați așa aici.

— Conte! strigă atunci Crișan, nu cu ei trebuie să stai de vorbă, ci cu mine; aș vrea și eu să-ți spun ceva.

Între timp ograda se umpluse de oameni, iar mulțimea se apropia și mai furioasă de casa lui Crișan. Erau puși să calce-n picioare și să sfâșie orice. În vramiță îi opri însă popa Silvan stând înaintea lor cu brațele-ntinse ca-naintea unei ciurde căreia-i striga întruna: Hoo! Hoo!

— Or tras în noi ca-n curcubete[35]! țipară niște glasuri.

— Ăștia de-aici nu, răspunse popa; și-apoi nu-i vedeți că s-au predat? Ori nu se cade a-l omorî pe cel ce ridică mâinile-n sus; unde mai pui că ne-au adus și niște pușți, așa-i, Marcule?

— Părintele are dreptate, oameni buni; nu se cade să-i omorâm pe cei ce i-am prins și-apoi nu uitați că noi nu suntem ucigași, ci oameni care vor dreptate. Uite-l avem aici-n fața noastră și pe contele Hallmagy din Hălmăgel; să-l întrebăm mai bine ce-a vrut de la noi, de-a dat așa buzna-n Curechiu cu atâția oameni; ne spui, conte?

— Ce să ne mai spună, Marcule? N-ai văzut că era gata, gata s-o pățim dacă nu prindeam la vreme de veste; și să-ți mai căști gura cu ăștia, ba mai bine să le dai la cap și să-ți vezi de drum; ce, noi le-am ieșit lor în cale sau ei nouă? Și apoi, la urma urmei, el ar trebui să fie stăpân în Hălmăgel? Un conte străin? sau cei ce se știu acolo de când lumea?

— Nu-i așa, Risto; omu-i în mâinile noastre, și trebuie să răspundă dacă nu de alta, de moartea celor pe care i-a adus până aici.

— Nu răspund în fața unor slugi, se răsti atunci contele; iar dacă trebuie să mă judece cineva pe mine, atunci pentru asta-s alți judecători.

Pentru o clipă, Crișan păru încurcat; nu știa ce să-i răspundă, când popa Silvan îi veni-n ajutor.

— Conte, glăsui el, e adevărat că judecata trebuie să fie dreaptă, dar asta numai Dumnezeu o poate face, ori pân'la El, eu slujitorul Lui, aci pe pământ, printre alte slugi aș zice…

În clipa următoare răsună însă o bubuitură în urma căreia contele se prăbuși împușcat pe la spate. Jancsi împlinise cuvântul stăpânului său aflat la mare strâmtorare. Bâta Ristei se abătu apoi degeaba peste capul lui Jancsi care plesni ca o păstaie.

— Nu trebuia, Risto! îl dojeni popa Silvan.

— Omorâți-i pe toți, strigă din nou mulțimea înfuriată și ațâțată din nou de vederea sângelui.

— Ho! strigă atunci Crișan, dându-l și pe popa la o parte și făcându-se parcă și mai înalt în ochii tuturor. Da' ce-i asta? Haită de lupi sau sat de oameni?!

Ochii tuturor se ațintiseră spre el.

— Să fie strânși toți morții și-ngropați în țintirim; oamenii ăștia ai contelui să plece de unde au venit. Și să le spuneți celor ce v-au trimis, adăugă el vorbindu-le-n obraz, că cei ce se vor mai împotrivi dorinței noastre de a-l sluji pe-mpărat, vor păți ce-au pățit și cei pe care-i vedeți întinși pe jos. Noi am pornit spre Alba, și la Alba om ajunge. Orice s-ar întâmpla. Ați înțeles?

Și povestiți-i și domnului subprefect, care văd că n-a vrut să dea oricum fața cu mine, că noi tot o să ne vedem de drum.

*

Odată cu ivirea zorilor, pe după garduri și prin ogrăzi se văzură zăcând morții, unii jeliți, alții blestemați, după cum fuseseră de-o parte sau de alta. Și câini, și oameni, și dobitoace răsuflau însă duhoarea morții, care se abătuse peste ei nemaiputându-i părăsi. Se ridicau astfel odată cu jalea spre ceruri și bocete, și blesteme învăluindu-se-ntr-un fel de vârtej, căruia nimic nu-i mai putea sta în cale. Iar popa Ilie parcă-și pierduse mințile trăgând întruna de funia clopotului; trăgea cu atâta nădejde de ea, încât credeai că vrea parcă nu să-și îngroape morții, ci să-i trezească și mai hodiniți la luptă.

— Ho! părinte, că s-a gătat, îi spuse Mitru, cantorul lui, văzându-l că nu se mai oprește.

— Ași! îi răspunse popa, care de spaimă o ținea-ntruna; pleacă unii ca să vină alții, iar nouă știu că ne trebuie ajutoare, nu glumă.

— Oprește-te, părinte, și hai la slujbă! răsună atunci glasul popii Silvan, din ușa bisericii. Hai, că-s mulți de-ngropat și noi nu suntem decât doi.

— Să-i blestemi, nu să-i slujești părinte, îl mai povățui o babă speriată, care s-ascunsese de groază după o strană; să-i mânce iadu pe cei ce-or tras în noi, după ce-atâta amar de vreme ne-or tăt supt!

— O să aibă Dumnezeu grijă de toți, maico, îi răspunse popa Silvan îndreptându-se spre altar, ca să-și ia de-acolo cele de trebuință.

Gropile fură săpate însă în două locuri; una mai în fața bisericii, iar alta mai la marginea țintirimului, către spini, sub care aveau să-și doarmă somnul de veci cei ce veniseră cu gânduri rele-n sat. Nicula din Crișior fu chiar scuipat de muieri cu toată-mpotrivirea popii Silvan care-ncerca degeaba să-și lumineze credincioșii că, cu cei morți numai Dumnezeu și diavolii se mai socotesc. Ba chiar câteva femei din sat ai căror bărbați fuseseră uciși, au vrut, să-l lase așa, neîngropat, la ulii și la câini, pe sub gardurile peste care se furișaseră. Noroc de Țăndură, pușcașul, care-l târî de un picior zvârlindu-l în cele din urmă și pe el peste ceilalți. Toți fuseseră de altfel trași până la groapă de cineva, dar nici unul într-atâta bătaie de joc ca Nicula.

Ceilalți, morții din Curechiu, rămaseră să fie îngropați cum trebuie, în copârșeuri de lemn, geluite sau negeluite, dar în copârșeu totuși, cu brațele cruce pe piept, cu lumânări la cap, cu priveghi și cu pomană, cum era datina. Cei de prin alte sate, de pe unde-i strânsese soarta ca să moară aici, fură băgați cam în același fel, în pământ cu dușmanii. Cin'să-i jelească dacă ai lor erau departe, iar lumea se grăbea așternută de altfel pe cu totul alte fapte decât pe-ngropăciuni?! Și după ce popa Silvan, urmat de popa Ilie, rostiră cele din urmă mângâieri, alinându-i pe cei rămași deasupra, cu nădejdea vieții de apoi, și cu gândul că viii-s cu viii și morții cu morții, Crișan, tot răsucindu-și mustața, și-ntorcând lucrurile pe toate părțile, hotărî dintr-odată să se abată din drum și pe la Crișior, ca să stingă pentru totdeauna cuibul celor din mijlocul cărora se ivise vânzarea.

*

Și să nu fi fost oare niciun gând de răzbunare în dosul hotărârii tale? Acolo s-a pus totul la cale, Marcule, ascultă ce-ți spun eu! îi veni-ntr-ajutor atunci glasul popii Ilie, răsunându-i în amintire ca dintr-o altă lume, si dacă nu-i sfârșim pe ăștia-ntâi nici c-om mai aiunge la Alba!

*

— Nu zice rău părintele Ilie, Marcule, deși, știu eu, n-ar fi rău nici dacă ne-am urma drumul.

— Știi ce, părinte Silvan, eu n-am vrut-o, dar dacă acolo s-a pus la cale prinderea mea, tot de-acolo să-ncepem să-i stupim și noi până la

unu pe cei ce nu se vor supune legii noastre, încheie Crișan.

Popa Silvan, la drept vorbind, nu se prea aștepta la o atare hotărâre, dar nici nu i se-mpotrivi de vreme ce știa bine că abia împotrivirea ridică și mai ușor împotrivire; și-apoi la ce să se-mpotrivească dacă nici Dumnezeu nu i se-mpotrivea nimănui? Fiecare era slobod să facă ce voia, pentru că tot fiecare apoi era nevoit să răspundă de cele-nfăptuite. Datoria lui fusese să-i spună ce credea, și-i spusese, încolo tot de datoria lui era să nu-l părăsească de vreme ce cu el și cu gloata porniseră-mpreună la drum.

— Haida, dacă tu socotești așa, Marcule, se-nvoi și el în cele din urmă, însă ceva parcă s-a-ntâmplat cu tine.

— Ceva, părinte? S-or întâmplat mult mai multe, și-abia acum m-am hotărât să-i stârpesc de pe fața pământului ăstuia pe toți cei ce n-or trece de partea noastră.

— Dar cum ai să-ți dai seama de asta, chiar dacă ți-ar spune ei?

— Cum? Cum am să-mi dau seama de asta? Cu ajutorul dumneatale am să-mi dau seama, îi răspunse Crișan cu ochii arzând ca jeraticul.

— Adică? întrebă, puțin neliniștit, popa Silvan.

— Adică nu pricepi? se repezi popa Ilie, ca străluminat, i-om boteza pe toți în legea noastră și cel ce n-o primi i semn că nu-i cu noi.

— Aaaa! făcu popa Silvan cam mirat de născocirea „fratelui” său; să-i botezăm în legea noastră?! Fie, deși eu zic că orice trecut de partea noastră astfel e cu unul mai mult la noi, dar nu și cu unul mai puțin la ei.

— N-are-a face părinte; ăsta-i semnul; ce-o fi-n sufletele lor, treaba lor, om vedea mai apoi; deocamdată ăsta să fie-nceputul cu cei de la Criștior, care și-au renegat legea și neamul.

Până a nu pleca însă la drum, de la țintirim, Crișan, cu cei doi preoți și cu cei ce nu se despărțeau nicio clipă de el, mai trecură încă o dată pe la casa lui Culae, unde hotărâră și-n scris ceea ce trebuiau să facă.

— Totuși Marcule, parcă pornisem spre Alba, mai încercă o dată popa Silvan să-l abată pe Crișan din ultima-i hotărâre sau… cine știe, poate ca să-l adeverească și mai mult întru ea; parcă te știam altfel?

— Părinte, așa am fost de când mă știu, numai că nu știam de unde s-o-ncep, iar acum că văd, nimic și nimeni nu m-ar mai strămuta din cale.

— Păi ce-ar zice Horia, Marcule, să știe c-ai și început, de unul singur, să te bați cu grofii?

— Eu să mă bat, părinte, cu ei? Sau ei cu mine? Cu ce-am început eu și ce-au vrut ei să-mi facă? Treaba lui Horia dac-o sta cu mâinile-n sân. Io de altfel i-am spus chiar de când o-nceput să umble pe la-mpărăție, cu plângerile. Că degeaba se zbate: cu grofii ăștia n-o scoți la capăt decât cu bâta. Și vezi c-am avut dreptate?! Uite! Nu mai mult

decât ce-au făcut ei cu noi! I-am făcut eu, ieri, ceva contelui Kristsory când am trecut prin Criștior? Nu. Și, drept urmare, în casa lui se pune la cale prinderea mea. N-am eu vreme acum că i-aș prinde pe toți cei amestecați în treaba asta, că doar n-a fost numai unul, dar deocamdată, fie, treacă de la mine; pe conte însă nu-l iert.

— Dar pe Hallmagy de ce te codeai să-l omori? îl întrebă popa Silvan, mai mult ca să vadă cum răspunde.

— Pentru că s-a bătut sau pentru că vroia să se bată. Era de altfel singurul din tagma lui care lovea pe față. Și-apoi eu nu-mi omor prinșii. Nu-i pot însă uita nici pe cei rămași fără sprijin, în satul ăsta, pentru c-au vrut să-mi apere viața; și dacă ei și-au dat-o pentru mine, nici eu n-am dreptul să mi-o cruț pentru ei.

— Dar parcă nici n-aveai de gând să ți-o cruți? sau cel puțin așa o porniseși.

— Da, părinte, dar acela a fost începutul, plecarea, iar acum, odată cu zorile văd și cărările pe care trebuie s-o iau. Povestea din noaptea asta m-a luminat; așa vom face: vom începe cu Criștiorul, iar Horia zică ce-o vrea; cred însă c-așa cum mie nu mi-o picat bine povestea de azi-noapte, nu i-o pica nici lui ceea ce ni s-o-ntâmplat nouă.

— Crezi?

— Cred, pentru că tot timpul era temător ca nu cumva să zică cineva că, vezi doamne, a fost în afara legii. Ori, uite, părinte: Ce era nedrept în dorința noastră de a merge la Alba? Nimic. Iar dacă pe drum mi-au făcut ce mi-au făcut, eu să stau cu mâinile-n sân? Nu, și-am să le arăt eu lege! Legea noastră; legea după care am răbdat și noi ce ne-au pus ei în spinare; și să-l văd eu pe cel ce n-o respecta-o! De fapt stai! că uite mi-a și venit gândul cel bun. Horia mereu zicea că legea inimii noastre-i așa și așa; ei uite, tocmai în legea asta vreau să-i bag și pe ei, e bine părinte?

Părintele stătea cu capul plecat în barbă, asculta cu luare aminte tot ce-i ieșea lui Crișan din gură și, mestecându-și în sine gândurile domol, zâmbea subțire. Popa Ilie în schimb n-avea astâmpăr urmărindu-l pe Crișan din ochi, cum se mișca de colo-colo, tunând și fulgerând pentru și-mpotriva legii. Ceilalți se uitau posomorâți la el, așteptând ba proptiți în bâte, ba-n țeava puștilor prinse, hotărârea-i din urmă.

*

Chibzuința popii Silvan, cu toată împotrivirea popii Ilie, îl făcu pe Crișan, ca-nainte de a se duce cu gloata peste cei din Criștior, să le trimită totuși o solie cu propunerile cele mai judecate. Erau de altfel niște spuneri limpezi, așternute de popă pe hârtie în amândouă graiurile, și-n cel unguresc, și-n cel românesc, așa ca nu cumva să se spună la urmă că n-ar fi fost înțelese. Iar sulul de hârtie, înfășurat într-

o năframă albă, fu vârât de Culae sub cojoc și dus cu mare alai până la Criștior într-o ceată din care făceau parte și Țăndură și Ionii. Cei trei, ca să fie apoi și mai luați în seamă, mergeau călare, Ionii purtând însă-n față, într-o prăjină, un ștergar alb, semnul soliei de pace. Când ajunseră la Criștior, în sat, parcă totul era pustiu; oamenii o luaseră fie la sănătoasa, fie stăteau ascunși ca să vadă ce-avea să se aleagă până la urmă. Era-n definitiv satul grofului și nimeni nu știa de la-nceput care pe care. Totuși, zeci de ochi erau ațintiți spre cei trei călăreți care treceau pe ulițe, țanțoși și mândri foarte de treaba pe care-o făceau. Dar Ionii, pușcașul, se mai pipăia din când în când și pe la „oțele", cu gândul că dacă cineva nu le-ar fi respectat solia, și-ar fi tras în ei, să-i răspundă și el cu aceeași măsură. Cum nimeni însă nu se gândea la așa ceva, drumul le fu slobod până la curtea nobiliară, unde le ieși-ntru întâmpinare însuși contele însoțit de un ofițer de jandarmi, din Brad.

— Ce vreți? îi întrebă scurt jandarmul.

— Și ce-i cu prăjina asta din mâna ta, măi? adăugă contele rățoindu-se la Ionii.

— Una și bună, le răspunse Culae, să citiți asta; și, scoțând năframa în care era înfășurată hârtia făcută de popa Silvan cu Crișan, i-o-ntinse nedându-se jos de pe cal. Și-apoi prăjina asta, din mâna lui Ionii, să știți, adăugă tot el, nu-i suliță nici bâtă, ci semnul nostru de pace.

— Pace? rânji contele mai slab la chip decât moartea din visele iobagilor; umblați cu pacea-n bâtă și vreți să și fiți luați în seamă?! o să v-arăt eu îndată! Până atuncea însă, Göry, i se adresă el ofițerului de jandarmi de alături, ia-le merindeața din mână și vezi ce-i în ea, iar voi dați-vă jos ca să stăm altfel de vorbă.

— Asta a fost până mai ieri conte, de azi înainte însă mai stăm și noi cum vrem, și te rugăm încă o dată, înainte de-a ne pofti să descălecăm, să citești mai repede propunerea lui Crișan.

— Propunere? mie propuneri din partea unor nespălați? Ia vezi ce zic ăștia, Göry, și spune-mi mai repede ca să știu ce fac cu ei.

Ofițerul, care-ntre timp își și aruncase ochii pe hârtie, înțepenise, cu o mie de semne de-ntrebare pe frunte.

— Ce-ai amuțit, locotenente? sau nu le poți citi potcoavele? Ia dă-o-ncoa'!

Jandarmul îi întinse hârtia, iar contele văzând prima propunere, scrisă negru pe alb, scoase o-njurătură. N-avea obiceiul să suduie, dar nu se putuse stăpâni văzând cele scrise pe ea. După aceea, scrâșnind din dinți, citi totul pân-la capăt, toate propunerile care-i sunau în urechi mai limpede decât susurul morii.

1. Să treci, jurând pe cruce, la legea pe care ai avut-o din moși strămoși și pe care ai părăsit-o pentru anume foloase.

2. Să-mparți tot pământul țăranilor.

3. Să fii în rând cu toți oamenii la dare[36] și să ai mai multă milă față de cei de jos.

Sfârșind de citit ambele versiuni, cea ungurească și cea românească, și voind la-nceput să se bucure de greșelile pe care le-ar fi găsit în scris, izbucni-n cele din urmă, cerându-i jandarmului să-i aducă pe loc cerneală și o pană ca să le răspundă și el numaidecât, tot în scris, nespălaților din Curechiu. Ba-ntr-un moment nechibzuit, voi chiar să le dea ordin să fie împușcată toată solia, și-ar fi făcut-o dacă ceva din lăuntrul lui nu l-ar fi povățuit că mai mândru ar fi fost să le răspundă cu aceeași monedă, vânându-i numai după aceea ca pe iepuri.

Când se văzu însă cu pana în mână, tremurând de furie, scrise pe dosul aceleiași hârtii, întregu-i răspuns pe care-l și rosti răspicat așa ca să-l audă toată lumea.

1. Cruce veți avea doar la cap, și pe aceea voi jura că nimeni nu vă va mai scoate de sub ea.

2. Pământ vă voi da fiecăruia de o groapă.

3. Milă s-aveți de la Dumnezeu pe lumea cealaltă, dacă altceva mai bun n-o avea ce face și El, căci dreptatea va fi întotdeauna de partea celui mai tare. Cât despre botez, acesta doar în sânge.

După aceea, hârtia răsucită-i fu-ntinsă lui Țăndură care-o vârî sub cojoc, strunindu-și cu cealaltă mână calul care sforăia a mare primejdie. Culae și Ionii erau și ei gata de plecare, iar când contele-i amenință că dacă nu-i pier imediat din ochi îi nimicește ca pe șobolani, caii o luară ca vântul din loc lăsându-i pe cei doi să-și pecetluiască singuri soarta.

— Acum o să-i distrugem fără cruțare, îi spuse contele ofițerului de jandarmi. Nu mai e nici o-ndoială c-a-nceput răscoala și-ar fi foarte bine să fie anunțate și garnizoanele din Baia de Criș și din Deva ca să fie pregătit tot comitatul.

— Le voi comunica, îi răspunse scurt jandarmul pregătindu-se de plecare. Până mâine veți avea tot sprijinul nostru.

— Până mâine? Dobitocule! Azi, înainte de căderea nopții, să-mi fii aici cu-ntreaga garnizoană din Baie, altfel nu știu dacă-i mai avea la ce te-ntoarce. Hans! mai strigă el majordomului, să fie totul pregătit de luptă.

— Este, îi răspunse o voce tăioasă dinăuntru. Trăgătorii-s la posturi și-i așteptăm numai să vie.

După aceea Göry, ofițerul de jandarmi, dispăru spre Brad, iar contele se-nfundă-n casă, ca să inspecteze locurile de unde se putea trage cât mai adăpostit. Trebuia rezistat cu orice chip până la venirea garnizoanei din Baia, când trebuia să înceapă „Marea Vânătoare”.

*

— No’ păi dacă asta li-i voia, să vedem care pe care, se hotărî Crișan, după ce se-napoiară solii cu răspunsul.

— Așa că vezi și dumneata, părinte Silvan, ce-aveam în spate când voiam s-ajungem la Alba.

— Păi îi știam de ce-s în stare, dar mă gândeam că nestârniți am fi putut mai ușor ajunge la Alba să ne-narmăm.

— Om ajunge și-acolo, n-ai frică, numai să-i gătăm[37] pe cei ce ne-au vrut pieirea dintru-nceput, adăugă popa Ilie.

— Degeaba vă mai sfădiți, cinstite fețe, că acuma hotărârea-i luată și oamenii așteaptă afară să le dau drumul. Ia uite, părinte, câți s-au adunat! Parcă-s mai mulți decât când am venit.

— De, Marcule, s-or mai fi sculat și morții, la dangătul clopotului tras de părintele Ilie, răspunse popa Silvan; de altfel și-n carte spune că din orice „bob de grâu pus în pământ” răsare-n lume un spic întreg.

— No’, mergem ori ba? îl întrebă Huluj pe Crișan.

— No’ gata? îi răspunse, tot întrebându-l, Crișan.

— Apăi cum dară? După cele ce ni le-ai spus că le-ai scris, mai poate fi zăbavă?

— Nici gând! se-nființară atunci ca două săbii popa Silvan în dreapta lui Crișan, și-n stânga, popa Ilie; numai să fiți hotărâți și să nu dați înapoi ca să-i arătăm contelui cine are dreptate.

— Uraaa! strigară cât putură și cei din față, pornind călare, cu pedestrașii după ei, cete, cete, înarmați cu coase, cu topoare, cu furci și cu cele câteva puști capturate sau scoase la iveală din cine știe ce locuri tainice de pe unde fuseseră ținute.

Era o mulțime pestriță de iobagi agitându-și în aer semnele trudei și pusă pe adeverirea unei dreptăți, care nu li se făcuse de veacuri. În fiecare ceată erau și câțiva călăreți, și câțiva pușcași, și, nelipsite cantotdeauna de la toate, cele mai inimoase femei, spetite de trudă, dar dornice să-și vadă înfăptuite adâncile ofuri. Vreo două sau trei mame sau văduve proaspete, de când cu omorul de peste noapte, nu voiau altceva decât să vadă cu ochii lor și sfârșitul celor ce le trimiseseră pe lumea cealaltă bărbații și feciorii. Ar fi stat să-și apuce dușmanii și cu dinții și pândeau necontenit prilejul. O dată, măcar o dată, s-apuce să sfârtece o bucată din cei ce le obidiseră pe veci!

În fruntea tuturor, ținându-și însă gloata mereu în frâu cu ajutorul lui Culae, Țăndură, Ionii și Rista, care nu-i slăbeau o clipă din ochi, mergeau Crișan și popa Silvan. Din când în când dădea porunci scurte celor ce le transmiteau mulțimii, umblând și el de colo-colo ca să vadă cum îl ascultă oamenii. Era peste tot înconjurat de cei care-n pornirea lor mai mult îi împiedicau drumul, decât îl ajutau. Fără însă ca să se supere de stăvilire, el înainta încet, pe potriva gândurilor sale greoaie, pe care odată pornite, nu le mai putea opri. I se dase un cal moțesc sur și scund, dar răbdător și sigur ca bâta, care să-l poarte tocmai acolo unde trebuia să ajungă. Și popa Silvan se ținea după el ca umbra, aprobând, adeverind sau numai luând aminte cu multă băgare de seamă la toate, cele auzite, văzute sau trăite.

Prin Criștior nu li se-ntâmplă nimic; ba, dintre cei ascunși în case, văzând puhoiul mulțimii, li se mai adăugară câțiva, punând mâna pe ce putuseră apuca-n grabă și sfătuindu-i să nu se apropie fățiș de castelul de lângă Criș, unde-i aștepta contele.

Deși nu prea arăta, castelul cu aspect părăginit era apărat de la fiecare geam și de prin toate ungherele, de pe unde se putea trage. Cu câți oameni îi fuseseră încredințați de subprefect, când puseseră la cale prinderea lui Crișan, ar fi putut face față însă numai până la sosirea ajutoarelor, chemate-n grabă după eșuarea trădării și după respingerea soliei. Pe marea luptă nu se putea conta decât mai târziu, când ar fi fost să-nceapă și „Marea Vânătoare”. Până atunci, trebuia însă rezistat cu orice preț și contele ținea cu tot dinadinsul să le dea iobagilor o lecție tot atât de neuitat, pe cât de neuitată îi fusese și lui neobrăzarea soliei.

Hans, majordomul său neamț, îi organizase toată apărarea pe care-n furia sa, nemaiputând decât s-o aprobe, lăsă ca lupta să-i facă și probe. Nu se așteptase însă în niciun caz să se pomenească în față cu o gloată atât de numeroasă. I se spusese că sunt mulți, dar nu voise să

creadă până ce nu-i văzu cu ochii lui. Se bucură însă când, în primele rânduri, nu-și recunoscu pe niciunul din țăranii lui. Dar de unde totuși izvorâseră atâția? Ce-avea să-i mai secere când vor fi trecut de stavila primelor garduri și cât de înfrigurat aștepta momentul primelor rafale!

Ruginitul dar experimentatul neamț dăduse ordine foarte clare: nimeni nu trage decât când este sigur că-și va doborî ținta. Iar apărătorii erau plasați în locurile cele mai potrivite, de unde se putea trage fără a fi împușcat nici de către cel mai dibaci ochitor.

În loc să se apropie însă buluc de castel, țăranii se răspândiră jur împrejurul lui, ținând-o tot timpul la o depărtare mai mare decât bătaia puștii celor dinlăuntru. Așteptau așa pitiți pe după garduri, prin șanțuri sau după copaci lăsarea nopții. Sub întunericul ei, cine i-ar mai fi putut ochi? Iar Crișan dăduse porunci aspre ca nimeni să nu facă nimic de la sine, fără poruncă sau învoială de la el. Pierduseră de altfel la Curechiu primii oameni și la Criștior nu mai voia vărsare de sânge pe degeaba.

Huluj și Ionii nu se astâmpărară totuși și voind să-i încerce pe cei din castel se apropiară de ziduri, în dosul cailor. Urmarea fu că Ionii scăpă ca prin minune, după ce-i fu ucis calul, iar Huluj rămase-ntr-un șanț, făcând pe mortul până la lăsarea nopții. Era limpede deci, pentru toți, că cei dinlăuntru n-aveau de gând să se predea făr'a-și vinde cât mai scump pielea.

Crișan cu Rista și Culae, care cunoștea bine locurile și castelul, își făcuseră de altfel planul s-aștepte întunericul și sub oblăduirea lui, să se strecoare în curtea castelului. La lăsarea nopții pătrunseră astfel în curte, furișându-se dinspre Criș, Țăndură, Rista și Culae. Odată apărați de zidurile grajdurilor, se strecurară-năuntru, dezlegară vitele și puseră foc în paie. Dobitoacele înnebunite de groază la simțirea fumului, țâșniră-n curte, mugind și călcând totul în picioare. Flăcările cuprinseră, cât ai bate din palme, acoperișurile, apoi clăile de fân, gardurile și o parte din celelalte acareturi. Pocniturile țiglelor, trosnetul grinzilor arse și mugetul vitelor înnebunite de groază îi făcură pe cei dinăuntru să se gândească la o salvare. Contele alerga de la o fereastră la alta, neputincios în fața primejdiei, dar spumegând de furie împotriva iobagilor, în timp ce Hans, majordomul, își îmbărbăta oamenii s-aștepte ivirea gloatei năvălitoare, în care să poată trage din plin.

— Ne-au aprins grajdurile, dar ne-au și făcut lumină, îi strigă el contelui, care umbla neliniștit de colo până colo.

— O să-i prăjesc în focul ăsta și morți, de-mi cad în mână, îi răspunse contele.

În salonul cel mare, rudele și oaspeții, aflați atunci în castel, tremurau ca varga. Mugetele, flăcările, trosnetele și-mpușcăturile îi înnebuniseră de-a binelea și așteptau cu înfrigurare clipa când iobagii

aveau să se năpustească asupra lor sau când avea să li se prăbușească vreo grindă aprinsă în cap. Martha și Ilonka, cele două nepoate ale contelui, începuseră să plângă și să se adăpostească în crinolinele mamelor lor, care-și blestemau și ele gândul de a fi părăsit tocmai atunci Baia de Criș, ca să vină la Criștior să-și vadă ursuzul frate. Era prea târziu însă pentru regrete și lucrurile trebuiau trăite așa cum li se-nfățișau.

Crișan și popa Silvan priveau vâlvătaia din podul unei case, în timp ce părintele Ilie își îmbărbăta oamenii la fața locului.

— Dați-le pace, ca să se curețe de toate păcatele, îi îndemna el întruna.

— Numai s-apucăm, îi răspundeau unii, întinzându-i și lui câte un ujog de paie-n flăcări, ca să-l arunce peste orice s-ar fi putut aprinde.

Era atâta sârg în toți la pus foc, încât ai fi zis că se pregătește sfârșitul lumii și popa Ilie îi prohodește capătul.

Ionii, care-odată cu lăsarea-ntunericului se ridicase de după calu-i răpus de gloanțele celor din castel, împreună cu Rista pătrunseră-n pivnița castelului. Butoaiele stăteau acolo, unele peste altele, pline cu vin, cu țuică sau cu mied. Să dea foc țuicii, ar îi putut, dar se temeau de explozii; s-aprindă altceva, n-aveau ce, și-apoi tot acolo s-ar fi ajuns. Trebuia totuși să pătrundă sus.

La poartă, cei ce se furișaseră pe lângă garduri, opreau să iasă vitele, ca să se-nvârte numai în curtea castelului. Printre ele câte un iobag, doi reușeau să se furișeze până sub acoperiș adăpostindu-se-n locurile de unde nu mai puteau fi nimeriți de cei ce-ncepuseră, speriați, să tragă de la ferestre în orice mișca. Câteva vite fură totuși împușcate și odată cu ele nimeriți și câțiva țărani care voiau să traverseze curtea.

Mult așteptata armată de jandarmi din Brad sau din Baia nu se arăta însă de loc grăbită să-i vie contelui într-ajutor. Pesemne că se-ntâmplase ceva și-n Brad. Sau poate îi cuprinsese frica pe toți. „Ce lași!” își spunea contele neștiind ce să mai creadă și-n cine să mai spere. Țipetele celor din salon îl scoteau și ele din sărite, și-n sinea lui își blestema nefericitul gând de a-i fi chemat și primit tocmai atunci la Criștior. Vitele mugeau afară, iar oamenii de pază își părăsiseră locurile înjurând îngrozitor, la vederea flăcărilor care se-ntindeau ca niște șerpi uriași peste tot ce apucau.

— O să ne dea foc și nouă, țipă unul dintre ei.

— N-au cum, pentru că zidurile-s de piatră, îi răspunse, tot strigând, neobositul Hans.

— Dar acoperișul?

La asta nu se gândise nimeni.

— Ăla-i sus, și-acolo n-au cum ajunge, încerca să-i liniștească de data asta contele.

— Și dacă?

Trosnind atunci, pușca lui Ionii îl nimeri din întâmplare pe Hans, rănindu-l la umăr. Stătuse neprevăzător, în fața unui geam, ca să se uite cât de sus e acoperișul.

La vestea rănirii lui Hans cei mai mulți își părăsiră posturile, alergând, chipurile, să-i vină într-ajutor.

— Vedeți-vă de treburile voastre, nătărăilor, îi certă el, că de minemi văd eu singur. Și-nveșmântat veșnic în negru, cum era, se legă singur cu o fâșie de pânză albă peste umăr, asemenea celor care duceau ciumații la groapă.

Contele, foarte neliniștit după rănirea lui Hans, umbla de colo-colo cu o pușcă, trăgând la întâmplare în dușmanul rareori văzut, de afară. Nu mai spera-n niciun ajutor și căuta să-și vândă cât mai scump pielea. Pândea de după un geam poarta cea mare, pe care tot aștepta să intre gloata, când, de sub pervaz, auzi glasul lui Culae.

— Predă-te, conte, c-altfel aprindem și castelul. Drept răspuns contele-și descarcă pușca, țintind undeva în gol. Atunci Rista aprinse vița sălbatică din ungherul de unde urca spre acoperiș, în timp ce Ionii, scoțând un butoiaș de țuică tare din beciu, îi dete foc, rostogolindu-l spre scările de la intrarea cea mare. Neștiind ce ariciu înflăcărat se apropia de castel, un om de pază dinlăuntru ținti și trase din plin asupra lui. Ghemotocul de foc se-mprăștie atunci într-o baltă arzândă cu flăcări albastre.

Fără să mai întrebe pe nimenea dacă-i bine sau nu ce face, Marika Kemeny, sora contelui, care venise acolo de la Baia de Criș cu cele două fete, se repezi atunci înnebunită de spaimă afară din castel. Până s-o poată împiedica cineva, ajunse-n curte. Acolo, vitele speriate de foc o făcură să se retragă spre gura pivniței, unde tocmai o așteptau Rista și Culae. O-nșfăcară repede, trăgând-o-n adânc, cu șuvițe rupte din propria-i rochie.

— Ce foc ar mai lua asta s-o aprindem, îi zise Rista lui Culae.

— Ca o căpiță, adeveri celălalt. Dar stai, deocamdată s-o punem să-i strige contelui să se predea.

— Nici moartă, izbucni femeia, și-o să fiți și voi arși de vii, nenorociților, pentru faptele voastre.

— Om vedea noi care o fi mai înainte ars, dar deocamdată strigă! o îndemnă Rista apropiindu-i de obraz o torță aprinsă.

În loc de strigăt, un răcnet de om desperat izbucni din pieptul femeii.

— Bun și ăsta, zise Culae, apoi ieșind mai la lumină strigă și el cât putu în sus:

— Ai auzit conte?! Dacă nu ieșiți, îi dăm foc doamnei și-ai s-o vezi arzând ca făclia!

Contele, înnebunit de furie, țâșni atunci pe urmele soră-si. În capul

scării se opri însă o clipă cu pușca în mâini, ezită, și-apoi iar dădu să se întoarcă. Ionii însă-l și luase la ochi, și dintr-o lovitură îi sfărâmă arma odată cu mâna care o ținea. Ce mai putu face apoi fu să se arunce jos strigând: Opriți!

— Poruncește atunci să iasă toți afară și să se predea zvârlind puștile-n ogradă, se răsti Rista la el.

— Predați-vă toți! le strigă contele celor ce se și pregătiseră de altfel să iasă.

— Deschideți porțile să iasă vacile, le porunci atunci și Culae celor ce s-ațineau pe după garduri, ca să nu poată ieși nimic din curte. Și iureșul vitelor, năvălind spre ieșire, se petrecu în același moment cu cel al oamenilor ieșind din castel, ca să se predea. De după ziduri și de după garduri năvăliră atunci și ceilalți răsculați, în frunte cu popa Ilie, strângându-se-n jurul celor ce stăteau cu mâinile-n sus. O femeie din Curechiu, văzându-l pe contele Kristsory neputincios, se repezi la el cu un fus să i-l înfigă-n coaste. Rista dădu s-o împiedice, când de după un geam mai trosni un foc de pistol. Hans trăsese ultimul foc ca să-și apere stăpânul, iar când cinci iobagi intraseră în castel să-l scoată de acolo, se aruncă pe o fereastră cu capul în jos. Muri pe loc, în ciuda tuturor celor ce se repeziră la el să-l sfâșie.

— Mai e cineva-năuntru? întrebă Rista strigându-le celor ce cotrobăiau prin castel.

Drept răspuns, Georgiuț le scoase afară și pe cele două fete, nepoatele contelui, care mutiseră de spaimă.

— Astea doar, adăugă el.

— Aduceți-o și pe doamna din ușa pivniței, îi porunci Culae lui Ionii.

Adusă la fața locului, Marika Kemeny, când își văzu fratele cu o mână sângerândă, își sfâșie crinolina dând să-l oblojească.

— Prea târziu, soră, acum totu-i degeaba; mai bine nu ieșeai atunci din castel și am fi fost cu toții la adăpost. Ea însă nu-l băgă în seamă și continua să-l lege. Cele două fete se uitau mute la ea și, tot uluiți, o priveau și cei ce se predaseră. Numai Hans zăcea pe locul unde căzuse, mărturie mută a unei credințe nestrămutate față de „domni” și-al unei neîmpăcate uri față de „robi”.

Crișan cu popa Silvan se-ndreptară și ei la fața locului, de-ndată ce vestea predării castelului le ajunse la urechi.

— Să ne grăbim, aș zice, Marcule, c-altfel te pomenești că nu mai găsim decât duhuri pe-acolo.

— Voia Domnului, părinte, cum a fost de altfel și până acum.

— Așa-i, dar totuși, totuși, îl zori popa din ce în ce mai îngrijorat de ceea ce avea să găsească acolo. Ajunseră însă tocmai la timp când sora își terminase de oblojit fratele.

— În flăcări cu el, strigau niște glasuri dintre cei sosiți în ultima

clipă.

— Ne-a supt și sângele, lipitoarea! adăugară alții; și încă mai zicea că-i de-al nostru!

— Așa-i conte Kristsory? s-auzi atunci glasul lui Crișan, ivit la fața locului.

— Nu stau de vorbă cu cei ce-și împing oamenii la moarte.

— Te pomenești atunci că vrei să stai numai cu morții? O să stai și cu ei, n-ai grijă, acum însă trebuie să le răspunzi celor vii, așa cum ai mai făcut-o de altfel și-n scris. Dar să nu stăm oameni buni în ogradă; să intrăm și înăuntru, că-l văd pe stăpân prăvălindu-se de pe picioare.

În salonul mare al castelului, lumea se adunase stup în jurul celor prinși și judecata trebuia făcută pe loc. Toți erau nerăbdători, iar oglinzile mari de pe pereți făceau sala și mai încăpătoare pentru mulțimea tot mai viermuindă.

— Nimeni să nu se atingă de nimic, până ce n-oi porunci eu, tună iar vocea lui Crișan, care văzuse cum le sticleau unora ochii; apoi, întorcându-se din nou spre conte, continuă:

— Și-acum ce-ai zice conte dacă pentru fiecare din familia dumneatale aș face câte un coșciug și i-aș da pământ numai de-o groapă-n care abia să intre, așa cum ne-ai scris dumneata în răspuns!

Martha, nepoata cea mare a contelui, nemaiputându-se stăpâni atunci de frică, izbucni strigând: — „Fie-ți milă”… dar palma Marikăi îi astupă gura.

— Milă, domniță? Unchiul dumneatale spunea într-o scrisoare, pe care ne-a trimis-o, că așa ceva numai în cer se găsește.

— Nu ești drept cu noi, țipă atunci Ilonka, cealaltă fată a Marikăi.

— Dreptatea, domniță, tot după spusa unchiului dumneavoastră, e de partea celui mai tare, și cum aici, acum, io-s mai tare, tot io hotărăsc și-asupra vieții dumneavoastră.

— Ucigașilor! izbucni atunci mama fetelor.

— Deocamdată numai câștigătorii unei bătăi, doamnă, îi răspunse popa Silvan.

— Nelegiuiților! continuă ea.

— Apăi nu-i așa doamnă, grăi Crișan, noi nu suntem nelegiuiți; nelegiuiți ați fost dumneavoastră cu noi și nedreptatea o vom îndrepta chiar pe loc, hotărând acum, în fața tuturor, că tot pământul să le fie-mpărțit celor ce l-au lucrat cu sudoarea frunții lor, iar aici la curtea asta, să nu mai rămâie decât atât cât a fost la-nceput, când domnul se dase cu stăpânirea.

— O să fie o baie de sânge când va veni armata, îi șopti contele surorii sale.

— Nu te teme conte de moartea noastră; botezul numai voi îl faceți cu sânge; noi doar cu apă, dar cine nu-l va primi va muri. Ți-o jur asta. Apoi întorcându-se spre cei doi preoți care-i stăteau în spate îi

îndemnă: Și-acum să-i vedem părinților pe cei ce nu-l vor primi!

Popa Ilie-ntre timp și ceruse să i se aducă un blid cu apă peste care făcu-n pripă semnul crucii și, spunând în grabă o rugăciune, se pregătea de botez. Popa Silvan, mai încet în hotărâri și-n mișcări, își plimba doar privirea de la unii la alții, neliniștindu-se chiar la gândul că-n clipa următoare putea să-nceapă iar botezul sau moartea. Și contele, în fața aghiasmei pregătite, se retrăsese într-un colț, unde Rista-l ținea de aproape.

— Deci cu cine-ncepem, conte? întrebă Crișan. Primești au nu legea pe care-ai părăsit-o pentru cele dobândite mai apoi?

— Nici mort, nemernicilor! răspunse contele retrăgându-se speriat din fața gestului pe care popa Ilie se și pregătise să-l facă.

— Atunci așa fie, dar până mâine dimineață ține-l tu Risto sub pază și vezi să nu scape; noaptea e uneori bun sfătuitor.

— Și cu ăștilalți ce fac, Marcule? îl întrebă popa Ilie.

— Ceștialalți părinte, nu ne mai interesează și facă Dumnezeu ce-o vrea cu ei, că pentru noi tot una-i!

— Atunci botează-se ei întru Domnul nostru Iisus Hristos, în numele Tatălui și-al Fiului, și-al Sfântului Duh, făcu popa Ilie semnul crucii peste ei, stropindu-i cu apă din blid. După aceea se-ntoarse zâmbind spre popa Silvan care, cu privirea ațintită-n pământ, fără a aproba sau blestema cele făcute, îi invită pe toți la odihnă. Și mâine dimineață om mai vedea noi, nu-i așa, Marcule? încheie el.

— Așa-i părinte, și acum faceți-vă culcușul, care pe unde știți, ca la o adică să puteți sări oricum din el, le porunci cu vocea-i groasă Crișan.

*

Castelul, forfotind de lumea țăranilor adunați de prin împrejurimi, nu se liniști de fapt toată noaptea. Focurile nu se stinseseră decât târziu, și scântei, din bârnele grajdurilor scrumite încă, se mai ridicau spre cer, când cocoșii începuseră să vestească zorile.

Țăranii care apucaseră să pătrundă-n pivniță se-mbătaseră și rămăseseră acolo, căzuți pe lângă butoaie, până ce Crișan, trecând să-i vadă, îi lovi cu piciorul în coaste.

— Și cu ăștia pornisem la drum! izbucni el dezamăgit.

— Asta-i gloata, Marcule, încercă să-l mângâie popa Silvan, care nu-l părăsise nicio clipă; unii mor, alții beau și mănâncă, iar ceilalți… care cu ponoasele, care cu foloasele; așa a fost de când lumea și așa va fi veșnic.

Câțiva, mai strângători, începură să care de prin curte, spre casele lor, ceea ce mai găseau întreg: pluguri, care, grăpi, unelte și tot ce socotea fiecare că i-ar putea folosi în truda cea de toate zilele. Cei mai prevăzători însă, și mai lacomi la câștig, se repeziseră asupra turmelor

și cirezilor, pe care le mânau în grabă spre pădure, acestea fiind bunul cel mai de preț pentru cei ce slujiseră pe la grajdurile domnești. Numai nevolnicii și cei mai slabi la minte s-apucaseră să jefuiască-ncăperile, punând mâna pe tot ce strălucea. Vasele de argint fură băgate pe sub țundre, iar ce nu-ncăpea acolo, părăsit sau călcat în picioare. Vitrinele fură făcute țăndări, cupele de cristal sparte, dulapurile răsturnate, tablourile sfâșiate, iar țurțurii de cristal ai candelabrelor tot timpul zornăiți cu bâta.

— Am spus să v-alinați parcă? tună iar glasul lui Crișan care se ivi-n balconul cel mare, cu o torță aprinsă-n mână.

Cine să-l audă însă când toți cei ce se mișcau erau puși pe strânsură.

— Nemernicilor! izbucni atunci el azvârlind făclia din mână.

— Nu-s nemernici, Marcule, îi răspunse popa Silvan aplecându-se să i-o ridice; așa-s de veacuri toți cei zăgăzuiți de nevoi; odată i se ivește poate și omului în viață prilejul…

— Prilejul, părinte? Ăsta-i prilej?

— Pentru mulți da, Marcule; căci dac-au fost aduși în starea care sunt, ei atâta pricep și atâta fac. Și-apoi să mai și știi că n-ar fi prea cu cale să-i împiedici pe cei ce-au semănat vânt să-și culeagă furtuna.

Crișan puse atunci capul în piept: „Așa o fi părinte, dară…” și ieșiră amândoi din castel să se-aciueze pe afară.

Nu se culcară însă înainte de a pune-n capul satului dinspre Brad o seamă de străji sub porunca lui Ionii, a lui Lazăr și a lui Georgiuț. Erau oamenii cei mai de credință pe care se putea bizui, ca pe coarnele plugului, și care de altfel îl și întâmpinaseră sub podul Crișului, la Brad, atunci când începuseră răzmerița. Ionii avea ochii ca uliul, și pe cine-i ațintea era pus la grea cumpănă; Lazăr, mereu înciudat, era pornit tot timpul împotriva nedreptăților cu care nu mai știa cum s-o scoată la capăt iar Georgiuț, mirându-se veșnic de ceea ce vedea, era pus pe-o veghe ca-n iad. Era poate omul căruia, ca și popii Silvan, nu-i scăpa nimic din ceea ce-i cădea sub priviri.

Dinspre miazănoapte mai veghea și Huluj, pentru că de acolo n-aveau a veni decât morții, rămași la Curechiu sau viii, plini de poftele-navuțirii peste noapte. Era un prilej rar, mai ales când toți auziseră de pârjol; și prea puțini ar fi vrut să-l scape făr’ să s-aleagă măcar cu mângâierea că arde asuprirea, și cu ceva pe care ar fi putut pune mâna.

*

Pe contele Kristsory, Rista-l păzea cu ajutorul lui Amos, un om din Criștior, în încăperea pivnicerului de lângă beciu. Era o cameră boltită, cu arcade țepene, ca să poată ține parcă deasupra toată averea-ngrămădită de veacuri peste ea și strâmtorată foarte pe alocuri,

ca să-ncapă într-însa cât mai multe butoaie cu vinars. Pereții încăperii erau dați cu alb și ochii a tustrei se plimbau, în tăcere, pe tencuiala zvârlită grosolan pe zidul luminat doar de o făclie înfiptă undeva într-o crăpătură a lui.

Se așezaseră toți pe niște lavițe; Rista mai lângă ușă ca să păzească ieșirea, iar Amos, ajutorul lui, lângă conte la un fel de masă făcută din topor și negeluită, nici măcar să-ți poți așeza coatele pe ea fără să-I fi simțit dungile.

Când contele-și lăsă însă capul în palme, chipurile s-ațipească sau să se gândească mai bine cine știe la ce, Amos începu:

— Dormi numa' conte, că mâine io am să-ți scot sufletul din oase; uite chiar cu mâinile astea! Și sfârșindu-și vorba, își privi palmele mai aspre decât coaja cireșului.

— Numai să poți, îi răspunse Kristsory.

— Oho! și încă cum, mai ales când îmi aduc aminte cum m-ai pus în obezi cu nevastă cu tot! Și ne mai și spuneai: ori birul, ori sufletul. Io însă n-am avut cu ce-ți plăti și tu nu m-ai iertat; ori de la unul fără suflet nu mai ai nici tu la ce te aștepta; uită-te încoa ce-ți spun, c-așa-i; n-am să te iert nici eu, cum nu m-ai iertat nici tu pe mine.

Contele-și ridică atunci capul din palme privindu-l drept în ochi. Iobagul nu mințea, avea în priviri ceva din fiara ajunsă să se răzbune pe vânătorul rămas fără gloanțe. Îi trecu atunci prin minte toată viața, ca fulgerul, dar nu se opri la nimic din ea; nu-și aduse măcar aminte de chipul celui ce-l amenința, deși amenințarea-i era mai apăsătoare ca boholtul[38], care venea-ntotdeauna dinspre munte. Atâta doar îi scânteie prin minte că era la mare strâmtoare, cea mai mare poate din toată viața lui și din care trebuia singur să iasă. N-avea însă nici cum și nici pe unde, căci ușa era păzită de Rista, alături de care ședea Amos… Altfel zidurile erau de nezdrobit și tot așa, și gratiile de la geamul ce dădea-n curte; iar nervurile arcadelor îi păreau gheare, din înșfăcarea cărora nu mai era nicio scăpare. Și totuși nu se putea ca el, contele Kristsory, să nu găsească vreo ieșire. Îi sticli atunci prin minte ultimul gând: Apă! Vreau niște apă omule!

— Apă? îi răspunse Rista, du-te atunci după popa Ilie că văd că i-au venit mințile la cap.

Amos rămase uluit; să-i scape atât de ușor din mâini omul pe care-l pândise o viață-ntreagă și pe care-l avea în stăpânire? În niciun caz.

— Du-te și fă ce-ți spun, se răsti Rista la Amos. Vrea să moară creștin, în legea noastră!

Lui Amos îi veni inima la loc; îl va aduce pe popă și apoi îi va face de petrecanie; bun! și plecă sărind câte trei trepte deodată.

După ce-i dispăru însă din încăpere ortacul, Rista, rămas singur cu contele, își zise că nu se cade osânditului să-i refuzi ultima dorință și-l mai întrebă o dată:

— Chiar vrei apă?

— Dac-am pierdut sânge, cum să nu vreau, îi răspunse contele, gândindu-se la prilejul pe care nu voia cu niciun chip să-l scape.

De fapt și fiarele-nsângerate trag la apă, își spuse Rista, ducându-se și el să-i caute apă de băut. În urmă-i, ușa masivă de lemn, care se-ncuie cu două zăvoare, scârțâi prelung.

— Acum, ăștia mă jupoaie de viu, se gândi contele-n dosul ei, făcându-și un șnur din fașa cu care era legat la umăr. Se urcă apoi pe masă, băgă capul în lațul pe care-l prinsese de zăbrea, și sări în gol. Fața i se crispă, picioarele-i se bălăngăniră neputincioase și-n clipa în care Rista intra cu apa de băut și Amos cu popa Ilie, el le trimise, din pragul peste care ei nu mai puteau trece, un ultim rânjet de sfidare.

— Am să mă țin după tine și-n lumea de dincolo, îi strigă Amos, zguduindu-l în laț în timp ce Rista-și pregătea cosorul să-i taie șnurul.

— Neiertat va fi în veci pentru păcatul făcut! izbucni popa Ilie, închinându-se înfiorat de o spaimă lăuntrică, pe care pân-atunci n-o mai simțise, dar și cuprins de un tainic regret că-i scăpase din mână. Ar fi simțit o poftă nebună să-i fi putut spune:

— Să botează în numele Tatălui și-al Fiului… răzbunarea lui pândită de veacuri.

— O fi, n-o fi, părinte, treaba Domnului de-acum încolo; io însă una știu: că ne-a scăpat, și încă din pricina mea; dar nu-i bai, c-asta mi-o fi și învățătură, mai adăugă Rista, în clipa când puse mâna să-l dea jos.

— Ce-ați făcut? se auzi din prag un alt glas. Era Crișan cu ochii căscați cât cepele, cu țundra trasă numai pe umeri și cu picioarele depărtate, în ușa pe care nimeni nu mai putea intra, nici ieși. O umplea, și rămăsese stană în pragul ei.

— L-am scăpat, Marcule, îi răspunse Rista întorcându-se; și nu l-am mai putut prinde nici măcar de nădragi; dar io-s vinovat de asta.

— Păcat, c-aș fi vrut să mai stăm oleacă de vorbă!

*

Și de pe drumul pe care porniseră amândoi, unul după celălalt, se gândea să-i mai spună că sosise ceasul socotelilor și că nu vrusese să-l îngroape, ca să-l vadă și să știe toți ce se-ntâmplă cu cei ce-și uită de unde-au răsărit.

Dar cine-și mai aduce aminte asta? se păru că-l întreabă cineva din lăuntru-i întuneric.

— Cei nerăsădiți și rămași așa dintru-nceput.

Un început însă prin ale cărui prăpăstii rătăcea și nădejdea, dar și rânjetul sleit pe buzele contelui, pe care-l văzuse-n laț, rânjetul acela care se prelungea răzbunător și plin de sfidare până la el, dintr-un loc care nu mai cunoștea margini, nici vreme, nici început și nici sfârșit; o lume-n care se pierdea încet, încet și el rătăcind însă pe cu totul alte

căi decât cei pe urmele cărora pornise.

*

— Și-acum, dacă tot am început și-am început cu d-astea și dacă încă-n vremea nopții n-a venit nimeni dinspre Brad să ne-atace, io zic, Marcule, c-ar fi nimerit să ne năpustim noi peste ei; că până-or prinde ei să se-nfiripe cu toate garnizoanele din jur, îi și dăm gata, zise popa Ilie.

— Și la Alba? îl întrebă la rându-i Crișan.

— O să ajungem și acolo, dar să facem întâi rânduială-n spate dacă tot ne-au arătat că de-aci ne pot veni mai ușor de hac. Nu vezi că nici împăratul nu-i cu ei, de vreme ce nu le-o trimis cătanele-ntr-ajutor?!

— Din păcate însă nici nouă, adăugă popa Silvan, așa… mai mult ca să-i pună pe gânduri.

— E drept părinte, dar de aici se vede că el nu se amestecă și dacă nu se bagă, și nu se bagă până la urmă în toată zarva, ăsta-i semn că ne lasă pe noi să hotărâm. Nu-i așa, Marcule? îl întrebă iar popa Ilie pe Crișan.

— Dar-ar domnul să fie așa, dar io nu prea cred, răspunse-ndoindu-se nu Crișan, ci popa Silvan; să-ncercăm însă, dacă ziceți, ca să nu vă pară rău în urmă, adăugă el. Cumpănindu-le pe toate, Crișan hotărî însă pe loc, chiar în dimineața aceea, să pornească numaidecât spre Brad, apoi spre Baia de Criș ca să-i nimicească pe toți cei ce li se puseseră pe urme, împiedecându-i s-ajungă la Alba. De altfel, zvonul a ceea ce se petrecuse la Curechiu, în noaptea de pomină a primului lor popas din drumul spre Alba, se răspândise pe toate văile și peste toate coclaurile, aducându-le într-ajutor pe toți cei în stare de răzbunare. Pârâia veacul și-ar fi fost păcat să nu-l împrăștie tocmai cei pe care-i strânsese mai rău.

Ceata cea mare, împărțită pe pâlcuri, conduse fiecare de câte unul mai priceput în mânuirea bâtei, a furcilor sau a puștii, se puse astfel în mișcare, pornind însă, de data asta, nu spre Alba, ci-napoi spre Brad, spre cuibarul cel mai apropiat al grofilor.

Criștiorul rămăsese-n urmă ars, prădat și jefuit, ridicând spre cer ultimele rotocoale de fum pe care pâcla dimineții le trăgea-n jos. Vitele se-mprăștiaseră și ele primprejur și prin ferestrele deschise ale castelului zburau liliecii întârziați. Numai cioburile vaselor sparte dinlăuntru își răspândeau parcă vesele primele sclipiri ale dimineții în ochii celor iertați de Crișan.

— Ce urgie! exclamă atunci sora contelui, văzând întregul dezastru; și oare pentru ce păcate, Doamne! se-ntreba ea, ridicând pentru prima dată ochii spre cer.

Spre Brad mai coborau și-ntârziații de prin pădurile de la miazăzi și cei de prin împrejurimile, care n-apucaseră să se-ndrepte cu gloata

spre Alba. Era o scurgere de oameni, ca-n zi de târg, numai că-n loc să vie aici ca-n alte dați, cu doște, cu oale și cu ciubere, veneau cu furci, cu coase și cu topoare. Orașul fusese astfel înconjurat din toate părțile de țărani răsculați și când sosi ceata de la Criștior, fu dat doar semnalul de atac al bisericii reformate, bastionul în care se strânseseră, ca să reziste, grofii și nobilii de primprejur.

Era o clădire cu pereții groși, cu porți ferecate-n fier și-n care să fi tras chiar cu tunul, tot nu s-ar fi dărâmat. De jur împrejurul curții bisericii se mai aflau și zidurile împrejmuitoare pe care, ca să le treci, trebuia să folosești scara, prilej pentru apărătorii din turn de-a nimici cu arme de foc pe toți cutezătorii.

Țăranii o înconjurară însă din toate părțile și neștiind parcă de unde s-o ia, primele gloanțe trase din turn îi hotărâră s-o atace pieptiș. Nu se cocoțară totuși pe zidurile din jur, ci forțând cu grinzi poarta de intrare a curții, năvăliră înăuntru ca apa. Dintre primii cutezători, câțiva trecând pragul, fără a se gândi câtuși de puțin dac-or să ajungă sau nu undeva, își găsiră moartea pe loc. Porniseră spre ceva și trebuiau să meargă, să meargă și să nu se mai oprească niciodată. Ceilalți însă, ajunși sub ziduri și la ușile de intrare ale bisericii, scrâșniră neputincioși. Acolo nu mai puteau fi împușcați atât de ușor de sus, dar tot acolo nici ei nu mai puteau folosi berbecii de spargere ai ușilor. Fu orânduit atunci primul rând de pușcași, condus de Ionii și de Țăndură, care trebuiră să tragă spre turn, în timp ce jos se punea la cale spargerea ușilor cu praf de pușcă.

Ușile din față rezistară însă cu succes la toate încercările, deși din turnul mare nu se mai trăgea niciun foc. Pușcașii lui Ionii îi făcură pe cei de acolo să-și păzească mai bine capul și să se baricadeze mai zdravăn pe dinăuntru.

Nenorocirea lor fu însă că o ușă de ieșire dinspre altar cedă în fața grinzilor asediatorilor și primul grup, condus de Rista și de popa Ilie, pătrunseră-năuntru ca un iureș. Nu s-aștepta nimeni la năvală, și când își dădură seama de ea se-nghesuiră toți într-un colț. Rista și Huluj aveau puștile-ndreptate spre ei, în timp ce prin deschizătura făcută-n ușa altarului intrau tot mai mulți. O împușcătură trasă de undeva de sus, îl doborî la podea pe popa Ilie, iar Huluj, care se pregătea să-i răspundă nesăbuitului, se văzu însă împiedicat să tragă tocmai de victimă.

— Nu m-au doborât și nu se cade să omori nici tu tocmai aici, îi zise popa, trăgându-l de pulpana țundrei.

Omul mirat, neștiind ce să-i răspundă, holbă totuși ochii la el și scăpă un foc spre boltă. Se sperie apoi singur de-mpușcătură și ațintindu-și ochii în sus, rămase încremenit de albeața zidurilor. Niciun sfânt pe ele și niciun înger! sau poate se speriaseră toți și-și luaseră zborul spre cer ca să-i lase singuri pe grofi în mâinile lor?! se

gândi el. Era un semn însă și prilejul nu trebuia scăpat.

— Predați-vă! le strigă atunci tuturor Rista. Toți ridicară mâinile în sus holbându-și însă ochii la preotul ortodox care, sculat și el de jos, se-ndrepta spre ei, cu ciomagul în formă de cruce, aducând mai degrabă a haiduc decât a slujitor Domnului. Tot atunci se dădură-n lături, deschise pe dinăuntru, și ușile cele mari, care lăsară să intre-n lăcașul reformat, odată cu văpaia răzmeriței, și tagma celor răsculați.

Erau oameni care, în loc să-nalțe rugi spre cer, înălțau bâte, coase, furci și topoare, îngrămădindu-i pe cei prinși înăuntru.

— Temeți-vă de Domnul! se auzi atunci glasul pastorului Keresteș din amvonul în care-și ținea de obicei predicile duminicale, arătând cu mâna spre imaginea Domnului Hristos de pe peretele altarului.

Rista, speriat de glasu-i răsunător, se-ntoarse spre el gata să-l împuște. Norocul lui fu însă că tocmai atunci pătrunse și Crișan înăuntru cu popa Silvan, care prinsese, dacă nu frântura din îndemnul „fratelui" său, cel puțin semnificația brațului întins spre altar.

— Trebuia de mai demult să li-l arăți, părinte, îi răspunse el.

— Toți cei ce ridică sabia, de sabie vor pieri! continuă pastorul.

Lumea amuțise. Topoarele, furcile și coasele fuseseră lăsate-n jos, prefăcute-n sprijin bărbaților aplecați pe ele, iar ochii tuturor fugeau întruna de la amvon, spre chipul popii Silvan, și-napoi, neștiind încotro să se fixeze. Urechile însă le erau ațintite, ca niște tolcere[39], spre glasurile ambilor „păstori".

— Adevărat grăiești, părinte, numai că nu noi le-am ridicat cei dintâi, și ceasul socotelilor iată-l c-a sosit; fulgerul…

Dar nici n-apucă să-și sfârșească vorba când Rista, la auzul cuvântului fulger, socotind că într-adevăr a sosit ceasul Marei Judecăți, mai slobozi un foc în aer.

Pastorul, speriat, crezând că se trage asupra lui, căzu în dosul micului parapet al amvonului.

— Nu trebuie tocmai aici, îl dojeni popa Silvan.

— Mi-a scăpat părinte, și nicidecum în el, ci spre slava Celui de sus care ne-a adus și nouă apa la moară. Uită-te la ei numai, c-au înghețat de spaimă!

Și-ntr-adevăr, toți cei prinși înăuntru înmărmuriseră retrași la jumătatea dintre amvon și altar.

— Și-apoi, îi vezi, părinte, că n-au nici icoane. De aia le e atât de gol sufletul. Poftim apoi de strigă-l aici pe Dumnezeu că tot pe tine te auzi: Hăi, Doamne!

— Hăi, Doamne! răspunse ecoul boltei.

— Ai văzut, părinte? Apoi, întorcându-se-nspre el, continuă pe același glas: Degeaba v-ați pus cocoși și măciuci ghintuite pe turle, că Dumnezeu nu știe de frică.

Un grof izbucni atunci:

— Pe Dumnezeul vostru, iertare!

— Dumnezeul nostru e și al vostru, îi răspunse Crișan, iar voi ne cereți milă în numele Lui? Dar voi de ce n-ați avut oare, tot în numele Lui, milă de noi? Nu v-am rugat și noi de-atâtea ori să ne iertați de corvezi și de dări, și nu ne-ați iertat?

— Lasă-i, Marcule, nu-ți mai răci gura cu ei că până la urmă ne cred și proști dacă le vorbești așa, se auzi un glas din mulțimea iobagilor.

— Proști? îi răspunse un altul proptit într-o coadă de sapă; proști da, c-am fost buni cu ei, continuă tot el, dumirit în cele din urmă de propria-i neștiință.

— Nu proști, ci buni; buni de frică, izbucni și un grof din grupul celor înmărmuriți lângă altar.

— De frică? răspunse Rista. O să v-arătăm noi atunci frică, și toată ceata se năpusti spre ei ca o haită de fiare.

— Nu aici! mai avu timp să strige popa Silvan, scoateți-i afară! Cine însă era să-l mai audă, când gloata era atât de flămândă de ceea ce n-avea niciodată să se sature.

*

Retrăi totul, și așa cum își închisese atunci pentru o clipă ochii, încercă să și-i întindă întruna și pe cei ai minții trezite la veghe.

— Asta v-a fost deci mila în numele Lui? i se păru că-l întreabă cineva dinafară.

Nu mila, ci furia; și-apoi au cules ceea ce semănaseră, răspunse el nedumerit însă pe deplin de cuviința răspunsului dat.

*

Când căpitanul de jandarmi Göry năvăli în biroul jandarmeriei din Brad s-anunțe că ceata răsculaților, pornită spre Alba, se întorsese din drum ca să dea foc tuturor curților nobiliare de pe valea Crișului Alb, nu-l mai găsi înăuntru decât pe caporalul de serviciu pe jumătate beat, care-i raportă că garnizoana orașului – după zvonul răspândit de subprefectul Zarandului – se retrăsese parte spre Deva, parte spre Baia de Criș să mai apere acolo ce se mai putea sau s-aducă întărituri de la Sibiu.

— Și nobilii din Brad ce fac? întrebi căpitanul speriat.

— Unii-s fugiți la Baia de Criș, iar alții la Deva; și cei mai inimoși se bat în biserica reformată de aici. Sunt acolo cu pastorul Keresteș care le ține predici.

— Nenorociții! exclamă el, gândindu-se la ceea ce-i aștepta. De altfel nici lui nu-i venea la-ndemână să stea locului ca să le facă singur față tuturor; ar fi fost poate cea mai mare nebunie. Dar nici să se retragă în biserica reformată, să fie pârjolit împreună cu toți cei de acolo.

Să fugă atunci la Baia de Criș. Da, asta ar fi fost ceva, deși ce-ar fi putut face și acolo când însuși subprefectul pățise ce pățise? Și-apoi pe cine să conteze când toată garnizoana județului nu număra decât câteva zeci de jandarmi? Ar fi intrat apoi și-ntr-un fund de sac, dacă ceata venită dinspre Criștior le-ar fi tăiat retragerea spre Deva. Doar pe Criș în jos ar fi fost drumul liber, dar cine știa ce se-ntâmplase și cu nobilii din jurul Hălmagiului dacă cel mai viteaz dintre ei, contele Hallmagy pățise ce pățise? Și atunci? Nu, hotărât că nu! Trebuia s-o ia neapărat spre Deva, iar de acolo, dacă nimeni n-ar fi dat ascultare mărturiei sale, mai departe spre Sibiu, spre guvernatorul întregii Transilvanii.

— Ce faci acum? Vii cu mine sau rămâi aici? îl întrebă el pe caporal.

— Păi dacă plec eu, cine mai rămâne? îi răspunse pe jumătate trezit din plăcuta-i amețeală, caporalul. Aa! cei ce nu știu ce-i așteaptă, continuă apoi tot el aplecându-se și scoțând de sub birou o sticlă cu rachiu.

— Inconștienților! îi strigă ieșind, scârbit și revoltat, căpitanul.

*

Dacă însă-n spaima lui, Copacsony, subprefectul Zarandului, nu se mai opri nici la Baia de Criș, reședința comitatului său, decât ca să-și ia careta și să fugă undeva spre Budapesta sau spre Viena, răspândind peste tot vestea dezastrului apocaliptic care, după părerea lui, nu mai putea fi oprit decât cu ajutoare trimise de-a dreptul din capitala imperială, un alt grup de nobili, strânși întâmplător la un ospăț de la curtea contelui Hallaky, la auzul incredibilelor vești se hotărâră pe loc să-i nimicească până la unul pe toți iobagii care se răsculaseră. Era o decizie luată în pofida oricăror interdicții imperiale de a-și face nobilii singuri dreptate, dar ce mai conta împăratul în fața spaimei dezlănțuite?

— Pământ au vrut, pământ să le dăm, exclamă contele Hallaky ridicând paharul în cinstea hotărârii luate. Era înalt și lat în spate cât un credeț[40] săsesc.

— La pământ cu ei! țipă atunci și Lucás Bethlen, cel mai entuziast grof din toată adunarea. Se ridicase pe un scaun ca să fie la înălțimea gazdei, și mai ales să fie auzit de toți.

Hotărârea fu pecetluită apoi prin osândirea iluminismului imperial și prin ciocnirea a treisprezece pahare deasupra unei mese masive de stejar, în jurul căreia se strânseseră toți. Și erau atât de porniți încât, repezite unele-ntr-altele, cupele crăpară mai bine de jumătate. Cioburile fură azvârlite apoi pe jos și călcate-n picioare ca să se sfărâme precum aveau să se sfarme, sub aceleași cizme, și oasele celor înfrânți. Era hotărârea uneia dintre cele mai frumoase înmănuncheri a

nobilimii de pe Crișuri.

— Și după aceea, cu cine vom mai lucra pământul? întrebă zâmbind, retrăgându-și mâna cu paharul știrbit, din fastuosul clinchet în care se ciocnise cu ceilalți, contele Imre.

— Cu șerbi din Ungaria, distinse oaspete, îi răspunse prompt Arany Iosef. Avem destui și o repopulare a acestor ținuturi cu ei n-ar strica; ar fi poate mai docili.

— Numai că mutarea nu le-ar transforma și caracterul.

— Șerbul sau iobagul rămân aceiași oriunde ar fi; sunt doar sortiți pentru asta, continuă Arany.

— Da, dar atunci nu mai pricep necesitatea intervenției noastre, sau poate…

— Câteodată conte, și omul ca și ceasul, mai trebuie totuși pus la punct, altfel am uita poate fiecare cum suntem.

— Și credeți că acum e prilejul cel mai nimerit să facem asta?

Un hohot de râs izbucni din piepturile tuturor.

— Cine altcineva s-o facă, conte, dacă nu noi? Kristsory, pe care l-au strivit ca pe-o omidă fiindcă era de-ai lor? sau subprefectul care a vrut să se joace cu ei de-a baba oarba?

— Dar parcă cel ce a adus vestea spunea ceva și de moartea contelui Hallmagy?

— Aaa! Exaltatul care întotdeauna n-a făcut altceva decât ceea ce i-a trecut prin cap. De fapt ne-a oferit tocmai prilejul pe care-l așteptam de mult domnilor, așa că…

— Așa că ne-așteaptă câmpul de bătălie, adăugă gazda. De altfel, caii mei sunt gata-n grajduri și armele vă stau la dispoziție. La nevoie, dacă nu ne vor ajunge, jandarmeria e peste drum. Avem acolo tot ce ne trebuie.

În nu mai puțin de un ceas după aceea, din curtea Hallakylor, de la Aciua, și din jandarmeria de peste drum, ieși să-i nimicească pe răsculații lui Crișan, cea mai închegată formație nobiliară de pe valea Crișului Alb. Cei treisprezece nobili de vază călăreau în fruntea a tot atâtea grupuri de jandarmi pedeștri, înarmați până în dinți. Comanda grupului nobiliar o avea Lucas Bethlen, iar a jandarmilor Asztálos, căpitanul pe care de fapt se bizuiau mai mult ca pe orice.

Aveau în față o zi și o noapte până s-ajungă la Baia de Criș, pe care trebuiau eventual apoi s-o despresoare sau s-o apere. Nu se grăbeau însă, precum se grăbise Hallmagy, iar de veștile iscoadelor trimise înainte se ținea seama la orice pas.

Se miza însă mai mult pe surprindere, și mai ales pe una nocturnă, când țăranii, obișnuiți să se culce devreme, cu găinile, puteau fi atacați și stârpiți până la unul. Gabor și Tibor Telleky chiar jubilau la gândul bătăliei, iar Szekely Ladislau se și vedea judecându-i pe loc pe cei scăpați întâmplător cu viață. Franz Iaray țintea și el mereu în gol,

exersându-și ochiul, în timp ce Nagy Peter călca jnepenii-n picioarele calului cu aceeași sete cu care și-ar fi călcat dușmanii. Pentru baronul Apafy însă, ar fi fost mai chibzuit ca sceleraţii să fie trimiși la muncă în minele lui Silagy Francisk, iar conducătorii distruși la fața locului sau eventual trași în țeapă, pe la răspântii. Numai Arany Iosef, groful cu „mâna de fier”, tăcea întruna păşind mereu alături de cinicul conte Ady Imre pe care nimeni și nimic nu l-ar fi putut opri să spună ce gândea. Nu-și vorbeau, dar parcă-și simțeau gândurile urmărindu-l amândoi cu privirea pe Lucas Bethlen.

— Îl vezi, parc-ar fi vrut să-i spună contele Imre, e atât de semeț încât ard de nerăbdare să-l văd ce va face, când va fi împresurat de furci și de topoare.

— Își va accepta sau nu destinul de friptură prinsă-n frigare, se gândi însă tot el c-ar fi putut să-i răspundă baronul Arany. Sau poate, cine știe… Și totuși ce o fi gândind acest baron despre sfârșitul semeței încercări? Trebuie neapărat să-i tulbur tăcerea. Nu se poate înainta întruna așa, când toți ceilalți se văd numai eroi.

— O să murim glorioși baroane? îl întrebă el cu voce tare, și cu veșnicu-i zâmbet sarcastic în colțul buzelor.

— Depinde de rapiditatea acțiunii, îi răspunse scurt groful Arany, dând pinteni calului.

— Și dacă vor fi ei mai iuți? se-ncăpățână cinicul conte să continue, îmboldindu-și totodată calul.

— Atunci, sper că vei vedea și dumneata ce se va întâmpla! i-o tăie scurt baronul

„Nu se poate sta de vorbă cu el, își spuse contele Imre. Se pare că-i, fie-nspăimântat, fie prea grijuliu cu propria-i soartă.”

— Baronul Arany, conte, e poate singurul luptător pe care nu-l va putea nimeni înfrânge, se apropie de el murmurând căpitanul Asztálos, bucuros că are cu cine sta de vorbă în zorii unei dimineți atât de apăsătoare.

— Crezi într-adevăr?

— O să-l vedeți de altfel când ne vom întâlni cu răsculații. Va fi poate ultimul în angajarea luptei, dar tot ultimul și la sfârșitul ei. Are mâna precum porecla și ochiul de uliu. Nu-i scapă nimic din ceea ce-și pune-n gând și taie-n jur ca briciul. Parcă-s din unt făcuți, dușmanii-naintea lui; îi știu doar din bătăliile cu italienii. Nu i-a putut sta nimeni împotrivă; și-am întâlnit doar cavaleri unul și unul.

— Da, se poate, căpitane, numai că aici o să ne-ntâlnim cu slugi viclene de la care te poți aștepta la orice.

— E adevărat, conte, dar slugile rămân slugi orice ai face; îi cunosc doar atât de bine; ce dracu, doar am de-a face cu ei toată ziua.

— Mda, dar, spune drept, te-ai fi gândit la asta?

— Și da, și nu; de altfel nu s-a întâmplat pe domeniile noastre.

— Nu pe domeniile, ci-n comitatul nostru, îi răspunse ironic contele.

— Da, dar prefectul și subprefectul au fost demult preveniți de ceea ce se punea la cale. Ce, doar Horia ăla, din Albac, pe unde trecea-n drum spre Viena? Nu pe aici, pe la țăranii de pe domeniile noastre? Eu doar nu știu? Și nu i-am spus-o de atâtea ori contelui Hallaky?

— Și-atunci de ce nu l-ați împiedecat? ca să afle și Curtea de la Viena și să le dea tacit aprobarea? cum spunea cel ce a adus vestea răscoalei.

— Minciuni conte, cum crezi c-ar fi stat alteța sa imperială de vorbă cu-n nespălat ca Horia. Aste-s doar amăgirile lor ca s-amețească gloata.

— Și n-au amețit-o căpitane?

— Ba da, dar tocmai de aia o s-avem și noi ce dezmetici; de altfel, astea sunt consecințele unei politici imperiale prea îngăduitoare cu iobagii; de, idei iluministe; și-ar cam fi cazul să le stingem.

— Iluministe, neiluministe, numai să nu amețim și noi între timp.

— Adică?

— Adică de prea multă-ncredere în ceea ce am dori să facem și nu mai suntem în stare. Pedestrimea, uite, se cam freacă la ochi, în timp ce nobilii abia se mai leagănă-n șei.

— Ar cam fi vremea unui popas, conte, și-ar trebui să le-o spuneți și celorlalți. Eu nu-mi permit. De altfel uite și Carul Mare e cu oiștea-n jos, iar luceafărul de zi sclipește bine-n vârful Bihariei.

— Văd că stai bine cu cerul, căpitane. Să vedem însă ce spun cei ce se leagănă-n șei, dacă nu cumva or fi adormit, încheie contele grăbindu-se să-l ajungă din urmă pe Lucas Bethlen.

— Ești nebun? îl apostrofă nobilul conducător de-ndată ce-i auzi propunerile. Acolo arde, zise el arătând spre Baia de Criș, și noi să ne oprim? Să caște cât vor, să se legene, să doarmă de-a-n-picioarele, dar să mergem!

— Să mergem, atunci, dacă o spune conducătorul. Probabil că nici moartea n-are vreme s-aștepte, își încheie el gândul în sinea lui, lăsându-și totodată și calul la pas.

Nu de aceeași părere fură însă și ceilalți, și deși n-o mărturisiră fățiș, gândul unei opriri pentru refacerea de pe urma chefului atât de prelungit le surâse de-a binelea. Mai era apoi și pedestrimea care, ca să se țină pe urma cailor celor ce-i conduceau, făcuse pe nepusă masă, și mai ales în toiul nopții, un efort la care nu se prea așteptaseră. Mergeau totuși în virtutea inerției și pentru că ordinul era ordin. Gândurile le erau însă cu totul aiurea. Unora la cei rămași acasă, în pustă, cu atâtea griji pe cap, tocmai în toiul toamnei: treierat, strâns, dări, corvezi, și același du-te-vino și acolo, ca la curtea Hallakylor, cu aceleași strigăte, cu aceleași amenințări și cu aceleași văicăreli. Dar

porunca era poruncă, legea, lege și armata, armată. Noaptea pe trecute îi îmbiase pe mulți la un fel de visare cu ochii pe jumătate închiși; o visare pe care și-ar fi dorit-o aievea, dar de care mulți se și temeau văzând cum li se-nfiripează-naintea ochilor amintirile plăcute, amestecate de temerile unui „cine știe ce avea să vie”. Erau doar și ei țărani, pe dedesubt, cu frică de strigoi, de morți, de lumea de dincolo și cu grija strecurată-n măduva oaselor ca mustul în trunchiul copacilor.

N-aveau însă ce face și mergeau întruna; mergeau mânați, atrași, goniți, amenințați și ademeniți, dar mergeau pe urmele celor ce „știau încotro se-ndreaptă” și-a celor ce „știau ce-aveau de făcut”. De altfel, care dintre acești treisprezece nobili conducători, în afara cinicului Ady Imre, s-ar fi îndoit de sine și de ceea ce avea de făcut? Fiecare știa că trebuie să stăpânească și că, pentru aceasta, trebuia să se țină bine-n șea, vocea să nu-i tremure-n porunci și nici vrerea să nu i se-ndoaie, după vreun imbold nestăpânit al inimii.

Hallaky se trăgea dintr-un neam care condusese armate-n lungul și-n latul Europei, fără ca vreodată mâna cuiva să le fi putut opri în loc armăsarii. Lucas Bethlen nu dăduse nici el vreodată-napoi din fața vrăjmașului, iar pentru Apafy Antal, învinsul era totuna cu tâlharul, care trebuia stârpit pentru ca niciodată gândul vreunei răzbunări să nu-i mai poată încolți în minte. Cei doi Telleky, Gabor și Tibor, își călcaseră mereu în picioare supușii pentru îmblânzirea cărora alergaseră-ntruna din pustă, până în vârful munților, fără hodină. De altfel, nici taciturnul Leopold Horvat, cu care călăreau alături, nu era mai prejos. Odată pornit, ar fi fost în stare să nu se oprească nici în Ierusalimul strămoșilor căzuți în cruciadă. Silagy Francisk cu oaspetele său Franz Iaray se credea aidoma la o mare vânătoare, de pe urma căreia s-ar fi putut alege cu-mprospătarea băieșilor sfârșiți din minele lor de fier, iar Szekely Francisk se înfoia în șeaua calului, după ritmul gândurilor lui de răzbunare, împotriva unor nelegiuiți pentru care legea trebuie scrisă cu sânge și respectul față de nobil cu țeapă. „O pădure-s iobagii aceștia, în bezna căreia trebuise să tune vocea celui ce vrea să fie stăpân”, zicea el adeseori. Mâna de fier a comitatului, groful Arany Iosef, nepăsându-i însă de nimeni dimprejur, călărea mereu în frunte, strângând frâul calului atât cât trebuia ca să n-o ia razna, și-mboldindu-l întruna să nu se oprească nicio clipă, nici măcar atât cât ar fi vrut Ady Imre să stea de vorbă cu el. Era omul de la care nu se putea smulge nicio concesie și nici vreun dar, altul decât cel cuvenit la cutia milelor din Stefanes Dom, când o dată la nu știu câți ani vizita Viena. Hotărârile-i erau nestrămutate, vrerea de oțel și pasul una cu gândul. Niciodată nu se-ntorsese din drum pentru că uitase ceva și niciodată nu-l chinuise vreo aducere aminte. Înfrângeri nu cunoscuse și nimeni din cei ce i se puseseră împotrivă nu se alesese cu

mai puțin decât cu pierderea vieții. De altfel cine ar fi îndrăznit să-l contrazică vreodată fără a pierde ceva sau să-l aprobe ca să câștige ceea ce pierduse? Măsura întotdeauna de trei ori înainte de a tăia o singură dată, iar împotriva hotărârii luate nu-și mai putea sta nici singur în cale. Nu făcea niciodată ce nu găsea că trebuie neapărat făcut și nimeni nu-l văzuse vreodată dormind. Slugile spuneau că n-are somn, iar iobagii care-i auziseră de nume se-nfiorau la gându-i ca la apropierea necuratului. Prieteni nu-i erau nici câinii și nici caii, iar îndărătu-i se întindea întotdeauna, ca un strigoi, numai propriul pustiu. Nu stătea alături decât cu oamenii în mișcare sau cu cei pe care-i vedea porniți să facă ceva, neadresând însă nimănui decât porunci sau reproșuri. Vorba-i trebuia însă smulsă, gândul bănuit, vrerea ghicită și hotărârea numai ascultată. Așa era întotdeauna și niciodată nu l-ar fi putut scoate cineva dintr-ale lui nici măcar dacă l-ar fi trăsnit.

Când ajunseră deasupra Hălmagiului ochii-i de oțel pururi întredeschiși scrutând însă nu zarea, ci parcă un fel de nedumerire, care-i fugea dinainte, îi rămaseră de data aceasta înfipți pe siluetele turlelor celor două biserici, care străjuiau târgul. Se opri atunci locului, își frecă pleoapele cu degetele mâinii stângi și când îi deschise din nou văzu cum crucea turlei bisericii ortodoxe îi stătea-nainte ca o interdicție, în timp ce coperișul celei gotice îi îmboldea gândul în sus.

— Ar trebui să ne oprim puțin la Hălmagiu ca să aflăm mai bine cum stau lucrurile la Baia de Criș și ce s-o mai fi întâmplat pe la Brad, îi șopti atunci la ureche contele Szekely.

— O să aflăm în trecere, dădu el repede din cap.

Bucuros că sugestia nu-i fusese totuși respinsă categoric, contele trecu însă și pe la ceilalți cu aceeași propunere. Spera să-i câștige totuși, deși Lucas Bethlen îl refuză vociferând la gândul întârzierii. Ceilalți însă, socotind că lupta nu începuse, hotărâră totuși să se oprească și să se consulte, încă o dată, cu cei care i-ar fi putut informa și mai exact în legătură cu evenimentele petrecute la Brad… N-aveau ce pierde mai ales că lungul unei zile târzii de toamnă era atât de scurt. Noaptea de altfel fusese întotdeauna-mpotriva iobagilor și a celor ce de veacuri se temeau de strigoi, de moarte, de lumea de dincolo și de Dumnezeu. Se deciseră astfel să poposească-n centru, ca să se vadă și să se știe de toți că nobilii comitatului Zarand n-aveau de gând să stea cu mâinile-n sân, când le luase foc ținutul. Soldații primiră cu bucurie vestea, căpitanul Asztálos cu puțină-ndoială, iar groful Arany îi dete ascultare numai după ce se văzu singur în mijlocul cimitirului prin care voise să treacă cu orice preț ca s-arate tuturor că nu-i pasă de morți.

— Degeaba cavalere! îi strigă din urmă contele Imre, pentru că de bântuit tot te bântuie.

Atunci se-ntâmplă ceva cu totul neașteptat: Mâna grofului Arany slăbi frâul, calul se opri, și capul se-ntoarse pentru prima dată-napoi. Trupul greoi se plecă apoi înainte, piciorul drept fu scos din scăriță și omul fu, dintr-un salt, lângă calul care sforăia ținut de dârlogi, pe aleea din mijlocul cimitirului. „Mda!" își spuse el, în timp ce privirea-i lunecă peste cruci.

*

Noaptea se lăsase peste satul Târnava cum se lăsa de când lumea, venind dinspre Găina, pe valea Strâmbei, înmănunchind deasupra satului toată bruma de ceață, pe care-o mai putea strânge de pe apa Crișului. Holdele de cucuruz nu dispăruseră de tot în întuneric și frunzele hulujilor[41] încă mai foșneau de adierea serii, când prima iscoadă pătrunse-n ele. Era un jandarm adus la curtea Hallakylor din pustă, un flăcău însă pe care-l ademeneau întinderile, bucurându-l în orice clipă cu adierea bucatelor rămase nestrânse pe câmp. În cucuruzul foșnind se simțea ca acasă; și n-ar mai fi plecat de-acolo dar cine să-i îngăduie când datoria era datorie, iar porunca poruncă?

Înainte-i însă, în capul serii, pe stânga se lăsa Brotuna, iar pe dreapta Târnava, sate pierzându-și amândouă casele pe câte-o vale ascunsă și ea de frica domnilor, a grofilor și poate chiar a bunului Dumnezeu. Erau ca niște biete uleie, zvârlite-n neorânduială printre târși și pe sub copaci, așteptând zorii cu grijă și noaptea cu spaimă.

Cu târnăvenii se petrecea însă în seara aceea ceva neobișnuit. Se părea că-i cuprinsese o foială ca-n zi de bâlciu și du-te-vino-ul multora, mai ales spre Strâmba și spre Birtin, nu prevestea nimic bun celui ce i-ar fi privit pieziș. Iscoadei de pe Măgura Brotunei i se părea chiar că și turla bisericii se-nălțase mai sus în amurg, ca să le facă loc, sub streașină, tuturor celor ce se foiau în jur. Din sat ieșeau și veneau întruna soli anunțând apropierea oștirii lui Crișan, iar țăranii prinseseră viață ca-n zorii unei neobișnuite robote. Se mișcau ca guzganii, alergând de colo-colo și pierzându-se în crângurile de pe marginile satului, de parc-ar fi fost năluci. Din ele ieșeau apoi cu alții și numărul celor aduși – de parc-ar fi răsărit din pământ – creștea odată cu întunericul. Când se lăsă însă noaptea și ochii iscoadei abia mai putură străpunge zarea, de după dealurile Birtinului, se ivi și grosul armatei lui Crișan, apropiindu-se pâlcuri, pâlcuri, spre marginea de răsărit a satului. Cei ce veneau pe drum erau așijderea unei omizi groase în fața căreia nu mai putea sta nicio frunză. Ridicaseră-n aer furcile, topoarele și coasele, părând, cum se scurgeau, mai degrabă o fiară apocaliptică, decât o lume adunată să facă ceva. Cei ce veneau dinspre Strâmba înaintau în mănunchiuri mai strânse, uneori sărind ca iepurii, din tufiș în tufiș, iar alteori, scurgându-se pe răzoare ca lupii ieșiți la pradă. Toți, însă, se strângeau în cele din

urmă undeva în jurul bisericii, precum puii în jurul cloștii. Și acolo, așteptând ca din ușa sfântului lăcaș să le vină mântuirea, stăteau toți șușotind întruna. Era o mulțime cenușie de țărani strânși cum dase Dumnezeu, mai mult parcă la porunca Lui decât a oamenilor, voind însă toți să ia o hotărâre după care să nu mai fie grofi pe pământ și nici în ceruri. Se adunaseră-n Târnavă, de prin toate satele presărate pe văile Crișului Alb; băieși cu sape și târnăcoape din Curechiu, Ormindea, Musariu și Luncoiu; pădureți de pe la Vâsca și de prin preajma Bradului, oameni scurți și-ndesați ca butucii, cu gurgoaele opincilor-nalte și cu cioarecii strânși pe picioare, vară și iarnă; moți cenușii, înalți ca păhuii[42] și tăcuți ca mormintele, strânși și ei cum se putuse de prin Blăjeni, Buceș și Mihăileni, la zvonul celor petrecute-n Curechiu și Criștior. Veniseră pe jos, peste deal, și unii chiar călare pe niște cai tot pe măsura stăpânilor. Ar fi fost de-ajuns să-i pornești să nu se mai oprească, decât răpuși de foame, boală sau moarte. Cei mai numeroși erau însă tot crișenii, așezați pe ceastălaltă față a Găinei, mai la-ndemână, și mai hotărâți de altfel decât oricare alții să ducă la bun sfârșit ceea ce începuseră. Crișan le spusese că venise vremea răfuielilor cu cei ce nu știau nici de lege și nici de Dumnezeu; și ei pe asta o țineau, vrând numai pe asta s-o facă. Se coborâseră la vale, cu mic cu mare, și toți ce puteau ține în mână vreun par sau vreo unealtă pusă pe strâns sau dărâmat. Nu lipseau din cete nici femeile și pe alocuri furiile n-ar fi fost mai stârnite decât ele. Se porniseră de pe coastele munților cu copii cu tot, cu câini și cai, cu coase și cu topoare puse pe ras și pe strâns. Năvăliseră toți ca șuvoaiele-n plin boholt, adunând în jur tot ce putuseră aduna. Copiii strigau întruna, ridicând prăjini în aer și-nvârtind în mâini reteveie, pe care le slobozeau încotro-și imaginau dușmanii. Câinii lătrau și ei pe lângă stăpâni, iar rumegătoarele-n grajduri ciuleau îngrijorate urechile foarte neliniștite de soarta lor sângerie. Nimeni și nimic nu scăpase de fiorii morții și-ai așteptării, în care se putea-ntâmpla orice.

„Sunt mulți ca ciupercile și foiesc ca omizile”, își spuse iscoada-n sine după ce nu mai putu zări spre Târnava decât luminițele unor lămpașuri nu prea bine ascunse, sub țundre. „Să le spun atunci și celor ce m-au trimis ce-i așteaptă”, se hotărî el urnindu-se din loc, neliniștit de ceea ce-i trecuse prin fața ochilor.

*

În mijlocul satului, ieșit înaintea mulțimii care se strânsese în jurul bisericii, Crișan se gândi să-i mai spună o dată ce-o mai poate aștepta. Alături de el, stăteau cei pe care se putea bizui ca pe sapă: popa Silvan nedezlipit de soarta-i, deși totdeauna mai în spate, urmărindu-i vorbele și binecuvântându-i hotărârile, chiar și atunci când nu-i erau întru tocmai pe plac; popa Ilie, bun și el la o adică, Țăndură și Culae

peste care nu se putea trece nici în zbor, Georgiuț, Ionii, Lazăr, Petruț și Huluj, care-l înconjurau ca cele patru vânturi, făcând să-i zboare poruncile ca gândul; Toma din Tomnatec, Toader din Porcurea, Mitru – cantorul popii Ilie și Vujdugan din Ocișor putând și ei prin preajmă-i, potrivit numelui și a virtuților lor, să-i dea oricând dovada a ceea ce erau în stare, voiau și doreau să facă.

— Am ocolit Baia de Criș, începu Crișan să le spună din ușa bisericii, ca să ne cruțăm puterile și să ne răfuim la urmă cu cei ce-au mai rămas acolo. Forța lor e mai jos și-ntăririle le pot veni numai din câmpie sau de la Deva. Deocamdată însă, să ne pregătim să-i ștergem de pe fața pământului sau să-i trecem în legea noastră – și zicând aceasta, privi cu coada ochiului spre popa Silvan – pe cei din jurul Hălmagiului, a Vașcăului și a Gurahonțului. Aici sunt cuiburile tari de grofi, din care era să ni se tragă pieirea, și la Curechiu.

— Așa-i, oameni buni! strigă Huluj ca și cum ar fi tras deodată cu pușca.

— Așa-i, așa-i, îi răspunseră alte câteva zeci de glasuri.

— No', dacă-i așa fraților, apoi să nu mai rămână picior de grof în Hălmagiu, Hălmăgel și până la Gurahonț. Trebuie să băgăm de seamă că nici ei nu dorm, dacă n-ar fi poate pe drum, adăugă el cu voce mai scăzută – și că nu-i de glumit cu cei ce-și apără pielea. Să fim de aceea uniți, în bătaie strânși, și să nu faceți decât ceea ce vă poruncesc eu și numai când trebuie; altfel, cu priceperea pe care o au într-ale războiului, ne-ar putea birui foarte ușor. Noi însă om fi mai mulți și dacă-i vom lua pe nepusă masă, sorții noștri de izbândă cresc.

— Acum ori niciodată! izbucni atunci Ionii, pușcașu' ridicându-și arma-n sus.

— Hoo! Mai încet! dacă de-acum începeți s-o luați razna, ce-o fi mâine? V-am spus asta doar ca să fiți gata, și s-așteptați porunca; încolo, de urmări, io voi răspunde.

— Așa-i, așa-i, Marcule, că bine zici, se auzi iar un glas din mulțime.

— Apăi dac-așa-i, gloata să se culce devreme că mâine-n zori pornim, iar conducătorii pâlcurilor și-a cetelor să vie la mine ca să ne socotim ce-om face la Hălmagiu. S-a-nțeles?

Drept răspuns oamenii-ncepură să vorbească tare unii cu alții, împrăștiindu-se care pe unde era primit, în timp ce capii cetelor și-ai pâlcurilor se strânseră ciopor în jurul lui.

— Să mergem la părintele Iuăn că-i casa mai largă, îi sfătui popa Silvan.

— Dacă ne primește, de ce nu, îi răspunse zâmbind Crișan.

— Domnul cu voi și cu casa mea, se auzi atunci glasul popii Iuăn, răsunându-le în urechi ca o toacă de paltin. Îl luă apoi de mână pe popa Silvan și, cu capul întors către Crișan și-ai lui, le făcu semn să-l

urmeze.

Înăuntru preuteasa-i primi la masă cu pită neagră și cu ceapă, plângându-se că n-are ce le da altceva mai bun decât o țâră de vinars, dacă s-o duce părintele s-aducă din pivniță că ei îi e urât.

— Fii pe pace femeie, că toate s-or orândui dacă ne-om înțelege cum trebuie, o liniști părintele dispărând ca s-aducă cele de trebuință.

După câteva clipe popa se ivi din nou cu vinarsul pe care-l puse pe masă, alături de pită și ceapă.

În frunte stătea Crișan, de-a dreapta popa Silvan, de-a stânga Rista apoi Huluj, și-n stânga popii Silvan, Culae cu Mitru cantorul din Curechiu, cu popa Ilie, avându-i în față pe Ionii, pe Lazăr și pe Petruț. În rând cu ei stăteau Toma, Toader și Georgiuț, păziți în celălalt capăt al mesei de Vujdugan.

Erau toți oameni simpli, dintr-o bucată, zdrobind ceapa cu pumnul, rupând pita cu mâna și bând vinarsul unul după celălalt dintr-o glajă[43] pe care și-o treceau din mână-n mână. Unde mai pui apoi că și cătănia și-o făcuseră-mpreună sub același stindard și-n aceeași împărăție, soldați tot unul și unul.

Popa Silvan era însă totuși cel mai impunător dintre toți, nedându-și reverenda jos și stând pururi cu picioarele pe pământ, mai statornic ca o căpiță pe care nicio furtună n-ar fi putut mai mult s-o răsucească în loc. După alții, era scutul dumnezeesc al lui Crișan, apărându-l atât de cele bune, cât și de cele rele: de ispite și de porniri, de păcate și de slăbiciuni, punându-se veșnic pe sine chezășie între el și Dumnezeu.

Crișan la rându-i, deși slujise și el la-mpărăție în tinerețe, nu s-ar fi despărțit de popă nici în ruptul capului. Îi era „ca sabia duhului” cu care putea lovi și pe cei văzuți și pe cei nevăzuți, rezemându-se pe el, ca pe-o bâtă, și neieșindu-i din cuvânt decât când era prea pornit. Nu-i nesocotea nicicând sfaturile, deși totdeauna făcea numai cum îi trăsnea lui prin cap. Ținea la el ca la țundra lui și când nu-i era prin preajmă, simțea că-i era frig. Când îl vedea privind în sus credea că stă de vorbă cu Dumnezeu; iar de se răstea vreodată nu se îndoia că diavolul era primprejur. De stătea posac, alături, privind în gol sau în sine, nu-l tulbura, dar nici nu scăpa prilejul să facă sau să poruncească tocmai atunci ceea ce el nu i-ar fi îngăduit decât după îndelungă chibzuință. De altfel, se-nțelegeau unul pe altul ca ziua cu noaptea amestecându-se-n crugul vremii, ca țele-n trama unei pânze, pe care se desfășura însăși viața celor din mijlocul cărora se trăgeau. Prin mintea amândurora fulgera bunăvoința și brațul lui Crișan nu se ridica decât spre împlinirea hotărârilor care nu se putuseră-nfăptui până atunci. De altfel și pe chipu-i aspru nu se putea citi decât încăpățânarea și veșnic căutarea celei mai nimerite fapte pentru izbăvirea nedreptățiților. Când pășea, dârdâia podina sub el și pe urmele lui, de pe câmp, puteai pune crumpe[44]. Țundra și-o strângea

mereu pe trup, împăturindu-și-o întotdeauna de la dreapta spre stânga ca și cum n-ar fi vrut să-i scape nimic în afară și nici să-i intre ceva străin sub piele. Doar pe popa Silvan îl îngăduia mai aproape, privindu-l deseori cam pieziș pentru ca măcar o dată să-l prindă pe nepregătite. Neputându-l însă surprinde, pleca privirea-n jos.

— No', păi iacă ce zic eu, li se adresă atunci Crișan numai căpeteniilor strânse în jurul lui: Așa cum am spus-o și gloatei mai adineaori, vom porni mâine împotriva Hălmagiului și a Hălmăgelului și după aceea om mai vedea noi ce-o mai fi cu Aciua, cu Gurahonțul și cu Vășcăul.

— Vezi însă Marcule, să fii cu ochii-n patru pân-atunci ca să n-o pățim ca altădată, îi atrase atenția popa Silvan.

— Adică? se-ntoarse Crișan mirat spre el.

— Așa cum ți-am spus, că doar nici ei n-or fi stând cu mâinile-n sân.

— Nu-i rău ce zice părintele, interveni și gazda, că pe ăștia nici Dumnezeu nu-i mai știe ce au de gând.

— Știi ce, părinte? Treaba lor ce-or face și ce au de gând, că eu le știu pe ale mele. Iar mâine, om intra în Hălmagiu orice ar fi; așa că la hodină acum, îi îndemnă Marcu pe toți.

— Domnul cu voi! își binecuvântă gazda bineveniții oaspeți, în timp ce preuteasa zorea să mai umple o dată paharele și să-i mai îmbie cu încă o îmbucătură.

Crișan însă se mulțumi cu ce luase pân-atunci în gură și privindu-l pe popa Silvan drept în ochi îi zise: Mergem părinte?

— Mergem, cum să nu mergem, dacă trebuie, îi răspunse mătăhălosul popă pășindu-i în urmă, peste pragul casei. Nu l-ar mai fi părăsit de altfel nici pe lumea cealaltă, necum în toiul unei desfășurări, pe care-o-ncepuseră făr-a ști însă bine unde avea să ducă. Se porniseră așa, amândoi, din Mesteacăn, cu gloata, și-aveau să meargă poate chiar până sub opincile lui Dumnezeu, dac-ar fi fost nevoie s-ajungă pân-acolo. Nimeni de altminteri nu le-ar mai fi putut sta în cale, căci chiar de li s-ar fi oprit trupurile în loc, sufletele lor tot ar fi luat-o înainte cu jalbele proțap.

Se aciuiară apoi, pe unde putură, sub aripile-ntunericului, nu făr-a ști însă unul de celălalt, ca la o adică, s-aibă pe ce se bizui. O pățiseră odată la Curechiu și-a doua oară n-avea să li se mai întâmple. Își aduceau aminte amândoi de asta și nimic nu le-ar mai fi putut șterge din suflet noaptea aceea de pomină. Nu puteau uita nimic de-atunci, nici morții, nici țipetele și mai ales ticăloșia stăpânirii. Dar fie, odată se-ntâmplase și altădată n-avea să se mai repete. Străjile puse erau la locul lor și fiecare știa ce-avea de făcut. N-ar fi putut intra nici lilieciin sat făr-a prinde de veste vreun paznic, necum picior de grof sau de gornic, pus pe răfuială.

*

Se lăsaseră însă în vremea aceea, peste satul Târnavă, un șir de nopți fără lună plină, cu o ceață groasă ca smântâna, prin care bâjbâiai ca și cum ai fi apucat-o pe calea laptelui. Gardurile, casele și ulițele își pierduseră marginile, iar liliecii și cucuvăile de mult nu se mai încumetau să zboare printre case mulțumindu-se doar să-nconjoare turla de lemn a bisericii. Era, de altfel, singura clădire care veghea peste celelalte, ca un motan cu scufă ghemuit la gura sobei. Turla ascuțită împungea cerul, sprijinindu-l să nu cadă peste muritori, în timp ce pe acoperișuri de șindrilă-nnegrită șițele se zburliseră a vreme rea. Gropile țintirimului îi ajungeau până-n coastă, îngrămădindu-se însă mai mult în față, pentru ca-n urmă, și pe margini să lase loc pășunii și țarinii.

Totul se pierdea acolo, sub holde, împrăștiindu-se parcă jur împrejur de pe sub lodbele[45] de gorun ale pereților. Strigoii și cucuvelele tot de-acolo-și luau zborul, îndreptându-se care spre lumea aceasta, care spre cea de-apoi, după cum îi era fiecăruia felul. Pe locul acela, se-ntâlneau la praznice și viii cu morții, adăstând la umbra gorunilor sau a crucilor, pe câte-o merindeață cu toate roadele, pe care le putuseră încropi, cinstindu-se după datină. Lângă biserică se făceau pomenile, paosele[46] și parastasele, și tot acolo se lua în sat orice mare hotărâre pentru trebile acestei lumi ori ale celei de dincolo. Spre ea se îndreptaseră și popa Silvan cu Marcu, urmând să doarmă unul la marginea țintirimului, sub acoperișul clopotarului, iar celălalt chiar în lăcașul pe care-l slujea și de la care-i luase-n mare taină popii Iuăn cheia. Erau de altfel locurile cele mai păzite de morți, dar și cele mai pândite de diavol, până la ele însă neputându-se ajunge fără ca Dumnezeu sau Ionică, fiul clopotarului Niculae, să prindă de veste, orice-ar fi fost, noapte sau zi-mprejur.

Crișan însă adormi de-a binelea, de cum se-nveli în bundă, după vatra lui Niculae, iar popa Silvan căzu răpus de oboseală chiar pe propriile-i gânduri. Cei din gloată, strânși și ei în pripă, ațipiseră care pe unde apucaseră, împărțind cu gazdele dărabul de mălai ori ulciorul cu chisăliță cu care-și duceau zilele de post. Atâta aveau și ei, atâta le dăduseră și oaspeților mâncându-și laolaltă amarul. Se bucuraseră însă toți la pâlpâirea gândului că robia avea să sfârșească și că fiecare avea să-și primească rodul obidei, după merit. Se bucuraseră peste, chiar prea mult, bând tot ce le mai rămăsese prin ulcioare, și căzând frânți de istoveală. Unii chiar se luaseră la harță cu nevestele, dar ce mai putea să-nsemne o sfadă pe lângă marea bucurie ce-i aștepta? Și într-adevăr, la o depărtare nu mai mare decât o fugă de cal, drept deasupra Brotunei, îi aștepta ceea ce nici nu visau.

*

Toată armata de nobili, strânsă-n pripă de contele Hallaky și condusă de fapt de groful Arany se afla gata de atac pe Măgură, năvala-n satul Târnava urmând să se facă pe furiș, după miezul nopții, când țăranii adormiți ar fi putut fi luați ca din oală.

— Dar or fi dormind oare toți? se-ntrebă scepticul conte Szekely.

— Buștean, conte, mai ales în noaptea asta, îi răspunse râzând Ady Imre.

— Domnilor, se auzi atunci glasul grofului Arany, e timpul să lăsați gluma; aici nu suntem în salon, ci pe câmpul de luptă. Iscoadele ne-au informat cum stau țăranii și ce se-ntâmplă în tabăra lor, așa că trebuie să atacăm fulgerător. Nicio iscoadă sau paznic de al lor să nu poată spune mai mult decât pâs înainte de a-și da duhul, iar armele de foc le scoateți doar în caz de alarmă. Ordinea de bătaie am conceput-o astfel: v-o spun și vă rog să fiți cu luare aminte pentru că-n toiul luptei n-o să am timp să v-o mai repet. Suntem în definitiv oșteni și trebuie să ne așteptăm la orice, mai ales când s-au dezlănțuit asupra noastră instincte ale unor oameni care nu-s cu nimic mai prejos decât fiarele. Vom ataca astfel din două părți. O parte, jandarmii și pedestrimea condusă de căpitanul Asztálos, va încercui satul dinspre Brotuna și Birtin în așa fel, încât nimeni să nu mai poată scăpa de acolo decât fugind spre apus, unde pe acești „norocoși” îi va aștepta grupul domnilor Iaray și Silagy, ca s-aibă și ei ce îneca. Da domnilor? Sunteți în stare să faceți față unor disperați?

— Numai noi doi? se-ntrebară îngrijorați nobilii.

— Ba nu, și cu oamenii dumneavoastră. Ce naiba, doar sunteți vânători!

— Cealaltă parte, adică noi ceștilalți, reluă groful, privind în jur, ne vom furișa pe ulițe până spre biserică în trei grupuri, pe trei direcții: unul venind dinspre răsărit – grupul domnilor Hallaky, Bethlen și Apafy. Biserica satului o întrezăriți totuși dacă din pricina ceții n-o puteți și vedea cum trebuie, da?

— Oarecum, îi răspunseră ceilalți murmurând.

— Bun, atunci celălalt grup, al doilea, condus de domnii Telleky și Nagy, se va strecura mergând pe șoseaua care-nconjoară așezarea până la han. De acolo o veți lua și dumneavoastră pieptiș spre dreapta ca să ne-ntâlnim în centru. Eu, cu domnul baron Horvat și cu groful Teller vom fi lama de cuțit care-i va lovi drept în inimă, apucând-o chiar de aici, pe cel mai scurt drum spre cimitir; uitați-vă numai bine că parcă acum se vede și biserica; ne-ajută pesemne puțin și luna.

Conturul turlei se vedea într-adevăr ca un stâlp.

— Ea ne va fi de altfel reperul, pe care nimeni nu va trebui să-l piardă din vedere.

— Și eu ce voi face, domnule Arany? întrebă iar contele Imre.

— O clipă, că n-am terminat. Dumneavoastră și contelui Szekely v-

am rezervat postura de coordonatori exteriori ai acțiunii și de sprijinitori ai căpitanului Asztálos. Veți avea astfel posibilitatea să ne și „retușați” dacă va fi nevoie. Sper însă că nu va scăpa nimeni spre Brotuna și că pe inelul dumneavoastră de foc ne vom putea bizui ca pe o chingă de fier. Ea va aduna totul spre mijlocul satului unde va fi de altfel și cea mai scurtă judecată la care ați asistat vreodată.

— A noastră sau a lor? îl întrerupse iar, chipurile nedumerit, Ady Imre.

— A cui vreți dumneavoastră, conte, pentru că succesul sau eșecul depind aici numai de rapiditatea acțiunii. Noi însă, cei ce vom ataca concentric din cele trei părți, după cum v-am spus, va trebui să ajungem cât mai repede la biserică pentru ca să nu apuce careva să tragă clopotul. Orice încercare de acest fel, a oricărui țăran, va trebui curmată fără zgomot în cel mai scurt timp. Păcat însă că nu știm precis unde-s ascunse căpeteniile, deși după obiceiul și credințele lor nu se poate să nu fie prin preajma locașului de rugăciune. Îi cunosc doar de atâta vreme, mai ales că la ananghie speră să-l atragă și pe Dumnezeu de partea lor. Ce să-i faci?! Astea li-s gândurile și altceva nu le trece prin cap. Mai mult decât le spun preoții lor nu știu. De aceea fiți cu ochii în patru îndeosebi pe cei cu sutană și cu barbă căci dacă pe aceștia-i distrugem turma se împrăștie ușor. Și acum, plecarea! Întâi grupul care va ataca dinspre Birtin; dup-aceea grupul al doilea, apoi eu cu baronul Horvat și cu groful Teller. Trebuie însă să ne sincronizăm bine acțiunea pentru ca oamenii căpitanului Asztálos să aibă și ei ce aduna și „chinga” contelui Imre ce strânge. Da?

— De acord, răspunseră toți într-un glas în afara contelui Apafy, care mai ceru încă o dată să i se precizeze ceea ce avea de făcut.

— Păi am stabilit: atacați concentric, nu e limpede?

— Atacăm, atacăm, dar ce facem în timpul atacului acestuia fără folosirea armelor de foc?

— Cum, ce faceți? exclamă atunci enervat groful Arany. Ce găsiți treaz și de veghe, doborâți, iar ce găsiți adormit ucideți până ajungem să ne întâlnim cu toții. Dup-aceea atacăm cu armele de foc din amândouă părțile: și dinăuntrul satului în afară, și dinafară înăuntru. Odată începută însă răfuiala va trebui să ne folosim de spaima lor în așa fel, încât să nu mai scape niciunul, nici viu, nici mort; clar?

— Și dacă totuși ne vor scăpa? întrebă Franz Iaray.

— Sunt întrebări puerile, domnilor, și nu m-așteptam să mi le puneți tocmai acum, cel puțin nu dumneavoastră, domnule Iaray. Contele Imre, mai zic, că-l cunosc; un posesor de mine însă n-are ce se-ndoi, mai ales când conduce și destinele altora.

— Și totuși, se mai auzi atunci iar glasul contelui Imre; dacă totuși…?

— Ce totuși, domnilor?! sau poate vreți să devenim noi în mâinile

lor ceea ce ar trebui ei să devină într-ale noastre? Dar să nu ne-ncurcăm în îndoieli; am dat semnalul de plecare și vă rog să plecați după cum am hotărât, dacă mi-ați încredințat mie comanda; cui nu-i convine însă, îl rog să se retragă de la bun început ca să nu ne încurce. S-a înțeles?

— Da, mormăiră toți atunci, neavând încotro; mândria nobiliară nelăsându-i de altfel pe nici unul să rămână mai prejos decât celălalt și-n niciun caz pe cineva-n afara luptei. Doar jandarmii ce mai întârziară; parte fiindcă aveau să intre cei din urmă-n jocul morții, și parte fiindcă așa le era firea de țărani strânși cu sila, de pe cine știe ce-ntinderi ale pustei.

Porniră astfel toți călare-n grupurile hotărâte urmând s-ajungă fiecare cât mai iute la biserică. Până acolo însă mai era de mers și noaptea-i înghiți rând pe rând, strecurându-le tuturor fiorii întunericului în suflet.

*

Târnava însă, pe vremea aceea, nu era o așezare-n care să te descurci ușor, mai ales noaptea, când, oricât de bine ar fi fost pregătite lucrurile de cu ziua, un câine, un gard, un cocoș sau o nălucă te puteau împiedica la orice pas. Unde mai pui că multe ulițe, în loc să dea unele-ntr-altele, dădeau în garduri, în ogrăzi sau aiurea, scoțându-l mai degrabă-n câmp pe cel ce-ar fi vrut să intre-n sat, fără călăuză sau fără lumânare. De voiai să ajungi la biserică, la popa sau la primar, trebuia să cunoști bine locul, să poți sări gardurile, șanțurile și numai la o adică să deschizi porțile de lemn, pe care lumea intra la marile sărbători. Altminteri te-nghesuiau câinii înfundându-te în gardurile de spini, ca pe iepuri.

Oastea grofului Arany însă, deși nu era străină de rânduiala unor astfel de așezări, sfida din plin harababura gardurilor pe care dădu să le sară, la-ntâmplare, după ce ajunse la ele.

Surcele, călcate sub cizme, începură atunci să pârâie, de parc-ar fi fost pistoale descărcate, iar câinii speriați, să latre a sfârșitul pământului. Caii rămași priponiți de gardurile mărginașe nechezau și ei după stăpânii rătăciți prin ogrăzi, în timp ce cotcodocitul găinilor mărea și mai mult zarva. Străjile lui Crișan însă, prinzând de veste, o luaseră care-ncotro încercând să-i trezească pe cei adormiți și să-l anunțe pe stăpân de urgia care se abătuse asupra lor. Multe însă fură surprinse-n drum și căsăpite pe loc, cu toată apărarea lor, căci nobilii nu glumeau. Nimeni nu era cruțat, nici mic, nici mare, și din toate părțile satului s-auzea, prin hărmălaia dobitoacelor speriate, icniturile morții și strigătele celor ce daseră de dracu.

Ucigând însă și tăind la-ntâmplare, mulți uitară unde aveau s-ajungă, rămânând prin ogrăzi, pe sub garduri sau pe prispe cu

victimele de gât, războindu-se-ntr-o-ncleștare din care încă nimeni nu știa cine va ieși-nvingător. Și când hărmălaia cuprinse toată așezarea, oamenii contelui Imre și jandarmii căpitanului Asztálos începură și ei să atace concentric. Nu se putea însă ieși din mijlocul cercului lor de foc decât spre Criș, iar cei ce-o apucau la-ntâmplare-ntr-acolo erau căsăpiți de cei care-i așteptau anume în partea aceea.

Crișan însuși nu știu bine ce să creadă, când popa Silvan îl trezi luându-l de piept ca-n cea mai cumplită răfuială.

— Ce-i părinte? se-nfurie el.

— Moartea-i pe noi, Marcule!

— Care moarte părinte? Visezi?

În clipa aceea popa îl privi mai speriat ca oricând cu ochii holbați cât cepele. Va să zică nu-și dădea seama nici însăși căpetenia de primejdia în care se afla! Doamne Dumnezeule, ce se-ntâmplase? Pe ce drum apucaseră?

Norocul fu însă c-atunci din vârful clopotniței răsună dangătul clopotului tras într-o dungă. „Primejdie de foc! pricină de moarte!" părea el că strigă în urechile tuturor celor ce încă nu-și veniseră-n fire. Și Ionică, fiul lui Niculae clopotarul, îl trăgea nu glumă. Tremura văzduhul, se clătina clopotnița și luna-și scosese bine capul de după nor. Pe marginea lui poposise și pasărea morții, cea care-l trezise din vis pe micul clopotar. „Trage! trage!" parcă-l îndemna ca-ntr-un prohod nemaicitit de mult, peste acoperișurile țuguiate de paie ale Târnavei. Și Ionică trăgea de funie cu amândouă mâinile vrând să-l facă să sune ca-n Ziua de Apoi. Luna-l bătea cu argint pe creștet și copilul creștea odată cu zvonul răspândit prin urechile celor ce trebuiau să moară.

— Va să zică, iar! șopti atunci înfiorat Crișan. Și eu dormeam!

*

Da, adormise și se căia amarnic de nefericita-i ațipeală. Dar străjile? Ce făcuseră ele oare?

Când doarme stăpânul, ce-s brațele de vină, își răspunse însă tot el, cu țipetele celor înjunghiați în urechi și cu priveliștea morților, de-a doua, în ochi. Dar și apostolii adormiseră, și popa Silvan! Unde erau însă aceștia? Și unde era el? Nimeni însă nu-l mai putea ajuta acum cu nimic. Nu se mai putea ajuta decât singur, înfruntându-și vedeniile cu aceeași îndrăzneală cu care-și înfruntase dușmanii.

— Și totuși fraților nu v-am mințit și-napoi n-am dat!

Ei însă-l priveau întruna neauzindu-i nicio spusă și neștergându-i-se dinainte decât sub îmboldeala altora, care voiau să le ia locul.

*

— Apăi atunci să, se țină bine, izbucni el, ieșind iureș pe ușă cu popa Silvan alături. Când fu afară auzi bine clopotul și toată larma. O

clipă nu știu însă încotro s-o apuce, când în urechi îi sună o împușcătură.

Și clopotul amuți, apoi își reveni și iar tăcu. Proptit de o cruce veche de lemn, groful Arany trăsese în clopotarul care dăduse alarma. Își lua tocmai pușca de la ochi când Crișan îl văzu de după colțul bisericii.

— Aha! Va să zică acolo ai ajuns! izbucni și Crișan; no'păi dacă tot ești în țintirim, de ce să-l mai părăsești!? Și ducându-și pușca la ochi trase-n grof doborându-l chiar pe mormântul pe care stătea cu picioarele.

— Asta-i căutat, asta ai găsit, murmură Crișan când deasupra țintirimului clopotnița încă scârțâia sub bălăngănirile clopotului, pe care nu mai avea cine-l trage. Ionică se prăbușise și el pe podeaua clopotniței, cu ochii țintă la pasărea care-l trezise, care-i bătuse în fereastra bordeiului și care-l ademenise până acolo sus, ca să dea alarma. Nu mai era însă demult la locul ei, pe buza de nor, după cum nici Ionică nu mai putea trage-ntruna clopotul. Fugiseră amândoi din lume, jucându-se pe aceeași creastă de spumă, pe care voia să lunece și luna.

La bubuiturile celor două puști răsunară atunci altele și altele sculând și morții-n picioare. Fiecare țăran sărea-n cioareci și, apucând ce putea-n mâini, se repezea desculț în ogradă ca să omoare sau să fie omorât. Nimeni n-avea vreme de zăbavă.

Mica oaste nobiliară pătrunsă-n sat, cu tot avantajul surprinderii, se pomeni astfel năpădită din toate părțile de țărani numa-n cămașă și izmene, mișcându-se și sărind ca nălucile prin ogrăzi.

Unii foloseau săbiile și cuțitele; ceilalți parii, furcile și coasele; unii cunoșteau locul, alții-și cunoșteau interesele; unii erau speriați, alții-ngroziți și toți se băteau pe viață și pe moarte, căci nimeni n-avea scăpare din încleștarea-n care se prinseseră. Se bătea toată suflarea din sat; femei, copii, bătrâni, câini, cai, cocoși, bărbați, și tot ce se putea mișca o zbughea de colo până colo, dacă nu de altceva măcar să-ncurce dușmanul ca să nu se poată urni din loc.

Săreau capete, se-mpungeau trupuri, se despicau mâini și se sfărâmau țeste-ntr-o harababură, căreia nimeni nu-i mai putea da de capăt.

Trupele de jandarmi ale căpitanului Asztálos înconjuraseră și ele satul neîndrăznind însă să intre în el pe ulițele care nu duceau nicăieri. Trăgeau totuși de pe la margini mărind și mai mult zarva și uitându-se mereu c-un ochi înainte și cu altul înapoi, ca la nevoie s-o poată șterge din loc.

*

Nu s-aștepta nimeni să fie atâta suflare-n sat și-atâta deznădejde-n

luptă din partea oricui. Cei ce pătrunseră pe uliți intraseră-n ogrăzi și-acolo se băteau până când cineva cădea lat. Armele morților erau luate apoi de supraviețuitori, care continuau mai departe bătaia împotriva altor dușmani răsăriți primprejur, la-ntâmplare. Răgaz n-avea nimeni și nici timp de pierdut, căci încleștarea era necruțătoare și-nvinsul șters de pe fața pământului.

Tras de popa Silvan, care-i luase lui Ionică locul, clopotul îi scotea din bârlog și pe cei mai fricoși și chiar și pe cei mai amețiți de băutură. Ieșiseră țăranii afară, ca furnicile din mușuroaie, răspândindu-se vii sau morți prin toate ogrăzile, pe toate ulițele, pe toate gardurile. Nenorocul lor însă era că fiind în cămăși și în izmene se cunoșteau printre nobili ca porumbeii printre ciori. Nimeni însă nu-și vindea pielea ieftin și fiecare până să moară mai trăgea vreo unul, doi, după dânsul. Nobilii văzându-se prinși într-o atare-ncleștare și dându-și seama că sunt prea puțini față de puzderia nebănuită a țăranilor ieșiți ca din pământ la dangătul clopotului, încercau cu tot dinadinsul să se strângă spre locul de unde se auzea venind sunetul. Așa le spuse de fapt groful Arany și așa-i împingea și instinctul. Numai că biserica, țintirimul și clopotnița erau în mâinile lui Crișan și ale popii Silvan, care-i așteptau la fața locului înconjurați de Huluj, de Rista, Ionii, Țăndură și Culae. Fiecare-și făcuseră rost de puști și de topoare și-așteptau tupilați, pe după cruci și pe după căpițele de fân nestrânse, să li se ivească cei îmbrăcați cu haine negre. Și când puștile nu luau foc, parii și bolovanii s-abăteau potop peste capetele celui prins.

Rând pe rând, după aceea, căzură în cursă toți cei ce sperau să apuce venirea jandarmilor lui Asztálos sau a oamenilor lui Ady Imre.

*

Ce măcel cumplit fusese și ce bine-i vedea Crișan pe toți cei morți acolo; cum îi mai musteau în amintirea vie toate rănile de pe leșurile lor întinse, fără suflare, pe iarba brumată. Nu-i zicea însă nimeni nimic, iar cei ce-ar fi trebuit să-i vorbească fugiseră parcă-ntr-alt colț al uitării. Erau niște morți tăcuți, dușmani desființați, în care gândurile i se împlântau ca lingura-n mămăliga cu brânză. Să fi dat oare bir cu fugiții atât de timpuriu sau să i se fi părut lui doar c-aiurează.

*

— Apăi nu așa fraților, că doar nu ne-om mai bate și cu morții, s-auzi glasul lui Crișan răstindu-se la gloată când bolovanii, bâtele și furcile învingătorilor se repeziră și asupra leșurilor.

— Și nici cu prinșii, adăugă popa Silvan, în clipa în care tot spre cimitir mai erau îmboldiți sub ciomege și câțiva jandarmi, care cereau întruna iertare.

Făcuseră parte din cetele lui Asztálos și a contelui Imre, rătăciți însă mai mult prin ogrăzi și pe ulițe, decât puși pe bătaie. Mulți dintre ei fuseseră omorâți la-nghesuială, dar parte scăpaseră tocmai pentru că se ascunseseră, ca să treacă de greu. Erau doar din aceeași tagmă sătească, măcar că veniseră din pustă, aduși de poruncile cătăniei crăiești și n-ar fi vrut să-și lase mădulare-n bătălie, cu niște oameni de care nu se deosebeau decât prin grai.

Unii țărani însă-i loveau mai departe, alții-i îmboldeau spre cimitir, iar alții strigau să fie judecați și uciși pe loc. Era singura dorință de răzbunare care putea fi împlinită fără zăbavă, potolind setea de sânge pe care le-o dezlănțuise bătaia. Era mare mirare totuși că-i târau spre cimitir în necuprinsa furie de care toți ardeau, și-i îmboldeau întruna spre locul acela ca spre sfârșitul de obște al tuturor, ca spre ceva de unde nu mai putea fi scăpare, orice s-ar fi întâmplat.

— Opriți! tună iar glasul lui Crișan,

— Mai stai că mai vin și alții, îi răspunse atunci Rista din clopotniță.

— Să fie aduși aici toți prinșii și toată lumea celor vii să se-adune-n fața bisericii. Părinte Silvan! mai adăugă el, să fie aduși aici de față și părintele Ilie și părintele Iuăn. Voi a face o judecată dreaptă pentru toți ca să mă dumiresc cum s-a putut întâmpla măcelul din noaptea asta.

— Degeaba vrei judecată, Marcule, că nici părintele Ilie și nici Iuăn nu mai suflă, îi răspunse tânguindu-se glas de femeie, și preuteasa se dă de ceasul morții pentru ei chiar pe prispa casei.

— Dumnezeu să-i ierte atunci, iar pe noi ceștilalți să ne ajute, ca să ne vedem mai departe de treabă. Părinte Silvan, șezi de-a dreapta mea, iar tu Mitre, fiindc-ai fost cantorul popii Ilie, șezi de-a stânga și să începem judecata. Așa, fără prea multă vorbă, și aduceți-i pe toți cei prinși aici.

De prin ogrăzi se scurseră atunci spre țintirim și mic și mare, și zdravăn și ciuntit, și viu și beteag, și îmbrăcat și dezbrăcat, strigând, suduind și făcând o larmă de nu se mai auzea om cu om. Câinii nu-ncetaseră nici ei lătratul, iar caprele și oile scăpate de prin staule și grajduri împestrițau forfota ca-n preajma Zilei de Apoi. Ici și colo, câte un soldat descoperit sau câte un jandarm nu prea bine ascuns, era-nșfăcat și, dacă nu i se făcuse seama pe loc, era dus spre țintirim la marea judecată. Toată furia se spărgea-n capul celor prinși și de la judecata lui Crișan s-aștepta nu numai sfârșitul robiei, ci chiar a tuturor relelor de pe fața pământului. Cei prinși îi erau azvârliți înainte ca niște buturugi, ca niște zdrențe sângerânde, în care însă mai zvâcnea totuși nădejdea iertării. Se bătuseră ce-i drept și ei, dar vinovații mari fuseseră cei ce-i târâseră-n luptă; și-apoi ordinul era ordin și cine i s-ar fi putut opune, mai ales înainte de începerea

năvalei?

— Aduceți-i aici și pe cei din biserică; în dreapta să șadă jandarmii și soldații, iar în stânga domnii nobili. Risto! Tu vezi de-acolo să nu se mai amestece careva. Sunt toți aici?

— Numai cei ce ne-au scăpat sărind în Criș nu-s aici, îi răspunse Petruț, fostul gornic, care se-ntorsese tocmai de la fața locului; păcat însă că pe aceia nu i-o putut prinde nimeni, că i-au ciuntit pe-ai noștri de nu-i mai cunoști. Zac acolo săracii ca snopii sfârtecați de sus până jos.

— D-apăi spre Birtin ce prăpăd a fost! adăugă Țăndură; îs pline ogrăzile și ulițele de leșuri. Noroc c-am fost noi mai mulți c-altfel, cum ne luaseră, ar fi putut să ne taie pe toți.

— Și parcă spre Brotuna nu-i la fel? ținu s-adauge cu ciudă și Lazăr.

— Să-i stingi, Marcule, ca pe feștile, cum ne-au stins și ei ce-am avut mai drag pe lume! izbucniră în cor niște femei care se dădeau de ceasul morții.

— Fulgere-i Dumnezeu și-i trăsnească pe loc, ziceau unele sfâșiindu-și cămășile de durere.

— Nu-i primească pământul! strigau altele.

— Face-i-ar dracu' slugi în iad și răspândi-le-ar sămânța în cele patru vânturi să s-aleagă melesatul[47] de ei, blestemau alte și alte glasuri, adăugind fiecare cu oful lui și gândul pedepsei vrute din mâna Judecătorului sau a lui Dumnezeu.

— Oameni buni! se ridică atunci Crișan în picioare pe subtoaia[48] troiței din fața bisericii. V-aud, vă văd, vă știu și vă simt, dar faceți oleacă de liniște să ne putem înțelege.

În juru-i, și puțin în dreapta, stăteau jandarmii și soldații prinși, la stânga nobilii și, roată, în dosul tuturor, o mulțime viermuindă de bărbați, femei și copii, fiecare ținând în mână câte o bâtă, sau câte o armă, gata, gata să s-arunce în orice clipă asupra celor aduși spre judecare.

— Cum bine știți și-ați simțit, astă noapte domnii nobili pe care-i aveți în față, vii sau morți, au năvălit peste noi ca să ne stârpească fără cruțare, continuă Crișan. Așa-i, domnule Hallaky?

— Da, răspunse dârz contele; păcat însă că n-am putut-o face pe de-a-ntregul.

— Păcat, nepăcat, conte, iată-ne-acum în starea de a vă întreba noi de ce ați vrut să faceți una ca asta?

O piatră zbură atunci, din mâna cuiva, spre capul contelui dimpreună cu zeci de-njurături de pe buzele tuturor.

— Omoară-i, omoară-i pe loc… mama lor de grofi!

— Liniște-am spus, tună iar Crișan. Doar v-am mai rugat o dată, că doar nu suntem în pădure.

— Nu, dar când ei vorbesc cum vorbesc; păi și-acum când sunt în

mâinile noastre să tăcem? Nu-i vezi c-ar fi și-aci în stare să ne sfâșie?

— Liniște am spus, repetă Crișan.

— Degeaba, țărane, că tot nu te-ascultă, izbucni atunci Gabor Telleky.

— I-auzi, Marcule? îi atrase atunci atenția Mitru; nu cred că merită să-i cruți, mai adăugă el.

— Bine, bine, asta nu-i treaba ta, îi răspunse scurt Crișan, întorcându-se din nou spre grupul nobililor.

— Vă-ntreb însă, domnilor, de ce ați făcut-o, noaptea, și atât de hoțește, când noi v-am slujit numai pe lumină?

— Pentru că și voi ați fi făcut la fel dacă erați în locul nostru, se grăbi să răspundă de astă dată Tibor Telleky.

— N-am prea dat dovadă de asemenea fapte noaptea, zise Crișan, și pentru dumneavoastră-i a doua oară când ne atacați pe la spate; dar fie, așa ne-ați învățat minte și pe noi cum să vă lovim – și, făcând un semn celor ce le stăteau în spate, îi sorti celei mai neașteptate morți.

— Nu, nu, Marcule! încercă popa Silvan să-i mai oprească pe cei ce-i uciseră pe frații Telleky, în timp ce soldații și jandarmii prinși își acoperiseră ochii cu dosul palmei.

— Ce-au semănat aceea au cules, părinte, îi răspunse tăios Crișan rămânând în sinea lui tot atât de neînduplecat pe cât de neclintit rămăsese și contele Hallaky, așteptându-și lovitura izbăvitoare.

Căpitanul Asztálos, văzând ce se petrece-n fața ochilor lui, se aruncă la picioarele părintelui Silvan.

— Îndurare! Rugămu-te, nu ne lua viața!

În clipa aceea, clopotarul care cobora cu copilul mort din clopotniță, fu oprit în loc de Crișan.

— Nu-mi cereți mie iertare, și nici părintelui Silvan, ci copilului acestuia, i se adresă el atunci căpitanului Asztálos.

— Drepți, nemernicule, se mai putu auzi atunci glasul contelui Hallaky, străpuns fulgerător de furca de fier a unuia care-i stătea-n spate. Muri însă-n picioare sfidându-l pe Crișan cu același zâmbet cu care-și sfidase mereu iobagii.

*

Era un zâmbet pe care-l păstra contele pe chip și-n amintirea-i neiertătoare, zvârlindu-i-l mereu în obraz, chiar și din pragul de peste care nu se mai putea trece-napoi.

*

Toată suflarea rămăsese însă-nmărmurită când o babă din mulțime izbucni pe neașteptate: Nu! nu! nu! pe ăștia iartă-i căci sufletul de copil nu cere răzbunare.

Era ca o arătare cernită, venită parcă de la capătul lumii să-i bântuie amintirea.

Crișan se-ntorsese atunci întrebător și mirat către popa Silvan.

— Așa-i, Marcule; sufletele de copii nu vor răzbunare, și ele tocmai de aceea se sting pentru ca printr-nsele să se stingă pofta de sânge, dădu să-i spună popa Silvan.

— Așa o fi, Niculae? îl întrebă atunci Crișan și pe tatăl copilului.

Cantorul rămase însă mut, ca pasărea pierdută-n norul după care pornise și sufletul copilului lui.

Unul dintre soldații prinși se desprinse atunci de-ai lui și-i zise lui Crișan:

— Voi ne-ați lăsat în viață, noi vă dăm hainele și armele noastre, poate o să vă prindă bine.

Crișan rămase surprins. Nu se aștepta deloc la așa ceva.

— Fie! le răspunse el, vă iert și…

— Trădătorilor! izbucni atunci de jos glasul grofului Telleky, care de-abia se putuse ridica într-o rână din pricina rănilor. Ești un trădător, repetă el, arătându-l pe căpitan cu degetul singurei mâini pe care o mai putea mișca.

— Dacă-mi răscumpăr viața? se bâlbâi căpitanul.

— Ucigașilor! Ucigașilor! începu atunci să răcnească și Hans Teller, văzând cum doi inși se apropiaseră de el, ca să-i reteze capul cu ferăstrăul.

*

— Și astea vă erau pedepsele?

— Uneori, da, recunoscu Crișan în sinea lui.

*

— Mai bine împușcați-mă! se ruga de ucigașii lui groful Teller.

— Ai vrea tu, îi răspunseră ei rânjind; și proptindu-i ferăstrăul pe gât: tu ai să mori cum ai vorbit.

Simțind însă dinții ferăstrăului cum îi pătrund în piele, groful se smulse din mâinile lor și cu ultimele puteri ce le mai avu încercă s-o ia la fugă. Nu făcu însă decât câțiva pași căci o bâtă-l lovi-n creștet. Toți năvăliră spre el. Crișan se apropie atunci să vadă ce se-ntâmplase și cel răpus, în ultimele-i zvârcoliri, mai avu doar timpul să-și înfigă dinții în opinca lui.

Un nobil îl mușca de gurgoiul opincii!

— S-a răsturnat ceva-n lume, Marcule, se mai auzi de-alături glasul popii Silvan.

Fără să-l bage însă în seamă cu cele spuse, Crișan porunci ca groful să fie-ngropat singur într-o groapă, iar ceilalți într-un șanț de la marginea țintirimului, unii lângă alții așa cum fuseseră și-n încleștarea ce-avusese loc.

*

În ziua următoare, privind și numărând trupurile tuturor celor uciși, popa Silvan nu se putu reține să nu ofteze: „Of, doamne, în noaptea asta a fost ca-n vremea lui Thomas Münzer; cu adevărat un război țărănesc!” Citi apoi toate slujbele trebuincioase morților, în timp ce țăranii nemaiprididing cu oblojitul rănilor și pusul pomenilor, se gândeau întruna la cei care le scăpaseră din mâini nemaioprindu-se apoi din goana lor decât în Pesta.

— Fuga-i rușinoasă dar ne-am salvat onorabil, exclamă într-un timp, neoprindu-se însă din galop, baronul Horvat.

— Am tăiat însă în ei ca-n sfecle, adăugă Franz Iaray.

— Și n-avem nicio zgârietură, se lăudă Silagy Francisk.

— Mie însă era să mi se-nfunde dacă nu mă scăpa calul, recunoscu norocosul Ladislau Szekely.

— Li s-a mai întâmplat și strămoșilor, la Ierusalim, necum nouă la Târnava, le răspunse cu mângâietoare ironie contele Imre, întinzând și mai mult pasul calului.

*

Vestea răzmeriței începute de Crișan pe Criș, și mai ales zvonul celor două isprăvi ale lui de la Criștior și Târnava, se răspândi ca focul viu și pe Arieș și pe Ampoi, ajungând la urechile lui Horia mai înflorite decât macul.

Se spunea de către unii că n-a mai rămas picior de nobil pe Criș, c-au trecut toți la legea ortodoxă, iar cei care n-au vrut au pierit sau au luat-o razna prin lume, spre Pesta și Viena.

Alții ziceau că cei de pe Criș s-au și îmbogățit, c-au luat tot ce-au părăsit domnii ajungând „bunii bunilor”, și că acolo-i „trai pe vătrai”.

— Pe albia Crișului curge numai lapte și miere de când s-o scuturat Crișan de domni, cleveteau cei care nu-și puteau pune stavilă-nchipuirii.

— Și-i ca în rai, adăugau bătrânii nemaiavând mult până s-o „apuce” pe calea laptelui.[49]

— Numai că toate astea nu s-or fi făcut cum ai bate din palme, le răspundeau cei puși pe fapte să-mplinească făcătura[50] lui Crișan și prin părțile lor.

Horia însă nu s-aștepta de loc ca Crișan să i-o ia înainte și mai ales s-o pornească în felul în care-ncepuse. Planul lui ar fi fost altul, dar odată pornite lucrurile de celălalt, cine le-ar mai fi putut pune stavilă?!

Era-n Albac, acasă, lucrând ceva la niște ciubere-ntr-un colț al unei cămări, când Cloșca-i aduse vestea „isprăvilor” lui Crișan.

— Horio, Crișan o-ndălit-o[51].

— No’ cum adică?

Și Cloșca-i povesti, din fir în păr, tot ce-auzise că se-ntâmplase pe

apa Crișului.

— Va să zică n-o mai avut răbdare să-ncepem toți deodată! Doamne, că grăbit mai e omul ăsta! Toată vremea l-o mânat neastâmpărul din urmă!

— L-o mânat, nu l-o mânat, asta e; treaba-i însă ce ne facem noi acuma?

— Apăi, ce să ne facem? Om porni-o și noi; mai încet și mai chibzuit, dar de pornit, tot om porni-o!

— Adică?

— Păi uite cum: tu ai să mergi și ai să-i vestești pe toți de primprejurul Cărpinișului și de pe Ampoi să fie gata și să se adune, aș zice eu, către Mihăileni, ca să ne-ntâlnim cu Crișan, și de-acolo, hotărând toți trei, să ne-mpărțim cum trebuie ca să ne fie lucrul cât mai de folos. Aceeași treabă am s-o fac și eu cu ai mei, pe Arieș; am să-i vestesc să fie gata ca să nu mai pățească ce-au pățit cu miedul[52] la Câmpeni. Om strânge astfel câteva mâini bune de oameni și nădăjduiesc să nu ne fie-n zadar. Ori tu ce părere ai?

— C-așa o fi, precum zici, îi răspunse Cloșca bucuros că-i dase dezlegarea și lui să-și adune oamenii.

— No' p-atunci nu mai zăbovi, ci poimâine să ne-ntâlnim la capătul Mihăilenilor dinspre Blăjeni; bine o fi?

— Cu toată lumea?

— Cu toți, și dacă-i putea să-l aduci și pe Marcu cu ai lui.

— No' bine! Și Cloșca-și luă tălpășița din Albac mergând să le vestească tuturor marea poruncă a lui Horia. Așa-i socotea el cestuilalt vorba și nu i-ar fi ieșit din ea nici mort. Se bucura însă atât de tare de ceea ce avea să le spună oamenilor, încă parcă nu pășea, ci luneca pe iarba brumată, tăind coclaurii spre Cărpiniș pe cele mai cunoscute scurtături. Oriunde își știa prieteni se oprea o clipă și din ușă le vestea spusa „căpeteniei celei mari", nemaiașteptând niciun răspuns. De altfel ce răspuns ar mai fi putut să primească de la niște oameni, care de veacuri mocneau ca tăciunii în cenușă? Vorbele lui îi dezlegau să izbucnească într-o bucurie fără margini. Iar cei vestiți în pripă „zburau" și ei mai departe, tot mai departe, să ducă „marea chemare" pe la toate colibele.

„S'o îndălit țara"! ajunse să se rotunjească vestea dusă din gură-n gură pe Arieș și pe Ampoi, până-n urechile celor mai nevolnici.

Coborau toți coastele și umpleau văile, târându-se pe sub brazi ca omizile puse pe ros. Nu le mai putea sta nimic în cale și domnii de prin Câmpeni, Zlatna și Abrud își trăseseră toate storurile la uși, ca să nu mai poată pătrunde niciun zvon înăuntru.

*

A doua zi, cu ce putuse strânge la Cărpiniș, Cloșca o porni peste

munte, la Baia de Criș, să-l întâlnească pe Crișan. Nădăjduia să-l găsească acolo, să-i povestească și lui totul și-mpreună s-ajungă la Mihăileni unde se-nțeleseseră să se-ntâlnească cu Horia. Și avea în juru-i pe toți cei pe care se putea bizui, cum se putea bizui pe propriile-i picioare. Nu lipsea unul din nicio colibă, iar din casele mai înstărite veniseră chiar doi, trei, cu tot ce-i trebuia omului pentru luptă și lucru: topor, coasă, furcă, iar pe ici, pe colo și cu câte o pușcă mai ruginită sau cu vreun pistol căpătat cine știe cum. Era o ceată îndesată de vreo sută de bărbați, îmbrăcați pestriț, cum se-mbrăcau de altfel toți moții, cu cioareci și țundre, cu obiele și opinci, și-n cap cu căciuli negre, sparte însă pe alocuri de năduful cu care fuseseră aruncate-n clipe de ciudă, la pământ.

Pe umeri își purtau lăncile sau furcile, și la brâu, cei ce le aveau, cu multă mândrie, pistoalele. Mergeau toți buluc după Cloșca și-abia așteptau să se vadă-n valea Crișului Alb unde alții, mai harnici, de mult ajunseseră să-și facă dreptate. Alții chiar fluierau sau cântau uitându-și, de bucurie, toate necazurile și gândindu-se numai la ceea ce avea să fie. Cei mai mulți spuneau ce-aveau de gând să facă și dintre aceștia nu puțini erau cei fugiți de urgia Măresei din Ociu.

Călcau astfel coborând la vale nu numai potrivniciile ce le stătuseră-nainte, ci vremea toată, cu tot ce-avea să le mai pună-n față.

Când ajunseseră însă la Baia de Criș, orașul li se deschise-nainte pustiu. Pe străzi nu era țipenie de om, iar ușile și ferestrele parcă fuseseră bătute-n cuie.

La prefectură același lucru. Clădirea mare c-un cat, singură de altfel de acest soi din oraș, îi primi parcă mai mută decât oricare altele. Atâta doar că, lăsată vraiște, nu mai aveai cu cine să stai de vorbă-ntr-însa, decât poate cu hârțoagele de prin dulapuri sau de pe birouri. Nici țipenie de om nu se mai afla prin cănțălări și vântul sufla-n voie prin toate gangurile-i lungi.

— Oare unde-or fi domnii? se-ntrebau niște feciori mai puși pe scotoceală.

— Și-or fi luat zborul dacă n-or fi fost stârpiți de Crișan, le răspunse Cloșca.

— Păi chiar așa? Nouă să nu ne lase niciunul? se-ntreba destul de mâhnit un tinerel de vreo cincisprezece ani.

— Dar ce-aveai tu cu ăștia, că doar nu ești de aici? îi răspunse un altul cam de aceeași vârstă.

— Nuu? dar cine oare ne-o globit[53], nu mai departe decât chiar anul trecut, pentru c-am lăsat caii cu ciubere să pască, pe marginea drumului?

— Apăi dacă nu-s la primărie și la prefectură, neapărat trebuie să fie la biserică, își dete cu părerea un altul.

— Că bine zici, măi Petre, adeveri Cloșca; unde altundeva să fie

strânși oamenii la ananghie dacă nu-n locul de unde așteaptă să le vie scăparea? Să mai încercăm dară și acolo.

Până la biserica cea mare din centrul orașului nimeni însă nu-i stânjeni, nimeni nu-i încurajă și capetele speriate ale localnicilor priveau îngrijorate de după jaluzelele ferestrelor ca-n vreme de ciumă. Parc-ar fi trecut ciocli pe uliție, nu oameni, așa se-nspăimântaseră de ei socotindu-i purtătorii morții neașteptate. Nici fumul căminelor nu-ndrăznea să iasă pe coșuri decât sfios, foarte sfios, codindu-se în trei rotocoale, înainte de a lua-o în sus. Stăncuțele cârâiau și ele stingherite pe acoperișuri și ochiurile de țiglă rămăseseră holbate la cele ce vedeau scurgându-se pe jos. Vopsite-n felurite culori, casele semnșirau la uliție ca niște cloște uriașe păzindu-și cu strășnicie averea vie dinlăuntru. Nici câinii nu lătrau decât ici și colo, cu glasul sugrumat de amenințarea unor stăpâni, care ar fi vrut orice numai să se dea de gol nu.

Degeaba băteai la porțile-nchise și zăbrelite pe dinăuntru că nu-ți răspundea decât propriu-ți ecou, dac-avea și acela de unde-ți veni.

— Haideți! Haideți! îi zorea Cloșca pe cei mai tineri și mai curioși, că până la biserică n-om prea avea cu cine sta de vorbă; acolo cred că-s toți.

Biserica catolică se-nălța puțin mai la marginea orașului, ca un bastion a cărei menire fusese să sprijine din coastă toată așezarea. Zidurile sale înalte întreceau de trei ori înălțimea oricărei alte clădiri și acoperișul ascuțit peste măsură o făcea să fie și mai semeață, în stăpânirea-i fără margini asupra locurilor și a oamenilor. Brazii sădiți pe alături îi mângâiau streașină cu vârfurile parcă anume înălțate până acolo, lăsând numai după ce sufla vântul bine printre ei să i se întrevadă zidurile masive de piatră.

Ferestrele lungi erau păzite nu de zăbrele ci de pavezele unor sfinți, cu totul străini de firea țăranilor de primprejur, iar ușile ferecate ca porțile de cetate. Pe brațele crucii semețe stăteau însă niște ciori croncănind a toamnă târzie, și neliniștea răspândită-n jur înfiora orice suflare.

— 'Naltă-i, măi Petre! Îți pică cușma din cap uitându-te la ea, zise unul din gloată privind în sus.

— 'Naltă Simioane, dar nici de-a noastre nu mi-e rușine, 's cu săgețile trase spre Dumnezeu.

— Oare ajuns-o careva până la El?

— Nu știu dacă o ajuns cineva până acolo, dar de ce-o făcut Crișan, e cu neputință să nu se fi auzit și-n cer.

— Zău mă! Să se fi chiar auzit?!

— No! Stați! se auzi atunci glasul lui Cloșca, oprit în fața ușii mari a bisericii. Intrăm peste ei, ori ba?

— Păi cum să nu intrăm?! răspunse Simeon; dac-am venit pân-aici

să ne oprim numa-n față și să nu-i întrebăm ce au de gând?

— Atunci, zise Cloșca, cred c-ar trebui ca o parte din noi să rămână afară, în jurul bisericii, iar alții să intrăm înăuntru. Care se-ncumetă să vie cu mine?

Într-o clipă gloata se-mpărți-n două și cei din spatele lui Cloșca dădură să bată în porți. Cloșca fu cel care ciocăni întâi și, nerăspunzându-i nimeni dinăuntru, apăsă hotărât pe clanță. Era atât de mare încât unul cu o palmă mai subțire nu i-ar fi putut cuprinde nici floarea.

El o apăsă totuși cu putere și, după ce se auzi un hârșâit ruginit și după ce o trase puțin spre sine, simți cum jumătate din poarta aceea ferecată se deschide încet, încet. Nu se ivi însă deodată în deschizătura-i făcută decât după ce așteptă puțin în dosul ei să vadă dacă nu cumva dinlăuntru se descarcă vreo flintă-ntr-însul.

Din lăcașul „Domnilor Neînduplecați" nu se auzi însă decât scârțâitul prelung al țâțânelor ușii, iar când primii țărani pătrunseră înăuntru mirarea puse stăpânire pe toți. Mai văzuseră multe biserici catolice prin lumea prin care umblaseră cu ciubere, dar parcă niciuna nu li se deschisese în față atât de goală, de flămândă și de rece, ca aceea în care se aflau.

— Parc-ar fi-n ghețar, la Scărișoara! murmură din gloată cel ce fusese globit, c-un an înainte, pentru că lăsase caii să pască pe unde nu trebuia.

— Taci și scoate căciula, îi răspunse vecinul, atrăgându-i pe șoptite atenția că nu fusese destul de cuviincios cu-ncăperea, în timp ce el și-o răsucea-n mână de cum păși pragul. Mulți își lăsaseră și parii, și furcile la poartă păstrându-și doar bâtele, în care se sprijineau holbându-se la tot ce vedeau în jur.

Arcele bolților se rupeau ascuțite în sus obligându-le privirea să se-ndrepte-ntr-acolo, în timp ce stâlpii susținători de piatră le insuflau toată chezășia greutății care-i apăsa. Nu se-ndoia însă nimic, sub nicio greutate, în afara capului lui Hristos răstignit pe crucea din fundul altarului. Îi despărțea de El două rânduri de bănci, așezate ca la școală, de o parte și de alta, și din dosul cărora preotul, îmbrăcat în odăjdii și purtând în mâini un crucifix enorm, îi privea scrutător vrând să se apropie și mai mult de ei. Înapoia lui stăteau însă strânși toți cei ce-și temuseră viața sub simplele acoperișuri ale caselor lor din oraș. Erau oameni de rând sau mai de seamă, speriați însă toți până-n măduva oaselor de cele auzite că se petrecuseră la Brad și la Târnava, și de cele ce credeau că s-ar fi putut întâmpla cu ei la năvălirea țăranilor. Mulți dârdâiau ca varga sau se rugau în genunchi, nici ei nu mai știau la cine.

Sfinții transparenți de pe vitralii se uitau neputincioși la ei, iar statuia Sfântului Anton de Padua era mai înconjurată decât oricând de

rugători.

Cele două cete ale țăranilor uluiți de priveliștea bolților frânte, și cea a mulțimii de după preotul cu crucifix care le stătea înainte ca un străjer, se confruntau fără ca niciunul dintre cei cuprinși de teamă, de uimire sau de respect să poată cuteza ceva.

În cele din urmă, cel ce rupse-mpietrirea fu preotul catolic apropiindu-se de ceata iobagilor în fruntea cărora Cloșca rămăsese statuie. În fața lui se opri însă și, ne-știind ce să zică, ridică crucifixul în sus.

— Fie! în numele Tău, îi iertăm, Doamne, glăsui atunci Cloșca privind însă tot numai spre Christul de pe crucea preotului; deși tot în numele Tău, ei nu ne-au iertat niciodată, când i-am rugat și noi, adăugă el retrăgându-se încet, încet, până când se opri lângă ai lui.

Chipu-i pletos se-nseninase și țundra-i albă i se lăsase mai jos de umeri la ridicarea mâinii către Hristosul răstignit. Gestul n-avea însă nimic ostentativ, și nici amenințător într-însul, ci parcă numai semnul unui rămășag de care până la urmă ar fi avut să se convingă și Fiul lui Dumnezeu.

Preotul catolic rămase însă pe loc plecând ochii în jos, în timp ce crucifixul se înclină și el oblăduitor peste mulțimea din jur.

— Să ieșim, fraților! le porunci Cloșca oamenilor lui, frângându-și atunci în sine cea mai cumplită pornire.

— Ieșim, dară?… murmură Pătru, vrând întrebător să mai adauge ceva.

— De data asta ieșim, Petre, și-atâta tot, iar mâine vom vedea noi ce-o zice și Crișan.

Nedumeriți, dar ascultători totuși, ieșiră toți de-a-ndăratelea, impresionați însă nu atât de cei ce tremuraseră rugându-se, cât de Christul spânzurat pe crucea care domina singuratică tot golul încăperii.

Era stingherеala de veacuri a țăranilor care nu se puteau nicidecum dumiri de ce Dumnezeu, dacă era mare și drept, răbdase atâtea nedreptăți pe lume, trimițându-l după aceea, colac peste pupăză, chiar și pe unicul Său Fiu între oameni și lăsându-l apoi să-l răstignească fără ca măcar să ridice un deget pentru el?

Săracul Hristos! De fapt de El se sfiiseră țăranii să-și răzbune obida, lăsându-i pe nobilii din Baie să scape cu fața mai curată decât oricare alții din valea Crișului Alb…

*

După ce se codi să-i distrugă pe cei găsiți la biserica catolică din Baia de Criș, în după-amiaza aceleiași zile, Cloșca se-ntâlni cu Crișan, la Luncă. Venea și el din Târnava, unde pățise ce pățise, și auzind de sosirea lui Cloșca de peste munte, se gândi că-n loc să-și continue

atacul asupra Hălmagiului, Gurahonțului și a Vașcăului, ar fi fost mai bine să asculte și părerea celorlalți doi cu care de fapt hotărâseră, sub gorunul de la Țebea, să-nceapă răscoala.

El n-ar fi început-o singur, și n-ar fi vrut să se-ntâmple ce se-ntâmplase, dar dacă fusese silit de ticăloșia nobililor din Valea Crișului să facă ceea ce făcuse, de bună seamă c-avea să le arate că nici el nu era de paie. Și le-a arătat. Mai rămânea însă să le povestească și celorlalți doi, lui Cloșca și lui Horia, cum se-ntâmplaseră lucrurile, ca să spună și ei dacă făcuse bine ori ba.

Era adevărat că Horia nu se-nțelesese cu el să strângă oamenii și să plece spre Alba Iulia, dar aceasta o făcuse ca să-i arate că cei de pe Criș nu mai rabdă nicio amânare, de niciun fel, nici măcar tactică. Și dacă i se-ntâmplase ce i se-ntâmplase, cu asta dovedea încă o dată și ticăloșia domnilor nobili, dar și vrednicia unor oameni puși, în sfârșit, să nu mai sufere nedreptățile care li se făceau. Pieriseră, ce-i drept, mulți din ei la Târnava, dar asta-i îndârjea și mai tare, cu atât mai mult cu cât, în sfârșit, văzuseră că și nobililor le putea sta cineva-mpotrivă.

Cine s-ar fi gândit pe-atunci că-n Brad se putea pătrunde ca-n orice sat, sau că-n Târnava putuseră fi înfrânți pe nepregătite treisprezece nobili, cu toate oștile și jandarmii lor? Ori el putuse și asta voia să i-o spună și lui Horia; probă, faptul că pe Crișul Alb curățase toate cuiburile de nobili, rămânând aici singurul stăpân.

— Da, da, îi zise Cloșca atunci când se-ntâlniră; numai că asta nu-i totul.

— Păi da, pentru că nici noi n-am fost atâția aici, ca să ne-ntindem și pe Arieș și pe Ampoi, dar ia să ne fi ajutat și voi, și-ți fi văzut apoi de-ar mai fi rămas picior de domn care să n-o ia la sănătoasa sau să nu treacă în legea noastră.

— Da, Marcule, dar noi am zis că trebuiau altminteri începute lucrurile, cum vorbisem de altfel și cu tine, atunci la Țebea, numai că dacă s-o-ntâmplat și s-o-ntâmplat așa, Horia a zis să te aduc cu toți ai tăi la Blăjeni, ca să pornim de fapt nu numai spre Alba, ci-n toate părțile. De aceea, de fapt, nu mi-am pus nici eu mintea cu cei din Baia de Criș.

— Dar ți-or făcut ceva? că pe ăștia noi îi lăsasem la urmă, zise popa Silvan.

— Da de unde, i-am găsit pe toți strânși în biserică, iar orașul era pustiu.

— Și? Și? întrebă curios Crișan.

— Și-acolo i-am și lăsat că s-au rugat de iertare.

— No'păi dacă ți-o venit să-i ierți, iertați să fie și de mine, că-s sătul de ce-am pățit la Târnava, numai c-ar trebui să fim totuși cu ochii-n patru, pentru că de la ăștia te poți aștepta la orice.

— Să mai încerce careva dacă-i dă mâna, și-apoi o să mai vadă ei iertare, ținu să adauge și Rista stând prin apropierea lui Crișan.

— Nicio grijă, că-s sperieți ca iepurii și neajutorați ca puii de cloșcă. De i-ați fi văzut cum stăteau strânși în dosul popii lor!

— Dar orașul?

— Orașul mort și nici țipenie de om nu s-a arătat pe ulițe, iar prefectura stătea goală și cănțălăriile vraiște, îi spuse Cloșca; dar să nu crezi că ne-am prins de vreun lucru crăesc.

— Asta nu-i rău, Cloșco, pentru că deocamdată, dacă împăratul nu ne ajută cu trupele lui nici nu trebuie să ne împiedice cu ele, și bine-ați făcut c-ați lăsat totul neatins în cănțălării. De altfel și noi am ocolit orașul din aceeași pricină, numai că pe cei din biserică tot trebuia să-i scarmeni oleacă.

— Nu mă bat, Marcule, cu nevolnicii și n-oi face așa ceva niciodată.

— Mda! își mușcă Crișan mustața, că voi n-ați pățit ce-am pățit eu.

— No' bine, lasă asta, treaba-i ce facem de acu-nainte. Vii au nu la Blăjeni, ca să știu ce-i spun lui Horia?

— D-apoi că n-om rămâne aici să ne batem cu muierile și cu pruncii celor fugiți, îi răspunse înaintea lui Crișan popa Silvan.

— Și-aici nu rămâne nimeni să păzească lucrurile și să ne apere spatele, în caz că vin alții de pe Criș în jos sau de pe la Vașcău? întrebă Rista.

— Ba are să rămână o mână de oameni în frunte cu Țăndură și cu Huluj; dar să nu cumva să v-apucați de jaf, că-i vai de voi, hotărî Crișan amenințător.

Veți sta de aceea în afara orașului sau pe la cei din margine și o să vă împărțiți în două: o parte să fie cu urechile-n vânt la ceea ce-ar auzi de pe Criș în jos, iar ceilalți gata oricând în ceea ce s-ar putea ivi de pe la Deva.

— Ba mai bine, Marcule, strânge-i pe toți ca să ne-ntâlnim cu Horia la Blăjeni și după-aceea om vedea noi ce-o mai zice și el. Aici nu văd cine te-ar mai putea lovi prin spate; niște amărâți speriați?

— Nu de ăștia mă tem, Cloșco, ci de cei fugiți și mai ales de ce-ar putea aduce ăia cu ei, mi-e frică. Așa că, ce-am zis e bun zis, încheie Crișan. Și-apoi, cu sau fără o mână de oameni, Horia tot acolo va ajunge. Nu-i suntem destui noi doi și cu ai noștri? zise el, strângându-i pe lângă sine, în fața lui Cloșca pe Rista și pe popa Silvan.

— Fie cum zici atunci, dar să ne grăbim că mâine Horia ne-așteaptă la Blăjeni și de aici până acolo mai e o țâră.

*

În ziua următoare, în partea de jos a Blăjenilor, pe câmpul Pălținișului era strânsă aproape toată suflarea bărbătească de pe Criș, de pe Ampoi și de pe Arieș în jos, până la Buru.

Erau bărbați de toate vârstele, căci veniseră la chemarea lui Horia cu mic, cu mare, începând cu cel ce știa să mânuiască coasa și până la cel pentru care facerea unui ciubăr era o jucărie. Și tot ce putuseră apuca-n mâini, unealtă de lucru sau armă de bătaie, fie aceasta furcă, topor sau coasă, era ridicat în sus. Îmbrăcați în țundre și cojoace cu lâna-ntoarsă, căci era burniță și-ncălțați cu opinci, cu obiele sure ce se-nfășurau până sus pe cioareci, păreau niște arătări venite din altă lume, să-și facă mendrele-n voie printre muritori. Și când mai vedeai și toată pădurea de furci, de coase și de topoare, pe care le țineau în mâini sau pe umeri, gândul că te aflai în fața lor, te-nfiora până-n rărunchi. Erau pușii și pe tăiat, și pe-ntors, și pe-nțepat, căci ce altceva s-ar fi putut face cu niște scule țărănești de lucru folosite în loc de puști și pistoale? Și chipurile tuturor erau adumbrite de lâna căciulilor negre și-a sprâncenelor răsărite, ca niște tufișuri deasupra ochilor. Mustățile, pline de brumă, erau căzute peste colțurile buzelor rareori deschise pentru vorbă și toți stăteau încremeniți într-o așteptare, în care parcă ceva trebuia să le pice din cer.

Pădurea se-ntindea până-n marginea câmpului plin de suflarea ce se strânsese pe el, iar freamătul brazilor, prelungit peste gloată, îi dădea mereu imbolduri de pornire. Toți priveau însă spre prispa unei case de lemn ascunsă în cetină, așteptând ca de acolo să iasă cineva. Și-ntr-adevăr, deodată, dinlăuntru ieșiră trei bărbați îmbrăcați, ca toți ceilalți, cu țundre și cojoace, pășind șăgalnic ca toți să-i vadă. Crișan mergea-n dreapta lui Horia, stându-i în coastă ca un stâlp de sprijin, în timp ce Cloșca i se unduia-n stânga, precum un frasin bătut de vânt în jurul bisericii când tună.

— Oameni buni! începu Horia să-i vorbească mulțimii. Ne-am strâns aici pentru ceea ce bine știți. Împăratul ne-a dat dreptate.

— Trăiască măria sa! Trăiască măria sa! începură atunci a striga oamenii.

— Numai că de făcut a rămas să ne-o facem noi.

— Țină-l Dumnezeu! Mai bine că ne-o lăsat pe noi să ne-o facem, că doar cine știe mai bine ca noi ce ne arde? izbucniră alte glasuri din gloată.

— Pentru asta însă, „io, Ursu Nicola din Albac, George Marcu din Vaca și Ion Oargă din Cărpiniș, jurăm să facem dreptate după porunca lui Dumnezeu, să luăm înapoi ce-i al nostru și ni s-a furat, iar în calea-n care am plecat să nu mai lăsăm viu picior de grof sau slujbaș al lor, dacă n-or primi botezul în legea noastră păstrată din moși strămoși. Așa să ne ajute Dumnezeu”.

— Așa să ne ajute! pecetlui întreaga mulțime sfârșitul hotărârii într-un singur glas.

— Și-acum toată mulțimea asta, câți v-ați strâns aici, să se-mpartă în două cete mari: una care să meargă cu mine spre Câmpeni, iar

cealaltă, cu Crișan și cu Cloșca, spre Abrud, ca să-i ia cu sila, dacă nu s-o preda de bună voie.

Mulțimea se porni apoi să freamăte ca pădurea, și-n mai puțin de un ceas se-mpărți-n două, așa cum i se poruncise, luându-se jumătate cu Horia, spre Câmpeni, și cealaltă cu Cloșca și Crișan spre Abrud. Nimeni nu se codise să-i urmeze și oamenii se aleseseră pe prietenii și vecinătate, crișenii toți rămânând cu Crișan, cei din jurul Abrudului cu Cloșca; iar arieșenii, de pe toate văile vecine, mergând în urma lui Horia precum cea mai ascultătoare turmă, în jurul păstorului celui bun.

*

— Și când ai jurat, credeai într-adevăr că împlinești vreo poruncă de sus?

— Așa mă-ndemna inima…

— Să faci ce-ai făcut?

— Am făcut ce-am putut și am crezut de cuviință.

*

Lupta din jurul Câmpeniului fu mai crâncenă decât s-așteptaseră toți, dar mai scurtă decât oricare altele din cele date până atunci de Crișan.

Așezat în vărsarea unei văi în Arieș, orășelul fu luat de oamenii lui Horia, cum ai lua de pe masă o năframă pe care o prinzi cu trei degete. Nu scăpă din el nicio casă nedereticată și niciun locuitor viu ne-ntrebat dacă mai vrea să trăiască, trecând de partea învingătorilor.

Pieriseră mulți în luptă, dar nu puțini fuseseră și cei ce nu-și lepădaseră legea numai pentru că fuseseră-nvinși. Nu se glumi însă cu niciunul și oamenii lui Horia făcuseră după cum și juraseră.

Stăpânindu-l astfel, în mai puțin de o jumătate de zi, moții umblau pe ulițele lui nu ca-n alte dați, când veneau aici la târg, ci fuga și-n grabă, alergând de colo până colo, ca să vadă dacă nu cumva mai rămăsese ceva, dosit, ascuns sau necercetat pe undeva.

Casele stăteau cu ușile și ferestrele deschise, iar prin poduri și prin pivnițe rămăsese totul vraiște. La birturi și-n boite[54] se zăbovea însă nițel mai mult, dar nu cât ar fi vrut fiecare ci cât îngăduia Horia, care-și dăduse din vreme seama de primejdie.

Ce s-ar mai fi-nfundat mulți în butoaiele jinduite de veacuri și ce s-ar mai fi înfruptat din cele ce n-apucaseră neam de neamul lor să se-nfrupte!

Porunca lui Horia fusese însă scurtă: odată curățate toate casele, toată lumea să se strângă în curtea grofului Ințe, din marginea de sus a orașului, pentru noi hotărâri!

Și, vrând, nevrând, cei mai mulți porniră să se adune după „marea spusă”. Aici, în curtea grofului, de pe o verandă a castelului, Horia

ținu să le mai amintească încă o dată semenilor scopul răscoalei și legămintele făcute, adăugind însă totodată și felul pedepselor, pentru cei ce n-ar răspunde marii chemări.

— „Pentru înfăptuirea a ceea ce am început, grăi el, nevoie mare este să nu rămână nimeni pe dinafară și tot omul, care mâncă mălaiul robiei, să se scoale și cu ce o putea, să dea-n cei ce ne-au luat ceea ce era al nostru. Iar celui dintr-o lege cu noi care nu va face așa, poruncesc eu, cu puterea pe care mi-a dat-o încrederea gloatei, să i se aprindă casa și să fie tras în țeapă!”

Mulțimea-l asculta înfiorată și vestea noului adaos, față de ce se spusese la Blăjeni, îi trezi din amețeală și pe cei ce-și uitaseră de sine cu glaja la gură.

— Rău cu grofii… greu cu țapa! oftă un moț mai șugubăț, lăsând din mână bruma de „agoniseală”, pe care reușise s-o adune și el la-nghesuială, când auzi de hotărârea luată.

— Tăt mai bine-i cu „țara”, căută să-l împace un altul. Până-n seară însă, o socoteală a tot ceea ce fusese prins și strâns îi fu înaintată lui Horia de către Ionuț Dandea, unul dintre nepoții lui mai îndepărtați, în care avusese întotdeauna mare încredere.

— Uite ici, ținu el să-i atragă și cu glas tare luarea aminte: atâta băutură, atâția bani, astea și astea ca mărfuri din bolțile rămase fără stăpâni; iar ce-am găsit în casele domnești, acolo am lăsat, sub pază și fără nicio împărțeală.

— Bine, bine, îi răspunse Horia, vârând în chimir toată socoteala făcută, dar ce zic oamenii de toate acestea?

— Ce zici tu, aceea zic și ei; că doar n-au fost aduși aici cu sila.

— Dar de morți ce zic?

— Să-i ierte Dumnezeu, că doar nu i-ai omorât tu; iar pe-ai domnilor să și-i îngroape singuri, c-am cruțat destui.

— Dar ia spune tu drept, măi Ionuț, din cele găsite și văzute prin târgul ăsta, ție nu ți-a făcut nimic cu ochiul? continuă să-l ispitească Horia, șezând la masă cu el în lumina unei lumânări de seu, pe care le-o dăduse gazda, o bătrână care uitase de mult câți ani mai are.

— Ba, drept să-ți spun, m-a ispitit ceva; o cârpă[55] care tare bine i-ar fi venit Măriei mele; am văzut-o-n castelul Inților, dar acolo am și lăsat-o, când mi-am adus aminte de ce-ai spus tu!

— Ce-am spus io?

— Să nu luăm decât ce-i al nostru…

— Și cârpa?

— Apăi dacă n-o lucrase mama, de ce s-o iau? Dar oricum, de fainã tot fainã era, și tot bine i-ar fi venit Măriei.

— No bine, măi Ionuț; acuma du-te și tu la culcare și așteaptă, că de-om birui până la urmă și Măria și-o putea face cârpe câte o vrea, și încă poate la Viena, zise Horia stingând lumânarea de seu, cu două

degete aspre la care unghiile încă n-ajunseseră să se-ncovoaie peste burice.

Dup-aceea se-ntinse și el pe-o laviță, așa îmbrăcat cum era, iar Ionuț Dandea ieși afară, amintindu-le, încă o dată, străjilor, să-l păzească pe Horia ca pe ochii din cap.

*

Dacă însă Câmpeniul, căzut în mâna lui Horia, avu soarta pe care o avu, mai rea sau mai bună, după cum, se nimerise, cu Abrudul avea să se întâmple cu totul și cu totul altfel.

Fiind mai strașnic apărat decât Câmpeniul de cele câteva detașamente locale, era firesc ca și oamenii lui Crișan, pentru care încleștările sângeroase nu mai erau o piedică, să-l atace cu și mai multă înverșunare.

Așezați pe trei văi, apărătorii orășelului se gândiră atunci să se țină mai întâi pe pozițiile atacate de cetele venite dinspre Cărpiniș și dinspre Brad.

Jandarmii surprinși pe la spate de ceata lui Crișan, care ocolind orășelul se abătuse asupra lor venind dinspre Roșia și de pe drumul Albei, nu se putură însă nici ei apăra fără a-și împărți forțele în două.

Cu cei ce alergaseră înspre drumul Albei, grupul lui Ionii pușcașul isprăvi însă destul de ușor, pentru că-i luă ca din oală tocmai când se așezau în poziție de atac. Somați de pe acoperișurile unor case, să se predea, câțiva ridicaseră brațele-n sus, iar ofițerul fu împușcat tocmai când căuta să fugă.

Cu armele luate de la cei prinși, moții continuară lupta în oraș și mai fățiș, și mai aprig, neținând seamă de nicio pierdere. Și totuși, victoria n-ar fi fost de partea lor, dacă soldații din detașamentele de apărare n-ar fi văzut că și cei ce-i atacaseră erau parte îmbrăcați tot în uniforme jandarmerești. Captura de la Târnava fusese folosită cu chibzuință de Ionii, iar cei ce luaseră hainele străine pe ei căutau să le „șteargă” cât mai bine petele. Niciun glonte nu era irosit degeaba și mulți bărdași mânuiau tot atât de bine pușca, precum securea sau furcile de fân.

Soldații din detașamentele jandarmerești de gardă își vândură însă și ei cât putură mai scump pielea, nelăsându-se uciși decât când terminară muniția.

Cu toate acestea, către amiaza zilei, Abrudul fu aproape luat și numai ici și colo se mai azvârlea câte-o oală cu apă clocotită pe geam, în capul vreunui moț zănatic. Populația, în cea mai mare parte închisă în case, aștepta însă cu nerăbdare să nu mai audă-mpușcături pe stradă și să afle odată sigur cine erau noii stăpâni ai orașului.

Crișenii, aruncați mai întâi pe casele domnești, apoi pe birturi și pe boitele negustorilor, nu lăsau însă nimic nespart, nestricat sau la locul

lui. Nu se lua, cât se distrugea și patima spargerii oglinzilor era parcă cea mai mare dintre toate. Aproape toți care-și vedeau chipul, dându-și seamă cum arată, făcea bucăți „minunea” în care se răsfrânseseră, apoi fiecare bucată în țănduri, iar țăndurile-n cioburi, care să sclipească sau să scârțâie sub opinci. Din perne zbura puful ca din găinele jumulite, iar din draperiile de la ferestre numai zdrențe și fire. Totul era apoi călcat în picioare, frământat și boțit ca praful să se aleagă din toată bogăția! Cine se-mpotrivea era căsăpit pe loc, sugrumat și făcut una cu pământul. Cine cerea-ndurare era întrebat cu cine ține, ce lege are și apoi după ce era „botezat” în pripă, pus să joace hora pe sfărâmăturile propriei case sau agoniseli. Nu mai rămase astfel la Abrud nimic netrecut prin foc și sabie, iar când protopopul Bogdan Șuluțiu, speriat de cele ce se-ntâmplau și-ar mai fi putut să se-ntâmple, le ieși răsculaților înainte, urgisindu-i și cerându-le să nu-l mai urmeze pe Crișan, fu cât p-aci să-și piardă viața.

Când însă le spuse răspicat: „Frați creștini, n-ascultați pe oamenii aceștia care vă duc la groapă și vă-mping la fărădelegi”, Cloșca-i împinse-nainte o cărțulie aurie și un sul de pergament pe care le avusese și Crișan la Mesteacăn.

— Na, satană, cetește! îl îmbie el.

Protopopul le luă, le deschise și, dându-și seama că conținutul lor n-avea nicio legătură cu ceea ce se auzise că le spusese Crișan odinioară oamenilor, începu să râdă și să le cetească cu glas tare:

— „Quid quid agis…”.

Popa Silvan păli, iar pe Crișan îl trecu sudorile.

— Va să zică… dar n-apucă să-și încheie gândul, că un moț din dosul protopopului, văzând cum se „dărâmă” o-ntreagă pornire, și cum de pe aceleași hârtii acesta citește altceva decât citise popa Silvan, la Țebea, îi crăpă capul dintr-o singură lovitură cu toporul.

— Legea noastră-i dreaptă, satană, nu ca minciunile pe care te-ai bâlbâit tu să le scoți la iveală!

— Nuu! izbucni popa Silvan, repezindu-se însă prea târziu ca să mai poată împiedica gestul. Protopopul se prăbușise fulgerat sub ochii căscați de groază ai lui Crișan și sub privirile mulțimii, care stătu o clipă în cumpănă să-i dea sau nu dreptate.

*

Îl vedea bine pe protopop cum își ridicase mâinile-n sus când securea-i pătrunsese-n creștet.

— Cine avea dreptate oare?

„Dreptate!… dar era cu neputință să nu facă omul ceea ce făcuse căci trebuia. Altfel…? Dar cine te-a pus, părinte? Nu ți-ai dat seama cui îi slujeau vorbele pe care le scoteai din gură?”

Și chipul protopopului cu capul despicat îi stătea mereu înainte.

— Iartă-mă, dar…
— De ce m-ai ucis? părea că-l întreabă ambele părți despicate.
— Nu eu, ci cel ce te-a văzut de partea cui ești.

— De ce m-ai ucis? se-ncăpățâna-ntruna să-l întrebe mortul.

— Dacă nu poți ierta, ce-ai căutat la altar, părinte?

— De ce m-ai ucis? i se punea-nainte mereu aceeași întrebare, lui și numai lui.

— Fie! Mi-oi ispăși păcatul. Și năluca vie din fața ochilor morți abia atunci se spulberă.

*

— Aduceți un blid de oloi! strigă Crișan și-n blidul adus în pripă își cufundă amândouă mâinile, punându-l după aceea pe popa Silvan să i le aprindă. Iute! îl grăbi el.

Popa îl privea uluit; nu știa bine ce vrea să-nsemne asta.

— Aprinde! răcni el atunci, și popa se supuse fără să mai crâcnească nicio iotă. Dup-aceea, ridicând mâinile aprinse-n sus strigă: Să mergem!

— Să mergem! Să mergem! îi răspunse mulțimea delirândă, gata să-l urmeze pân'la capătul lumii.

Era minunea focului pe viu, care ardea fără să-l mistuie.

Abrudul rămase în urma lui însă prădat și prăpădit, de parc-ar fi fost un stindard călcat în picioare, precum cârpele și perdelele zvârlite pe ferestre din casele domnești. Nimic nu mai rămăsese întreg în el decât casieria, care fusese cruțată pentru că se știa că-ntr-însa-s banii împăratului. Și un grup de răsculați o păzea cu strășnicie, în timp ce alături un alt țăran se făcea chipurile că citește, de pe ceva alb, o poruncă de-a lui Horia în care se spunea: „cine nu s-o boteza-n legea noastră să fie tras în țapă!"

— S-a auzit! răcni el la urmă, ridicând ochii în sus ca să se convingă că ceea ce citise de pe foaie fusese băgat în seamă de toată lumea.

*

— Și de ce-ntruna amenințarea asta?

— Pentru că Dumnezeu în legea lor era prea-ndurător cu fărădelegile lor pe care le făceau.

— Doar voi n-ați făcut atâtea?

— Da, dar numai cu-ngăduința, nu și cu voia Lui.

*

Lucrul cel mai săritor în ochi din Roșia Montană era dealul minelor, ridicat acolo ca un mușuroi de cârtiță până sub buza cerului și găurit precum furnicarul, de generații și generații de căutători de aur, care îl sfredeliseră ca niște carii.

Pântecu-i nevăzut, ascunzând într-însul averi ca să sature poftele tuturor, îi lăsase să treacă prin el pe toți „flămânzii", păstrându-și însă pentru sine cât mai ascunse tainele, vâlvele[56] și strigoii.

Spre el se-ndreptau, în după-amiaza acelei zile de toamnă târzie, doi călăreți dintre care unul purtând un coif cu pene roșii, iar altul căciulă și plete până peste umeri. Erau Chivără-Roșie și Horia; unul scrutând zarea, iar celălalt încercând întruna să lege două vorbe cu prietenul lui. Nu-l văzuse însă nimeni la față pe cel cu coiful, și toți spuneau despre el că venise pe lume anume ca să le facă moților dreptate.

Se ivise-ntr-o bună zi, ca duhurile, pe la răspântii, pentru ca tot pe acolo să și dispară, după ce și-ar fi împlinit datoria. Glasu-i de oțel îi era tot atât de ascultat, pe cât de ascuns îi era chipul după coiful pe care niciodată nu-l scotea de pe cap în ochii lumii. Stătea însă mereu lângă Horia, tot așa cum popa Silvan stătea-ntruna prin preajma lui Crișan, cerându-i sfatul și dându-i povața ori de câte ori era nevoie. Înalt, pe calul mărunt, se apleca la urechile lui ori de câte ori voia să-i spună ceva sau să-i audă părerea. Nu se grăbeau însă niciunul, niciodată, și-atâta vreme cât erau laolaltă se țineau în același pas.

— Ca să scoatem șobolanii din gaură, trebuie să-i „tămâiem" îi șopti Chivără lui Horia la ureche.

— Cum ți-e numele așa ți-s și gândurile, îi răspunse Horia, zâmbind; dar oare crezi că ies cu fum?

— Dacă țin la viață mai mult ca la avere, da; dacă nu, se vor înăbuși ca slăninele; unde-ai mai auzit de domni care să piară când pot trăi?

— Și, totuși am auzit, Chivără: Înțe, la Câmpeni, Szekely, la Abrud și-atâția căzuți pe alte locuri…

— Nicio grijă că ăștia din Roșia or să iasă din vizuină ca vulpile.

— Păi atunci cum facem?

— Foarte simplu: Dă poruncă oamenilor să umple găurile de intrare în mină cu paie, să le dea foc și noi o s-așteptăm la ieșire.

— Bine, atuncea! și Horia porunci oamenilor săi să facă precum spuse Chivără, lăsând o parte să păzească ieșirile.

Îndopat apoi pe toate găurile cu paie aprinse, muntele se prefăcu-ntr-un ariciu de scântei, înțepenit în privirile tuturor.

Erau acolo băgați într-însul, cu trupul, și averea, toți maiștrii, jandarmii și paznicii atât de puși odinioară pe pedepse și veghe.

După primele rafale de fum însă, la gurile de ieșire, se și auziră, tușind, primii-necați. Ieșeau ca șobolanii fugind care-ncotro, numai să scape, iar unii, trecuți prin flăcări, ardeau de vii sub cerul nepăsător. Privindu-i, Chivără râdea c-un hohot neomenesc.

— Râzi? îl întrebă Horia mirat.

În loc de răspuns, un hohot și mai puternic izbucni din pieptul lui Chivără.

— Câtă lumină-ntr-un om! exclamă Horia,

— Arde-ntunericul! strigă și Ionuț Dandea de-alături.

— Stingeți-l! porunci atunci Horia înfuriat.

— Cu neputință să stingi flacăra dintr-un om, îi răspunse Chivără. Lasă-i să ardă ca să vază și orbii lumina.

— Arde iadul! mai adăugă un țăran de alături.

— Destul! răsună iar glasul lui Horia. Să-nceteze toate acestea și prinșii să fie aduși aici.

Scăpară astfel de flăcări toți cei ce ieșiră cu mâinile-n sus, strigând cât îi ținea gura: apă! apă!

Tuturor li se dădea apoi să bea, fiind după aceea imediat botezați. Cei însă care nu vrură s-audă de schimbarea legii plătiră, pe loc, curajul sau frica de a se lepăda de ceea ce fusese a lor și numai a lor.

*

În noaptea însă de 20 noiembrie, primarul Gheorghe Suciu, din Bucium, năvăli cu o mână de oameni în casa în care dormea Horia, doborându-i paza.

Erau șase oameni zdraveni, și cu primarul șapte, puși pe-ndreptarea lucrurilor după voie, porunca și ademenirea domnilor de la Alba și nici unul nu se-ndoia că după faptă vor primi și răsplata: ieșirea din robie, bani și slujbe și mai înalte.

Îl legară fedeleș, ca pe un butuc, dându-i la urmă și câteva picioare-nfundate-ntre coaste, ca să-și amintească bine de ei și să se trezească din drumul fărădelegilor, pe care pornise.

— Ai să plătești, câine! Pentru toți morții și pentru toată zarva pe care-ai făcut-o, și-ai să fii spânzurat de limbă cu toți ai tăi! îi auzi Horia spunându-i când îl loveau.

Pățise și el ce pățise Crișan la Curechiu dar mai puțin norocos decât fârtatul lui, ajunsese chiar să fie legat și sortit unei morți la care tocmai atunci nu se aștepta.

— Și pentru cine mă zbăteam eu pe toate drumurile cu toți domnii? se gândi el, pe când cei șase îl duceau spânzurat de-o bâtă, ca pe-un cerb împușcat, spre casa lui Ion Giurcă din satul vecin.

N-avu însă vreme să-și continue prea mult frământările, că zdruncinăturile și hopurile prin care trecură paznicii îi zburară orice gând din cap, făcând loc unei cețe roșii care-i întuneca mintea, nemaiputându-i trece nimic prin ea. Vedea numai cerul cu câte o stea ici și colo, și drumul robilor pe care, în sfârșit, o apucase și el.

— Ce vânat domnesc am mai prins! îi spuse Suciu lui Giurcă.

— Să vedem însă cu ce ne-or răsplăti domnii, că p-așa ceva nu puneau ei mâna ușor. Așa-i, Horeo? îi răspunse acesta ridicând capul prinsului, din bălăngăneala-n care se mișca, c-o singură smucitură.

Horia însă pe jumătate amețit, pe jumătate buimac tăcea-ntruna.

— Îi fi fost tu hoț, dar noi am fost și mai hoți decât tine, continuă Giurcă să i se adreseze de astă dată victimei; iar mâine ai să dai seama

în fața domnilor de tot ce ai făcut.

— O să spună și laptele supt de la mă-sa, adăugă Suciu.

— Dacă o fi avut așa ceva! rânji Giurcă trântindu-l jos, lângă vatra pe care ardea un foc de stânjenari.

Doi inși rămaseră apoi să-l păzească în casă, iar ceilalți afară, în timp ce Suciu porni spre Alba.

De-ndată ce se văzură singuri cei rămași înăuntru și scoaseră glăjile cu vinars.

— Când bei, uiți de orice, îi spuse Pătru lui Mihai.

— Mai bine, răspunse acesta dând și el o dușcă pe gât.

— Hm! mai vru s-adauge Pătru, temându-se însă ca nu cumva să iasă prost și Mihai să-i spună lui Suciu cine știe ce despre el.

În clipa următoare patru feciori dădură buzna-năuntru prin ușa făcută țăndări.

Mihai și Pătru-nlemniră, neputându-și lua nici măcar bâtele de jos necum puștile de gornici din cui. Cât ai zice pește, unul primi o lovitură-n moalele capului, iar celălalt un picior sub bărbie, zburând cât colo.

— Nemernicilor, unde-i Crăișorul nost!? se auzi atunci glasul lui Ionuț Dandea, intrat ca viforu-năuntru.

— Aci-s! Aci-s! mormăi Horia din locul unde fusese azvârlit.

Și Ionuț se repezi asupra lui, dezlegându-l cu cosorul cum ar fi tăiat curmeiul unui snop de grâu. Nu mai prididea apoi, pipăindu-i toate mădularele să vadă dacă-i întreg ori ba, și spunându-i întruna: „Crăișorule, crăișorule, cum erau să te omoare!”

Horia nu-i putu însă decât mulțumi, că-n casă intrară și ortacii, târându-l după ei pe Ion Giurcă.

— Și-acum hotărăște-i tu soarta, îi spuseră ei trântindu-i-l la picioare.

— Să nu mă schilodești, Horio, că nici eu nu te-am schilodit, iar dacă vrei să mă omori, omoară-mă atunci dintr-una, se rugă Giurcă.

— Io, măi Iuane, n-am nici să te omor, nici să te schilodesc, că pentru voi am făcut tot ceea ce am făcut, dară tu și George o să vă căiți amarnic de fapta voastră.

— Apăi dacă-i așa, Horio, mai credincios ca mine, de acum înainte nu ți-o fi nimeni. Jur! uite-aici în fața oamenilor ăstora, care te-au scăpat, și Ion Giurcă i se aruncă la picioare.

— Nu-i nevoie, Iuane, mai bine vezi dacă cei cu care ați pus la cale mârșăvia sunt întregi sau ba.

— Numai ăștia doi mai trăiesc, Horeo, că pe ceilalți i-am trimis pe lumea cealaltă, îi spuse Ionuț Dandea; altfel cum să te fi scăpat?

— No păi, Ioane, iacă-ți răsplata, îl mustră Horia, sau voi socoteați să căpătați altceva pentru mine?

Iuăn însă nu-l mai auzea sărutându-i întruna opincile.

— Lasă asta și scoală-te, îi strigă atunci Horia-nciudat trăgându-și totodată și piciorul din mâinile lui; nu-mi plac cei ce ling unde au scuipat. Mai bine îngroapă-i acum pe ăștia, ca să aibă ce găsi Suciu mâine, când o veni cu solgăbirăii[57].

— Iar tu, Petre, și cu ăstălalt, cu Mihai, sau cum îl cheamă, adăugă el, uitându-se către cei doi care fuseseră făcuți zob de Ionuț Dandea, lângă vatră, sculați-vă și voi și vedeți-vă de drum, dacă-ți putea că v-o ajuns, cred, ce-ați pățit.

— Crăișorule! Crăișorule! de-acum înainte nu te-oi mai slăbi nici ziua nici noaptea, izbucni iar Ionuț, că uite ce era să ți se-ntâmple, dacă nu-ți dădeam de urmă.

— Și cine v-a spus că m-au prins?

— Pruncul gazdei care dormea-n coșar. O fugit sărmanul desculț, pe brumă, până la mine să mă-nștiințeze și să-mi arate urmele pe unde o apucaseră cu tine nemernicii ăștia; și tu-i ierți!

— Da, Ionuțule, îi iert că nu și-or da bine seama ce fac, dar pe Suciu, de-l prind, l-oi pedepsi cum n-am pedepsit pe nimeni.

— Așa să faci, Horeo îl îndemnă Pătru, ridicându-se de jos; că de nu era el, n-am fi fost nici noi aici.

— No' bine, fraților, și acuma haide, că ne prind zorile și pe Suciu trebuie să punem mâna pân-a nu se face ziuă. Ne-o cădea-n palmă, cu solgăbirăi cu tot, și-atunci să-i arăt eu lui petrecere.

*

De pe fereastra casei băiețului Brünek din Șoimuș, se vedea bine cetatea Devei ca-ntr-un tablou. Era semeață și cocoțată pe dealul pe care fusese zidită, ca „desfrânata din Apocalips pe fiara cu șapte capete". Și tuturor le stătea ca un zăgaz înainte, ca un gunoi în ochi sau ca un fișpan căruia nu-i putea scăpa nimic din privire, șapte poște-n jur. Iar fumu-i domol se ridica dimineața deasupra acoperișurilor ca semnul unor jertfe păgâne primite numai cu mare greutate de zei.

Ce ascundea însă-ntr-însa știau numai domnii, în timp ce țăranii din jur o socoteau sălaș de duhuri necurate.

Spre ea priveau în ziua aceea și Horia, Cloșca și Crișan, rugându-l totodată pe băiatul neamț, în casa căruia se aflau, să le scrie, pe hârtia pe care voiau s-o trimită celor dinlăuntru cu slovă nemțească, că voia lor este următoarea:

1. Nobilul comitat împreună cu toți proprietarii și familiile lor să jure pe cruce.
2. Nobilime să nu mai fie și fiecare să trăiască din slujba ce-o căpăta-o de la împărăție.
3. Proprietarii nobili să se despartă pentru totdeauna de moșiile lor.
4. Nobilii să plătească și ei bir ca tot poporul sărac.
5. Pământurile nobililor să fie împărțite la lumea necăjită.

6. Dacă nobilul comitat și nobilii stăpâni de moșii se vor învoi la toate acestea, țăranii le făgăduiesc pacea, și tot semnul păcii le cer și lor să-l ridice pe cetate, iar la marginea orașului prăjini cât mai lungi cu steaguri albe.

La urmă, semnară apoi toți trei, înșirându-și, unele sub altele, numele cu slove stinghere, întâi Horia, apoi Cloșca și Crișan, iar dup-aceea alți vreo zece căpitani printre care și Ionuț Dandea și Rista, așternând apăsat în locul iscăliturii degetul mare mânjit cu tintă[58] neagră.

— Cu asta, tu, Carol Brünek te vei duce-n cetate, îi spuse Horia, și-o vei înmâna nobililor, urmând ca tot prin tine să primim și răspunsul. Dup-aceea, stând puțin pe gânduri și-ascultând și povața popii Silvan, mai adăugă:

— Tu însă nu mergi de voia ta, ci silit de noi; așa să le spui acelora, și că te-am amenințat cu țeapă și cu aprinderea casei.

Carol Brünek se uită însă din ce în ce mai uluit la el.

— Va să zică eu de la mine nu pun nimic, decât tălmăceala și cerneala? Asta s-o credeți voi! Păi n-am avut aceeași soartă cu toții, și n-am mâncat împreună același mălai?

Drept răspuns popa Silvan îl privi pe Chivără Roșie, acesta pe Horia și Horia pe Crișan.

— No' p'atunci, grăi Crișan, dacă nu ești mulțumit cu planul nostru, fiindcă noi am vrut să te descotorosim de necazurile și ponoasele ce ți-ar fi venit asupra, mai adaugă și tu la o adică ce ți-o trăsni prin minte, dar nu la ce-am semnat noi pe hârtie, ci la celelalte. Fă însă-n așa fel ca să și vii înapoi, c-altfel degeaba ne-am străduit noi cu acestea.

— Dar ce-ar fi să mai meargă și cineva dintre oameni cu el? interveni Horia.

— Io-s primul, țâșni atunci Rista, c-un pas înaintea tuturor; și așa nu mai am ce pierde, adăugă el, văzându-i pe toți cum îl priveau cu nedumerire.

— Și eu! Și eu! se mai auziră pe-aproape încă vreo câteva glasuri ale unor țărani cu ochi scăpărători și fețe supte.

— Zic că n-ar fi bine totuși să-ți bagi singur oamenii în gura balaurului, îl sfătui atunci Chivără pe Horia.

— Dară dacă eu vreau? îi răspunse Rista.

— Păstrează-ți vrerea pentru mai târziu, s-auzi atunci glasul lui Crișan, că doar cu mine-ai pornit

— Ăsta-i *târziul meu* și nu vreau să-l scap, se-ncăpățână Rista.

— Atunci, dacă-i așa, du-te, Risto, dimpreună cu toți cei ce de bună voie vor să plece cu tine, îi dezlegă-n cele din urmă Horia, hotărându-le plecarea.

Nemulțumit, Crișan privi atunci spre Chivără, iar Chivără spre

Horia, care dădu doar din umeri.

— Lăsați-i! Oamenii știu ce fac. Lăsați-i să-și împlinească soarta, adăugă el gânditor.

— Soarta oștenilor e-n mâna conducătorilor totuși, ținu și Chivără să-i răspundă.

— Tocmai de aceea am hotărât și eu să și-o împlinească cum vor.

— Ar fi bine, Horeo, de-ai putea, să faci să se-mplinească și cum vrem noi, nu numai grofii, se băgă atunci Crișan în vorbă.

— Și să-l atragi de partea noastră și pe Dumnezeu, zise Cloșca zâmbind.

— Numai să vrea, adăugă Chivără cu amărăciune-n glas.

— Lăsați palavrele, fraților, îi opăci Horia; iar voi plecați cum am hotărât, li se adresă el celor destinați soliei.

În urma lor, Crișan însă nu se putu reține să nu dea amarnic din cap, iar Chivără Roșie să facă un semn care numai bine nu putea însemna. Era ca și cum ar fi spus: Da la ăștia ne putem lua rămas bun pentru totdeauna.

*

Solia trimisă de Horia fu primită-n cetatea Deva cu mare alai și condusă până-n curtea interioară de către comandantul corpului de gardă. Aici, în fața grupului nobiliar care o întâmpină, lucrurile se schimbară însă brusc și țăranii, în frunte cu Carol Brünek, văzură cu mirare cum contele Kemeny, unul dintre cei ce-i întâmpinaseră, porunci căpitanului de gardă să-i bage la închisoare.

— Sau nu, adăugă el, mușcându-și mai nervos buzele după ce contele Szekely, unul dintre cei care tocmai citeau scrisoarea țăranilor, îi atrase încă o dată atenția la ceva ce era scris acolo.

— Tu, cel ce ne-ai înmânat cele scrise aici, te vei întoarce la cei ce te-au trimis și le vei povesti tot ce vei vedea îndată; iar voi ceilalți care v-ați răsculat conduși de tâlharii din munți, veți zbura-n cer, ca să vă dea Dumnezeul vostru ce vă refuzăm noi.

— Căpitane, să vie imediat călăul și să le facă nespălaților ăstora trimiterea pe lumea cealaltă, să-și aducă însă și ajutoarele ca să termine-nainte de apusul soarelui.

Țăranii, uitându-se uimiți unii la alții, și cu totul nedumeriți de brusca schimbare, murmurară:

— Dar suntem soli!

— Și ce dacă? le răspunse rânjind contele Szekely, o să vă ajutăm să vă găsiți alți stăpâni; iadu-i plin de așa ceva și v-așteaptă.

La bătaia de joc a contelui, Rista, recunoscându-l, îi răspunse tot în zeflemea:

— Dar cine o să ne arate drumul conte, dacă dumneavoastră o să dispăreți ca atunci, la Târnava?

— O să-l găsiți voi singuri după ce vă vom arăta noi de unde pornește, îi răspunse contele privind spre zidul cetății, la locul unde trebuiau să se-nalțe spânzurătorile. Până atunci însă să facem formele de judecată. De acord, domnilor? îi întrebă el pe ceilalți nobili.

Grupul nobililor căruia i se adresase îi răspunse afirmativ, înclinând ușor capul și scrutându-i întruna cu privirile pe cei imobilizați în picioare, înaintea lor.

*

Pentru ca să nu reție însă prea mult garda, pân-aveau să fie gata toate pregătirile, consiliul nobiliar de conducere al cetății hotărî totuși ca țăranii soli să fie închiși într-o chilie de lângă capelă, o chilie de pe fereastra căreia puteau fi mai ușor supravegheați, și prin care puteau și ei privi spre curtea interioară și spre zidurile pe care li se pregăteau spânzurătorile.

— De vreme ce, după toate fărădelegile comise în trei comitate, ei și-au permis să formuleze cele scrise-n depeșa primită, nicio lege din lume, nici chiar Codul Terezian, nu ne va putea împiedica să ne luăm măsurile de apărare, pe care le credem de cuviință într-o stare de asediu ca aceasta, se disculpă în fața consiliului de judecată, motivându-și punerea semnăturii pe sentința de condamnare la moarte prin spânzurătoare a țăranilor soli, contele Christophor Kemeny.

— Și totuși, domnilor, s-ar putea să avem neplăceri dacă guvernatorul de la Sibiu ne va cere explicații, adăugă judele cetății.

— Deocamdată însă noi suntem cei asediați, nu el, îi răspunse contele Bathory, ridicându-se agresiv de pe scaun și cerând ca hotărârea să fie executată înainte chiar de a fi dată orice explicație; pentru acestea, în definitiv, dacă vom supraviețui, vom avea timp, domnilor, încheie el.

— Vă-ndoiți cumva, conte, de asta? îl întrebă, nu fără o urmă de ironie în glas, baronul Telleky.

— Nu, domnule baron, dar luptătorii trebuie să-și pună în față toate ipotezele.

— Și dumneavoastră sunteți un luptător, nu?

— Adică, domnule baron, îmi sunteți dator o explicație.

— Dacă vom supraviețui, domnule conte, sau poate că v-ați prea speriat de-o mână de slugi venite să cerșească?

— Slugi ați spus, baroane? Astea-s slugi? Tâlharii aceștia obraznici, care au pârjolit Bradul, Baia de Criș, Crișiorul și care-acum ne amenință pe noi? izbucni mai furios decât contele Bathory contele Kemeny.

— Tâlhari, domnilor? Mă mir că-i numiți astfel; la o intervenție bine pusă la punct, n-am avea ce face cu ei ; de altfel o să vedeți, le răspunse baronul Telleky.

— Ce-o să vedem, baroane? Ce au văzut și nobilii la Târnava? Uite, contele Szekely e martorul viu al acelui dezastru.

— Când orgoliul depășește prevederile, așa se-ntâmplă.

— Ei bine, de data asta, baroane, am hotărât și eu să nu mai fiu orgolios, răspunse contele Szekely.

— Treceți dintr-o extremă în alta, conte, dar să-ncheiem discuția fiindcă-s în minoritate, așa că faceți ce vreți; eu însă îmi voi pregăti soldații pentru orice.

Și baronul Telleky se ridică ostentativ de la masa de lucru a consiliului, părăsind încăperea gotică în care ogivele începuseră să-l strângă ca niște gheare. Coborî după aceea-n curtea interioară a cetății, mai privi încă o dată spânzurătorile, care se-nălțau pe ziduri și, plictisit, ceru comandantului gărzii să-i deschidă, ca să descindă-n orașul unde-l aștepta regimentul său.

Trecând însă pe drumul cel mai lung, pe sub toate cele trei porți de intrare, își dădu seama că spaima le intrase atât de tare-n oase domnilor nobili, încât nu rămăsese niciun locșor din fortăreață, în care paza să nu fi fost întreită.

E ca și cum s-ar fi așteptat să ne atace armatele imperiale, și nu o gloată de slugi, își spuse el scârbit dând, la cazarma de la poalele cetății, ordine deloc pripite, pentru cazul în care cetatea ar fi fost într-adevăr asediată de țăranii răsculați.

*

Sentința scrisă a consiliului de judecată, formulată în grabă după plecarea baronului Telleky, rămase însă aceeași ca înainte de izbucnirea nestăpânită a contelui Kemeny.

Țăranii, înșirați pe rând cu numele lor, așa cum și-l spuseseră când aduseseră depeșa, erau toți osândiți la spânzurătoare, în afara numitului Carol Brünek, pentru „încercarea de pătrundere în cetate și de ucidere a nobililor conducători”.

— La ce le-a trebuit să vină atâția? unul nu le-ar fi fost destul? spuse-nfuriat contele Bathory când își puse semnătura sub textul sentinței redactată cât se poate de laconic: „Spânzurătoare spectaculoasă pe platforma superioară a cetății, spre a fi pildă celor ce-ar mai cuteza să amenințe buna orânduire a treburilor obștești, din întreg comitatul”.

Adunați toți în curtea interioară de sub platforma pe care erau înălțate spânzurătorile, nobilii conducători priveau cu satisfacție cum erau agățați în știreang, unul câte unul, țăranii trimiși de Horia.

Călăul, îmbrăcat în negru, cu ajutoarele lui în roșu, își arătau priceperea de parcă ar fi fost pe scena Burgtheatrului din Viena.

Țăranii, aduși unul câte unul din chilia unde fuseseră încuiați, erau atârnați în știreang numai după ce li se tăiau pletele, iar înainte de

moarte nu li se acordase nici măcar putința mărturisirii; în schimb, când unul din ei ajungea să se bălăngăne în laț, un ofițer conștiincios, lăsat anume în fața celulei depozit, îi făcea pe toți să se scoale.

— Acuma sare! le striga el când osânditului i se zbura scaunul de sub picioare.

Și-ntradevăr fiecare sărea-n moarte ca-ntr-o baltă…

— Ce nemernici! izbucni Petruț, fostul gornic, care-i jurase credință lui Crișan la Curechiu; ne omoară astfel ca soli dar dacă ne-ar fi prins în luptă?

— Și voi ziceați că bine a făcut Cloșca iertându-i pe cei din Baie. Uite acum pe cine a iertat! ținu Rista să le mai spună.

— Cu ăștia ar trebui de-acum înainte să nu mai aibă Horia niciun strop de milă, adăugă Pavel, cel mai tânăr din oastea lui.

— N-ai tu grijă de asta, Pavele, încheie Rista tocmai în clipa când se văzu strigat.

— Ba nu, ăsta rămâne la urmă, hotărî contele Szekely care, după cele pățite la Târnava ținea morțiș să-l privească pe fiecare cum se leagănă-n știreang; și-n locul lui Rista fu luat Pavel.

— Pe tine, Risto, se pare că vor să te și fiarbă înainte de a te spânzura, adăugă Niculae, cosașul cel mai spornic de pe domeniul domnilor din Ribița.

— Ceva-mi coc ei mie, dar și eu lor, îi răspunse Rista. Oh, Doamne, de ce nu mi-o picat oare Szekely în mână la Târnava, că l-aș fi împrăștiat ca pe un snop de grâu.

Și iar fură chemați, unul, după aceea altul, până când, lăsat să fie cel din urmă, îi veni și lui Rista rândul.

— Pe ăsta trebuia totuși să-l spânzurați primul ca să aibă cine le arăta drumul. Îl văd parcă mai isteț. Așa-i, tâlharule? i se adresă rânjind contele Bathory.

— Știu eu, domnule, dacă n-ar fi fost mai bine ca tot domniile voastre să ne călăuzească pân-tr-acolo, îi răspunse rânjind și Rista. Io unul, de altfel, nici n-am cu ce merge.

— Cum n-ai cu ce merge? îl întrebă prefăcut și mirat contele Szekely, uitându-i-se la picioare.

— Uite așa bine, conte, pentru că după ce-oi sări în gol m-or părăsi și ele.

— Dar sufletul? îl întrebă ironic contele Kemeny.

— L-am cam pierdut, căutând să vă întâlnesc prin Crișior și Târnava, ținu Rista să-i răspundă și lui.

— Vezi atunci Ianoș ce faci cu el; poate-i găsești tu unul, se adresă contele Szekely călăului, trăgând cu ochiul.

— I-l dau pe-al meu, rânji călăul apropiindu-se de Rista ca să-i bage lațul pe cap.

Rista, privindu-l o clipă drept în ochi, i se aruncă atunci ca un jder

în gât; ajutoarele nu-l mai putuseră deloc împiedica; le scăpase din mâini ca o fiară slobodă.

Când îl descleștară, fu prea târziu; din gură-i curgea sânge și Szekely îl lovi zadarnic cu piciorul în gură.

— Pentru ăsta v-am spus eu că trebuie un supliciu aparte, exclamă el îngrijorat totuși, ca nu cumva lovitura lui să-l fi trimis prea iute pe lumea cealaltă.

— Nu-i mort, mai suflă, adăugă însă tot el, când își dădu seama că Rista nu murise. Până mâine însă nu-l slăbiți nicio clipă din ochi, le porunci el celor ce-l târâră din nou în temniță.

*

Cancelaria guvernatorului Ardealului era învăluită într-o lumină caldă, cernută lin prin vitraliile ferestrelor. Cald și aromat era și-năuntru pentru că șemineul, cu însemnele nobiliare ale clădirii, era-ndopat până la refuz cu lemne de brad. Mobila, barocă și ea, ca stăpânii, reflecta lumina irizând-o cu nuanțele brune ale lucrurilor ce-o acopereau.

Așezați alături, în două jilțuri destul de incomode, contele Brukenthal discuta pe tonul cel mai calm cu baronul Preisz începerea reprimării răscoalei din Munții Apuseni.

— În fața celor ce mi s-au comunicat oficial de la Deva nu mai am ce mai face, spunea contele Brukenthal, decât să dau ordinul categoric de începere a represaliilor.

— Nu sunt de părere, îi răspunse Preisz; este totuși o chestiune locală, o replică explicabilă dată unor abuzuri seculare ale nobilimii de-acolo. Își merită lecția și s-ar putea ca prin asta singuri să se și corecteze.

— Crezi într-adevăr?

— Sunt convins.

— Atunci, regret, dar n-ai niciun fel de viziune politică. Răscoala aceasta e germenele unui incendiu de proporții și-ar trebui să fim mai prevăzători.

— În acest caz, represaliile nu ar dovedi, într-adevăr, decât proporțiile exagerate, iar interpretarea ulterioară ne-ar putea fi nefavorabilă.

— Viața însă și situația sunt mai presus decât orice considerent istoric.

— Îmi pare rău, conte, dar judecați de parc-ați avea șireangul de gât și permiteți-mi să vă spun că dacă într-adevăr așa gândiți n-aveți ce căuta în funcția pe care o dețineți.

— Țin totuși, baroane Preisz, să nu-mi pierd capul din pricina unor ezitări umaniste de moment, și-aș vrea să știi că riposta o voi da peste sfatul și voia oricui.

— Atunci considerați-mă inutil din acest moment, deși nu fără a vă mai atrage încă o dată atenția că faceți totuși o mare greșeală.

— Greșeală, negreșeală, sunt însă mai înainte de orice un nobil al vremii mele.

— Și eu conte, și de aceea aș ține cu orice preț să nu fie acuzată categoria din care fac parte.

— Îmi pare rău atunci, dar trebuie să te retragi, baroane, pentru că vreau să lucrez, încheie discuția contele Brukenthal ridicându-se în picioare.

Era un semn categoric pentru baronul Preisz că trebuie să părăsească biroul, și-l părăsi, convins fiind însă pe deplin că contele Brukenthal avea să facă cea mai mare greșeală din viața lui; și nu se-nșela de loc.

În aceeași seară fu formulat și trimis tuturor unităților imperiale din regiunea Munților Apuseni ordinul de reprimare a răscoalei.

*

Tot așteptându-l pe Carol Brünek să se întoarcă, Chivără, Horia, Cloșca și Crișan scrutau întruna zarea de pe dealul unde era casa acestuia.

O scrutaseră de altfel de cum plecase solia, gândindu-se-ntruna cum să atace, ca să poată pătrunde mai ușor în fortăreață, și Horia-și chiar făcuse-n minte un plan, pe care îl urmărea cu gândul ca pe o hartă vie, când Chivără, uitându-se mai atent în zare, izbucni: una, două, trei, patru, cinci, șase. Șase spânzurători cu șase spânzurați au ridicat nemernicii pe ziduri! continuă el furios. Să știți că ăștia-s ai noștri!

— Dar mai lipsesc doi ca să fie toți, interveni Horia; care or fi oare nenorociții?

— Vezi ce-ai făcut? îl dojeni atunci Crișan, arătând cu degetul în direcția spânzurătorilor. Nu ți-am spus eu și Chivără să nu-i trimiți?

— Și încă de câte ori? adeveri Chivără Roșie, apropiindu-se de Horia.

— Nu i-ai cunoscut bine, Horio, pe domnii nobili dac-ai avut încredere în ei, mai adăugă el; ți-au dovedit cred acum tot ce sunt în stare. De altfel ai putea lua pildă din asta de ceea ce trebuie să faci, când vrei într-adevăr să fii stăpân pe ceva.

— Odată și-odată o s-ajungem și noi stăpâni, îi răspunse Horia oftând; dar nu ca ei.

Crișan, între timp, alergase până-n tabăra din dosul dealului unde era așezată casa lui Carol Brünek.

— Cincizeci de inși să vă-mbrăcați ca la Abrud, în hainele soldățești pe care le-am luat de la ei, la Târnava, le porunci el oamenilor lui. O să le-o coc eu!

— Și ce-i vrea să faci cu ăștia? îl întrebară Horia și Chivără veniți și

ei degrabă la fața locului.

— Jandarmul ăsta, le răspunse Crișan, arătându-le pe Țăndură, care se și-nbrăcase în hainele luate cândva de la căpitanul Asztálos, va merge spre cetate c-un grup de oameni îmbrăcați tot ca el, ca și cum ar fi urmăriți de ai noștri. Cei de acolo din cetate vor crede că sunt nobili sau soldați răzleți, fugăriți, și le vor deschide prima poartă. Odată însă intrați înăuntru se vor împărți și ei în două; o parte care va ataca paza, iar alta care le va deschide și celor rămași în urmă. Dup-aceea va urma poarta a doua, până la care mai e o bună bucată de mers prin pădure, apoi a treia și numai în cele din urmă marea bătălie dinăuntru, în timpul ăsta voi veniți cu grosul prin spate, pe la dealul viilor, iar eu voi ataca orașul dinspre ceangăi; nu vă temeți însă că-i avem și pe aceștia cu noi; încă de ieri au venit aici ca să ne spună că-s cu noi și ne ajută. De altfel tot de la ei am aflat și cum sunt întăriturile-n oraș, așa că dacă ne ținem bine, mâine vom și putea împlini ceea ce ne-am pus în gând.

Horia se uită mirat la Chivără, Chivără la Horia și amândoi la Cloșca, sosit și el în pripă la fața locului.

— Mda! exclamă Chivără, de ce nu? E cel mai bun plan, sau poate că tu, Horio, ai altul?

— Ba nu, ăsta-i cum trebuie! exclamă Horia după ce-și mușcă din mustața care-i cădea-n gură.

— Atunci pe cai, fraților! Și cum v-am spus: numa 'nainte, că noi o să vă susținem cu toate puterile.

În puțină vreme după aceea, totul fu gata de luptă și Țăndură porni în galop cu toată ceata după el, Chivără și Horia urmând să-l ajute dinspre vii, iar Crișan dinspre ceangăi.

Mureșul fu trecut în goană de toți și ceata se-mpărți-n urmăriți și urmăritori, de cum ajunse dincolo. Țăndură, îmbrăcat ofițer, călărea cu jandarmii lui prefăcuți la numai o sută de pași de Lăzăruț, care, chipurile, i se ținea pe urme gata, gata, să-i ajungă.

Îndreptându-se însă spre poarta cetății, străjile, văzându-i că alergau desperați să scape de ceata lui Lăzăruț, le deschiseră porțile de lemn ghintuit, făcându-le loc numai lor să treacă în goană printre ele. Urmăritorii rămaseseră afară.

Înăuntru însă „jandarmii" lui Țăndură se-mpărțiră din nou în două, câțiva rămânând să imobilizeze pe cei ce le deschiseseră, iar ceilalți să continue șiretlicul.

La poarta a doua se-ntâmplă același lucru, iar la poarta a treia, când erau să fie descoperiți, fu prea târziu; pătrunseseră toți în cetate.

Nobilii și oștenii se retrăseseră însă în bastionul dinspre oraș, neslăbind câtuși de puțin lupta. Erau extrem de bine apărați acolo și soarta asediului nu mai putea fi hotărâtă decât de intervenția detașamentelor imperiale de la Sibiu.

Până s-ajungă însă acestea-n Deva, Horia le-o luă înainte pătrunzând în Cetate, cu Chivără și cu Cloșca, așteptând ca și Crișan să-i ajungă dinspre ceangăi.

Nu întârzie mult nici el, aducând chiar vestea că și orașul i s-ar fi predat dacă n-ar fi avut de furcă cu prefectura și cu cănțălăriile domnești, pe care le lăsase totuși pentru mai târziu. Trebuia cucerită mai întâi cetatea, cu orice preț și el pentru aceasta se grăbise. Celelalte puteau să mai aștepte.

— La noi, situația-i asta, îi explică Chivără; ce-am putut am făcut, dar în bastionul dinspre oraș, unde s-au retras domnii nobili cu toate forțele lor, încă n-am izbutit să pătrundem; poate însă că de aici înainte, uniți, să reușim; poate, zic.

— Păi să-i aruncăm atunci în aer, dacă nu le-om putea face altceva, îi răspunse grăbit Crișan; dar unde-i pulberăria? se mai informă el în goană.

— O s-o găsim dac-o fi pe aici, îl asigură Țăndură, care se și-nvârtise de vreo două-trei ori prin toate încăperile dinspre curtea interioară.

— S-o căutăm atunci!

Și Crișan cu Țăndură se-nfundară-n căutarea pulberăriei. Până s-o descopere însă dădură peste magazia de armament a garnizoanei, și-ntr-o hrubă boltită de prin „măruntaiele" fortăreței peste un om înlănțuit și-acoperit de păr pe tot trupul. Părea nebun pentru că, de cum îi văzu intrând, le strigă:

— Trimișilor din ceruri, dezlegați-mă!

Crișan îl privi uimit, poruncindu-le apoi celor din preajmă să-l dezlege. Dezlegat însă, omul sări la el, oprindu-i-se brusc înainte cu brațele ridicate-n sus.

*

— Ce văzuse oare nebunul?

… și Crișan nu-și putea nicidecum închipui pentru că-n închipuirea lui nu se puteau petrece lucruri pe care le-ar fi dorit cu atât mai mult să se petreacă, cu cât nu se petrecuseră niciodată.

— Să fi văzut oare ce te aștepta după aceea?

— Pe mine?

— Pentru nebuni nimic nu-i cu neputință.

*

Și totuși se mai auzi, sau ar fi vrut să se mai audă încă un glas alături de el, glasul unui țăran răsunând ca un tulnic prin hrubele fortăreței:

— L-am găsit pe Rista! Veniți! Aici!

Grăbindu-se spre locul de unde s-auzea strigătul, Crișan își văzu omul ajuns din nou printre ai lui, fără lanțuri și povestindu-și

pățaniile.

— Ați picat la vreme, că nu știu zău ce m-ar fi așteptat azi, după ce ieri i-am rupt hoherului[59] grumazul, le spunea el celor din jur.

— Zău, Risto, cum așa?

— Păi uite așa, bine; când s-a apropiat de mine să-mi bage șteangul pe cap, i-am sărit în grumaz și i-am smuls glicușul[60] cu dinții; a luat-o și el, cred, după ăia săracii care-s sus pe zid. I-ați văzut?

— De mult nu mai sunt acolo, Risto. I-am luat de cum am pătruns aici; îs întinși acum pe vatră în mijlocul curții, îi răspunse Crișan; dar mare noroc ai avut c-am venit la vreme!

— Nu-i nimic, că tot am să-i ajung eu din urmă, îi asigură râzând, nu a bună, Rista.

Un alt grup de pază, pus de Crișan pe zidurile de sus ale cetății, îi anunță atunci că-n zare, dinspre ciangăi, se vedeau venind trupe imperiale.

— Vin cătanele! Vin cătanele! izbucniră țăranii în urale de bucurie.

— Numai să vedem de partea cui vin și cu cine-or ține? se arătă puțin neîncrezător în noile forțe Chivără Roșie.

Horia-i privea și el nedumerit cum pătrundeau în oraș. Deodată tresări: îi împușcau gărzile pe care Crișan le lăsase în urmă.

— Ăsta ți-e împăratul! îi atrase atenția lui Horia, Chivără Roșie.

— Ți-am spus eu că n-ai în cine mai avea-ncredere azi, adăugă Crișan, dând în același timp și cea mai tristă poruncă:

— Cătanele nu-s cu noi! Vin să-i scape pe ăștia. Așa că toată lumea să se retragă-n afara cetății, spre Soimuș, cu toate armele pe care au pus mâna; și-acum s-o luăm și noi la sănătoasa, Risto, că de ne-or prinde, nu știu, zău, cine ne-o mai scăpa!

— Io rămân să-i întâmpin; prea m-am legat de ăștia, îi răspunse el, arătând spre cei spânzurați.

— Cum vrei, Risto, dar mai bine cu viii.

*

Ce bine ar fi fost să se fi întâmplat așa! Să fi pătruns într-adevăr și-n cetate cu toți oamenii cum ar fi vrut el; să-l fi găsit și pe Rista acolo, chiar așa-n lanțuri; să-l fi eliberat apoi și el să se-ncăpățâneze și să fi sfârșit chiar așa cum îl vedea el; și toată povestea pătrunderii să fi fost măcar o clipă adevărată, măcar una, una doar și apoi… dar nu! trebuia, trebuia neapărat să fie așa ca-n închipuirea lui. Și parcă chiar cu atât mai mult cu cât nu fusese niciodată așa.

*

Pe alături se auzeau murmure.

— S-o smintit împăratul de ține cu ăștia! spuneau țăranii, arătând întruna spre bastionul în care încă mai erau nobilii.

— Ar trebui schimbat că nu și-a ținut făgăduințele! izbucni mânios Crișan, în timp ce arunca spre Horia cea mai mâhnită privire.

*

Când trupele imperiale pătrunseră-n cetate, aclamațiile nobililor ieșiți din bastionul în care se refugiaseră fură de nedescris, iar bucuria lor atât de mare, încât conții se-mbrățișau pe metereze cu ofițerii, și orășenii de rând cu soldații imperiali, peste cadavrele tuturor ciangăilor sau ale țăranilor răpuși.

Cu ocazia aceasta, însă, nu se observă că baronul Telleky rămăsese neatacat de garnizoană și nici că Rista ajunsese pe vârful pulberăriei, ținând o torță aprinsă-n mâini în dreptul unei intrări, pe care de mult o căutase.

— Bine ați venit! le strigă el cu glasu-i dogit de sus deasupra locului în care se afla. Privirea celor din curtea interioară, care decapitau și zvârleau cadavrele peste zid, se-ndreptă atunci brusc spre el.

— Istenem! Istenem! exclamară câțiva, luându-l la ochi cu pușca.

— Nu! Nu! strigă căpitanul de gardă, dându-și fulgerător seamă de primejdia în care se aflau cu toții.

— Degeaba! răcni atunci Rista, sărind cu torța aprinsă în pulberărie.

*

Bubuitura care urmă fu auzită până dincolo de Mureș, iar norul de praf, ridicat în sus peste cetate, îi luă pe mulți de acolo cu el.

— Rista, săracul! oftă Crișan, și toți țăranii își scoaseră cușmele gândindu-se însă mai bucuroși la moartea celor din cetate, uciși fără voia lor, decât la soarta lui.

— Iar tu, Horio, ai putea lua acuma locul împăratului că și Dumnezeu și-a luat mâna de pe el, adăugă Cloșca, mâhnit peste măsură de trădarea pe care o văzuse cu ochii.

— Nici n-a avut-o asupra lui vreodată, frate, îi răspunse Chivără și mai mâhnit decât el.

— Cum se poate asta?

— Se poate, Cloșco, îl mângâie atunci Crișan, întinzându-și ușor mâna pe umăr; se cunosc mai de mult decât noi.

— Bine dar să ne atace cătanele!? Cătanele!? Cătanele împăratului! Și să le vină într-ajutor tocmai domnilor?! Asta-i de necrezut!

— Nu-i nimic, fraților, o să facă cineva dreptate până la urmă! suspină Horia neputându-și lua privirile de pe cetate.

Dac-ar fi putut-o stăpâni, ar fi stăpânit tot Ardealul! se gândi cu jind Crișan; și altfel am fi stat de vorbă cu-mpăratul… adăugă-ntr-un târziu tot el.

Era însă prea devreme, mult prea devreme, pentru un vis atât de-

ndrăznеț petrecut doar în mintea unui iobag sortit pieirii.

*

Deși armatele imperiale trecuseră prin Vinț către Deva ca să le vină nobililor într-ajutor, țăranii de-acolo nu vroiau nicidecum să știe de asta. Ei o țineau una și bună.

— Vivat Maria Tereza! Vivat Maria Tereza!

— Cum vivat, mă, dacă ea-i moartă de trei ani? se trezi unul nedumerit să-și întrebe tovarășul de-alături, care nu mai obosea strigând.

— Păi tocmai de aceea, să mai trăiască încă o dată, că ne trebuie! îi răspunse omul stingherit. Și-apoi ce pierzi tu dacă-i vie?

— Dați! Tăiați, omorâți și luați, că-i cu slobozenia de la împăratu! se auzeau și alții strigând din cealaltă parte a satului.

— Și dacă n-o fi așa? se-ndoi unul mai fricos.

— Atunci am băgat-o pe mânecă, îi răspunse popa care de mult își uitase de-ale lui, luând-o razna cu gloata.

Deliru-i cuprinsese însă nu numai pe cei din Vinț, ci pe toți cei care auziseră de isprăvile moților. Luaseră foc Munții Apuseni și pe toate văile se prădau domeniile nobiliare, de parc-ar fi fost pârjolul Zilei de Apoi.

La Săvârșin însă, când ceata răsculaților pătrunse în biserica catolică s-o devasteze, preotul le ieși înainte cu Sfântul Potir fără a le spune nicio vorbă. Stătea drept în fața lor ridicând în sus însemnele sfinte, ca pe un scut, peste care conștiința iobagilor n-ar fi avut cum trece. Și-i privea atât de fix, încât parcă-și pierduse orice urmă de viață dintr-nsul.

— Papistașule! îi strigă atunci Alexe Tănase din Căpruța, lovindu-l c-o bâtă peste mână. Vinul vărsat însă pe pardoseală îi încremeni pe toți.

— N-ai făcut bine, măi Alexe! Ai vărsat sângele Domnului! îi șopti ortacul din dreapta la ureche.

— I-al Dumnezeului lor, izbucni, dar numai pe jumătate dezlănțuit.

— Și dac-o fi același cu cel al nostru? murmură Lae, stânjenaru, în timp ce toți ceilalți se uitau cu ochii holbați cum lichidul se-ntindea spre opinci. N-ajunse chiar până la ei, căci picioarele li se-nmuiară și fiecare începu să se retragă-ncet, încet, către ușa pe care dăduseră buzna.

*

— Știu, Doamne, c-ai pătimit și ai răbdat multe și de la ai mei, dar cum ai putut să-i ierți pe tâlharii de pe cruce, iartă-i și pe cei ce și-au pierdut cumpătul după câte au pățit. Dacă tu care ești Dumnezeu te-ai mâniat și-ai pus mâna pe bici, darmite aceștia care au fost numai obidiți?…

Și Hristos rămase mereu înaintea lui, întruchipându-se sau dispărând în norii de-ntrebări cărora George Marcu trebuia cu orice preț să le răspundă.

*

Vestea însă că armatele imperiale, acele faimoase cătane a căror haină nădăjduiseră moții s-o îmbrace la Alba, veneau să-i ajute, nu pe ei ca să facă dreptate, ci pe nobili, îi descumpănise pe mulți din gloată.

— Să vedem ce vor totuși? îi spuse necăjit Ionuț Dandea lui Horia, că și cei din Buceș tot așa zic.

— Ce să vrea, măi Ionuț! Vor să capete răgaz ca să ne sugrume. Asta vor.

— Dar…

— Niciun dar! Asta e, oamenii au obosit și vor să se dumirească.

Și astfel mai de voie sau de nevoie, pentru ca toți să-și dea seama de starea în care se aflau, Horia trebui să accepte propunerea întrevederii cu solii cancelariei imperiale din Sibiu.

În casa însă din Valea Bradului, unde stăteau în jurul unei mese de brad, discutând ce avea să mai vie peste ei, Chivără Roșie nu se putu totuși stăpâni să nu-i zică:

— Așa-i când fiecare se socotește în stare să judece pentru toți.

— Acuma lasă, dădu să-l potolească Horia; odată căzuți la-nvoială nu ne mai întoarcem vorba, și pentru că s-a răspândit zvonul în gloată, că-mpăratul vrea să stea de vorbă cu oamenii, să stea și să vedem ce-i spun trimișii.

— Trimișii? Păi ce să spună? Vor ca să-și lingă rănile, și-atunci să te ții pace!

— Are dreptate, îi adeveri Crișan spusele; tocmai de aceea nu trebuie să-i ascultăm.

— E însă prea târziu, fraților, răspunse Horia, pentru că oamenii au și răspândit zvonul venirii soliei de la-mpărat, și apoi dacă vor oamenii să-i audă ce zic, să-i audă atunci…

— Numai să nu ne coste prea mult curiozitatea asta!

— Să vedem, Marcule!

— Dacă o să mai ajungeți să mai vedeți! le răspunse amândurora Chivără Roșie, iar Horia căzu pe gânduri, sprijinindu-și capul pe cotul proptit de speteaza scaunului de lângă masă.

*

Când Crișan îl văzu pe Ion Molnar din Sibiu, că se apropie de vârful colinei unde ședeau moții așteptând solia împăratului, nu se putu reține să nu scuipe printre dinți gândind cele mai rele lucruri despre toți domnii. Se cunoșteau de altfel de mai înainte, de când umblase cu niște plângeri pe la Sibiu.

— La ce le-o fi ajutând cartea dacă învățătura îi orbește într-atâta încât nu-și mai dau seama de partea cui trebuie să fie și cu cine să țină? se-ntrebă atunci un moț nu prea dumirit, în sine, de ce oare unde-i multă minte, trebuie tot pe atâta să fie și prostie. Și atunci, din depărtare, ca și cum și-ar fi recunoscut frații, de care se despărțise cine știe când, Molnar, apropiindu-se de ei, le strigă cu brațele deschise.

— Bun găsit, dragilor!

Țăranii neîncrezători tăcură, nu însă și Crișan care atâta aștepta s-aibă cu ce-ncepe.

— Bun și nu prea bun, domnule Molnar, dar ce să facem? îi răspunse el, invitându-l să și șadă.

Puțin încurcat, dar fără a sta prea mult pe gânduri și fără a se codi cu meșteșugeală, faimosul medic se așează atunci printre ei, ca la clacă, începând să le explice cum ajunsese în mijlocul lor.

— Vin, spuse el, din partea guvernului majestății sale imperiale să vă-ntreb care-i cauza unei astfel de purtări?

— Robia, domnule, robia fără seamăn, îi răspunse scurt Crișan.

— Dar nu v-ați gândit ce va zice măria sa?

— Ba da, că doar cu voia lui am făcut ce ne-a dat să facem.

— Ce v-a dat?

— Dreptate!

— Vouă v-a dat măria sa dreptate?!

— Nouă, da, numai că el numai ne-a dat-o, iar de făcut noi ne-am făcut-o.

— Rău ați făcut atunci, pentru că nu majestatea sa v-a ținut în robie.

— Dară?!

— Cele rele s-au petrecut fără știrea lui.

— Păi atunci degeaba stă acolo unde-i dacă nu știe ce-i sub el!

— Bine, bine, dar nu se cade ca tocmai voi să-l judecați pe măria sa.

— Uite ce-i, domnule Molnar, ce-or semănat domnii aceia or cules, și-apoi să te ferească Dumnezeu de cei ce nu au nimic de pierdut!

— Nici sufletul? își schimbă brusc tactica șiretul medic.

— Nici, domnule doctor, căci multora li s-a luat odată cu birurile, s-auzi glasul popii Silvan.

— Păi atunci ce mai vreți?

— Ce-i scris negru pe alb aici, în hârtia asta; citiți-o numai și arătați-o și celor ce v-au trimis ca să afle care ne sunt dorințele, continuă popa să-i explice, vârându-i sub nas foaia pe care-și înșiraseră patru vreri:

1. Să nu mai rămână picior de grof în Ardeal.

2. Funcționarii să fie toți nemți.
3. Pașapoarte românești pentru cei ce trec prin Zarand.
4. Trecerea pământurilor domnești în mâna țăranilor.

— Bine, zise Molnar, după ce-și ridică ochii de pe hârtie, scoțându-și totodată și ochelarii cu ramă de aur de pe nas și așezându-i cu dichis într-un toc care făcu pac când îl închise. Le voi duce și le voi arăta guvernatorului de la Sibiu, iar ce va hotărî el, aceea să se-mplinească.

— Nu ceea ce va hotărî el, domnule Molnar, ci ceea ce am cerut noi; și toate-n termen de două săptămâni, începând de azi înainte, c-altfel pornim din nou pârjolul.

La auzul vorbelor lui, Molnar Piuar se sperie și, privind îngrijorat împrejur, murmură un „bine" atât de îndoielnic încât lui Crișan i se făcu greață și-l îngână:

— Bine! Bine! No' dacă-i bine, atunci să-l vedem și noi, apoi întorcându-se către ceilalți:

— Ați auzit, oameni buni! De azi în două săptămâni o fi bine!

— Trăiască!… și uralele mulțimii se-necară în gâtul multora din care însă „împăratul" nu mai putu „ieși" la iveală.

— Trăiască dară! încheie Crișan; și-acum acasă, fraților, dar fiți cu mâna pe bâte și cu ochii-n patru ca nu cumva să… ne mintă, mai voi el să adauge, când doctorul Molnar tocmai își lua rămas bun, făr'a mai da însă mâna cu niciunul dintre ei, nici măcar cu popa Silvan.

*

În ținutul Abrudului, careta episcopului Iosif Adamovici se-nfundase bine pe drumul Buninginei, când țăranii, din satul în care înaltul prelat fusese anume trimis de la Sibiu ca să stea de vorbă cu ei, îi ieșiră în cale.

Văzându-i însemnele de pe uși, îl umflară și-l duseră pe sus, până la biserică unde popa Florea îl aștepta îmbrăcat în odăjdii, ca un sfânt întrupat, anume parcă, din zugrăveala de pe pereți pentru întâlnirea cu muritorii. Și atunci între cei doi, între înaltul prelat și umilul popă de țară, după un foarte zgârcit schimb de reverențe, începu să se-nfiripe adevăratul șir de gânduri.

— Orice ați zice, părinte, faptele-ntâmplate prin locurile dumneavoastră sunt necreștinești și-n afara oricărei legi. Atâta vărsare de sânge e de ne-ngăduit; începu dojenitor episcopul.

— Iertat să ne fie înalt prea sfinte, dar dacă semeni vânt, la ce te poți aștepta să culegi? De mirare a fost c-a fost numai atât.

— Păi se poate, părinte? Când noi trebuie să propovăduim întruna numai iertarea?

— I-adevărat, înalt prea sfinte, dar mai întâi stăpânilor și apoi robilor, pentru că așa a făcut și Domnul nostru Iisus Hristos.

— Noi ne-am făcut datoria printre cei de sus, răspunse episcopul puțin încurcat.

— Atunci pesemne că ei nu v-au prea auzit și-au făcut tot după capul lor; de fapt, de aceea s-a și ajuns unde s-a ajuns, căci tot scris este, și că, dacă stăpânul nu ascultă, să-i fie lui după neascultarea sa.

— Bine, bine, părinte, dar nici noi nu putem încuraja asta.

— Nu vă neliniștiți, înalt preasfinte, și nu vă temeți, că răzmerița va înceta de îndată ce lucrurile vor intra pe făgașul lor firesc, și-apoi nu uitați, tot în cărțile noastre mai e scris că cel ce vrea să fie stăpân trebuie să fie și slugă; ori ce-i atâta rău dacă după-atâta supunere s-au văzut și oamenii noștri un pic stăpâni?!

— A fost totuși, părinte, prea multă vărsare de sânge! reveni episcopul din nou.

— Numai acolo, înalt preasfinte, unde domnii n-au vrut să dea înapoi ce-au luat, și unde n-au primit botezul în legea noastră.

— Dar de ce tocmai noi să-i botezăm? Oare nu-s și ei creștini?

— E-adevărat, înalt preasfinte, dar la noi e totuși mai multă milă…

— Și?

— Și dacă s-ar fi purtat cu milă, nu s-ar fi ajuns la atâta vărsare de sânge.

— Crezi, părinte?

— Cred, înalt preasfinte, cred foarte tare, pentru că oamenii ăștia au avut și milă, și dreptate… altfel nu știu zău unde s-ar fi ajuns până acuma.

— Bine, încheie episcopul discuția; o să-ți spun și eu ce cred, dar mai târziu. Și făcând semnul crucii peste capul plecat al preotului, se retrase-n caretă. Vizita-i se încheiase, nu însă fără a-l pune pe gânduri.

*

În același timp în care episcopul Adamovici călătorea, dus pe gânduri, prin părțile Abrudului, pe valea Crișului Alb, prin părțile Hălmagiului, înaltul prelat, episcopul Petrovici al Timișoarei, tot trimis de guvern, încercă să potolească furia oamenilor, vorbindu-le despre răscoală ca despre o rătăcire diavolească. Oriunde-l întâmpinaseră grupuri mari de țărani, cu nădejdea că-i adevărește întru dreptatea pe care ei și-o vedeau împlinindu-se, el le spunea:

— Fiii mei! Sunteți în mare primejdie! Nu asta-i voia Domnului, nu cu astfel de fapte ajungeți unde trebuie, și nici să dobândiți ceea ce vreți.

Auzindu-l cum încearcă să-i împrăștie turma tocmai în fața bisericii din Hălmăgel – locul de unde fusese pus la cale primul atac asupra răsculaților – popa Silvan, întors cu Crișan prin locurile de unde porniseră, ieși din mulțime, și fără a se da de gol cine e, îndrăzni să-i spună că rătăcirea în care se aflau o fi fost ea diavolească, dar tot din

pricina diavolului petrecută, pentru că el fusese cel ce nu-și ținuse mai întâi făgăduința.

— Au dară nu și când a fost încercat Iov, Dumnezeu i-a-ngăduit diavolului orice, numai de suflet să nu se atingă? își întări popa spusa în fața înaltului prelat.

— Și s-a atins? îi răspunse-nciudat episcopul.

— Acela nu, înalt preasfinte, dar ăștia, din zilele noastre, da. Uite pe câți i-a lipsit de așa ceva, dac-au ajuns să facă ce-au făcut.

Episcopul simțea că-n față are un om neobișnuit.

— Dar să răstoarne orânduirea crăiască? continuă el să se mire.

— Nu orânduirea, ci nedreptatea, înalt preasfinte; ori răsturnarea nedreptății nu mai poate fi și ea nedreaptă, ci dreptate se cheamă.

— Da, numai că înaintea dreptății este mila.

— Atunci, cu atât mai mult cu cât domnii nobili n-au prea cunoscut această sfântă pornire, să le fie de azi înainte prilej de învățătură și-n veci să nu mai uite de ea.

— Păi așa, cu sila?

— Învățătorul trebuie să țină seamă de cei pe care-i învață, iar dacă aceștia n-au simțit până acum nevoia milei, li s-a dat acum prilej de neuitat s-o prețuiască mai mult ca oricând.

— Dar cine ești tu, nebunule, de vorbești astfel în numele tuturor? întrebă episcopul.

— Ce-are a face, înalt preasfinte, cine sunt eu, căci dacă sunt nebun, cu atât mai mult vorbește Dumnezeu prin gura mea; au nu-i spus că glasul Său prin gura pruncilor și-acelor ca mine se-aude?

Mulțimile ascultau cu gura căscată schimbul de vorbe, mutându-și ochii de la unul la celălalt. Pentru mulți era adevărat ce spunea episcopul, dar și mai adevărat, și mai bine venit, ceea ce spunea popa Silvan, care nu se dădea bătut la vorbă nici în ruptul capului.

— Orice ai spune, viclene, și orice ați crede voi despre faptele voastre, să știți însă că ele tot fărădelegi rămân și așa se vor numi în vecii vecilor, continuă episcopul. Uite, nu mai mult decât uciderea nobilului stăpân al domeniului de aici, contele Hallmagy!

— Contele Hallmagy, înalt preasfinte, n-a fost ucis aici, ci la Curechiu, când el încerca să ne omoare pe noi ca să ne oprească din drumul Albei, îi răspunse un țăran.

— Din drumul rătăcirii poate, și nicidecum al Albei.

— Să nu ne ascundem după vorbe, înalt preasfinte, reluă vorba popa Silvan, și nici după gândurile cu care am venit aici, dar aflați că dacă noi prin plângeri n-am ajuns să-l înduioșăm pe-mpărat, hotărâtu-ne-am ca, prin faptele noastre, să strigăm și la cer.

— Prin grozăviile pe care le-ați făcut?

— Dacă cei ce trebuie s-audă n-au putut auzi altfel? Au nu se spune că cel ce nu aude cu urechile trebuie să audă cu pielea?

— Așa-i, așa-i, înalt preasfinte! izbucni atunci și mulțimea, dându-i dreptate popii Silvan.

— Anatema asupra voastră, nemernicilor! răcni episcopul, dându-se jos de pe estrada pe care i-o pregătiseră tot oamenii, ca să-l audă mai bine ce spune.

Murmurele mulțimii însă-l învăluiră, iertându-l în pornirea-i nesăbuită pentru că-n aceeași măsură în care el împrăștia afurisenia, din ușa bisericii, la celălalt capăt, dinspre altar, popa Silvan, recunoscut de lume, nu mai prididea cu binecuvântările.

*

La Câmpeni însă, guvernul transilvănean de la Sibiu, în loc să trimită episcopi ca să stea de vorbă cu moții, îl trimise pe colonelul Schulz. Îi dăduse însă porunci severe: să-l întâlnească pe Horia și să obțină de la el pacea, fără a-i mai promite însă nimic în schimb.

Moții, adunați înaintea cănțălăriilor din centrul Câmpeniului, îl primiră cu încredere, așteptând chiar prin el să le vină răspunsul la cererile trimise de Crișan, când se-ntâlnise cu Molnar.

— Cu părere de rău, începu însă Schulz, zâmbind de cum se dădu jos din trăsură, dar cererile dumneavoastră n-au fost primite sus.

Mulțimea începu să murmure.

— Măria sa iartă însă, continuă el, numai pe cei ce vor depune armele și-i vor preda pe căpitani.

Horia și căpitanii, care stăteau mai la o parte, îl fulgerară atunci cu privirile, de parc-ar fi vrut să-l trăsnească.

— Nu-s vinovat eu de acest lucru, se grăbi el să se dezvinovățească la gândul că moții l-ar fi putut sfâșia. Așa stă scris pe hârtia asta, pe care eu am fost trimis doar să v-o aduc și așa vă spun.

Cloșca păși atunci în fața lui atât de pornit și spuse atât de apăsat și de tare că el se miră cum împăratul una spune și alta face, încât Schulz era cât p-aci s-o ia la goană. N-o făcu totuși ci, dând din umeri – gest prin care încerca o ultimă disculpare – le mai spuse încă o dată că acesta este ordinul imperial, unul și numai unul, și că el altceva n-are ce le mai făgădui.

— Dar cum se face atunci că-n traista lui Horia mai avem și noi unul, dobândit chiar de el din mâinile măriei sale? îl întrebă Cloșca.

Fără a-i da însă răgazul să răspundă, continuă tot el:

— Mă tem, totuși, că vina nu-i a lui, ci a celor prin care se transmite?

— A mea adică? se-ntrebă colonelul speriat.

— Dacă dumneavoastră sunteți singurul dintre împărat și noi, da, dacă nu, atunci împărțiți vina cu toți cei ce vă despart de el.

— Câtă-ncredere mai au oamenii aceștia-n împărați! exclamă Chivără Roșie.

— Nu-n el, ci-n ceea ce l-a creat și-n nevoia de rânduială! îi șopti la ureche popa Florea, venit anume din Buningine ca s-audă ce spune „solul laic” al cancelariei de la Sibiu.

— Ierarhia e mare, răspunse Schulz, dar…

— Fie oricât, îl întrerupse Cloșca, dar să știți că, de-acum înainte, noi n-om mai crede decât ce ne spune el, cu gura lui, iar pân-atunci om ține-o tot cum am început-o; așa să le spuneți celor ce v-au trimis.

*

Contele Ladislau Ballo, ofițerul cu cel mai intempestiv orgoliu din Sibiu și cu mustața cea mai răsucită în coadă de rățoi, după ce primi ordinul contelui Brukenthal de începere a represaliilor împotriva răsculaților din munți, ținu neapărat să-și scoată trupele în fața cazărmii și să le înflăcăreze, cu un discurs rostit de pe un podium anume improvizat pentru acest scop.

— Soldați! strigă el ca și cum ar fi vrut să-i convingă dintr-o dată de adevărul spuselor lui, strămoșii noștri au străbătut stepele Asiei, au supus vrăjmași, și-au împrăștiat tot ce le-a stat împotrivă ca să ne creeze prestigiul unei națiuni de stăpâni; iar noi, noi cei de azi, văzându-ne puși în fața unui fapt, care ne amenință cuceririle strămoșești, să nu fim oare în stare să-i facem față? Ce-ar spune oare ei? Că nu merităm ceea ce ne-au lăsat? Că ne-am pierdut virtuțile lor? Or, dacă iobagii aceștia ne frâng, nu-și stabilesc și ei pentru fiii lor, în dauna noastră, ceea ce străbunii noștri au stabilit pentru noi, în dauna lor?

— Ba da! izbucniră într-un glas nobilii și oștenii din fața cazărmii.

— Atunci, la luptă! Și de mâine să nu mai fie picior de răsculat în Transilvania! își încheie Ladislau Ballo discursul, dându-se apoi jos de pe podium de două ori mai umflat în sine decât fusese înainte.

A doua zi, din primul țăran prins lângă Vinț, oamenii lui Ladislau Ballo scoaseră mațele și, la porunca lui, scriseră cu ele pe pământ: Dreptate!

Și țăranul, legat de copacul pe care fusese spintecat, înțepenit cu pleoapele deschise, se holba-ntruna la „dreptatea” de la picioarele sale.

— Dreptatea-i a noastră, măi! Numai mațele sunt ale voastre! îi strigă Ballo din depărtare după ce trecuse de el.

La nu mai mult de o poștă de locul acesta, la răspântia dinspre Binținț, tot Ladislau bătu și o tablă cu un anunț în care se făgăduia 3000 de florini pentru capul lui Horia prins de viu, și 1000, mort.

Primul om care trecu pe lângă tablă o citi și scuipând pe ea nu se putu opri să nu-și spună: „Măi, măi, de o sută de ori mai mult decât pentru Hristos!” Iar un altul: „Ce soartă, să fii prețuit ca bou-n târg!”

Până la Deva, apoi, Ladislau Ballo nu mai avu nici bucuria și nici

prilejul unei lupte susținute. Satele din cale se pustiiseră și oamenii fugiseră-n munți. La Deva însă, după ce ordonă tăierea a patruzeci de țărani români și ciangăi, pe dealul viilor din dosul cetății, când se pregătea să-l tragă-n țeapă și pe Ursu Uibaru, omul de legătură al lui Horia cu cei din oraș, avu nespusa bucurie să-l audă strigând:

— S-aibă și Horia și Crișan parte de așa ceva că ei m-or cumpenit[61] s-ajung aici!

— Așa numai le vine mintea la cap, trase el iute concluzia.

— Săracul! suspină tot atunci o babă, ștergându-și lacrimile din colțul ochilor cu cârpa de-ncins; îl blesteamă degeaba pe Horia, nu-i vede pe cei ce ne chinuie și ne omoară ca să ne facă să ne ponegrim unii pe alții? Horia te trase oare pe tine, măi omule, de picioare ca să mori? mai adăugă ea, uitându-se chiar cu ciudă la cel ce murise cu blestemele pe buze.

*

— Dar ăștia?

— Mă ard, Doamne!

Și prin fața lui George Marcu se perindau întruna nălucile tuturor celor pe care-i văzuse, de care auzise sau de care se spunea c-ar fi fost cândva prin preajma lui, pătimind pentru el.

Să se fi prea pripit oare? Sau poate c-ar fi trebuit să-l asculte orbește pe Horia? Atunci ar fi câștigat desigur; sau cine știe?

*

Consiliul imperial din ziua de… a anului 1784 se-ntrerupse brusc, când Majestății Sale imperiale Iosif al II-lea i se comunică discret că vești de o deosebită importanță trebuie să-i fie aduse la cunoștință.

Și în sala mare de consiliu, glacială, cu masa-i neagră și lungă, cu toți participanții așezați țeapăn pe scaune cu spătar înalt, se-nfiripară șușoteli, iar zvonurile începură să zboare de la o ureche la alta.

Înaltul consiliu se suspendă apoi pentru ca-n cabinetul său personal cancelarul însărcinat cu afaceri speciale să-l informeze exact pe augustul suveran despre începerea răscoalei din Transilvania.

— Majestății sale i se comunică – începu cancelarul – prin nenumărate rapoarte, scrisori și adrese urgente cărora noi le-am dat curs și citire – și zicând aceasta se și pregătea să deschidă mapa-i neagră, pe care-o agita mutând-o dintr-o mână în cealaltă – că „în Transilvania, populația din Munții Apuseni s-a răsculat împotriva autorităților imperiale și-mpotriva nobililor autohtoni, jefuind și nimicind la drumul mare tot ce-i domn și funcționar administrativ”.

— Tulburătoare vești, zise împăratul, aruncându-și privirea pe depeșele din mapa deschisă, și ridicându-și-o apoi spre cancelarul, care-i oferise mapa:

— Va trebui însă să mă informezi mai exact despre acest

eveniment, îl rugă imperativ pe cancelar.

— Da, dar majestatea voastră nu trebuie să uite că se află în pragul războiului cu Țările de Jos, și că trebuie neapărat găsită o soluție pentru aceste tulburări. Liniștea interioară, continuă cancelarul, e necesară mai înainte de orice, iar reprimarea, un fapt care se impune imediat. Capii răscoalei trebuie prinși și pedepsiți exemplar.

— Bine, atunci o să examinez eu situația și-o să-l anunț personal pe comandantul Schlakin din Buda, ca să-nainteze cu două unități armate spre munți. Lasă-mi însă toate hârtiile acestea aici.

Ținând să cunoască neapărat starea exactă a lucrurilor, împăratul voia să studieze amănunțit rapoartele și fu lăsat numaidecât singur. În fața lui stăteau însă grămadă toate depeșele nobilimii speriate și rapoartele contelui Brukenthal, care nu voia deloc să-și piardă capul.

*

O săptămână mai târziu, la Sibiu în aceeași încăpere în care fusese discutată necesitatea începerii represaliilor – cu sau fără aprobarea curții de la Viena – contele Brukenthal, stând în mijlocul unui cerc restrâns de intimi ai cancelariei, citea răspunsul împăratului Iosif al II-lea la sesizările lui privind „Situația Ardealului”.

Tocmai ajunsese la un punct „inconvenabil” când izbucni:

— Aici mă dojenește pentru inabilitate; vrea să cad eu prost în fața istoriei dar… voi fi prudent, încheie tot el.

— Nu te supăra, încercă să-l liniștească contele Eszterházy. Iată ce-mi răspunde și mie augustul suveran la sugestia pe care i-am făcut-o de a întrebuința metode drastice pentru potolirea răscoalei, citez: „Fiarele sălbatice s-ar domestici și mai ușor dacă domnii de pe pământ ar căpăta altă educație”.

Cu alte cuvinte, noi, domnilor, am fi lipsiți de educație! Din păcate însă așa-i, continuă el, ne lipsește tocmai ceea ce au avut strămoșii noștri când au știut să fie stăpâni.

— Am auzit însă, printre altele, îi răspunse contele Brukenthal, că pentru rezolvarea juridică a situației s-a adresat contelui Anton Iancovici, rugându-l să se ocupe el personal de pedepsirea celor vinovați.

— Atunci e cert că-l vom vedea la Alba Iulia. E, de altfel, omul de cea mai mare încredere al Curții, după câte se pare, răspunse contele Eszterházy.

— S-ar putea, dacă lui i-a fost acordată această misiune, îi întări supoziția contele Brukenthal. De unde se și vede cum ne consideră majestatea sa în sinea lui!

*

Contele Anton Iancovici fusese într-adevăr rugat de împăratul Iosif al II-lea, într-o scrisoare din care se putea vedea, pe bună dreptate,

marea încredere ce i se acordă, „să se ocupe îndeaproape de cercetarea modului în care se produsese răscoala, de cauzele exacte și de rezolvarea sa juridică”, aceasta implicând, bineînțeles, și judecarea fără părtinire a tuturor făptașilor implicați real în ea și mai ales a căpeteniilor ei.

Și contele Anton Iancovici împreună cu prietenul său, colonelul Papilla, porniră de îndată spre Alba Iulia, luând-o cu careta pe drumul ce ducea-ntr-acolo, de-a lungul văii Mureșului.

În această regiune însă, după încuviințarea intervenției de la Deva, represaliile nobiliare fiind în toi, emisarii imperiali văzură cu ochii lor ceea ce nici prin minte nu le-ar fi trecut că s-ar fi putut întâmpla aievea. Astfel, nu mai departe decât în comuna Pietriș, fu tras în fața lor în țeapă un țăran cu patru copii.

Colonelul Papilla porunci atunci să oprească trăsura și, apropiindu-se de ofițerul executor, îl întrebă ce anume făcuse omul pe care-l pedepsise atât de aspru.

— I-a condus pe răsculați de la Zam la Pietriș, îi răspunse scurt ofițerul.

Colonelul rămase uluit.

— Cum adică i-a condus? Neobținând însă niciun răspuns, îi spuse contelui în caretă: Sunt barbari și unii și alții.

— E adevărat, îi răspunse contele Iancovici, numai că nu se știe bine cine a început?

— Evident că localnicii.

— Da, da, dar care dintre ei, pentru că și nobilii și țăranii sunt localnici aici?

— Ei da, chestiunea e cine a fost primul, dar să vedem…

Și-ntr-adevăr, la Burjuc văzură pe un altul tras pe roată, în timp ce oamenii nobililor, din părțile Devei, râdeau auzindu-i pârâitul oaselor.

— Dar ăsta ce a mai făcut? întrebă iar Papilla.

— Rusan, c-așa-l chema pe cel martirizat, a fost primarul, care a sculat oamenii să ceară pământurile islazurilor înapoi, îi explică un țăran de pe marginea grupului de privitori, aduși cu sila la execuție.

— Aceeași motivare, îi spuse Papilla contelui Iancovici, cu deosebirea explicației faptului comis. De altfel, cauza-i unică: participare la răscoală și…

— Și?

— Și-nfrângere, conte! simplu: Cine a pierdut plătește!

Șirul represaliilor se țineau lanț pe Mureș, iar colonelul Papilla și contele Iancovici păreau din ce în ce mai surprinși. Curioși la-nceput să vadă în fiecare sat la ce-i dusese imaginația pe represori, se scârbiră apoi repede de registrul bogat al inventivității lor. Indignarea cea mai mare îi cuprinsese însă în Dobra, unde tot satul mirosea a fript. Și într-adevăr, pe un rug imens, ridicat în cimitir, lângă biserică, era ars de

viu un iobag.

Mai înfuriat atunci ca oricând de privelișteși iritat de miros, contele Iancovici sări jos din caretă și-i întrebă pe localnici cu voia și din porunca cui se fac toate astea?

— Cu voia și din porunca bunului lor plac, îi răspunse un bătrân în zdrențe, arătându-i cu lacrimi în ochi pe ofițerul care prezida supliciul.

— De ce? întrebă contele.

— Pentru că, cică, ăsta a fost un păcătos și a intrat în biserica papistașă din Săvârșin să fure. Dar noi îl cunoaștem, n-o furat nimica; îl cheamă doar Alexe, și-a fost și omul lui Dumnezeu.

— Mda! mormăi contele Iancovici, urcându-se în caretă și poruncindu-i vizitiului să nu mai oprească niciunde până la Alba Iulia.

*

Până și cel ce-și „spălase” sufletul în foc se ivi înaintea ochilor minții lui George Marcu, așa aprins cum era.

— Pe ăsta, mai ales, Doamne, iartă-l, c-a fost ars de viu, se rugă el în sinea lui.

Și Dumnezeu îl iertă repede, luându-l ca pe un strigoi din fața ochilor lui.

*

Primul lucru pe care-l făcură contele Iancovici și colonelul Papilla, după ce ajunseră la Alba, dezgustați de tot ceea ce văzuseră pe drum, fu ordinul sever de încetare a tuturor supliciilor și a tuturor execuțiilor în masă.

— Și cu acestea, colonele, zise contele așezându-se satisfăcut la biroul care-i fusese dat, în încăperea din incinta marii cazărmi a cetății, am pus capăt tuturor ororilor!

Părea atât de mândru și încrezător în ceea ce socotise că pusese bine la puncta încât nu-și mai găsea astâmpăr.

— Era și cazul, îi răspunse Papilla, pentru că iată ce spun nobilii localnici în scrisoarea lor către cancelarie:

„Ginta română e ingenioasă în a născoci mișelii. În consecință cerem expatrierea unor comune în Bucovina, pustiirea altora, și-n locul românilor să vie șvabi. Mai cerem apoi și pedepsirea exemplară, cu moartea, a tuturor preoților care i-au îndrumat la răscoală, căci în primul rând vinovați de aceasta sunt ei. Părinții noștri au venit din pustele Asiei, au cucerit cu arme victorioase acest pământ și după ce i-au supus pe părinții acestora făcându-i iobagi, dânșii au putut domni numai ținându-i într-o aspră disciplină și frică de moarte”…

— Destul, destul, colonele! Toate acestea nu fac decât să mă scârbească, îl întrerupse contele Iancovici; și apoi eu am și anunțat cancelaria imperială chiar înainte de a porni spre Alba spunându-le

„că mă voi sili să-i fac pe nobilii aceștia să judece mai omenește și s-ajungă la principii mai bune decât răzbunarea”.

— Și cancelaria imperială? întrebă curios colonelul Papilla.

— Cancelaria? răspunse contele. Însăși majestatea sa îmi scrie că din toate petițiile nobililor nu se vede decât că aceștia și-au pierdut capul, „crezând că numai țeapa și roata îi vor pune pe viitor la adăpost de surprize”.

— Deci nu va fi ușor ceea ce ne așteaptă aici, conte?

— Vom fi însă drepți, colonele.

— Aș fi preferat totuși câmpul de luptă.

— Probabil, dar majestatea sa ține mult la corectitudinea noastră, dragul meu prieten.

*

În fostul castel al Inților din Câmpeni, Horia, Cloșca, Crișan, Chivără Roșie și popa Silvan, dimpreună cu căpitanii cei mai de seamă ai cetelor țărănești răsculate, socotiră ca, trecând termenul de armistițiu stabilit cu autoritățile la Valea Bradului, să înceapă din nou hărțuiala.

— Ei, ați văzut, fraților, rupse Crișan tăcerea, că domnii de la Sibiu nu s-au ținut de cuvânt? Apăi n-am eu dreptul să mă umplu de scârbă când mă gândesc la ei și la știința lor de carte? La ce-ți folosește să știi câte știe Molnar? Nu rămâi mai bine la ceea ce zace-n părintele Silvan?

— Lasă scârba, Marcule. Vorba-i că toată lumea vede limpede acum că nici n-aveau de gând să se ție de vorba

— D-apoi, nu-i nimic, fraților, interveni Horia, înecându-și în sine încă o părere de rău.

— Văd însă că toate-s degeaba cu oamenii ăștia, oftă atunci și Cloșca; dar nu-i bai, c-or să afle ei, cei ce or veni după noi, cine mi-or fi fost domnii de la cănțălării.

— Or să afle, or să afle, Cloșco! îi mângâie Horia.

— Le-or afla, nu le-or afla, asta nu-i treaba noastră acuma, se auzi glasul lui Crișan. Noi însă nu trebuie să uităm că suntem la mijlocul unui drum și-al unei bătăi pe care dac-o pierdem, țeapa și roata ne așteaptă!

— Atunci om începe-o din nou, zise Cloșca.

— Cam târziu, îi răspunse Chivără.

— Târziu, netârziu, asta e, și-o s-o pornim de unde ne aflăm, interveni Horia ca și cum ar fi vrut să-i sară într-ajutor ortacului său.

— De fapt ai dreptate că n-avem încotro, pentru că dacă pierdem bătaia, nu știu zău…

— Io unul, fraților, n-am s-o pierd în niciun caz, sări Crișan de la locul lui. Și cu, sau fără gloată, tot am s-o câștig!

— Domol, domol, Marcule, se auzi atunci glasul popii Silvan. Întâi să câștigăm și-apoi să spunem.

— Oricum, părinte, pe mine nu m-or frânge.

*

— Oare?

— Cred că da!

Și șnurul nojițelor se strânse și mai tare sub cojocul lui George Marcu.

*

— Ei, lăsați acum vorbele și să trecem din nou la fapte, s-auzi glasul lui Horia. Căpitanilor, chemați chiar de azi lumea din nou la luptă și spuneți-le tuturor că cine nu va răspunde chemării noastre va fi tras în țeapă și aprins cu casă cu tot!

— Lasă, Horio, c-or veni oamenii de bună voie, zise Cloșca, că dac-om folosi și noi țeapa, una-două, cu ce ne-om mai deosebi de nobili? Să fie una-ntruna omul silit s-aleagă numai între două rele?

— Și ca să sară asupra grofilor să trebuiască mai întâi să se teamă de noi? întrebă zâmbind Chivără Roșie.

— Îți arde de glume, cavalere! îl dojeni atunci Horia simțindu-i ironia. Dar fie și cum zici, numai să putem noi desfășura un front de la Huedin până la Deva.

Uitați-vă aici pe harta asta. Și invitându-i să se uite, le desfăcu în față o hartă austriacă, luată din garnizoana de la Abrud.

— Iar după părerea mea, aș zice acum că ceata, pe care o voi împărți în patru, să meargă o parte, cea condusă de băiatul meu Ion, spre Mogoș; altă parte, de pildă cea condusă de tine, Cloșco, spre Ofenbaya; și a treia, a ta, Marcule, și-a părintelui Silvan, spre Zarand; io cu Chivără ar rămâne să ne ținem la ce-ar putea veni dinspre Huedin. Bine?

— Amin! încuviință părintele Silvan.

— Așa să fie dară, căzu de acord și Crișan.

— Îi bine, aprobă Cloșca, bucuros că iar pornește.

— Și-acum iată-ne iar singuri, îi zâmbi Chivără Roșie lui Horia, văzând că ceilalți trei și plecaseră să-mplinească-nvoiala.

— Pesemne c-asta ni-e soarta, cavalere, îl bătu Horia prietenește pe umăr.

*

N-apucaseră bine să se-mprăștie ostile țărănești din Câmpeni, că-n aceeași zi în care se luase hotărârea reînceperii răscoalei, chiar în casa în care fusese pecetluită „pornirea cea de-a doua”, se prezentă la Horia, Anton Chendi, nobil de sânge amestecat, venind chipurile cu propuneri de-a dreptul din partea împăratului, cum că-l va amnestia,

și pe el și pe toți cei vinovați, dacă va potoli poporul.

— Zău c-așa va fi, dragii mei, se jura el din tot sufletul.

— Ascultă, domnule Chendi, îi răspunse atunci Horia, poftindu-l chiar să stea la aceeași masă cu el, după ce-l ascultă cum se cade. Nici nu-i nevoie să mai spui ceva, și nici să te juri aici pe câte toate că spui adevărul și numai adevărul, pentru că din tot ce aud, pentru mine reiese clar că măria sa mă și vede în lanțuri. O fi, nu zic, și așa. Dar până atunci mai este. Ori dacă io, acum, după atâtea minciuni, aș mai crede și-n amnistii, ar însemna să fiu ori prost, ori laș și, de frica pedepsei sau de dragul capului meu, să uit de toți care au murit, de toți cei închiși și prinși de prin temnițe, și să zic: „Bine-nălțate împărate, dac-așa, stau lucrurile, atunci…” Ori, dac-aș face așa ceva, aș fi cel mai mârșav om din lume, vrednic să mă blesteme și pietrele. De aceea io-ți spun să le transmiți celor ce te-or trimis aici că dac-așa înțelege să se poarte măria sa cu mine după cele vorbite la Viena, apoi atunci nici mie nu-mi trebuie nimic din cele ce mi se oferă, iar poporul și cu mine vom lupta până la moarte sau până vom câștiga ce ni se cuvine. Așa să le spui, rogu-te, domnule Chendi, și așa să știe din parte-mi cei ce te-au trimis să mă iscodești.

Chendi însă nu s-aștepta la o atare hotărâre din partea lui Horia și, văzându-l cum vorbește înmărmuri, nemaiputând zice decât:

— Așa le-oi spune, Horio!

— Așa să le spui, îl încuraja a doua oară Horia, ridicându-se în picioare în fața lui.

*

Prin sate răsuna iar chemarea lui Horia. La fiecare biserică clopotarii începură să tragă clopotele, pe vârful dealurilor să s-audă tulnicele, și-n noapte să ardă focurile. La marginea drumurilor se tăiau pe jumătate fagii și brazii; stănoage de pietre și lemne se ridicau prin fiecare trecătoare. Nimeni nu ședea locului și neastâmpărul răzmeriței iar îi cuprinsese pe toți, cu mic cu mare. Până și femeile coceau mai cu sârg mălaele prin cuptoare ca să aibă bărbații merinde, iar copiii se-ntreceau la ascuțitul furcilor și-al sulițelor. Câinii se uitau și ei cu mirare și neliniște la „fierberea” stăpânilor, iar sălbătăciunile prin codru, cu nasu-n vânt, adulmecau mare primejdie.

— Vin cătanele! strigă-n gura mare un călăreț, dându-se jos la Câmpeni, tocmai în fața casei în care stătea Horia.

— I-așteptăm să vie! îi răspunse Chivără, poruncind unui căpitan de ceată ca toți oamenii să treacă la locul lor și s-asculte cu supunere ordinele de atac sau de apărare.

Câmpeniul devenise fortăreață de lemn și de zid a țăranilor, în timp ce munții-i amenințau pe dușmani cu toți bolovanii, strigoii și copacii pe jumătate tăiați, gata, gata să cadă peste cel dintâi nepoftit.

— Nu-i ușor să te-apropii de ei, îi spuse baronul Preisz, într-o casă părăsită de pe drumul Câmpeniului, mitropolitului Ghedeon Nichitici pe care-l luase cu sine ca să-i demoralizeze pe țărani.

Iar mitropolitul, o namilă asemănătoare mai degrabă c-un poloboc decât c-un om, îl aproba, ștergându-și din când în când nădușeala de pe frunte cu dosul mânecii.

Erau cei mai vicleni dușmani ai lui Horia, înțelegând, atât unul cât și celălalt, că pentru stingerea pârjolului început în munți nu era suficientă numai puterea armelor, ci și destrămarea sufletească a oamenilor.

— E cu neputință, înalt preasfinte, ca văzându-te-mbrăcat cu odăjdii și mergând în fruntea armatelor imperiale, pe acești iobagi să nu-i cuprindă-ndoiala și slăbiciunea.

— Ar fi tocmai împotriva a ceea ce-i învață căpeteniile lor și mai ales acei preoți rătăciți și rupți de biserica oficială, de catolicism, cu care a stat de vorbă și Iosif Adamovici înaintea mea. Nenorocirea este însă că până aș putea da și eu față cu ei ca să le vorbesc deschis, aș putea păți ceea ce a pățit protopopul Șuluțiu.

— N-aveți de ce vă teme; cu el, atunci, nu erau armate imperiale.

— Da, dar nici țăranii n-aveau atâtea arme ca azi, și nu știau, zău, cât de lungă le-o fi bătaia puștii!

— În orice caz, nu tot atât cât distanța de la care se aude „tunetul” glasului sfinției voastre, încercă să-l liniștească, glumind, baronul Preisz.

— Știu eu! exclamă mitropolitul, neprididing să-și șteargă nădușeala de pe chipul puhav.

— Păi dacă nu veți face dumneavoastră aceasta, continuă baronul simțind că pe mitropolit îl cuprinde frica, ar trebui în orice caz, cu autoritatea pe care-o aveți, să instruiți măcar niște preoți dintr-ai lor care să meargă în fruntea detașamentelor militare, amenințându-i pe răsculați cu răspunderea în fața lui Dumnezeu pentru fiecare picătură de sânge vărsat.

— Sau chiar cu Judecata de Apoi! adăugă bucuros mitropolitul, că-i venise-n minte un mijloc și mai eficace de-nspăimântare a sufletului țărănesc; dar dumneavoastră?…

— Pe mine, răspunse baronul, nu mă-nspăimântă nicio judecată! nici măcar cea de Apoi, pentru că Dumnezeu e întotdeauna cu cei tari…

— Dar atunci ce vă-nspăimântă?

— Ceea ce ar putea să mi se-ntâmple dacă am pierde o astfel de bătălie, răspunse baronul, deși eu i-am spus contelui Brukenthal că nu trebuie începută; odată pornită însă, nu mai avem ce face decât „ori pe scut, ori sub scut”. Restul e o chestiune de tactică, încheie ironic Preisz, gândindu-se la încurcătura mitropolitului pus să-i găsească pe

acei preoți care să-nspăimânte lumea cu Judecata de Apoi, când, în numele aceleiași judecăți, tot preoții satelor îi amenințaseră pe oameni cu flăcările nestinse ale iadului, „dacă nu se vor scula să facă dreptate precum îi poruncise lui Horia împăratul”…

Și „muncile” mitropolitului precum și grijile baronului Preisz nu erau fără temei, mai ales când se zvonise că la prima ciocnire a armatelor imperiale, conduse de colonelul Schulz cu răsculații, acestea dăduseră bir cu fugiții. Se pierduseră cu totul soldații auzindu-i pe țărani cum strigau îmbărbătându-se-ntreolaltă: „Odată, cu capul să nu vă dați fraților, că vine Horia cu țara!” în timp ce cătanelor le arătau pumnul, ponegrindu-i: „Voi sunteți cătane! Voi sunteți hoți cu haine cătănești! Mama voastră de tâlhari, cu stăpânii voștri cu tot!”

Într-alte locuri însă amenințările luaseră forme de-a dreptul caraghioase:

— Voi aveți împărat, măăă!? Și noi avem împărătească! Vivat Maria Tereza! strigau cei mai înfierbântați.

*

Înfrântă într-o luptă cu oamenii lui Crișan, armata colonelului Stoianovici fugea pe valea Crișului Alb. În târgul Hălmagiului, drept în fața bisericii ortodoxe, fu însă prins însuși colonelul care, de frica morții sau a chinurilor, jură pe sfânta cruce, pe copii și pe părinți, pe ce avea mai scump, că-l va sprijini pe Crișan din tot sufletul la-mplinirea cererilor adresate împărăției.

— Numai să nu-mi iei viața, se ruga el, sau să nu mă schilodești! Că vă voi fi de mare folos. Personal voi interveni, cu tot ce-mi stă în putință și pe lângă toți cei cu putere de a vă ajuta să vă primiți drepturile.

— Nu mi-e în fire să omor pe cei prinși, îi răspunse Crișan, dar nici nu cred ce spui; mă întreb însă ce mi-ai fi făcut tu dacă-ți cădeam eu în mâini? Cred că altfel ai fi vorbit cu mine!

— Eu sunt militar și mi-am făcut datoria, continuă Stoianovici, dar n-aș fi…

— Lasă, lasă! îl întrerupse Crișan, dacă mi-aș face și eu datoria față de morții din tabăra noastră, urmând glasul sângelui și-al răzbunării, și ținând seamă că situația e amestecată pentru noi, ar trebui totuși să te ucid; n-o fac însă, nu de dragul a ceea ce-mi spui – pentru că nu mai cred în nicio vorbă de-a voastră – ci pentru că eu nu-i omor pe cei ce nu se pot apăra; așa că vei sta sub pază până ce se vor hotărî sorții.

— Bine i-ai spus, îl aprobă popa Silvan, după ce Crișan îl dădu pe Stoianovici lui Huluj să-l păzească într-o încăpere de sus a birtului cel mare din mijlocul târgului.

— De, părinte! Mă mai gândesc și eu uneori la ceea ce-mi răsună prin minte din câte am auzit spunându-mi-se prin pruncie.

— Cine se aseamănă se adună, Marcule, indiferent din ce parte bate vântul, zise popa plecând să răspundă și celor ce aduseseră vorba că pe Arieș venise de data asta însuși mitropolitul Gedeon să-i înspăimânte pe oameni cu Judecata de Apoi și cu flăcările iadului pentru orice picătură de sânge vărsat.

— Nicio frică să n-aveți, oameni buni! le spunea el acestora încercând să-i liniștească, pentru că la Judecata de Apoi vin întâi cei mari, căpeteniile, și-apoi robii; iar pentru faptele celor scoși din fire, cei ce i-au scos pe aceștia răspund și nu cei ce și-au apărat mălaiul cu prețul vieții.

— Trăiască popa Silvan! Trăiască popa Silvan! se auzi atunci izbucnind mulțimea, bucuroasă că între om și Dumnezeu stătea chezășie vorba lui plină de duh, prin care nu putea să-i amăgească diavolul. Unde mai pui că, la o adică, tot popa îi asigura că, în aceste vremuri, amăgitorul diavol nu se va sfii să vorbească și prin gura celor mai mari, luând chip, duh și arătare de orice sau punând stăpânire chiar pe vlădici și mitropoliți.

Ori popa Silvan nu era dintre cei mari și prin gura lui nu se putea auzi decât cuvântul cel bun și-ndemnul cel mai nimerit să iasă, credeau toți cei ce porniseră de la Mesteacăn cu el.

— Astfel ar fi putut să-și vadă de-ale lui, îi întărea-n spate-i Ionii, pușcașul, pe cei mai slabi de duh, pe care i-ar fi putut slăbi „marile uneltiri" diavolești și domnești ieșite din gura unor vlădici.

— Și-ar fi putut poate deveni și el vlădică cu glasul pe care-l are și cu știința-i de carte! îl ajută Țăndură pe Ionii adresându-se unuia care, în birtul unde era ținut Stoianovici, nu mai contenea cu povestirea a ceea ce se auzise că spusese mitropolitul Gedeon pe Arieș.

*

De ce însă popa Silvan nu devenise vlădică? De ce pornise cu gloata din Mesteacăn? De ce nu-l părăsise nicio clipă, nici la bine, nici la rău, sau de ce nu-și văzuse de ale lui, ca alți popi? erau întrebări la care George Marcu nu-și putea nicidecum răspunde.

Până când, odată, atotcuprinzător, însuși duhul popii îi lumină mintea cu toate opreliștile, care-i stătuseră-n calea visului neîmplinit.

De atunci însă nu-l mai văzu, dar vorbele-i răsunară parcă-n urechi ca-n zilele când fuseseră împreună.

*

Cu toate că indicațiile împăratului Iosif al II-lea fuseseră date precis, atât contelui Iancovici cât și comandantului Budei și cancelariei de la Sibiu, și cu toate că nobilii din preajma Devei și a Albei începuseră să atace și să reprime pe cont propriu, fiecare după cum îl ajutau resentimentele, sălbăticia sau putințele, marea bătălie împotriva Câmpeniului nu se dase încă și de stingerea pârjolului

revărsat din munți peste câmpia Ardealului nici pomeneală. Pregătiri se făcuseră însă foarte mari.

Fuseseră mobilizate trupe imperiale de la Buda, de la Timișoara, de la Cluj, Alba și Sibiu îndreptându-se spre inima munților spre Brad, Câmpeni și Abrud. Fură scoși tot atunci și mitropoliții, episcopii și preoții care să-mbărbăteze trupele imperiale, afurisindu-i pe răsculați; cancelaria de la Sibiu dăduse frâu liber nobilimii să-și facă de cap numai să biruie; fuseseră aduși și judecătorii, și toate se făcuseră numai ca să termine odată și să nu se mai audă de Horia, Cloșca și Crișan.

Pe de altă parte însă nici moții nu stătuseră cu brațele încrucișate. Se adunaseră în Mihăileni, pe lunca-n care Crișul Alb făcea o mulțime de coturi printre mirișt ile acoperite de brumă, aproape toți bărbații, crișeni buni de luptă de prin preajma Bradului, a Hălmagiului și a Băii de Criș. Nu lipsea aproape nimeni: spătari din Rișca și Rișculița, lemnari de pe munte, olari de pe Târnava, oieri, văcari, geambași de vite și de cai, robi și mai puțin robi, iobagi de tot felul, oameni din toate satele și de pe toate coclaurile, trecuți prin focul atâtor porniri, de care fuseseră-n stare până atunci, biruitori și înfrânți. Toți se strânseseră acolo cu mic cu mare, cu slab, cu tare, să puie umărul, să nu se lase și să dea peste cap cătanele diavolești, slugile iadului, tâlhari care mânjiseră uniforma în care ei la-nceput își puseseră atâta nădejde. N-ar fi putut nimeni crede că tocmai hainele pe care toți voiseră să le-mbrace cândva îi îmbrăcau acum pe cei pe care trebuiau să-i stârpească.

Se făcuse undeva, ceva! De bună seamă că se făcuse, de ajunseseră toți să vadă cum făgăduința cea bună a-mpăratului devenise minciună.

Oastea răsculaților era condusă de Crișan și de Micula Bibarțu, căpitan din partea locului, care cunoștea terenul ca nimeni altul. Oamenii-i erau așezați în așa fel încât să poată face față oricărui atac venit dinspre Brad sau eventual de peste munți, dinspre Alba. Pregătirile cele mai aspre se făcuseră însă la gândul înfruntării armatei colonelului Kray care plecase dinspre Deva spre Brad. Era o armată regulată, formată din patru sute de grăniceri, cu care trebuiau să se bată și lupta părea cu atât mai grea, cu cât din ea făceau parte și frați aduși de prin Bistrița și de prin Făgăraș.

Cu toate acestea nici Crișan, nici popa Silvan și nici Micula nu se speriară și nu dădură de loc înapoi. Își organizară forțele pe trei valuri lăsând și o „surpriză” în dosul dealurilor dinspre Curechiu.

În primul val erau pușcașii, în al doilea, bătăușii cu bâte, care trebuiau să intervină când s-ar fi făcut gol în rândurile dușmanilor sau când ar fi atacat cavaleria și-n ultimul, niște călăreți mai dibaci, înarmați cu săbii al căror rost însă, din pricina numărului scăzut de cai pe care-l aveau, era mai mult de îmbărbătare decât de susținere.

Grosul armatei îl făceau însă bâtașii de ale căror strigăte și înfățișare ar fi fugit oricine. Erau îmbrăcați atât de felurit și de pestriț încât, văzuți din depărtare, păreau mai degrabă haită de fiare pornite să prade, decât oameni. Cojoace cu lâna-ntoarsă, căciuli de oaie, țundre dubite, opinci de mistreț legate peste obiele cu fir de lână-mpletit, și-o căutătură la toți de credeai că sunt anume coborâți din codru pentru tăiat și spânzurat. Din gură și de pe nări, răsuflarea le ieșea abur, iar chiciura care se pusese pe mustăți, pe căciuli, sprâncene și cojoace îi făcuse s-arate precum copacii fulguiți de primele abureli ale iernii.

Mulți băteau din opinci, așteptând cu nerăbdare să se arunce asupra cătanelor cu aceeași poftă cu care, dac-ar fi ajuns cătane-n hainele împăratului, s-ar fi aruncat asupra domnilor de primprejur.

Cele mai avansate cete fuseseră plasate între Criș și drum, și-ntre drum și dealurile-nconjurătoare pe sub care trecea apa șerpuind. Era drumul pe care se coborau căruțele cu ciubere spre câmpie și pe care aceleași căruțe porneau cu bucate când ciuberele reușiseră să fie vândute. Îl cunoșteau toți, ca-n palmă, după cum bine cunoșteau și lumea aceea a Mihăilenilor dimpreună cu tot câmpul, în care le așteptase pe cătane să dea odată cu ele marea bătălie.

Horia, e adevărat, nu miza pe ea nu știu cât, dar pentru Crișan ea-nsemna revanșa, care trebuia neapărat dată; pentru înfrângerea de la Deva, când, dezamăgiți cu totul de gestul armatelor imperiale, fuseseră obligați pentru prima dată să dea bir cu fugiții. Și Doamne, ce-ar mai fi însemnat atunci victoria împotriva cetății! Dar timpul trecuse și iată că prilejul se ivise pentru a doua oară, netrebuind cu niciun chip scăpat.

Crișan își stabilise cartierul general pe colina de lângă pod, ca să se poată repezi la nevoie cu rezervele de bâtași într-ajutorul celor dovediți, supraveghind în luptă desfășurarea tuturor cetelor. Popa Silvan ședea și el mereu pe-aproape, cu o coadă de prapure-n mână, gata s-oprească orice din mers. Își suflecase sutana ca să nu-l stânjenească-n luptă și, cu barba-n vânt, aducând mai degrabă a nor dezlănțuit în boholt decât a om, nu l-ar fi putut opri din năvalnica-i pornire nici chiar afurisenia mitropolitului pe care, de când îl văzuse de partea cui trecuse, nu mai dădea doi bani. Cu orice episcop s-ar fi luat la-ntrecere-n tălmăcirea sfintelor porunci, interdicții și-ndemnuri, dovedindu-l de rea credință pe oricare-n fața mulțimilor, dacă acesta ar fi fost de partea domnilor stăpâni.

Se ivise-n Mesteacăn răsărind ca buruiana de ogradă; crescuse ca un tufiș bătut și păscut de toate relele, și trăise drept ca țandăra rămasă stingherită după trăsnirea copacului. Nu-l încovoiase nimeni în nicio parte, înfruntând pieziș toate potrivniciile. Nu dăduse niciodată-napoi decât în fața păcatului, și-atunci doar pentru a-și face vânt, ca să-l ia și mai zdravăn pe dracu' de coarne. Nu recunoștea nicio

poruncă venită dinafară-i, nici de la Crișan chiar, dacă-n lăuntru nu-i suna lui cum trebuie. Se-mpotrivise oricui văzuse că nu-i de bună credință și pentru Dumnezeul lui sau pentru cei amărâți și-ar fi dat și viața. Pe nimeni nu-l iubea însă pe lume ca pe Hristos, în care vedea pururi chipul celor obidiți, și pentru nimeni n-ar fi sărit în foc ca pentru Crișan. Omul acesta era pentru el întruchiparea răzbunării firii copleșită de toate ponoasele. Bâta lui Dumnezeu pentru cei ce-i nesocotiseră sau răstălmăciseră poruncile și reazămul nădejdii tuturor moților obidiți de grofi și de biruri.

Cu el pornise din Mesteacăn, de el fusese pururi nedezlipit și cu el alături voia să moară sau să trăiască pân-a-și vedea-mplinită cu ochii dreptatea, pentru care amândoi se sculaseră.

Crișan n-ar fi renunțat nici el la sprijinu-i, cum nu s-ar fi putut lipsi de mâna-i dreaptă-n cioplitul doagelor, și nu l-ar fi dat de lângă sine nici pentru tot avutul împăratului. Ba mai mult chiar, dac-ar fi fost cu putință, l-ar fi luat cu el și pe drumurile celeilalte lumi să-i arate pe unde s-o ia ca s-ajungă mai repede la coasta Domnului. Oo! De câte ori n-ar fi voit el să-i poată striga-ndeaproape: „Hei, Doamne! cu moții ce-ai de gând?!" Și cine oare ar fi fost mai nimerit pentru acest drum decât popa Silvan?! Ce călăuză l-ar fi dus mai drept și mai sigur până la picioarele lui, punând chiar și vorba-i cea bună pentru el?! Iar în caz de dovedire, pe cine altul s-ar fi putut rezema mai bine cu vorba-i de duh ca pe neogoitul popă Silvan.

Doar din când în când îl mai întreba: „Și nu-ți pare rău, părinte, c-ai părăsit biserica?"

— Biserica-i oriunde și Dumnezeu are peste tot nevoie de slujitori; butucii-mi sunt masă, moțimea turmă-mprejur și cerul boltă deasupra, cu sfântul Ilie cu tot, paznic făr'de simbrie peste capu-mi, răspundea el râzând și pășind mereu înainte.

— Ei ce zici, părinte? Biruim ori nu de data asta?

— Oricum biruim, Marcule, dacă dreptatea-i cu noi, și dacă suntem înfrânți, și dacă-i batem, îi dădu el răspunsul sfânt în doi peri.

— Adică? păru nedumerit Crișan.

— Adică nu ne-om opri nicicum, și la nevoie i-om urmări și pe ailaltă lume.

— Și pe ailaltă? întrebă mirat Crișan.

— Și, Marcule, îi răspunse râzând neogoitul popă din Mesteacăn, gata oricând să treacă prin orice pentru el.

*

Câtă dreptate avusese! Dar unde era acum și cu cine avea de furcă pe la răspântii?!

— Părinte, părinte! îl striga el întruna…

*

— No’ acuma, părinte! strigă Crișan văzând cum primele detașamente de grăniceri ale colonelului Kray se iviseră-n cotul drumului ce dădea-n luncă. Era numai ochi și urechi privindu-și cetele și sprâncenele-i se ridicaseră peste pleoape precum creasta cocoșilor în luptă. Popa, deși-nalt, se-nălțase și el pe vârful picioarelor ca să vadă mai bine unde ar fi fost nevoie de ajutorul lui.

La primele rafale ale pușcașilor lui Crișan, cătanele însă se adăpostiră și se-mpărțiră-n două: o parte strecurându-se pe malul Crișului în sus, iar cealaltă pe sub poala dealului spre podul care-nchidea lunca.

Cu prima parte se războiră bâtașii, din păcate însă prea neputincioși cu tot avântul lor, căci gloanțele-i secerară înainte de-a ajunge să dea cu bâta și mulți muriră cu pofta nestinsă a bătăii pe suflet.

Doamne, ce-ar mai fi dat! Cu tot năduful dezamăgirii și cu toată pofta răzbunării tuturor nelegiuirilor suferite! Șapte parc-ar fi vrut să lovească prin fiecare mână, și-n dorul fiecăruia parc-ar fi fost alți șaptezeci și șapte ai atâtor generații strânse, cu ofurile-n grumazi și cu pornirile aprinse-n suflet.

Dar soarta voi ca și aceștia, în loc să se răzbune cum trebuie, să s-adauge celor din spatele lor, care și așa-i îmboldiseră din urmă ca să răzbească odată la lumină.

Soldații de pe firul apei îi împinseseră însă spre pod și la fel și aripa de sub deal pe cei ce-i pândeau de deasupra.

Degeaba se aruncară pădureții asupra lor cu toate țipetele jivinelor pe buze, căci răpăitul armelor le-nchise tuturor gura, făcându-i să mutească pentru vecie. Nu-i putură dovedi nici chiar puținii călăreți de care mai dispunea Crișan și care pieriră aproape toți, ținte prea mari, în crâncena-ncleștare.

Vujdugan și Lăzăruț aci-și găsiră și ei sfârșitul, murind însă fie în ultimele lor salturi, fie, dac-apucaseră s-ajungă-n rândul cătanelor, cu vreo trei de gât. Mare le fu însă multora mirarea când îi auziră că și aceștia vorbesc același glas ca ei.

Și-atunci, cine-i împingea pe toți la moarte și de ce? Lăzăruț din Zdrapț chiar se-ntrebă când văzu că cel ce-l lovește zice: „na, mă!” – cu ăștia ce-o mai fi oare de-or bolunzit[62] să ne omoare?!

Nu mai ajunse însă să-și răspundă, pentru că un glonț îi sfărâmă capul.

Iar cei ce atacau se grăbeau și ei, fiindcă moartea nu cruța pe nimeni, scăpând întotdeauna cel ce lovea primul.

Țăndură, când se văzu că mai rămăsese doar cu o mână de oameni împrejur, se repezi spre o casă din capul unei văioage, ca să reziste acolo cu ultimele gloanțe.

Crișan și popa Silvan trimiseseră și ei după ajutoare pe la Blăjeni;

cătanele lui Kray îi înghesuiră însă mai înainte ca acestea să se ivească pe dealuri. Atunci intrară în luptă rezervele și surprizele țărănești de după creste, dar ce se putea face când la orice „noutate” din jurul văii Crișului, Kray scotea alte și alte cătane?

— Parcă acuma le-ar face! izbucni popa Silvan, de izvorăsc așa fără sfârșit la porunca nemerniculuiKray; mă duc acolo să dau o mână de ajutor!

— Stai aici! abia-l putu potoli Crișan. Să vedem ce-om face după ce ne vin ajutoarele.

— Ce-ajutoare, Marcule, când abia au plecat ai noștri să-i cheme! se-mpotrivi popa, smucindu-se să se avânte-n focul încleștării. Uite colo, nu vezi cum îi omoară pe aceia? Dumnezeule! și iar se smuci, și Crișan iar îl împiedică spunându-i: „Lasă la urmă! la urmă”.

Și-ntr-adevăr, până la urmă, se iviră și ajutoarele blăjenilor cu cei trimiși de Horia, iar Kray trebui să dea un pas înapoi.

— Pe ei, fraților! izbucni atunci popa Silvan, zvâcnindu-se-n cel mai cumplit avânt din mâna lui Crișan care-l scăpă pentru totdeauna de lângă sine. La al doilea pas căzu răpus de un glonte rătăcit, sortit însă lui și numai lui, căci nimeni până atunci nu trăsese anume asupră-i.

Și popa muri-n saltul înainte, neoprindu-se nici măcar o clipă pe pragul dintre cele două lumi; nici măcar să-și ia rămas bun de la Crișan, să-i fi călcat pe urme dac-ar fi vrut să-l ajungă. Și-apoi până acolo, sus, mai era încă atâta de mers!

*

Of! și mult mai era într-adevăr până acolo! Unde ești, părinte Silvan?! Părinteee, unde ești?

*

Dumnezeule! Fu cât p-aci să cârtească Crișan când își văzu „sprijinul” prăbușindu-se; nu mai avu însă timp, căci Kray se ivi cu noi forțe din josul apei.

— Doamne, dar ăștia nu se mai gată odată, măi Micula, ia vezi tu ce-i cu Țăndură și cu Huluj, că-mi pare că le-o dat foc în casa aceea unde s-ascunseseră, continuă el să-I îndemne pe Micula Bibarțu să vadă și de soarta celorlalți.

— Așa-i, răspunse Micula, repezindu-se-ntr-acolo cu bâta-i ghintuită cu ținte de aramă și strigând întruna: „Nu vă lăsați, ai mei! Nu vă lăsați, ai mei!”

Zadarnic însă; cătanele-i covârșiseră pe-ai lui și lipsa de arme le-adusese pieirea.

N-ajunse nici Micula la ei căci Kray îl împușcă pe drum, văzând cum îi strălucește bâta ghintuită în ultimele raze de soare rămase neapuse după Vulcan[63].

Căzu însă văzându-l pe Țăndură cu ochii lui cum se repezise din casa-n flăcări strigând: „Om aprinde și lumea cealaltă peste voi”. Și parcă și ultimul „scârțâit” al lui Huluj îl auzi sărind de pe acoperiș în flăcări.

Numai Ionii pușcașul rămase până la ultimul glonț, ascuns după tufa din care trăsese de fiecare dată-n plin. Din nefericire însă când se ivi și Kray în bătaia puștii lui, oțelele țăcăniră sec. Iarba de pușcă nu mai luă foc și alta nu mai avea.

— Ptiu! își scuipă el atunci în sân, vrând s-o și ia la sănătoasa. Se opri însă și porni numai după ce se lăsa seara când cătanele nu-l mai văzură încotro o apucă.

— A avut zile, ce să-i faci! Altminteri – poate – dacă nu de alta, ar fi apucat-o și el pe calea laptelui cu ai noștri-nainte; așa…

Și Ionii, nedumerit, dădea întruna din umeri neștiind în ce să mai creadă.

Crișan, plecând și el capul când acoperișul de paie al ultimei case-n care se adăpostiseră ai lui se prăbuși, suspină adânc și, simțind că ceva se rupe-ntr-nsul, o luă razna pornind să-l întâlnească pe popa Silvan, sau poate chiar să-l ajungă din urmă.

*

În seara aceleiași zile, în casa din Zdrapț unde-și stabilise comandamentul colonelul Kray, bâta și straița lui Micula Bibarțu atârnau pe un perete. Straița era de plotog[64] de gligan, iar bâta de corn cu toate gătelile cuvenite unei căpetenii de ceată, care nu fusese niciodată lipsit de mândria de a spune că el și numai el, din neamul lui, izbutise să se ridice până la încrederea deplină a lui Crișan.

Colonelul le privea obosit în timp ce adjutantul său nu se putu împiedica să nu spuie:

— Și când te gândești că numai cu astea…

— Darmite să fi avut și puști, îi luă colonelul vorba din gură, întrerupându-și însă brusc gândul.

Adjutantul era doar din Bistrița și l-ar mai fi putut stârni să spună încă cine știe ce dacă nu s-ar fi oprit la timp.

*

Tot spre Brad, în aceeași seară răcoroasă de toamnă cu lună plină, se-ntorceau și cele douăzeci și nouă de care cu doamnele nobile dezrobite din mâna răsculaților, care n-avuseseră nici măcar vreme să le boteze sau să le cunune cu vreun țăran. Erau de fapt doamnele și fiicele nobililor din valea Crișului Alb, pe care ei le prinseseră și pe care le ținuseră zălog așteptând sfârșitul bătăliilor. Nu era castel din această parte din care Crișan să nu fi avut pe cineva prizonier, așteptând ca soarta de pe urmă să-i hărăzească un drum sau altul.

Într-un car însă, o doamnă de la domeniul din Zdrapț îi spunea unei

alteia de la Ribița:

— Strașnic s-au mai bătut; mai ceva decât Kray!

— Păcat însă că soarta noastră-i să fim întotdeauna cu cei mai tari, îi răspunse cealaltă, nu fără o tainică urmă de regret în glas, lăsându-se apoi furată de gânduri.

*

Cei ce mai rămăseseră din ceata lui Crișan, vreo doi sau trei răzleți, scăpați întâmplător de la moarte, neștiind încotro s-o apuce, luară tot drumul Câmpenilor unde nădăjduiau să-l găsească pe Horia ca să-i spuie ce pățiseră și cum ajunseseră de scăpaseră din crâncena-ncleștare de la Mihăileni. Până la urmă îl găsiră totuși și-i spuseră, iar el îi asculta înnegurat. Ce avea să mai fie cu ei? Să-i lase la vatră? Să-i mai ție cu ai lui? Sau să nu-i bage-n seamă așa puțini cât mai rămăseseră?

— Și acum ce vreți să mai faceți? îi întrebă el.

— Păi ce să facem? Mai departe cu ceilalți! îi răspunseră ei dând nedumeriți din umeri.

Și Horia-i lăsă să facă ce voiră.

Cu ceilalți oameni ai lui, pe care și-i păstrase de prima dată, de lampărțitul oastei, începu însă și el ultima luptă. Oastea colonelului Schulz trebuia ori înfrântă, ori lăsată stăpână pe orașul Câmpeni. Altminteri nu se putea.

— Îi vezi? îi arătă el lui Chivără, de pe colina de la marginea Câmpurilor, soldații lui Schulz care veneau în sus, pe Arieș, dinspre Bistra.

— Îi văd și cred că acum îți dai și tu seamă, Horio, din porunca cui fac ceea ce fac? îi răspunse Chivără nescăpând ultimul prilej de a-și trezi prietenul din „sfânta-i amăgire”.

Horia însă nu răspunse nimic, dând în schimb semnul pornirii la atac. Cu același *Tut ihr das* în gând cu care pornise, la început.

Ca și armatei lui Crișan, oastei lui Horia i se întâmplă însă același lucru. Superioritatea armelor de foc și covârșitorul număr al cătanelor o dovediră, oricât se strădui ea să nu se lase.

Nu pieriră însă toți, ca la Mihăileni, pentru că Horia dădu semnul de retragere înainte de a se fi sfârșit lupta.

În clipa însă când încetă focul, Chivără Roșie, cavalerul cu coif de oțel, se opri lângă el, îi strânse mâna și dispăru în aceeași pădure din care se și ivise fără a spune nici încotro merge, nici unde va ajunge.

Atâta doar zise:

— Plec acum, Horio! E vremea! Și dus fu pentru totdeauna.

Înconjurat de ai săi, Horia plecă și el atunci capul și cu jumătate de glas le spuse;

— Mai e o scăpare totuși, fraților! Atunci frunțile tuturor se

descreștiră, sprâncenele li se arcuiră peste măsură și ochii fiecăruia se căscară-nspre el. În suflete prinse din nou să le-ncolțească nădejdea:

— Care? parcă-ntrebau chipurile celor ce-l ascultau.

— Să mai ajung încă o dată la Viena, le spuse el, strecurându-le din nou îndoiala-n oase odată cu pomenirea capitalei.

Iar la-mpăratul? Oare nu cătanele lui îi seceraseră?

— Dar cum până atunci mai este mult, își continuă el firul întrerupt al gândirii, și altceva mai bun n-avem de făcut, zic că fiecare ar trebui să ne retragem prin cotloanele noastre până la primăvară. Și-atunci…

— Dar tu? îl întrebară zeci de glasuri.

— Eu voi rămâne singur, le răspunse el; voi însă faceți ce vă spun eu.

— Și Cloșca? Crișan? Ei ce-or să facă? mai întrebară niște bărdași din Albac.

— Și ei ca mine; tot singuri, cu-aceeași soartă! le răspunse Horia.

*

Dar iată c-aci nu-s cu mine; aci-s singur și nu-l mai găsesc nici pe popa Silvan. Of, Doamne, Horio-n ce hal am mai ajuns! Și poate că tu m-ai fi putut ajuta. Tu, da, desigur, dar… Dar Horia nu-l auzea și chiar dacă l-ar fi auzit, în el nu mai putea pătrunde.

Ajunsese însă cu mâna la capătul nojițelor și cu puterile bine strânse la-nceputul unui drum, pe care nici el nu mai știa încotro duce.

Undeva avea totuși să ducă, iar capătul lui nu era nicidecum să fie în mâna vrăjmașului. Nu, asta în niciun caz. Așa pornise și așa trebuia neapărat să se-ntâmple. Doar și-o spusese de atâtea ori cu glasul tare, și lui, și părintelui Silvan, și chiar lui Horia.

*

Când însă colonelul Kray se sfătui cu pădurarul Meltzer, în biroul lui din Abrud, cum să-i prindă pe cei trei conducători ai răscoalei din Munții Apuseni, într-o altă parte a imperiului, la Viena, doi funcționari comentau același eveniment în colțul unei străzi pe baza celor scrise în „Wiener Zeitung”.

— Știi că a luat sfârșit! zise cel ce ținea ziarul în mână.

— Da, am auzit, răspunse celălalt, dar spune-mi exact ce scrie-n gazetă!

— Aici zice așa, îi spuse atunci posesorul ziarului citindu-i paragraful, că „Din ultimele rapoarte sosite la cancelaria imperiului, din Transilvania se anunță constatându-se că românii din Zarand și Hunedoara, după ce-au fost convinși de rătăcirea în care se află, s-au întors acasă fără vărsare de sânge, și, recunoscându-și greșeala, dau acum toți o mână de ajutor la prinderea celor trei căpetenii ale răscoalei.”

*

— Dar cum zici c-ar fi mai bine să procedăm? îl iscodi mai departe Kray pe Meltzer. În orice caz dumneata cunoști mai bine pădurile decât mine…

— Nu-i bine să vă omorâți căutându-i dumneavoastră, îi răspunse pădurarul; mai bine puneți și aici pe capul lor o recompensă de câteva mii de florini cum au făcut și cei din jurul Devei, colonelul Ballo, mi se pare; și asta va face mai mult decât o armată pornită după ei să-i prindă. Banul e ochiul cel mai ager; vede și-n cele mai întunecate văgăuni.

— Ai dreptate, zâmbi Kray, metoda-i veche; uitasem de ea; și ca să nu fim și noi mai prejos, zic c-ar fi destui trei mii!

— Trei mii de galbeni? izbucni pădurarul. Dar asta-i cât toată averea Abrudului!

— Eu atâta propun, repetă Kray, în timp ce ochii pădurarului nu se mai putură închide de bucurie.

Și pe la toate răspântiile din Munții Apuseni fu așezată apoi tabla cu anunțul oficial în care se spunea că:

> „Majestatea sa imperială acordă 3000 de galbeni celui care-i va prinde pe Horia, Cloșca și Crișan vii și-i va preda autorităților”.

*

Până a nu apuca însă a se ivi pe la răspântii tabla cu anunțul galbenilor oferiți drept răsplată pentru prinderea lui Horia, Cloșca și Crișan, într-o noapte la ușa casei părintelui Florea, din Buningene, se auzi o bătaie ușoară și un glas mai mult șoptind:

— Părinte, părinte!

Părintele, care tocmai citea Apocalipsul, când auzi vocea, își scoase ochelarii legați cu ață pe după urechi și se-ndreptă spre ușă să deschidă.

Nu-ntrebă însă cine era cel ce-l strigase pentru că nu se temea niciodată nici de tâlhari, nici de diavoli și nici de cei ce ar fi vrut să-l omoare.

— De la mine n-ar avea nimeni ce jefui, fiindcă eu i-aș da oricui orice mi-ar cere; iar dacă nu mi-ar cere, cu atât mai bine; și-ar lua omul singur ceea ce ar vrea, își zicea deseori părintele râzând de propria-i sărăcie.

Și-ntr-adevăr era atât de sărac și atât de singur încât pe oricine i-ar fi intrat în casă l-ar fi primit ca pe Sfântul Petru, dându-și și cămașa pentru el.

Cu mâncările nu se omora, nici chiar la praznicele mari când dădea dezlegare tuturor; el gustând doar de ici, de colo în numele odihnei sufletelor celor morți. De băut – doar apă de izvor, iar drept veșminte n-avea pe trupu-i slab decât una și aceeași sutană, pe care nu știa

nimeni s-o fi schimbat vreodată cu altă haină. Doar când o spăla și-o cârpea. Atunci însă s-ascundea-n cămăruța-i de lemn și ca să nu fie văzut de nimeni, își alunga afară, cu toată părerea de rău, chiar și pisoiul.

La trup era uscat ca iasca și ușor ca fulgul, mulți bănuindu-l chiar c-ar pluti pe iarbă sau că după moarte, în caz că s-ar întâmpla și asta vreodată, deși era greu de crezut, nici n-ar putrezi. Șugubății spuneau din această pricină când venea vorba despre el: „Da, părintele Florea, ierte-l Dumnezeu de-o muri vreodată!"

El însă nu se supăra niciodată de nimic și când se mișca, se mișca într-adevăr așa de ușor, încât nimeni nu și-ar fi dat seama că trece vreo făptură primprejur. Veghea mai tot timpul, gata fiind însă și să plece din lumea asta la chemarea celui ce socotea el că-i dăduse sufletul, dar și să zăbovească-ntr-însa atât cât ar mai fi fost nevoie de el printre muritori. Nu se codea într-adevăr de la nimic ceea ce credea c-ar fi fost de cuviință să facă sau ar fi trebuit să-mplinească, mergând până-a trăi-n vremea posturilor lungi numai cu rădăcini și umblând iarna, pe drumurile troienite, printre fiarele pădurii, ca măgarul printre oi. Nu s-atingea însă nimeni de el, mirându-se până și dobitoacele și fiarele de chipu-i blând.

În fața lui, când deschise, în noapte, se ivi Horia.

— Dumnezeu cu tine! îi zise el făcându-i semnul crucii deasupra și poftindu-l să intre.

— Mulțumesc, părinte, dar nu mi-e de zăbovit cum nu-i e diavolului a se odihni.

— Totuși, totuși, stai oleacă și spune-mi ce te-a adus acum pe la noi prin Buningine, îl întrebă popa Florea, deloc surprins de ivirea-i neașteptată.

— Ce să spun, părinte? Că ne-a înșelat împăratul. Asta toată lumea o știe și-a simțit-o. Io însă mă-ntreb de ce nu ne-o ajutat Dumnezeu? Sau poate… nici n-o fi, doamne iartă-mă, se gândi el să se-ndoiască și cu glas tare, codindu-se însă să-și rostească gândul înaintea celui pe care toți îl credeau în pragul sfințeniei.

— Ei da, te-ntrebi bine, îl îmboldi părintele ca și cum ar fi vrut să-l aprobe în ceea ce gândea și nu spunea, c-așa m-am întrebat și eu de multe ori, până mi-a venit în minte soarta lui Hristos. Oare nu-l putea scăpa măcar pe El Dumnezeu-Tatăl de la chinuri, de la judecată și de la tot ce-a urmat? Și l-ar fi putut, de bună seamă, dacă era Dumnezeu; dar de ce n-a făcut-o oare? Nu-i era fiu? Să nu se fi-nduioșat de ceea ce-L aștepta?… și totuși, L-a lăsat să se-ntâmple ceea ce bine știm cu toții. De ce? El știe; și apoi dacă Fiul Lui nu s-a plâns de asta, deși de-ntrebat s-a-ntrebat și El o dată de ce L-a părăsit, zic s-așteptăm răspunsul tot de sus.

— Așa-i, îl aprobă Horia, dar vezi, omul se-ntreabă totuși. Să fie

oare nedrept Dumnezeu? Atunci în ce să mai sperăm? În împărăție? Nici atât! Poate-n noi, dar suntem atât de slabi, părinte!

— Ei vezi? Vezi că te apropii de adevăr! Așa, așa, ușurel, cugetă și ai să ajungi unde trebuie, că Dumnezeu nu-i nici drept, nici nedrept, ci numai înțeles în deosebite feluri de oameni.

— Dar atunci, totuși, cum să pricepem de ce am fost înfrânți? insistă iar Horia.

— Știu eu, Horio, poate că Dumnezeu, cunoscând că mai putem încă răbda, a lăsat ca sălbăticia acestor împilători să fie tocită numai prin noi. Au, nu gresia moale tocește oțelul briciului?

— N-ar fi drept, părinte, dac-ar fi așa.

— Așa se pare, Horio, deși, răul ca să se-ndrepte fără ca să piară cel stăpânit de el, e nevoie de unul care să-l rabde fără să crâcnească orice-ar veni asupra-i.

— Oricum ar fi, părinte, dar mie unuia, zău, că nu-mi vine să mă dau prins în mâinile lor.

— Nici n-ar trebui, omule! Ferească Dumnezeu de un așa gând, căci fiecare trebuie să lupte până-n ultima clipă pentru viața lui, iar socotelile sorții las'să se-mplinească de la sine.

— Atunci așa am să și fac, zise Horia, privind cam pieziș spre icoana din casa popii, în care încă se mai putea deslușI, prin fumul vremii, prinderea nu știu cui.

— Știu însă că tare-i greu să-ți duci singur crucea pe drumul ăsta, mai adăugă popa cu milă, gândindu-se la ceea ce-l aștepta pe Horia, întrevăzându-i poate chiar sfârșitul.

— Mai ales când ești om ca mine, completă Horia.

— Poate însă n-o fi drumul așa de lung; sau poate că te-o mai ajuta și pe tine, fiule…, continuă părintele să-l mângâie.

— Oricum o fi, e greu, tare greu, părinte; simt asta, cum simt că răsuflu și drumul meu e lung, iar puterile-mi sunt slabe, încheie Horia ieșind în noapte.

*

Și cât o mai fi putut oare Horia? Să fi scăpat de ceea ce eu n-am putut scăpa? Dar poate că el și-neacă strigoii în altceva. Ce însă l-ar mai putea scăpa?… Că totuși, nu-l văd astâmpărându-se. Dar ce oare?… Ce nu fac eu? Să se mai încreadă oare-ntr-însul și numai într-însul?… Of, Doamne, ce n-aș da să știu!

*

În a treia zi de Crăciun din anul acela, șapte gornici în frunte cu Nuțu Măties și Ștefan Trifu, după o căutare de aproape o săptămână, dădură în pădurea Scorocetului peste niște urme de om, proaspăt făcute pe o zăpadă căzută și ea nu mai mult de o noapte. Erau de-a binelea în hotarul Bihorului dinspre Oradea:

— Ia veniți-ncoa, măi! își strigă Nuțu ortacii când le văzu… Ce-or fi astea?

— Ce să fie, îi răspunse Trifu, urme de om par; să vedem însă unde duc, că poate dăm peste vânatul cătanelor.

Așa-i numeau ei pe cei fugăriți de autoritățile care le făgăduiseră trei mii de galbeni pentru prinderea lor: vânatul cătanelor. De fapt așa le spusese și pădurarul Meltzer din Abrud, promițându-le pe deasupra, tot din ordinul domnului Kray, și scoaterea din robie, în caz că i-ar fi prins, și pământ după poftă; iar astea s-ar fi împlinit mult mai sigur și mai iute decât le făgăduise însuși Horia c-o va face.

Robia și pământul! erau cuvinte atât de mari pentru iobagi, încât, pentru scăparea de primul și pentru dobândirea celui de-al doilea, unii ar fi făcut orice.

— Ce-ar fi, măi Nuțule, una ca asta, să le umflam banii, să ne scoată din robie și să ne dea și pământ cât ne-ar trebui, îi zise Trifu. Nici nu ne-ar mai păsa de domni!

— Da, că parcă nu tot de ei am ține, îi răspunse Nuțu. Ia, mai bine așteaptă să facem treaba și-apoi om vedea noi; uită-te numa-ncotro duc urmele, că văd că se-n-dreaptă spre izvor, continuă el.

— Mă, ia uitați-vă-ncolo, că-i nu știu care dup-un brad, izbucni atunci Onu, fratele lui Nuțu. Și mi se pare că vine cu nu știu ce-n mână-ncoa; 'i un cart[65]; ia ascundeți-vă până-i în dreptul nostru să sărim pe el.

Și ceata celor șapte s-ascunse care pe unde, așteptând ca omul cu cartul să le vie mai la-ndemână.

Când fu însă în dreptul lor, îl recunoscură: era Cloșca-n carne și oase!

— Pe el, mă! s-auzi atunci izbucnind dintr-o tufă Trifu care-i și sări în spate. Apoi într-o clipă îl ajutară și ceilalți, dându-i frânghii să-l lege.

— Ce-i cu tine aici? îl întrebă Trifu după ce-l văzu făcut cobză.

Cloșca tăcu.

— Nu vrei să spui? se oțărî Andrei la el, viind să-l și lovească cu patul puștii.

— Lasă-l, mă, că i-om merge pe urme și-om vedea acolo și de unde vine, și cu cine-i, interveni atunci Simion,

— Că bine zici, Simioane, aprobă Nuțu. Hai, acuma umflați-l și-napoi cu el de unde a venit, că trebuie să dăm noi acolo și peste ceilalți!

Legat fedeleș și purtat pe umeri ca un butuc de Simion și de Andrei, Cloșca se gândea tot timpul cât de rău făcuse că ieșise s-aducă apă: și-l sfătuise doar Horia și chiar îl rugase să stea locului. El nu, și nu, că doar nu umblă nimeni pe vremea asta prin pădure. Dar pesemne c-așa-i fusese sortit să cadă el întâi în mâna tâlharilor și pe urmele lui, s-

ajungă și la Horia. Doamne, ce năpastă! Măcar de-ar ști Horia să fugă sau s-ascundă ce mai avea la el. Poate că i-o auzi totuși venind și i-o trece prin minte să nu stea locului; ar fi fost prea mare nenorocirea să-l ia așa, ca din oală. Nu, nu, asta nu trebuia să se-ntâmple cu niciun chip. Dar să strige nu mai putea c-avea călușul în gură; să se smucească și să fugă, nici atât, atunci ce mai avea de făcut? S-aștepte doar s-ajungă la coliba de sub bradul răsturnat de vânt; Doamne, asta nu!

Și ceata gornicilor se apropie ducându-se pe urmele pașilor, pân'ce dădu de rădăcinile unui brad răsturnat de vânt. Din dosul lui se-nălța doar o dâră de fum.

— Aici-s! exclamă Nuțu. Iar Simion și Andrei zvârliră de pe umeri povara care icni.

— Acum, voi înconjurați coliba, iar eu am să sar de sus, de pe rădăcinile bradului, drept în gura ei, continuă Nuțu.

Cât ai bate din palme, apoi, coliba fu-nconjurată de gornici iar Nuțu-i sări lui Horia drept în față.

— Bună sara!

— Bună, Nuțule, dar ce cauți pe-aici așa-n zori de zi?

— Vânat pentru cătane, Horio, numai că n-am prea putut prinde nimic; am înghețat de frig și-am vrea să ne mai încălzim o țâră[66]; putem?

— Da, cum să nu; duceți-vă numai mai aproape de foc; și dându-se și el mai la o parte de pe un trunchi de brad răsturnat lângă vatră, le făcu loc la toți.

Doi se așezară atunci în dreapta lui, doi în stânga, iar Nuțu mai la o parte. Simion și Andrei rămăseseră afară să-l păzească pe Cloșca.

— Ia spuneți-mi, întrebă Horia, ce e mai nou prin sat? Ce se mai aude?

— Ce să se mai audă, Horio, îi răspunse Ștefan Trifu, oamenii-s nemulțumiți de cătanele ce-au umplut satele. Te caută ca pe aur și-ar da nu știu ce, numai să te prindă. Trei mii de galbeni sunt puși pe capul tău, pe lângă scoaterea din robie a celui ce te-ar da prins și pe lângă darea de pământ cât i-ar trebui celui ce-ar face una ca asta. Altfel, oamenii de-abia mai pot sufla de atâtea biruri câte le-au căzut pe cap…

— Să vie numai primăvara, Trifule, și-apoi ne-om scutura noi de ei, ca ursu de brumă, îi răspunse Horia.

— Ba să nu mai vie, Horio, că ș-așa ne-or picat destule pe cap; și zicând astea Ștefan și Nuțu se aruncară primii asupra lui dând să-l lege ca pe Cloșca. Nu izbutiră însă ușor, cu tot ajutorul dat și de ceilalți, pentru că Horia se apăra nu numai cu spaima morții lui, ci și a celor pe care i-ar fi mai putut atrage după dânsul. Ba chiar mai reuși să scoată din chimir niște hârțoage pe care le avea asupra lui, aruncându-

le în foc, înainte ca Nuțu să mai poată băga mâna după ele ca să le smulgă pieirii.

Afară, Cloșca legat fedeleș se gândea la cei șase copii ai lui rămași pe uliță, în timp ce Simion și Andrei se și vedeau slobozi lucrând tot pământul primit.

Răzbit însă până la urmă de cei ce-l înconjuraseră, Horia se pomeni și el legat fedeleș, c-un căluș în gură și-atârnat ca și Cloșca, pe-un par ca să fie duși, aidoma cerbilor împușcați, drept vânat pentru cătanele care-i așteptau la Câmpeni, Abrud și Alba.

Nuțu și Ștefan îl duceau pe Horia, iar Simion și Andrei pe Cloșca, ceilalți păzindu-i pe de lături pentru ca nu cumva să mai pățească ce pățiseră cei ce-l prinseseră pe Horia când îl scăpase Ionuț Dandea.

Dar Ionuț era acum mort, iar de scăpat cine să-l mai scape când doar el, Horia, le dăduse tuturor poruncă să se ascundă care pe unde-o putea până la primăvară?

Soarta crudă și temerile aveau să li se-mplinească, și lui, și lui Cloșca, și poate chiar și lui Crișan, pe care însă de când auzise că fusese bătut la Mihăileni, nu-l mai văzuse nici cât măcar să-i spună ce și cum fusese acolo. Dar ce să mai faci împotriva unei morți, spre dărâmarea căreia făcuseră totul? Nici lui Cloșca nu mai avea ce-i spune, decât doar atât: Să-i mai atragă încă o dată luarea aminte că avusese dreptate atunci când îl oprise să se ducă după apă la izvor. Ce, n-ar fi avut destulă nea în jur? Sau ar fi murit de sete? Dar la ce bun să-i mai zică și astea acum, când și așa temerile i se-mpliniseră și amândoi zăceau fără putință de-a glăsui unul cu celălalt, legați pe câte o bâtă cu picioarele-n sus ca jivinele răpuse?! N-ar mai fi avut niciun rost.

Și tăcerea se așternu peste toți, și peste prinși, și peste gornicii norocoși, cum s-așternuse prima nea peste frunzele căzute sub fulgi.

La Câmpeni, îi primiră pădurarul Meltzer împreună cu coloneii Kray și Schulz, care porunciră numaidecât ca „fiarele” să fie dezlegate și readuse, pe loc, în stare de oameni.

Dezlegați de pe bâte, și lăsați din nou pe două picioare, fură înlănțuiți apoi mai cu grijă decât cei mai temuți tâlhari și puși îndată pe drumul Abrudului.

Când trecură prin Cărpiniș, lui Cloșca i se umeziră ochii. Se gândea la tot ce lăsa-n urmă neogoit, la nevastă și la copii, care aveau de-acum înainte să cerșească pentru ca să aibă ce mânca. Dar nu-i zise nicio vorbă lui Horia, care mergea alături de el mai „mut” ca oricând.

La intrarea-n Abrud, o mulțime de oameni îi așteptau să-i vadă. Vestea că fuseseră prinși le mergea înainte mai iute decât pașii.

Văzându-i cum arătau și-n ce hal ajunseseră înlănțuiți, țăranul Ion Popa Crișănuț, cum stătea cocoțat pe-un gard, neputând răbda, izbucni:

— Iată-l pe Craiul munților și-n mâinile pagânilor; o să-l mânce acuma fript!

— Ba mâncați-l voi, că-i al vostru! răspunse înciudată femeia unui jandarm de lângă el.

— D-apăi lasă că pentru asta o să pățiți voi ce n-a pățit nimeni, continuă Ion Crișănuț, în timp ce soldații, puși de pază pe margini, se năpustiră asupra lui.

Noaptea dormiră înlănțuiți în pivnița unei case mai trainice de lângă birtul cel mare. Nicio clipă însă Horia nu-i băgă vină lui Cloșca că nu-l ascultase, dar nici Cloșca nu scoase vreo vorbă, în care să fi încercat să-și mărturisească părerea de rău care-l rodea. Statură astfel toată noaptea ca doi bolovani, legați unul de altul și simțindu-și bătăile inimilor care zvâcneau la fel.

Gemeau adânc și unul, și celălalt, nevrând prin nicio vorbă însă să-și dea frâu liber gândurilor, care-i măcinau pe dinăuntru. Atâta doar mai știa fiecare că de acu încolo trebuie să tacă mormânt, orice s-ar fi întâmplat, dacă nu voiau s-atragă după ei zeci și sute de alți și alți inși sortiți unei pieiri atât de ticăloase.

Pentru asta însă n-aveau nevoie de vorbe, iar glasul trebuia să li se stingă cu totul de pe buze. Și zorile așa-i prinseră, cu hotărârea aceasta tăcută-n suflet, pornind din nou spre Alba, ca spre sfârșitul vieții lor.

Ca să le fie drumul mai ușor și vremea să le treacă mai iute, paznicii îi puseseră lui Horia o cunună de spini pe cap, lovindu-l din când în când cu bâtele și zicându-i:

— Voiai să-i scapi pe alții și-acum nu te mai poți apăra nici pe tine însuți, Dumnezeule al moților! Sau drept cine te credeai tu atunci?

Horia însă tăcea, iar Cloșca văzându-i că se apropiau de el să-l lovească, se băga între bâtele și trupul fratelui său.

— Ți-e milă? Ți-e milă de Hristos? îl întrebau jandarmii în bătaie de joc.

— Și de voi, și de el, le răspunse o dată Cloșca primind pe spinare ciomegile fără a crâcni o iotă; ba, mai mult chiar, simți în sinea lui o ușurare pentru călcarea sfatului de a nu fi ieșit după apă când s-ascundea în colibă.

Și așa, prin Zlatna și prin toate satele până-n Alba, în văzul tuturor celor strânși cu sila sau de bună voie, ca să vadă și să nu uite, dacă s-ar fi putut, în vecii vecilor, nici ei, nici copiii și nici strănepoții lor, ce soartă-i aștepta pe cei ce voiau să-i dezrobească.

Când ajunseră-n Alba Iulia și intrară-n cetate, venind dinspre munți, Horia ridică privirea-n sus. Pe frontispiciul porții de intrare cu însemnele puterii imperiale, armele și acvila cu două capete, mai scria încă vizibil:

Dominus adiutor…

— Ce te holbezi, mă, așa sus?! Nu vezi ce scrie acolo? îi mai atrase atenția unul dintre cei ce-l păzeau.

— Ce scrie? îl întrebă senin Horia.

— Că cei ce intră pe aici cu capul în sus, ies cu picioarele-nainte, îi răspunse paznicul îmbrâncindu-l să țină aproape.

„De cine să țină aproape?" se întrebă Cloșca-n sinea lui, intrând și el pe aceeași poartă-n cetate. „Aproape de toți cei care i-o luaseră-nainte și aproape de toți cei ce aveau să-i urmeze", își răspunse dup-aceea tot el, în momentul când erau gata să fie despărțiți pentru a fi puși fiecare într-o celulă aparte.

Și Horia fu pus singur deasupra porții dinspre răsărit, iar Cloșca tocmai deasupra celei pe sub care intraseră.

Mai lipsea doar Crișan care încă nu fusese prins.

*

— Ce-or fi făcând ei oare acum?

— Și-ai vrea să știi, se juca cineva în gând cu el întrebându-l mereu.

— Ce-aș mai avea să le spun?

— Nimic? Nimic?

— Să fie tot cum au fost.

— Numai atât?

— Numa'.

— De ce?

— Pentru că bine am făcut ce-am făcut!

*

Până când într-o zi de câșlegi, în satul Mogoș, aceeași mulțime, care-l întâmpinase cu câtăva vreme înainte strigându-i: „Bine ai venit", se repezi asupra lui cu toată furia, gândindu-se la cât din cei trei mii de galbeni puși pe capul lui Horia i-ar fi revenit pentru prinderea lui Crișan.

Era atunci ca un cerșetor în zdrențe pe care numai ochiul aurului îl putuse descoperi.

Și doar unul îl văzuse, pentru ca după aceea toți să se arunce asupra lui cu setea și dorul de scăpare din robie în gât. Ba, fiecare apoi se și căzni să pună mâna pe el, ca să nu-și poată băga de vină după aceea că-l scăpase din palmă la-mpărțeala aurului.

— Bine, Pătrule! mai apucă el să-i zică unuia pe care-l recunoscuse, și tu?… Dar de ce oare mai încerca să-i amintească ceea ce fuseseră?

— Ptiu, satano! se lepădă atunci Pătru, ortacul lui, de el, în timp ce cocoșii vesteau în sat schimbarea vremii.

— Tată! îi strigă tot atunci și copilul pe care i-l smulseră din mână.

— De acum înainte rămâi cu mă-ta! i-o tăie el scurt.

— Și noi cu legea, îi răspunse anapoda unul din gloată, în timp ce

ceilalți nu mai știau cum să-l lege și câte noduri să-i mai facă frânghiei ca nu cumva să le scape din mână.

Era pentru ei cea din urmă-ncercare a ieșirii din robie.

*

Îi vedea pe toți atât de clar, mai ales pe cei care-nainte i se descoperiseră, plecându-se până la pământ, când le trecea prin față. Aceia se descopereau și acum, cu aceeași ușurință, și-n fața celor ce-l escortau spre Alba.

— Să fie oare gloata așa cum se spune?! se-ntrebă el mereu în timp ce ecoul dintr-însul îi răspundea întruna:

— Aceeași, aceeași din totdeauna, strigându-ți azi „osana” și mâine „răstignește-l”.

— Dar oare știu ce fac?

— Nu, dar așa-i de veacuri, îi răspunse dintr-însul cel care-l cunoștea mai bine ca oricare altul.

— Doamne! și n-o să se mai trezească oare?

*

Pentru fapta lor însă, așa cum fusese scris pe tabla de la răspântii, toți cei care contribuiseră la prinderea lui Horia, Cloșca și Crișan, își primiră galbenii pe care și-i împărțiră-ntre dânșii. La urmă nu fu însă niciunul mulțumit, pentru că fiecare zicea că dacă n-ar fi fost el… n-ar fi putut pune mâna atât de ușor pe ei sau în niciun caz ajunge până la Alba ca să primească răsplata făgăduită. Unde mai pui că Nuțu Mățieș și Ștefan Trifu, cu toți ai lor care-i prinseseră pe Cloșca și pe Horia în crângul Scorocetului fuseseră scoși din robie, în timp ce celor din Mogoș abia că li se reduseseră birurile la jumătate; Crișan fusese singur, iar numărul mogoșenilor întrecuse orice așteptare.

Nu se putu apoi bucura de răsplata aurului și a ieșirii din robie nici Vesalina, mama Mățieșilor, a lui Nuțu și Onu, care-ncercând să facă pită din făină cumpărată cu banii feciorilor ei, după ce-o coapse și-o frânse, dând să le-o-mpartă la masă, văzu cum din ea se scurseră trei stropi de sânge.

— Ce ai, mamă? o-ntrebară băieții strânși cu tot neamul în casă ca să-și sărbătorească ieșirea din robie.

— Sânge! Sânge! izbucni ea, rupând-o la fugă sub icoană.

— Care sânge, mamă? încercară s-o liniștească nurorile, trăgând-o de sub icoană la masă. Că doar împreună am frământat-o și am copt-o!?

— Nu știu, maică, le răspunse ea cu ochii și mai căscați de mirare văzând picăturile scurgându-se încă din dăraburile rupte; dar sângerează, sângerează, maică!

— Cum să sângereze, mamă, când noi toți o vedem mai albă ca oricând; și uite, noi cu zece ochi ne uităm la ea, nu ca tine, cu doi?

încercară ei s-o dumirească mestecând chiar în gură bucățile din care chipurile ar fi văzut ea picurând sânge.

Iar femeia, în loc să se liniștească de tot, văzându-i cum mănâncă acum pită albă la masă, se pierdu de-a binelea cu firea și căzu jos fără simțire.

— Săraca mama! spuseră atunci nurorile cu cea mai puțină părere de rău în glas.

— Dumnezeu s-o ierte, că de mult cam avea ea vedenii, o pomeni și Nuțu.

— Și s-o odihnească! adăugă Onu care fugi să-l cheme pe popa.

— Păcat că tocmai acum, când s-ar fi deschis și pentru voi altă viață, ea v-a părăsit, ținu să-și aducă în cele din urmă și Trifu părerea, încercând în felul său, prin asta, să-i mângâie, pentru că nu-l uitaseră nici pe el de la ospăț.

*

A doua zi după ce fuseseră aduși în cetate prizonierii, contele Iancovici și colonelul Papilla îșsi începură ancheta. Fiecare anchetat era ținut singur și adus spre interogatoriu în birourile contelui și ale colonelului sub o escortă care nu le scotea decât lanțurile de la mâini la intrarea și ieșirea din birou.

Cea mai mare curiozitate o vădi însă contele Iancovici față de Horia, pe care, de cum sosi, dimineața, în biroul lui de anchetă, dădu ordin să-l cheme ca să-l cunoască.

Și garda i-l aduse numaidecât, zornăindu-i lanțurile pe tot lungul coridoarelor.

Când se deschise apoi ușa și Horia-și făcu apariția-n prag, contele rămase uluit de aspectu-i pădureț, găsindu-l însă foarte pitoresc și chiar interesant. Era îmbrăcat cu cioareci și-ncălțat în opinci cu gurgoi[67] înalte, bine legate de picioare cu nojițe pe obiele sure. Pe trup purta o cămașă de cânepă despicată la gât și legată c-un șnur negru, iar pe deasupra cojoc și o țundră[68] albă, moțească, bine dubită, din care se vedeau mițele curgând ca lâna de pe oaie.

— Bună ziua, spuse Horia intrând și dându-și jos din cap căciula neagră. Pletele-i se revărsară atunci pe umeri și contele Iancovici, privindu-l în rama ușii ca-ntr-un tablou, hotărî, pe loc, să-i și facă portretul pe pânză, înainte de a fi sortit pieirii. Îi și văzuse de altfel sfârșitul trupului și i-l și gândise, nu fără a-i lăsa însă această urmă în ochii urmașilor.

— Bună ziua, îi răspunse contele Iancovici, dumneata cum te numești?

— Ursu Nicola, răspunse scurt Horia.

— Numai atât?

— Ba nu, mi se mai spune și Horia.

— De ce?

— Pentru că știu zice din fluier; adică hori cum se mai spune pe la noi, pe la petreceri.

— Și-a fost mare petrecere acuma-n munții de unde vii?

— Petrecere, domnule? Poate, pacoste.

— Pacoste?! Păi despre ce pacoste-i vorba?

— Despre ceea ce s-a dezlănțuit peste noi.

— Hm, n-am auzit despre așa ceva, știam doar c-au luat foc castelele unor nobili!

— Ascultați, domnule judecător, sau ce-ți fi dumneavoastră de vă faceți că nu știți nimic de ceea ce ne doare pe noi…

— Nu știu, chiar că nu știu, și de aceea am și venit aici ca să aflu și să-i ascult pe toți ce-mi spun.

— Apăi atunci aflați de la mine că de la-mpărăție n-ar fi trebuit să trimită cătanele-mpotriva noastră pentru plângerile pe care le-am făcut; că doar înălțimii sale, împăratului de la Viena, i s-au spus de atâtea ori cum stau lucrurile, începu Horia prudent să-i dea o explicație.

— Cine i-a spus?

— D-apăi noi toți, că uite numai eu am fost pentru asta de trei ori la-nălțimea sa.

— Dumneata?!… Și?!

— Și-nălțimea sa tot ne-a luat hârtiile și tot ne-a făgăduit îndreptarea lucrurilor, până când ne-am pomenit cu cătanele peste noi ca să ne-asuprească și mai rău.

— Dar dumneata cum ai ajuns aici? insistă contele făcându-se mai departe că nu știe nimic de arestarea lui.

— Io, cum am ajuns, domnule judecător? De asta vă mirați? Păi cum s-ajung, cum mă vedeți, în lanțuri, iar până la Câmpeni și mai rău.

— În lanțuri!? Dar de ce te-au legat așa? se păru că-n treabă contele și mai curios, făcându-se c-abia atunci îi observă lanțurile.

— Păi asta nimeni nu mi-o spus-o până acum, domnule judecător, răspunse Horia, hotărât să se oprească cu vorba la această explicație, și numai la ea.

— Bine, atunci întoarce-te de unde ai venit, c-o să aflu eu până mâine.

— Să mă-ntorc, unde? Acasă? întrebă, chipurile, nedumerit și zâmbind amar, Horia.

— Cei ce te-au adus, dacă zici că n-ai venit singur la mine, știu ei unde să te ducă.

— Atunci, ziua bună, domnule! încheie Horia discuția dând să iasă însoțit de paznici, pe care contele Iancovici îi chemase c-o bătaie de palme să-l ia.

Iar când ieși pe ușă contele Iancovici privindu-l lung din spate își spuse: „Cred că ăsta-mi va da de lucru!”

Și-ntr-adevăr, până la 24 februarie al anului următor, patruzeci de zile cât dură ancheta, contele Iancovici nu află de la Horia, din cele 119 întrebări câte-i puse, decât același lucru pe care-l aflase-n prima zi: „Că el nu știe nimic din cele întâmplate decât că s-a văzut prins pentru c-a făcut plângeri la-mpărăție și pentru c-a fost de trei ori acolo ca să stea de vorbă cu-mpăratul”. La confruntări o ținu de asemenea morțiș că nu știe nimic din ceea ce spun ceilalți și nici că i-ar fi cunoscut pe careva dintre cei puși dinainte-i. Iar când contele Iancovici îi spuse, de la obraz, că minte, tot de la obraz îi răspunse și Horia că astea-i sunt răspunsurile la întrebările care i se pun, necunoscând nimic din ceea ce ei ar fi vrut să știe.

*

— De la acest Horia, îi spuse contele Iancovici, colonelului Papilla, n-am putut afla decât cum îl cheamă și de ce i se spune Horia. Încolo, despre răscoala țăranilor mi-a spus că nu știe nimic, decât c-ar fi auzit și el că unii țărani s-ar fi răsculat pe valea Crișului Alb și, împilați de biruri, ar fi dat foc unor domenii. C-ar fi participat însă la răscoală, nici poveste. Atâta doar că pe el l-ar fi prins niște gornici pentru c-ar fi fost la Viena cu plângeri la maiestatea sa.

— Dar la confruntările cu martorii vii ai faptelor sale?

— A spus că nu-i cunoaște și că dac-aceia-l cunosc, e datorită faptului că el a umblat mult prin țară, cu scânduri și ciubere.

— Dacă l-am tortura?

— Asta în niciun caz, colonele; doar nu suntem sălbatici. De altfel, ordinele maiestății sale au fost extrem de severe în acest sens; întrebări și răspunsuri; atâta doar și nimic mai mult. Un judecător inteligent știe însă să se descurce și numai cu aceste instrumente de investigație.

— Da, dar cu acestea, conte, nici eu n-am putut scoate de la Ion Oargă, zis Cloșca, decât ceea ce ați scos și dumneavoastră de la Horia. La fel mi-a spus și mie iobagul acesta înrăit, că nu cunoaște pe nimeni și nici nu știe de ce a fost adus aici decât c-a fost prins în hotarul Oradiei, pentru că-l însoțea pe Horia la tăiatul lemnelor în pădure.

— E firesc și clar că nu vor să-și recunoască vina, colonele, dar ea e atât de limpede, încât pentru stabilirea ei n-avem nevoie decât de depozițiile și declarațiile martorilor. Iar din aceștia avem o sumedenie, să-i tot anchetăm. Mie unuia însă, mi-e foarte clar ce-au făcut: S-au răsculat pentru că domnii nobili, de pe aici, au întrecut orice măsură atât în stabilirea obligațiilor iobăgești, cât și în nerespectarea propriilor lor legi. Ce vrei mai mult decât cele văzute de amândoi pe valea Mureșului, când veneam spre Alba Iulia! Și-nchipuie-ți ce s-o

mai fi întâmplat fără ca noi să știm, atât înainte, cât și după răscoală! Dar, ce altceva putem face decât să-naintăm rapoarte cât mai detaliate înaltei curți imperiale, pentru edificarea completă a augustului nostru suveran în ceea ce privește starea supușilor săi, din această parte a Transilvaniei!?

— Și intervențiile cancelariei de la Sibiu?

— Nu am ținut și nu voi ține seamă de ele. De altfel, i-am spus contelui Brukenthal că vreau să fiu liniștit în timpul acestei anchete.

— Dar cu presiunile nobililor ce facem?

— Nu le băgăm în seamă, colonele. De altfel eu am și dat ordinul ca nici să nu-mi mai fie aduse la cunoștință. Cât despre ceea ce mi se insinuează, prin alte mijloace, de către domnii nobili, nici nu vreau să aud. De aceea nu l-am ascultat nici pe baronul Preisz, necum pe contele Eszterházy sau pe fiara de Ladislau Ballo, așa că nici să nu le mai pomenești numele. Aici, eu sunt instanța supremă și n-am să dau seamă de ceea ce fac decât augustului suveran.

Și-ntr-adevăr, din dările de seamă ulterioare și din rapoartele înaintate curții de la Viena de către contele Anton Iancovici, reieșea limpede că întreaga răscoală din țara moților avusese patru cauze principale:

1. Oprimarea peste măsură a iobagilor de către nobili.

2. Interdicțiile militare de înrolare-n armată a țăranilor moți.

3. Neglijența guvernului transilvănean de la Sibiu de a lua măsuri la timp pentru ameliorarea sau înlăturarea nemulțumirilor.

4. Obscurantismul poporului de jos, în materie de morală și religie.

Erau de altfel și concluziile întregii sale anchete și ale unor îndelungi discuții cu colonelul Papilla, pe baza materialelor obținute după cercetările de fiecare zi și după audierea martorilor. Din aceleași concluzii se impuneau însă și remediile pe care tot cei doi judecători le formulaseră destul de lapidar într-alt raport pe care-l adresaseră curții. Era, de fapt, o sugestie fondată pe alte trei sute optzeci și cinci de acte constatatoare anterioare, privind diversele momente ale activității lor din Banat și Transilvania, și care prevedea: 1. Introducerea și aplicarea severă a unui regulament funciar general; 2. Interzicerea oricărei abateri, oricare ar fi fost ea, de la acest regulament; 3. Interdicția oricărei conscripții militare date altfel decât în baza unui ordin special al maiestății sale imperiale, precum și instruirea organelor militare de a proceda numai de comun acord cu administrația civilă; 4. Separarea justiției militare de cea a provinciilor; 5. În caz de primejdie, cererea ajutorului militar formulată de comitete să fie satisfăcută pe loc; 6. Crearea de școli naționale, până atunci aproape inexistente la românii de aici, iar pentru instruirea clerului neunit (ortodox), foarte ignorant de altfel, crearea unui seminar; și, în fine, 7. Strângerea cătunelor răzlețe în sate

compacte, pentru ca populația lor să poată deveni socială.

Mai rămăsese însă un singur punct neclarificat, și cu acesta încă nedistrus germenele unei vagi neliniști pentru amândoi anchetatorii imperiali: Ce se-ntâmplase cu cea de-a treia căpetenie a răscoalei, cu George Marcu din Vaca, zis și Crișan, de care toți prinșii, în afara lui Horia și a lui Cloșca, vorbeau înfiorați.

Să fi dispărut fără urmă? Să nu fi fost încă prins? Să fi murit? Sau să fi fost încă pe picior de război, pregătind altă răscoală pe undeva prin munți?

Nu se știa nimic de soarta lui și toți orășenii vorbeau de el ca de cel mai fioros om pe care-l putuseră pomeni.

Se zvonise printre ei că bea numai sânge de om, în loc de apă, că mâncă-n fiecare zi câte un nobil și că se culcă noapte de noapte cu femeile celor pe care-i omoară sau îi ia prizonieri de cu ziua. Nu se auzea nimic de bine la adresa lui prin burguri decât c-ar avea prin preajmă și un popă, dar care nici acela n-ar fi popă, ci însuși diavolul în persoană, întruchipat sub o atare formă pentru a-i duce și mai mult, și mai departe pe țărani în ispită ca să dărâme orașele, să dea foc domeniilor și să distrugă tot ce-i nobil pe lumea asta.

Despre chipul lui Crișan se mai spunea că n-ar avea nimic omenesc într-însul, că-i ca o fiară cu cap când de lup, când de urs, c-ar avea gheare, nu mâini, și-n loc de picioare, copite despicate, semnul neîndoielnic al îndrăcirii sale fără leac, iar pe trup, nepurtând veșminte, numai un fel de păr care-l învăluie ca o blană, neștiind niciodată ce-i frigul sau căldura.

Așa ajunseseră veștile despre Crișan la urechile contelui Iancovici și ale colonelului Papilla, închipuindu-și-l chiar și ei nu într-un fel prea deosebit de cum reieșea din zvonurile și datele mai exacte furnizate de anchetă.

*

În după-amiaza zilei de 2 februarie 1875, ofițerul de gardă îl anunță pe contele Iancovici că colonelul Kray îi cere audiență.

— Să poftească, deși mă-ntreb ce-o mai fi vrând și ăsta, că doar și-a îndeplinit misiunea, zise puțin iritat contele Iancovici.

— Poate vreun favor sau vreo intervenție, opina colonelul Papilla.

— Și-ntr-un caz, și-n altul, voi termina repede cu el, hotărî contele Iancovici.

— Cele mai respectuoase omagii, domnilor! li se adresă atunci colonelul Kray, intrând radios pe ușă.

Contele Iancovici, văzându-l atât de vesel, era gata să-i spună: „Colonele, cât mai scurt cu putință, pentru că am treabă și flecărelile mă scot din sărite”. N-apucă însă să-și exprime gândul că-n aceeași clipă, colonelul Kray, cu tonul celui mai sigur om din lume, îi și

anunță că cea de-a treia căpetenie, fiorosul Crișan, fusese, în sfârșit, prins dis-de-dimineață, la Mogoș, și depus într-o celulă de lângă cazarma corpului de gardă a cetății.

— E-n ordine? mai întrebă el încă o dată, frecându-și bucuros palmele.

Cum era și firesc la o veste atât de neașteptată, contele Iancovici nu-și mai putu pune în aplicare gândul, ci ridicându-și nasul din mapa cu hârtii de pe birou, după ce-și mai scoase și ochelarii de aur de pe nas, exclamă:

— Daa? Putem și noi să-l vedem?

— E la ordinele dumneavoastră, și numai ale dumneavoastră de acum înainte, îi răspunse insinuant și nu fără o urmă de ironie colonelul Kray, punându-i totodată pe masă și plicul cu actele însoțitoare ale faimoasei sale capturi: procese verbale de luări în primire, precum și propunerea acordării recompensei făgăduite celor ce-l prinseseră.

— Perfect, interveni atunci colonelul Papilla în urma reacției întârziate a contelui. Mai aveți ceva?

— Da, răspunse colonelul Kray; pentru că al lui a fost ultimul mare grup de răsculați cu care m-am bătut la Mihăileni, cer ca și recompensa pentru prinderea sa să fie achitată tot prin mine celor în drept. O merită pe deplin. A fost un sat întreg.

— Un sat întreg contra unui singur om? Dar asta-i prea de tot. Să fie adus atunci numaidecât aici, ca să-l văd și eu, înainte de a face vreo minune sau de a dispărea fără urmă, cum se zvonește prin burg c-ar fi cu putință. Cât despre recompensă, în limitele legale, ea va fi distribuită chiar azi beneficiarilor. Vezi dumneata, colonele Papilla, dacă-s făcute toate formele legale, îl rugă el pe aghiotantul său să-l ajute, ca să scape cât mai repede de prezența lui Kray.

— Numaidecât, conte, îi răspunse prompt Papilla, asigurându-l în același timp că totul va fi pus la punct, în cel mai scurt timp, pentru ca și colonelul Kray să fie pe deplin satisfăcut.

— Deci, colonele Kray, va trebui atunci să mai treceți și pe la casierie, conchise contele Iancovici, arătându-i discret ușa, fără a se ridica câtuși de puțin de la birou.

Și colonelul Kray, înclinându-se reverențios, ieși zâmbind cu hârtiile avizate în mână, pentru a-și putea încasa aurul răsplății făgăduite. Simțise că nu-l putea înghiți contele Iancovici, dar s-așteptase la asta și voise să-i arate că tot nobilimea fusese aceea care își rezolvase problemele, restabilind ordinea și spulberând închipuirile nefaste din mintea orășenilor speriați. Crișan nu mai era o problemă; Crișan fusese și el prins ca orice tâlhar și pus în lanțuri la Bălgrad.

*

Când Crișan le fu adus înainte, contele Iancovici și colonelul Papilla se așteptau să le intre pe ușă o fiară. Se sculaseră-n picioare, se-ndepărtaseră-n colțul opus ușii, și-l rugaseră pe comandantul gărzii să stea tot timpul alături de ei, în birou, cât avea să dureze prima întrevedere.

Mare le fu însă surprinderea când văzură intrând pe ușă nu o fiară, ci un om ca toți oamenii, și mai asemănător la chip ca oricare altul cu Horia.

Avea și aceleași veșminte: opinci, cioareci, nojițe ceva mai strânse și mai lungi, cămașa tot din cânepă și tot despicată la gât, cojoc de oaie și o țundră sură pe umeri, ținută cu mâna ca să nu-i pice. Pletele le avea mai scurte, dar barba mai stufoasă decât a lui Horia, iar mustățile mai negre și mai într-aripate decât ale lui Cloșca. Ochii însă, adumbriți de sprâncene ca de două streașini, se-nfigeau ca pumnalul în privirea oricui îi sta-nainte.

De cum intră pe ușă, văzând că cei ce-l chemaseră se-nghesuiseră-ntr-un colț, se opri locului. Avea lanțuri și la mâini și la picioare dar le ținea-ntr-așa fel încât parc-atât aștepta să-i poruncească cineva să le rupă.

— Scoateți-i lanțurile de la mâini! porunci contele Iancovici de cum îl văzu oprindu-se locului.

— Dar, domnule conte… vru să atragă atenția șeful gărzii.

— Scoateți-i-le pe loc, căpitane! Doar am spus că nu pot sta de vorbă cu oameni reduși la starea de animalitate. Ce dracu! Doar nu trăim în pădure!

Garda, care nu se depărtase prea mult de el, i le scoase atunci, rămânând însă la o distanță convenabilă de ușă.

— Și-acum lăsați-ne singuri, vă rugăm, i se adresă el gărzii și comandantului. Apoi către colonelul Papilla: Oferă-i omului acestuia un scaun!

Colonelul sări ca ars să-i execute ordinul, întinzându-i lui Crișan un scaun masiv de stejar.

— Poftim, ia loc! îl invită apoi contele Iancovici. Dumneata ești?…

— George Marcu, din Vaca, domnule, răspunse tușind Crișan în timp ce dădu să se și așeze, măsurând cu ochii încăperea. N-ar fi stat în așa ceva de bună voie nici dacă l-ar fi făcut primar la Alba. Camera avea ceva din încăperile castelului din Ribița, în care mai fusese nu de mult și-n care însă, din păcate, rămăsese prea puțin, atunci cu asediul. Nu-i plăceau deloc bolțile încăperii aidoma unor aripi de liliac; nici stâlpii masivi care le sprijineau, cu toate gătelile lor de piatră, și nici ferestrele alungite, pe care abia s-ar fi putut strecura un om mai subțire. Doar soba mare din colț îi aducea aminte de vatra lui din Vaca, dar numai ca gură și foc, căci de formă nici pomeneală. De asta, da, s-ar fi apropiat, căci i-ar mai fi încălzit sufletul, dar de cei doi care

stăteau înainte, subțiri ca doi huluji[69], nici gând; păreau, mai degrabă, două arătări stinghere care nu știau ce să facă nici cu ei, nici cu ce aveau împrejur; i-ar fi luat pe amândoi, pe unul într-o mână și pe celălalt în cealaltă și s-ar fi jucat cu ei, punându-i față în față ca pe doi pui de urs.

Întorcându-și apoi capul ca să vadă ce mai are pe pereți, zări-ntr-un colț un portret al împăratului, iar în dreptul biroului, de care se apropia cu pași mărunți contele, un crucifix negru, pe care stătea răstignit Hristos.

„Săracu de tine? îi veni lui Crișan să-i spuie. Unde te-au mai spânzurat! Ar fi putut să te pună mai lângă sobă așa gol cum ești. Dar pesemne că nici ție nu-ți mai pasă de ei după cum nici mie", se mai gândi el, compătimitor, la adresa Dumnezeului răstignit.

Biroul de lemn de stejar masiv îl impresiona însă mai mult ca orice. „Asta, da, lucrare!" își zise el în sinea lui cunoscând prețul și greutatea meșteșugului unei atari mese, pe care stăteau mormane de hârțoage, care de care mai bine ticluite, mai bine scrise și mai strânse la mijloc în scoarțe cernite. Penele de gâscă-i plăcură și ele cum stăteau în călimările așezate de o parte și de alta a biroului, gata, gata parcă să-și ia zborul de acolo cu tot ceea ce ar fi putut atrage după dânsele. Biblioteca, în schimb, îl lăsă rece. Cotoarele cărților scrise cu slove nemțești aurii îl lăsară indiferent, trecându-și ochii peste ele ca pe niște doage-nșirate-n pereții unui ciubăr gol. Nu-i spuneau mai mult decât un cart împestrițat din târgul Găinii[70], iar cei ce zăboveau cu nasu' prin ele, niște pierde-vreme, care nu știau pe ce lume sunt; probă Molnar Piuaru din Sibiu, cu care trataseră armistițiul din Valea Bradului; doctor cu atâta știință de carte și să nu știe de partea cui era dreptatea! Mai bine atuncea fără cărți strâmbe și cu mintea dreaptă!

Iar scaunul în care se așeză părea destul de țeapăn, parcă tot atât de țeapăn ca și ușa masivă de gorun care i se-nchisese-n urmă. Îl chiar încercă, înainte de a sta de-a binelea în el, proptindu-i-se-n brățare cu amândouă mâinile, căci spătar nu avea. Și mobila grea, de lemn, rezistă făr-a scârțâi măcar sub povara omenească pe care-o purta.

De pardoseală îi era însă puțin cam teamă să nu lunece pe ea, și de aceea își târâse picioarele înlănțuite, când intrase în cameră, în loc să pășească mai îndesat cu ele. Cât despre luciu, ăsta-i plăcea totuși, gândindu-se că la o adică și-ar fi putut face mustața într-însul. N-ar mai fi putut însă scuipa-n voie pe el ca pe vatra-i de lut de-acasă; dar de, cu, domnii și cu cele domnești trebuie altfel să te porți, măcar că mulți ar fi meritat să-i scuipi și-n obraz, necum pe locul pe care călcau.

— Și-așa, dumneata ești Crișan! îl trezi din gândurile lui glasul contelui Iancovici, care-ntre timp se și așezase la biroul din fața lui.

— Da, domnule. Crișan, Crișan din Vaca, așa mi se mai spune.

— Buun! Atunci ia spune-ne dumneata ce-ai făcut de-ai ajuns aici?

— Apăi, domnule, credeți că am ajuns aici de bună voie?

— Păi cum altfel? întrebă contele zâmbind.

— Cum mă vedeți: prins și pus în lanțuri, ca ursii.

— Dar văd că ești om ca toți oamenii, vorbești, umbli, ne spui…

— Ce să vă spun, domnule?… întrebă Crișan sărind înciudat de la locu-i.

— Ce-ai făcut, numai ce ai făcut, încercă contele Iancovici să-l domolească puțin.

— Ce-am făcut! Ce-am făcut io? se-ntrebă mirat Crișan.

— Numai atât, omule, că noi pe asta punem preț, nu pe cele auzite din gura altora.

— Apăi, domnilor, ce-am avut io de spus o auzit toată lumea, și de acum încolo numai cu Dumnezeu oi mai sta de vorbă și cu mine însumi.

— Care lume, omule? insistă contele Iancovici. Mărturisește-ne și nouă, că doar de aceea te-am adus aici!

— Apăi, domnilor, dacă dumneavoastră de asta m-ați adus aici și eu vă spun verde-n obraz că degeaba ați făcut-o; io, ce-am avut de spus, am spus, când n-am mai avut încotro, mai mult cu ăsta. Și ridicând pumnul dreptei în sus, li-l arătă, masiv și greoi ca o măciucă.

— Dar limbă și gură dumneata n-ai avut, că văd că acum le-ntrebuințezi destul de bine?

— Numai pentru cei ce-au avut și ei urechi, domnilor.

— Păi de astea avem și noi, așa c-o să te auzim!

— Degeaba! Acum e prea târziu! N-aș mai avea de ce să-mi răcesc gura; și la ce bun? Să trăncănim doar ca babele, verzi și uscate, despre toate cele câte au fost?

— Lasă asta, c-aici nu suntem nici la gard, nici în piață și nici printre babe, ca să vorbim verzi și uscate, și-apoi nici dumneata n-ai să ne spui numai ce vrei!

— Adică? se ridică puțin înciudat de pe scaun Crișan.

— Adică, aici ești chemat să dai socoteală și să ne spui, pe rând, tot ce-ai făcut.

— Iar ce-am făcut?! Păi nu v-am spus odată? Ce-ați auzit și-ați văzut!

— Nu așa, omule, că dacă te-nfurii n-o să putem ajunge la nici o-nțelegere! Uite, acum te trimitem din nou în celulă să te liniștești, c-ai făcut drum lung până-n Alba și cred că nu ți-a fost nici prea bine. O să avem însă grijă să ai aici tot ce-ți trebuie: și apă, și mâncare, și pe ce te odihni, iar lanțuri n-o să porți decât la picioare, fiindcă așa-i regulamentul. Mâine însă o să te chemăm iar să stăm de vorbă dis-de-dimineață.

Crișan îi sfredelea cu privirea pe amândoi. Nu-i venea să creadă

însă c-ajunsese să depindă de niște fărpturi atât de sfrijite. Fusese nevoie doar de-o singură bătaie din palme a unuia – și chiar a celui mai slab dintre ei – ca să apară garda și să-l înlănțuie din nou. De ce oare nu-i strivise-nainte de a se da orice poruncă? Nu-i venise, pur și simplu, sau poate nici nu-i trecuse prin minte? Se știa doar atât de stăpân pe sine. Și-apoi parcă i se strecurase și o curiozitate de copil în suflet. Ce-ar fi fost, totuși, dacă și-așa fusese prins, să se mai joace cu aceste arătări, cu aceste păpuși ale-mpăratului, pe care de mult tot ar fi vrut el să le scarmene? Ar fi avut acum prilejul să le spună ce nu spusese nimănui.

— No' bine, fie dară, și cum doriți dumneavoastră, căzu el de acord cu cei doi, după ce-i sfredeli însă îndeajuns cu privirea, amintindu-și totodată și de vremea când, tânăr fiind la domeniul din Ribița, stătuse-ntr-o zi de vorbă cu domnul cel bătrân, iar fiul acestuia îi spunea, lovindu-l peste gura, că nu știe vorbi cu domnii. Ei bine, acum ajunsese să-nvețe și avea să le vorbească cum nu le vorbise nici Horia. Mai rămânea însă să vadă cum va-ncepe.

Și când ofițerul de gardă-l anunță pe contele Iancovici că lanțurile-i erau puse arestatului, Crișan privindu-le ca pe niște jucării și mirându-se că-n ele era aidoma unui cocoș împoivănat[71] ca să nu sară în ograda vecinului, făcu primul pas către ușă.

— La revedere, Marcule! îi răsună în urechi, odată cu primul zornăit al lanțurilor făcut de propriii-i pași, și salutul ușor ironic al colonelului Papilla.

În loc de răspuns, Crișan se opri și-ntoarse ochii spre el. Ce vroise să spuie cu asta? Că doar numai popa Silvan îl striga pe nume!

*

— E totuși formidabil omul ăsta. Nu degeaba s-au țesut atâtea-n jurul lui, exclamă Papilla după ce ușa masivă de stejar a biroului fu închisă în urma lui Crișan. Ne-a pironit tot timpul cu privirea de parc-am fi fost niște gângănii de pe frasinii bisericilor lor.

— Mda, conchise numai cu o jumătate de glas contele Iancovici. E însă cel mai interesant dintre toți, deși Horia și Cloșca sunt mult mai impunători. Cât despre acesta din urmă nu cred să fi fost în stare să omoare; probă atitudinea lui față de cei din Baia de Criș, cum de altfel ne-o mărturisește însuși călugărul franciscan, care a fost atunci de față, deduse în continuare contele.

— Totuși, conte, nici Horia și nici Cloșca, ci acest George Marcu, sau Crișan cum i se mai spune, ne va rezerva cele mai mari surprize. L-am simțit după glas și după felul în care ne-a privit tot timpul. Unde mai pui că de la intenția, mărturisită de altfel, de a nu scoate o vorbă, a ajuns să lege chiar discuția pe care a avut-o cu noi. Și-apoi, promisiunea pentru mâine. Drept să spun, sunt foarte curios unde vom

ajunge cu el, și ar merita, zic eu, să suspendăm pentru aceasta orice anchetă cu ceilalți. De altfel Horia și Cloșca ne interesează prea puțin de-acum înainte.

— Numai de n-ar fi în dauna noastră surprizele, colonele Papilla!

— Vă gândiți la vreo evadare? Știu eu?! Nu prea, deși…

— De asta sunt mai sigur ca de orice ca nu se va întâmpla, vreun atac însă…?

— Nu de atac e vorba; intuiția mă duce pe altă pistă și surpriza mă tem să nu ne vină dintr-o cu totul altă parte.

— Păi ce-ar mai putea surveni? Un ordin special de grațiere excepțională? Dar cine să-l dea, când dumneavoastră sunteți aici instanța supremă; sau poate vreo răpire?

— Slăbește-mă, colonele, cu astfel de supoziții; nu mă gândesc deloc la primejdii, ți-am spus, doar, ci numai la surprize.

— Atunci nu vă mai înțeleg, conte!!

— Las', colonele, c-om vedea noi mâine, încheie contele discuția ridicându-se de la birou, în timp ce-și împătura-ntr-o mapă un mănunchi de hârtii.

*

Mergând pe gangul lung cu bolți gotice spre celula ce i se hărăzise lângă cazarma corpului de gardă, Crișan își făcu planul de bătălie: O să vadă ce o să-l întrebe și mai ales cum, iar când îi va veni bine le va spune atunci ceea ce ar fi vrut să-i spuie și-mpăratului și contelui Brukenthal, și lui Molnar, și lui Kray, și tuturor celor cărora ar fi dorit încă din copilărie să le spună atâtea și nu le spusese. Ei da, le va spune verde-n obraz, și fără de nicio rușine sau îndoială în glas. Chiar și lui Horia-i spusese de multe ori cum să vorbească sau cum ar fi vrut el să vorbească-n fața-mpăratului… Dar ce? Parcă-l ascultase cineva? Dimpotrivă, zisese că el, Crișan, nu se pricepe decât să dea, cu bâta-n baltă, și-atâta tot. Dar, Doamne, bine ar fi fost dacă-n loc să umble la Viena, i-ar fi plesnit încă de atunci pe domnii nobili, ca să nu se mai fi ridicat de jos! Și așa tot acolo se ajunsese, și-atunci de ce să n-o fi făcut mai de mult? Ar fi fost în orice caz mai puține umilințe și poate și-un alt sfârșit. Dar de!

Ajunsese-n celulă și garda-i închise ușa-n urmă, trântind-o cu toată puterea. Smuls atunci din încâlcita tramă a gândurilor lui, începu iar să-și dea seama-n ce cotlon și-n ce stare se află. O vizuină ca de urs, cu ferestrele zăbrelite zdravăn, cu o bancă de piatră, crescută parcă din podea, c-un butuc alături și-n jur c-un zid din care fiecare cărămidă parcă-l împungea. De ciudă puse mâna pe-un colț mai ieșit din perete și-l rupse. Vru apoi să zvârle cu el în tavan, dar se opri văzându-l cum se strânge deasupra-i ca o gheară; atunci pe fereastră, dar la ce bun? L-ar fi crezut nebun, și nu era de loc.

Îl lăsă totuși din mână împingându-l cu piciorul, în dosul băncii de piatră.

Ușa scârțâi apoi din nou și șeful gărzii, intrând, îi întinse o strachină cu mâncare. O luă dar nici nu se atinse de ea măcar că aburul cărnii dintr-însa îi umplu nările.

— Și aici ai apă! îi mai întinse aceeași mână care-i dăduse mâncarea și o cofă cu apă. Era grea cofa, și veche. Cine știe de cine, și de când, era lucrată? se mai gândi el, așezând-o cu grijă în dosul ușii.

— Iar aici, completă șeful gărzii, ai și un ciubăr pentru nevoile dumneatale; și cu piciorul, de pe coridor, îi împinse-n celulă ciubărul deschis, din care ieșea un miros iute ca de var nestins.

Ușa celulei i se închise apoi din nou în nas, lăsându-l înaintea ochilor c-un zăbranic, prin care doar gândul putea străbate.

— Poc! o lovi el atunci cu pumnul, făcând să răsune întreg coridorul.

Șeful gărzii se sperie și alergă din nou să vadă ce se-ntâmplase.

— Nimic, domnule, nimic, îi răspunse el posac când fu-ntrebat de ce lovise ușa. Așa mi-a venit mie, să dau, și-am dat.

Comandantul gărzii se retrase atunci speriat; numai de nu i-ar veni vreodată să-l lovească la fel și pe el. Să fiți cu ochii-n patru, le recomandă el celor din gardă, căci cu ăsta nu-i de glumit. Și ca să fie și mai sigur că va fi bine păzit, după ce ieși după gang, ceru printr-un raport special ca-n corpul de pază al acestui sector să fie repartizați numai soldați zdraveni și curajoși.

Celula-n care rămăsese Crișan începea să-l strângă din ce în ce mai tare, iar tavanul să-l apese pe cap ca o piuă. Se mai uită atunci bufnind în sus, scuipă-n jos, pe pardoseala de cărămidă, și strângându-se bine în țundra-i de lână, se așeză pe bancă cu ochii țintă la ușă. O zări o clipă, masivă și țeapănă ca un stei, apoi închise ochii să nu mai vadă nimic.

Și-ntr-adevăr, o clipă după aceea nu mai văzu nimic din ceea ce era-mprejurul lui, pentru ca apoi amintirile să-l năpădească precum furnicile. Veneau roiuri, roiuri peste el, fiecare prefăcându-i-se dinainte în ceea ce fusese aidoma în fața lui, cândva, undeva.

Revăzu astfel dealurile, câmpurile și toate locurile pe unde fusese, amestecându-i-se toate dinainte ca la-nceputul lumii sau poate ca la sfârșitul ei, iar din ele ieșindu-i în față prietenii, neamurile, cunoscuții, dușmanii și străinii, potop, potop, unii după alții, învăluindu-l, vorbindu-i, cântându-i, strigându-i, binecuvântându-l, alungându-l sau numai privindu-l, privindu-l cu o mie de înțelesuri, fără însă a-i spune nimeni măcar o vorbă bună.

„No! Nu așa! Pe rând!" își spuse el trezindu-se și-ncercând să facă puțină rânduială în harababura ce se-nvolburase-nainte-i.

Celula era însă aceeași în juru-i: goală, rece, indiferentă și

neînduplecată cu orice intenție de evadare. Și totuși nu era el, George Marcu, unul făcut să stea-n „coteț”, după cum nu era tunetul făcut să bubuie-n oală. Trebuiau sparte zidurile, trebuiau călcate străjile și trebuia din nou să zvâcnească liber cu orice preț și prin orice. Dar ce mai avea pentru aceasta, decât gândurile și vrerea?!

Zbură într-o clipă cu gândul până la Vaca, apoi la Brad, la Baia de Criș, la Blăjeni, la Deva, și peste tot unde voi, sculând însă în urmă droaia de chipuri și amintiri cu care nu știa ce să mai facă. Îi vedea clar pe fiecare, cum fuseseră alături de el și cum, privindu-l sau împuindu-i urechile cu țipetele, vorbele sau râsetele lor, îl întrebau câte ceva, așteptând totul de la el. Și el, unul, să le răspundă tuturor și să facă ceva pentru toți! Îi era cu neputință; sau nu, putea face ceva: îi putea vedea, revedea, asculta, mângâia sau blestema după plac, căci în sinea lui nimeni nu i se mai putea împotrivi; și-ncepu s-o ia de la-nceput din copilărie, de când abia se știa. Și le știa parcă de atunci, de când voise s-ajungă la niște cireșe-ntr-un cireș în care nu se putea sui. Îl ajutase totuși un copil mai mare și se suise până la urmă, și chiar apucase un smoc de cireșe roșii, dar nu de tot; ba și gustase din ele, când, deodată uitând pesemne unde era, zdup! Căzu. Doamne! Cerul i se răsturnă atunci în priviri, înăuntru-i vâjâi ceva, apoi nu mai simți nimic, și-apoi iar ceva, ca după aceea să i se așeze totul înainte cum trebuie. Nicio poftă de cireșe însă nu-l mai chinuia; nu, asta-i trecuse atunci, dar veniseră altele și altele. Își aminti apoi de paza unor rațe, a unor pui de găină, să nu-i ducă uliul, apoi de porci; de cum se jucase cu copiii în fel și chip pe valea pe care păștеau dobitoacele: de-a miștra[72], de-a strigoii, de-a una și fuga, de-a domnii și țăranii, și de-a câte… și mai câte.

Veni apoi vremea cioplitului care-ncepu cu cumpărarea unei briști din târgul Bradului, în care de când tot jinduia el s-ajungă. I-o adusese moșul lui din partea mamei, și i-o dăduse ascuțită gata, arătându-i cum să cioplească pe-o bâtă de alun, cum să facă doage, cercuri și sărărițe și cum să le-ncarce-n desagi, să meargă cu ele prin țară și să strige: „hai la ciubere! hai la carturi! hai la gioabee și sărărițe! haida!”

Cioplise și el apoi atâtea, și-atâtea, și-nvățase și altele: cum să tragă un ferăstrău, cum să ție toporul în mână, plugul de coarne, și mai târziu, cum să cosească.

Se văzu hârjonindu-se cu ceilalți frați pe lângă blidul cu mămăligă cu lapte, grăbindu-se s-apuce fiecare să dea peste cap cât mai multe linguri; și chiar cum se bătuseră de atâtea ori cu lingurile de lemn, lovindu-se-n frunte cu ele; văzu, retrăi și-i păru chiar rău când cel mai mic dintre ei plânse. Nu-l putură potoli până nu-i făgăduiră un cuib de mierlă după care umblase el în primăvara aceea până-și rupsese o pereche de cioareci, și gata-gata și opincile, dacă n-ar mai fi fost și vreme să poată merge desculț.

Le era greu alor lui pentru c-aveau opt guri de hrănit și cu-ale lor zece, iar cu bătrâni cu tot, doisprezece. Nu s-ajungea niciodată pita, iar mălaiul abia că ținea până-n' postul Paștilor. Dup-aceea urzici, lobodă, ștevie, poame uscate și post, post lung, cu mazăre, semințe și niciun strop de unsoare pe limbă.

Degeaba veneau apoi Paștele cu toate dezlegările, căci câți mai aveau cu ce-și potoli foamea, mai ales când anafora popii și paștele, din ziua întâia a marii sărbători, îți deschidea o așa poftă de pită? De-abia era mălai de ros pentru zilele acelea și câte-o frântură de colac din ce mai rămânea de la popă. Noroc că ouăle roșii-i mai scoteau pe părinți din impas, făcându-i pe copii să mai uite cu ele de foame.

Și-apoi, venea vremea cositului, a strânsului de fân și-a culesului de cireșe și mulți se uscau pe picioare de lipsuri, dar strângeau, strângeau, căci frica de foametea iernii le dădea puteri să strângă și ceea ce nici n-ar fi răsărit, numai să strângă, să strângă, cât mai mult.

Și-n urma lui mai răsăriseră vreo doi; și de asta-și amintea. Nu se dumirise însă la-nceput de unde apucase să-i ție mama lui în brațe, dar se pomenise că-i adusese la masă pe rând, de cum se putuseră ține pe picioare. Și nu se-nălța bine unul, până ce altul îi lua locul la sânul mamei, trăgând-o de catrință. Apoi încă o lingură și înc-un blid la masa mică și rotundă de lângă vatră, iar în unghețș[73] și mai mare-nghesuială printre ceilalți frați. Spre primăvară, cei mai mărișori plecau cu tata cu ciubere și cu cercuri prin țară, întorcându-se de acolo abia-nspre toamnă cu caii cu saci-n spate, mai plini sau mai goi de grăunțe, dar cu mintea îmbuibată de toate minunile văzute prin târguri, pe la răspântii, prin orașe și prin sate. Toată iarna aveau ce povesti. Și cei mici se minunau, cei mai mărișori se-ndoiau, iar ceilalți nu credeau până aveau și ei să vadă și să povestească altor frați mai mici ceea ce nici lor nu le venea să creadă.

Și el fusese luat o dată de tatăl lui în târgul Bradului și-l văzuse de atunci mereu neschimbat în fața ochilor minții lui. Se speriase la-nceput de câtă lume era adunată acolo, dar se dedase apoi treptat, treptat, cu ea, văzând că-ntr-însa sunt aceiași oameni pe care-i văzuse și la Vaca. Numai că unii îmbrăcați altfel, și despre aceia tatăl lui îi spusese că-s târgoveți sau domni, și că vorbeau mai altminteri decât cei din Vaca, de nu-i poate înțelege decât popa. Și nu uita cum îl văzuse pe unul mâncând vișle, băgând într-însul ca-ntr-un cuptor și cârnații și pita până când căzuse jos gâfâind de-atâta săturare. Și mai văzuse-n târg și orbeți[74], care se târau prin praf tânguindu-se și strigându-și nenorocirea. Așa-nvățase el ce-i mila, văzându-l pe tatăl lui scoțând din chimir un bănuț cu gaură la mijloc și întinzându-i-l celui ce se târa pe jos.

— De pomana sufletului! zisese atunci tatăl său, mergând mai departe și trecând apoi pe lângă niște șetrii cu turtă dulce și cu

bomboane colorate, despre care tot el îi spusese că „d'astea numai târgoveții și domnii mâncă", pruncilor din sate nefiindu-le îngăduit decât mălaiul, și numai la târg câte un coc[75] de pită mai albă. Îi văzură apoi și pe cei ce vindeau în alte șetrii fel de fel de mărgele, coase, topoare, bricege, opinci și hamuri pentru cai, cumpărate doar de cei bogați, săracilor fiindu-le dat doar să se uite și să ofteze. Și căruțe felurite văzuse-n târg, ca cociile lor din sat, cu ierneu și cu roți mai mici în față, apoi altele ceva mai sprintene, numai cu câte trei sau patru inși stând în ele, pe scaune, ca la masă; și apoi altele, și mai și, ca niște dulapuri, cu ferestre chiar, în dosul cărora se vedeau capete de oameni.

Sunt hincere[76] în care numai grofi se preumblă! îi spusese tatăl lui văzându-l cum se holbează după dânsele. Așa-nțelesese el de prima dată ce sunt grofii și domnii din târg, care stăteau, cu iarnă, cu vară, în niște case așezate când înghesuit, unele-ntr-altele, când mai slobod, unele peste altele, de nu te puteai uita la coperișul lor fără să-ți pice căciula din cap, atât de sus erau.

Și o casă cu o măciucă ghintuită-n vârf văzu, despre care i se spusese că-i biserică domnească, înțelegând el prin aceasta că Dumnezeu le-a dat domnilor, în loc de sfinți păzitori, numai bâte, măciuci și jandarmi.

Ulițele-i plăcuseră însă cel mai, mult, c-aveau piatră pe ele, pe-alocuri fiind și podite, de nu-ți intra piciorul în noroi, ca la Vaca, sau ca-n Ribița. Păcat însă că din târg nu s-alesese cu mare lucru decât c-un coc de pită și cu zeci de pofte și doruri, pe care n-avuse prilejul nici când să și le mai împlinească.

Cu cartea însă fusese mai greu decât cu cioplitul, că-l luase crâsnicul de la biserică să-i arate și să-l învețe semnele din ceasloave, gândaci picați în cel mai încurcat păienjeniș. Nu-i fusese ușor, dar nici crâsnicul nu-l slăbise, și-apoi nici popa, până ce nu-nvățâ az-buchea cum trebuie.

Odată-nvățat să citească, urmă scrisul, muncă și bătaie de cap și mai grea, dar care trecu și-aceea, nu destul de ușor. Era însă altfel pe lume dacă-nvățase să scrie și să citească și dac-ar fi știut și slova nemțească, și mai și! Așa se alese numai cu știrea de carte și cu faima că putea să scrie și cărți[77], plângeri sau rugări, pe la cănțălăriile domnești din Baia de Criș, din Arad sau Abrud. Și fiindcă loc nu mai prea aveau pentru toți în casă, crescând și ceilalți și tot înmulțindu-se, pe el îl luase un neam de-al lui de suflet, un unchi, frate de-al mamei sale, și-l înfiase la Cărpiniș, unde-i cunoscuse pentru prima dată pe Horia și pe Cloșca. Dar lui nu-i plăcuse să stea mult acolo, că se sfădise cu popa și-ntr-o zi îl părăsise-n altar, să rămâie singur și să se descurce cum poate.

Întors la Vaca nu-i fu ușor, dar răzbi, și până la urmă nu se lăsă și-și

încropi și o casă, luându-și-o apoi de nevastă, la târgul Găinii, pe Lena, pe care o știa din Cărpiniș. Nu-i spuse multe, decât c-o întrebase dacă vrea să-i fie nevastă, și ea-i răspunsese râzând și dând din cap, că da, și de-atunci așa și-i fusese; doar c-o mai duse pe la popa din Vaca să-i cunune, și-atâta tot. Dup-aceea urmară pruncii, dintre care unul muri la născare, altul mai târziu, iar altul rămase-n viață, spre mângâierea Lenei, ca să aibă și ea cu cine sta acasă, când el pleca prin țară.

Și drumurile lui, ce multe și lungi mai fuseseră! O luase de mic copil prin țară, la-nceput cu tatăl lui, cu cercuri și cu ciubere, și cu unelte-n desagi, apoi c-un cal fără căruță, pe toate coclaurile și pe toate potecile munților, până hăt, în câmpie; după-aceea, c-un cal și-o căruță, mai departe, tot mai departe, pân-ce făcură rost de doi cai, pe care, când erau gata-gata să se ridice din sărăcie, trebuiră să-i vândă că nu mai aveau cu ce-i ține, tatăl său căzând la greu beteșug. Și-ncolo nevoile se ținuseră lanț de ei până la plecarea lui spre Cărpiniș, iar după venire tot așa. Norocul însă fusese că mai apucase să lucreze la domeniul din Ribița, până ce, murind domnul cel bătrân, urmașii se uitară la el ca la un gunoi în ochi, alungându-l cât colo. Dar bătrânul domn îl iubise pentru că era drept și lucrător, deși se mai ciorovăiau ei din când în când. Feciorul lui însă, care-și adusese muiere din Pesta, nu-l mai putuse suferi, mai ales văzându-l cum ținea parte când unuia, când altuia dintre cei cu care lucra pământul. După aceea se iscă dușmănie mare-ntre el și cei din Baia de Criș, căci dându-l în judecată pe domn pentru că nu voise să-i plătească ce i se cuvenea, pierdu procesul cu dreptatea-n mână.

Îi fusese de-ajuns atunci, să vadă cum stăteau lucrurile, că se dumiri pentru o viață-ntreagă, ce-i judecata stăpânirii, nemaifiind pentru aceasta nevoie să mai meargă, ca Horia, de trei ori la Viena. Se jurase după aceea să nu se mai țină decât de buclucuri, pe care să le facă domnilor ticluind rugări, plângeri și arătări[78] împotriva lor, până când, văzând că și acestea-s zadarnice, se hotărî s-o ia altfel, cu pumnul, cu sapa sau cu bâta.

În clipa aceea ușa se deschise și șeful gărzii îl anunță să se scoale pentru că se făcuse ziuă și-i adusese altă mâncare.

Crișan însă-l privi cu chipul omului venit din altă lume, nebăgând în seamă nimic din ceea ce i se spunea și auzea; atâta doar că se-ndreptă de pe banca-i de piatră, dându-și seamă că-ntr-adevăr se făcuse ziuă. Mâncarea însă nu-l interesă de loc și cea de-a doua strachină se așeză plină, după ușă, lângă cea de cu o zi înainte. Câteva ceasuri după aceea nu-l mai tulbură nimeni, iar el privi liniștit în urmă ca și cum s-ar fi uitat noaptea pe cer.

La ceasurile opt și jumătate ușa se deschise însă din nou, și-n ea apăru garda. Lanțurile-i fură iar scoase și-nsoțit de escortă se-ndreptă cu pași siguri spre biroul de anchetă, unde avea să-i înfrunte pe cei doi

sfrijiți cu care-și pusese-n gând să se „joace”, ca pisica cu șoarecele, cât o putea mai mult și-o fi în stare.

*

De cum deschise ușa biroului, contele Iancovici și colonelul Papilla îl salutară atât de cordial încât ai fi zis că l-ar fi chemat nu să-l ancheteze, ci să se-ntrețină cu el în nu știu ce chestiune importantă privind bunul mers al treburilor imperiale.

Ajunseseră la concluzia că trebuiau să-nceapă discuția cu el ca și cum s-ar fi întâlnit undeva prin vreun târg și l-ar fi întrebat de câte toate; el începând apoi să le spună pe-ndelete cum stăteau lucrurile pe la Vaca, pe la Baia de Criș și prin cine știe ce alte locuri.

Aveau de gând să-i pună amândoi întrebări, pe rând, ca și cum ar fi fost într-adevăr unul mai curios decât celălalt, să afle ce se-ntâmplase prin munți cu țăranii. Și când le-ar fi răspuns, se-nțeleseseră că numai grefierul să scrie în colț, pe tăcute, el văzându-și mai departe de treburile lui, iar ei de ale lor și ascultând tot ce-avea să-i iasă din suflet.

— Bună dimineața! le răspunse el, privindu-i însă ca pe două râme, care se zvârcoleau degeaba.

— Ia loc, rugămu-te, îi spuse contele Iancovici încercând neputincios să-i împingă scaunul de stejar în față.

— Mulțam! îi răspunse Crișan, întinzând mâna după el, și săltându-l ca pe un ciubăr, ca să-l pună unde trebuie.

— Pentru noi e cam greu, pentru dumneata văd că-i o jucărie, îi spuse contele râzând.

— Greu că-i de gorun, după câte mi se pare, îi răspunse Crișan, uitându-se mai atent la fibra mânerelor frecate și despuiate ici și colo de lacul care le acoperea.

— Ei, cum ai petrecut noaptea-n cetatea în care noi ne ducem tot amarul zilelor? îl întrebă prefăcut dar foarte nerăbdător să-nceapă odată, colonelul Papilla.

— Ca jderu-n cursă, domnilor, și pe deasupra năpădit de gânduri, le răspunse Crișan.

— Dar ce fel de gânduri ai, de nu-ți dau pace să te odihnești? îl întrebă de data asta contele Iancovici.

— Gânduri, domnilor, gânduri din pruncie și din tinerețe, ehei! Câte nu-i trec omului prin minte! Iaca numai câte-am pățit cât eram prunc la Vaca; și dacă le-aș înșira nu mi-ar ajunge vremea: paza oilor, a vacilor, strânsul fânului, tăiatul lemnelor, făcutul doagelor, alesul cercurilor, adusul lor, înjghebarea vaselor, pusul pe cal, dusul, târguielile, venitul…

— Bine, bine, oprește-te acum că nu asta ne interesează pe noi, interveni zădărnicindu-l din desfășurarea-i care n-avea parcă să se mai

sfârșească, colonelul Papilla.

Contele îl privi dojenitor pe colonel, reținându-se însă să-i facă vizibil vreo observație. Ar fi trebuit la-nceput să-l lase să se desfășoare cum voia el și apoi să-l restrângă încet, încet la cercul interesului lor. Era însă prea târziu, colonelul intervenise.

— Dar ce vă interesează atunci pe dumneavoastră? îi întrebă parcă-nciudat Crișan.

— Tot ce-ai făcut dumneata, omule! interveni contele Iancovici. Continuă numai cum ai început!

— Păi atunci de ce nu m-ați lăsat să vorbesc?

— Din greșeală; știi cum sunt militarii! Și dumnealui e militar, îi spuse contele arătându-i-l c-un gest, făcut mai mult cu capul, pe colonelul Papilla.

— Daa! Dar atunci de ce nu-mbracă și dânsul haina militară? Ori îi e rușine cu ea? Deși chiar c-ar putea să-i și fie, după câte au mânjit-o. Și-n mintea lui Crișan se mai ivi o întrebare: Ce vicleșug o mai fi și ăsta de nu arată fiecare ce-i?

— Păi, uite dumneata, nu te mira de asta, îi răspunse colonelul Papilla; că știi cum e cu haina militară, o-mbracă la-nceput mai mult tinerii care vor să aibă-n ce străluci. Dar noi ăștia mai bătrâni, ce interes mai avem să strălucim?

— Da, dar să lăsăm uniformele, colonele, și să-l ascultăm pe omul ăsta, că nu degeaba a făcut atâta drum până la noi.

„Svârcolire-v-ați ca păstrăvii pe uscat! dacă ziceți voi c-am venit eu singur aici”, se gândi Crișan în sinea lui. „Dar dacă vorbă vreți, vorbă s-aveți”. Și-ncepu s-o ia de la-nceput cu amintirile, plăcându-i chiar și lui să se simtă furat de firul unor povești în care putea spune orice.

Așa, o zi, două, trei, până într-a patra, când Crișan încă nu trecuse cu povestea de vârsta prunciei, contele își pierdu răbdarea, oprindu-l însă destul de delicat: „Văd omule că dumneata ai amintiri nesfârșite, dar totodată mai văd că ai și o ținere de minte cum la puțini mi-a fost dat să-ntâlnesc. Nu cumva ai vrea să treci mai repede peste astea și s-ajungem…

— S-ajung unde? se-nciudă atunci Crișan.

— La fărădelegile dumitale, de pildă, îi răspunse contele, tot atât de liniștit ca până atunci, dar privindu-l drept între ochi.

— La fărădelegile mele? se prefăcu că se-ntreabă mirat Crișan, dar de ce nu le-ați ascultat întâi pe ale dumneavoastră? Ale dumneavoastră, da! Nu vă mirați. Oare nu v-am povestit ce-au făcut cu noi domnii nobili de la Ribița sau de la Baia de Criș, care, una-două, nu știau alta decât să ne puie-n obezi, să ne bată cu joarda și să ne afume cu piparcă? Oare ați uitat ce v-am spus ieri din cele pățite-n pruncie?

— De atunci ai fost neastâmpărat și-ai călcat legea, interveni încă

zâmbitor colonelul Papilla.

— Eu legea? Ea m-a călcat pe mine, că cei care au făcut-o au făcut-o strâmbă de la-nceput.

— Îți dai seama ce vorbești, omule? îl întrebă atunci aprins de-a binelea contele Iancovici.

— Cum să nu-mi dau seama, domnule, că doar nu mi-am pierdut mințile?

— Dar atunci de ce vorbești așa despre legi? Vrei să ne jignești?

— Dacă vă simțiți jigniți, n-aveți decât, dar pesemne că știți și dumneavoastră ce știți despre aceste legi ale bunului plac?

— Cum ai zis? Ale bunului plac? izbucni contele. Legile se fac după bunul plac al cuiva?

— Fără îndoială! răspunse râzând Crișan, numai că, din păcate, nu după bunul nostru plac, al țăranilor, ci al dumneavoastră, al domnilor nobili.

— Legi după bunul plac va să zică! continuă și mai furios contele, identificându-se parcă, în orgoliul lui, tot mai mult cu justiția.

— Da! Da! Iar când bunul plac al tinerelor vlăstare domnești nu s-a potrivit cu cel al părinților, atunci domnișorii le-au călcat și pe acestea-n picioare, dacă vreți să știți și n-ați știut-o până acum! Că parcă și d-asta spuneați la-nceput că vreți să aflați! Nu?

— Dumneata, omule, insulți justiția cu nerușinare! se răsti contele Iancovici; sau crezi că ea e o joacă la-ndemâna oricui?

— La-ndemâna oricui nu, dar de partea celui mai tare fără nici-o-ndoială c-a fost totdeauna, domnule judecător; au nu? Sau poate că n-oi fi știind eu ce-i aia?

— Justiția-i dreptatea însăși! interveni atunci prompt colonelul Papilla.

— Aaa! Dreptatea?! Păi dacă-i așa, e și mai și; că-n ceasloavele și scripturile pe care mi-am aruncat ochii pe când eram cu popa din Cărpiniș, acest cuvânt însemna un lucru înfricoșător; iar dreptatea Dumnezeului lui Moise era de-a dreptul de temut. Popa chiar zicea, dar pesemne că el o fi fost tare păcătos. Milă și nu dreptate vreau Doamne, iar de blestemele lui Vasilie cel Mare nu s-ar fi apropiat nici picat cu ceară.

— De cine nu s-ar fi apropiat? întrebă cuprins de curiozitate spontană colonelul Papilla.

— De slujbele Sfântului Vasilie cel Mare, am zis; adică de rostirea unor rugăciuni care înseamnă chemarea dreptății lui Dumnezeu pe pământ, pentru că dacă aceasta se coboară din ceruri cerută de cineva, atunci ea-l lovește mai întâi pe cel ce-a nedreptățit, întorcându-se după aceea și asupra celui ce a cerut-o, ca să vadă dacă acesta este curat sau nu. Iar de nu – oricum muritorii de rând sunt întotdeauna și păcătoși – pedeapsa care-i vine asupra este tot atât de aspră ca și cea

căzută peste cel peste care a fost cerută de la-nceput; așa că, vedeți dumneavoastră, asta nu-i glumă sau joacă și eu nici când n-am crezut așa ceva.

— Da, văd că ești mai viclean decât pari și știi chiar mai multe decât spui; dar o să le scoatem noi pe toate, din dumneata, n-ai nicio grijă! Și mai ales mă interesează întâlnirea din Valea Turcului de lângă Ponor; știți voi, acolo unde v-ați întâlnit toți trei și v-ați făcut unii pe alții conducători, hotărând să răspândiți pârjolul în tot principatul, izbucni iar contele Iancovici, ridicându-se de la birou și-ncercând să se apropie de scaunul lui.

Crișan îi privea cu compătimire puținătatea trupului și, mai mult ca să vadă ce face, când fu la doi-trei pași de el, se mișcă brusc în scaun și tuși înfundat.

Contele tresări atunci și, gândindu-se că este mai prudent să păstreze distanța, se retrase la birou. Colonelul Papilla se ridicase și el de la locul lui, iar grefierul din colțul în care scria, c-un ochi privea hârtia, iar cu celălalt ușa.

„Ia uită-te cine vrea să scoată tainele din mine și mai ales povestea aceea de la Ponor pe care am avut slăbiciunea nu știu cum dracu, să le-o zvârl în obraz la Abrud. Dar nu, tocmai aceea n-o s-o mai afle de la mine. Așa să știi și tu Horia, și-n niciun caz să nu te mai temi de asta, își zise atunci Crișan în sinea lui; când ei nemernicii se sperie și de tusea mea. Ce nevolnici mi-a mai fost dat să-ntâlnesc!”

— Dar în numele acestei dreptăți, pe care ne-ai pomenit-o aici, dumneata îți dai seama ce-ai făcut? continuă contele.

— În niciun caz n-am pomenit-o eu întâi și nici n-am cerut-o peste cineva; dar dacă dumneavoastră o tot aduceți în vorbă, eu v-am răspuns ajutându-vă să-nțelegeți de ce și ea i-a călcat în picioare pe cei ce n-au respectat-o.

— Adică? întrebă contele Iancovici.

— Adică cei ce au venit peste noi, întâi poate ca oaspeți, apoi punându-ne piciorul în grumaz și făcându-se după aceea stăpâni, fără voia noastră, pe locul și pe tot ce-am avut.

— Dar de unde știi dumneata c-a fost așa?

— Păi doar n-or fi răsărit domnii nobili de pe butuci, ca bureții, și nici n-or fi picat de-a gata grofii din cer?!

— Dar dumneata, omule, știi ce presupune un titlu de noblețe? îl întrebă furios și lezat în propria-i mândrie, contele Iancovici.

— Bine de tot, domnule judecător, că doar nu degeaba am trăit printre ei.

— Da?! Atunci spune-ne și nouă.

— Păi ce să vă spun eu dumneavoastră, decât că asta-i ca un fel de însemnare dată acelor care nu s-au sfiit cândva, de mult, să pună piciorul în grumazul altora, făcându-și-i slugi în urma dreptului celui

mai tare sau a vreunei bătălii câștigate.

— Nu zău?! exclamă contele și mai indignat; și numai atât?

— Nu numai atât; dar ce contează mai departe știința de carte a unor oameni ca aceștia, dacă au uitat după aceea ce-au fost și de unde au pornit? Să-și ascundă, așa, doar gândurile cu ea? Trecutul? Și să-și acopere cu vorbe mârșăviile? Vedeți? Și dumneavoastră ziceți justiție în loc de dreptate, de dreptatea aceea de la început, de aceea care nu-i a nimănui decât poate a lui Dumnezeu, și care coboară firesc peste toți deopotrivă, lovindu-l aspru mai întâi pe cel ce a călcat-o fără să-și aducă aminte de ea.

— Și voi cum ați călcat-o? Știind sau neștiind de ea? întrebă zâmbind contele.

— Noi, domnule judecător, n-am călcat-o nicicum. Noi doar le-am adus aminte celor ce-au călcat-o cum c-au călcat-o.

— Și cum asta? ucigând, furând, violând și dând foc? continuă contele, enervat peste măsură, apropiindu-se de el în timp ce-i enumera categoriile fărădelegilor pe degete.

— No, păi dacă dumneavoastră mi le-nșirați pe degete! apăi tot pe degete am să vă dau și eu răspunsurile, zise Crișan îndreptându-se bine în scaun și privindu-i pe cei doi drept în ochi.

— Omoruri ați zis? Păi cine pe cine a vrut să omoare-ntâi? Eu pe subprefectul de la Baia de Criș, pe contele Hallmagy sau pe șleahta celor din Aciua, cu care ne-am bătut la Curechiu și la Baia de Criș? Sau ei pe mine domnule judecător?! Ca s-o luăm numai de aici și să nu-i mai punem la socoteală și pe cei uciși de domnii noștri stăpâni legali, cum ziceți dumneavoastră, prin temnițele comitatului și prin cele de la Seghedin. Care pe care l-a omorât, atunci după dreptate sau legal cum ziceți dumneavoastră?

— N-avea însă dumneata nicio grijă că cel ce a ridicat sabia, de sabie va pieri; sau asta mi se pare c-au uitat să v-o spuie preoții dumneavoastră? i-o reteză scurt contele.

— D-apăi popii noștri ne-au spus multe, și-au uitat și mai multe să ne zică, numai că noi mai știm că cel ce a ridicat-o primul va fi cel mai tăiat de ea.

— Lasă, nu fi îngrijorat dumneata de asta, mai bine continuă-ți socoteala pe degete, cum ai început-o, și treci mai departe la furt, îl îndemnă colonelul Papilla.

— Hm! zâmbi atunci amar Crișan, dând chiar să scuipe, dar se reținu. Apăi dacă-i vorba de furt, nu știu, zău, care de la care au luat lăsându-i pruncii muritori de foame și cerșetori pe drumuri! Noi de la domnii nobili sau domnii nobili de la noi, iobagii? Și, și-aci i-o vorbă: să nu legi gura boului care treieră! Or cine pe cine nu l-a lăsat să se sature când a lucrat în ogorul lui? Noi pe domnii nobili, sau domnii nobili pe noi, sărăntocii?

— Dar cine v-a adus la sapă de lemn? Nobilii sau neghiobia și tembelismul de care ați dat dovadă tot timpul? răspunse contele.

— În orice caz nu noi pe noi, ci cei care au venit peste noi.

— Bine, asta mi-e limpede, dar violurile? Sau nu știi ce-s astea? Și incendiile?

— Ba da, dar iertat să-mi fie că, dacă s-au întâmplat și d-astea, ce să vă spun aici decât tot vorba veche, potrivit căreia dacă femeia nu vrea, nici dracu n-o poate sili; și nu știu zău, care pe care s-au poftit mai mult! Cât despre focuri, ele au mistuit doar ce-a fost pieritor și nimeni n-a tras vreun folos de pe urma lor.

— Mda! Ce zici, colonele Papilla, de modul în care inculpatul nostru știe să-și justifice fărădelegile?

— E extrem de ingenios și de abil, domnule conte, nu degeaba a fost căpetenia cea mai neastâmpărată-n răscoală și nu degeaba i-a dat cel mai mult de furcă colonelului Kray. Închipuiți-vă ce-ar fi fost dacar fi pierdut armata imperială bătălia de la Mihăileni? Câți alți soldați ar mai fi trebuit să piară după aceea, ca să restabilească din nou echilibrul de forțe?! De fapt, tot datorită lui a-nceput și răscoala. Gândiți-vă numai la ce stratagemă a recurs ca să-i atragă pe țărani în cursă: înrolarea în regimentul imperial din Alba Iulia! Ce frumos sună: soldat într-un regiment de gardă!

— Ei da! Și iată-l c-a ajuns singur la Alba! Sau poate c-o mai fi având și ajutoare primprejur? Așa-i, căpitane? N-auzi? îl mai sâcâi ironic contele, dându-i în același timp și târcoale, ca să-l privească din toate părțile.

Crișan se-nțepenise însă bine-n scaun și chiar își lăsase puțin capul între umeri ca și cum s-ar fi pregătit să treacă printr-o căpiță de fân. Tăcea și închisese ochii ca să-i audă parcă mai bine pe cei doi ce spuneau. Cu coatele se sprijinea însă zdravăn pe amândouă stinghiile scaunului, în timp ce picioarele-i stăteau întinse dedesubt, ca niște resorturi gata să se destindă oricând într-un salt.

— Apăi de, domnilor, acum că v-am picat în gheare vă dă mâna să mă-ncolțiți, că de, eu sunt unul iar dumneavoastră o cănțălarie-ntreagă; dar aș fi vrut să vă văd pe câmpul de bătaie, continuă Crișan după ce mai tuși o dată.

— L-am trimis acolo pe Kray, nu ți-a ajuns?

— Din păcate n-a scos capul la lumină nici cât să-l ochesc, îi răspunse Crișan.

— Păi dacă fără să se arate măcar te-a bătut, ce-ar fi fost dacă ai fi și dat piept cu el? Cred că nici nu mai aveam cu cine sta acum de vorbă.

— De ce nu s-a arătat atunci dacă i-a dat mâna? Așa, după război, mulți se laudă.

— Ce-ar fi să i-l aducem acum în față, colonele? i se adresă contele

lui Papilla.

— L-aș vedea și eu măcar o dată cum arată la chip, că doar de bătut n-o să ne mai batem aici, eu în lanțuri și el cu sabia, răspunse Crișan.

— Fii liniștit, că noi nu ne batem cu oamenii în lanțuri sau cu neputincioșii, cum ai făcut dumneata.

— Nu, că dumneavoastră v-ați bătut cu oamenii zdraveni numai după ce i-ați pus în obezi sau i-ați spânzurat.

— Dumneata mai ai curajul să vorbești de spânzurători? Dumneata care ai ucis, tăiat și spânzurat la drumul mare?

— No, da, domnilor, eu, le răspunse Crișan încruntat, ridicându-se totodată și-n picioare; dar ați putea măcar să-mi spuneți pe cine anume am tăiat, spânzurat sau ars eu? Pe Stoianovici, pe care l-am prins la Hălmagiu și căruia i-am dat drumul după ce-am părăsit localitatea? pe Schulz? pe Adamovici? pe Molnar? Sau pe care alții?

— Dar contele Hallmagy cum a pierit? Dar cu Kristsory ce-ai făcut? sau cu domnii Bethlen, Hallaky, Apafy, Horvat, Teller, Arany, Telleky și cu atâția alții despre care ai să dai seama, cum te-ai purtat?

— Apăi cum a trebuit, așa m-am purtat! Să-l fi lăsat dară pe contele Hallmagy să mă omoare când m-a atacat noaptea pe la spate? sau pe Kristsory cu care m-am bătut deschis? Cât despre ceilalți să nu mai vorbim; încă nu și-au primit pedeapsa pe care o meritau, după ce mi-au măcelărit într-o singură noapte un sat întreg. Păcat c-au mai scăpat totuși câțiva de furia sătenilor încinși! încheie el, așezându-se din nou pe scaun și văzându-se parcă-n Târnava în noaptea aceea de pomină.

— Bine, bine, las-că p-astea o să le vedem noi pe-ndelete cum au fost, și pe altele de altminteri, dar deocamdată să-ți stabilim acuma vina, în general: organizarea de bandă, crime, violuri, incendii și jefuiri de persoane. Da? îl întrebă odată contele privindu-l în ochi.

Crișan nu-i răspunse nici da nici ba, minunându-se de ce-i ieșea din gură.

— De acestea toate ești acuzat numai în principiu. Pe noi însă, ne interesează acum ce-ai să ne spui despre fiecare-n parte? reluă contele Iancovici discuția, revenind între timp și el la locul lui de la birou, și privindu-l chiar curios ce avea să le mai spună.

— Apăi văd domnilor că iar trebuie s-o luăm de la-nceput, și nu știu de ce? răspunse Crișan cu năduf în suflet schimbându-și totodată și poziția de pe scaun. Pesemne însă că ori dumneavoastră vă lipsește ceva ca să-nțelegeți, ori n-am eu darul vorbirii ca să vă fac să pricepeți niște lucruri mai limpezi decât lumina zilei? Îmi pomeniți aici de organizare de bandă!? Păi bandă de tâlhari sunt cei ce se scoală să fugă-n cătănie când nu mai au cum o scoate la capăt cu nobilii lor stăpâni? Și-apoi, io i-am strâns când ei clocoteau de atâta amar de vreme ca mustu-n ciubere? Aa! că m-au ales pe mine s-aibă cine scrie și vorbi-n numele lor cu domnii? asta da; dar ce-s ei vinovați dacă nu

știu carte sau io că știu fiindcă m-o-nvățat crâstnicul și popa?

— Și-ncolo, nimic? dar spre Alba cine i-a-ndreptat? îl întrebă contele.

— Păi cine altcineva să-i îndrepte decât vrerea lor de a se face cătane?! și dacă regimentul imperial era aici? că-ncolo drumul doar îl știau până la Alba!

— Și de crimele pe care le-au comis ei în drum, cine răspunde?

— Crime! mereu îmi sunați cuvântul ăsta-n urechi; dar pe cine oare-am omorât noi dintre cei care-nainte nu ne-au amenințat ei cu moartea?

— Amenințarea-i una și fapta-i alta!

— Păi da! atunci să-i fi lăsat să ne omoare și-acum i-ați fi judecat pe ei aici, nu? Domnule judecător! Mă faceți să mă-ndoiesc de puterea dumneavoastră de judecată!

Când auzi punându-i-se-n cumpănă puterea de judecată contele Iancovici începu din nou să se-nfurie simțind, deși se stăpânea încă destul de bine, cum i se urcă sângele-n obraz.

— Crima rămâne crimă, omule, și legea-l pedepsește pe cel ce a făcut-o, nu pe cel ce a intenționat-o! Iar eu de aceea sunt pus aici ca s-o aplic, îi răspunse contele ridicându-se în picioare.

„Parcă seamănă c-un popândău sau c-un iepure sculat pe mirișe să vadă ce-i în jur”, își spuse în sinea lui Crișan, privindu-l pe sub sprâncene.

— Dar nu vă impacientați, conte! interveni Papilla; omul are încă o mulțime de spus; uite, de pildă, despre jafuri, incendii! Atâtea castele doar au luat foc!

— Jafuri, ați zis? păi astea nu le sunt în fire, domnilor judecători, celor ce nu știu ce-nseamnă mătasea, oglinda, canapeaua sau perna de puf; acestea-s doar lucruri doritoare de slugi și de cei ce le-au deprins folosința prin molipsire de la stăpâni.

— Dar inventarul viu al castelelor prădate: vitele, caii?

— Păi dobitoacele au luat-o-ncotro au simțit că le e mai bine, iar ceea ce s-a stricat înăuntru, s-a stricat numai în luptă; întrebați-l de altfel pe domnul Kray, ce-a mai găsit el la Mihăileni, din casele pe care le-a aprins peste oamenii mei?

— Dar celelalte incendii? Lunca? Criștiorul? Brănișca? și alte multe pe care noi încă nu le știm exact.

— Păi daca dumneavoastră nu le știți, eu cu atât mai mult n-am avut de unde să aflu de ele, pentru că n-a venit nimeni la mine să-mi spună: Am aprins cutare sau cutare castel; iar ce-a ars a fost bun ars.

— Da? Bun ars?

— Păi da, că de! cei ce au scos scântei o viață-ntreagă trebuiau să s-aștepte odată și odată-la pârjol; altfel, cum dară?

— Bine, omul lui Dumnezeu! văd că-n general știi să te descurci,

să-ți motivezi, să explici și să justifici tot ce-ai făcut, dar să vedem de-acum încolo, pe-ndelete, cu nume, date și locuri, și cu toate amănuntele întreaga desfășurare a acestui „pârjol", cum parcă-l numiși mai înainte. Ne interesează apoi mai ales numele și starea căpitanilor pe care i-ați avut sub porunci, precum și toate legăturile cu cei de peste granițele muntoase. Trebuie să vă fi bizuit voi și pe alte făgăduințe sau ajutoare. Nu se poate altfel. Dar asta-ncepând de mâine, că astăzi suntem sfârșiți și noi și dumneata de câte ne-am zis unul altuia. De mâine însă o să-ncepem militărește și pe-ndelete! Ai înțeles? Gardaa!

Și contele bătu din palme chemându-și iar garda, în timp ce cu ochii se uita fix la Crișan.

Crișan îl auzea și-l privea și el, neputându-se însă deloc dumiri cine-i dăduse omului acestuia atâta putere și mai ales dreptul să-i spună că mâine îi va întoarce sufletul pe dos, descusându-i-l pe-ndelete, fir cu fir? Dar nu, asta n-o va îngădui în niciun caz! măcar că încă nu-și deșertase tot veninul de pe inimă. Și totuși, un fior îl străbătu până-n măduva oaselor. Era o stare pe care n-o mai simțise niciodată. Să-i fi fost frică? Dar de cine? Când socoteală pentru faptele lui n-avea să-și mai dea decât sieși și lui Dumnezeu?

— Așadar, ne-am înțeles! și cu toate amănuntele și numele celor ce-au participat alături de dumneata la răscoală, repetă contele Iancovici. Să te gândești bine, altfel va trebui să-i scoatem pe toți din dumneata cu acul. Ai înțeles?

— Din mine? Pe toți! Și-ncă cu acul! No' vrerea-și s-o mai văd și pe asta domnilor nobili! răspunse Crișan, ridicându-se totodată-n picioare ca să-ntâmpine garda.

Contele Iancovici și colonelul Papilla îl priveau însă ca pe-o victimă pentru care nu mai exista nicio scăpare.

— Și totuși, conte, cu acest om nu ne va fi deloc ușor! continuă colonelul Papilla după ce iar rămăseseră singuri în birou.

— De ce? Fiindcă-l vezi atât de mare, colonele? Sau crezi cumva că nu există remedii și pentru dimensiunile astea?

— În afară de torturi, nu văd altele.

— Așteaptă atunci până mâine și-ți voi dovedi cum va începe să se destrame.

— Mda, deși până mâine se mai pot întâmpla încă o mulțime de lucruri, domnule conte, îi răspunse colonelul, gândindu-se la ceva ce nu mai voi să-i spună.

*

Crișan se pomeni din nou în celula din care pornise și-n care-l zvârliseră ca pe un butuc, lângă o bancă de piatră, pe care ziua n-avea voie să se-ntindă. De fapt îl interesa prea puțin somnul la o răspântie-n

care se afla; pentru hodină ar fi avut, la urma urmei, trunchiul de pe care se ridicase, dar nici asta nu-l rodea așa cum îl roseseră gândurile a tot ceea ce i se-ntâmplase, încă din pruncie si până când îl zvârliseră, după ultima anchetă, în vizuina în care se afla. Se opri o clipă.

Și totuși aci-și depanase toată viața, încăpându-i toate pe lângă el și-ntr-însul de parc-ar fi fost plațul[79] celui mai mare târg. Iar încăperea-n care sta, din cenușie, cum i se păruse la-nceput, i se lumina-n jur lăsându-l tot mai limpezit față-n față cu sine. Era ca-ntr-o chilie în care tot ce era, era de ajuns; nimic prisosindu-i, nimic mai trebuindu-i. Se vedea pe-sine-n toate și toate se răsfrângeau în el, de parc-ar fi fost vasiliscul[80] de care atâta auzise prin pruncie. Vedea răsfrânt în sine chiar și propriu-i chip, ca un fel de icoană mută căreia nici nu se putea închina, dar de la care nici nu putuse întoarce privirea. Se vedea atât de bine-ntr-însul, mai bine ca-n oglinda oricărei ape din care băuse, și se putea cufunda-n el, tot așa de ușor cum se cufundase și-n undele izvoarelor. Nu se dumirea însă cum era cu putință aceasta, și totuși își trăia din plin propria-i cufundare în adâncuri. Se privea drept în ochi și se-ntreba ce-ar mai fi avut de făcut în fața a ceea ce-l aștepta, când sute de mâini i se-ntinseră atunci înainte și mii de glasuri îi răsunau în urechi: NU.

Nu știa ce se-ntâmplase și nici ce să le răspundă, până când îi recunoscu și-i văzu pe cei ce-l năpădiseră de peste tot, ca furnicile, neținând seamă de vreo margine, nici de vreun loc, sau de vreme, ci toate deodată, unele peste altele, unele lângă altele, unele-ntr-altele și toate-ntr-însul și el în toate. Erau glasuri, mâini, chipuri și ochi de copii, de femei, de bărbați și de bătrâni, care toate i se-ntindeau-nainte, rugându-l să nu-i spună, să nu-i pomenească și nici să și-i mai amintească vreodată în fața tocătorii judecătorilor.

Simțea apoi cum i se destrăma sufletul, ieșindu-i din el, în fața unor ochi, care singuri mai rămăseseră să privească tot ce-ar fi vrut și n-ar fi vrut, tot ce știuseră și tot ce uitaseră, întinsuri și cuprinsuri, bune și rele, chipuri, arătări, căderi și suișuri, mișcări în toate felurile și nimic cu astâmpăr.

Nedumeririle cugetului, luminate nu de lumina soarelui și nici de cea a minții, ci din ceva ce venea din el și prin el, îi cădeau peste inimă, și prin ea, ca printr-un ciur, strecurându-i-se de toată zgura prisosurilor. I se pustiise sufletul și i se despicau dinainte toate îndrituirile pe care altă dată se bizuise atât de mult. Se deșira într-însul totul, de la capăt, spre undeva unde trebuia să fie începutul și sfârșitul, urzeală întinsă într-un război la care nimeni n-avea să mai țească cum țesuse el și-n care nici el n-ar mai fi știut ce să-noade! Și totuși, firele-n care se destrămase se-ntindeau mai departe, spre capătul a ceva ce-l atrăgea întruna; un rost poate, un alt rost de care

nu-și dădea seama, dar spre care se simțea mereu împins. Și-un fir de tort lăuntric i se răsucea altfel în jurul sufletului, sau parcă al inimii, din care-nainte pornise destrămarea, ca pe o sucală de-a cărei noimă n-avea însă nicio știre. Și văzu-i lăuntric îi trecea peste vreri, cum i-ar fi trecut privirea vie peste un darac, prin care nu mai avea a i se descâlci fuiorul nici unei pofte, își răsturnase totul în sine ca-ntr-o găoace în care ceea ce dădea peste margini revenea apoi asupră-i, împingându-i cuprinsul dincolo de orice simțire.

Și Doamne! Ce nesfârșit își fusese sieși fără a și ști câtuși de puțin cât se poate întinde. Se-mpletiseră toate-ntr-însul, pentru ca apoi tot ele să se destrame, lăsând fiecărei scame de gând libertatea de a i se așeza oriunde-n suflet.

Se scutură apoi revenindu-și în fire și alungându-și parcă toate nălucirile, toate întruchipările și tot ce simțise, părându-i-se aievea într-o trăire cum nici n-ar fi bănuit c-ar fi putut să aibă. Dup-aceea o luă iar de la început, pe firul unor gânduri frecate de arcușul tuturor întrebărilor: trebuia ori nu trebuia să mai vorbească cu cei doi judecători? Strigoi atât de îndepărtați în gând dar bântuindu-l mai furioși ca oricine. I se destrămase și amestecase totul pe dinăuntru, în jurul acestor două făpturi, în jurul acestor două duhuri puse veșnic peste orice, ca două semne de-ntrebare. Și mai ales ultimele lor vorbe: „acum du-te, și mâine o vom lua-o de la capăt, militărește și pe-ndelete, cu toate numele și cu toate amănuntele celor ce au participat alături de dumneata la răscoală”.

S-o ia, așadar, de la-nceput! Asta ar fi însemnat să spună cum se-ntâlniseră cu Horia și cu Cloșca la Țebea, ce se-nțeleseseră și juraseră, cum se văzuse cu oamenii sub podul de pe Criș, în târgul Bradului; cine fuseseră aceia? Ce spuseseră? Pe cine mai vestiseră? și cum se adunaseră în biserica din Mesteacăn, cum porniseră cu popa Silvan, împinși de vrerea tuturor de a se face cătane la Alba ca să puie odată mâna pe pușți! și-apoi tot ce se petrecuse la Curechiu; la Criștior, cu Kristsory; în biserica din Brad; după-aceea măcelul de la Târnavă, întâlnirea cu Cloșca la Baia de Criș, și cu Horia, la Blăjeni; pornind apoi spre Abrud, moartea protopopului Șuluțiu, cucerirea orașului, apoi ultimatumul de la Deva, înfrângerea de la cetate, dup-aceea armistițiul de la Valea Bradului, pe care el însă nu-l voise-n niciun chip; și din nou reluarea luptelor și a hărțuielilor până la cea din urmă, de la Mihăileni; și totul cu de-amănuntul, cum fusese și cum îl retrăise de o mie de ori. Dar nu! În niciun caz, nu! Ar fi fost cea mai cumplită înfrângere pentru el, mai cumplită decât cea de la Deva și Mihăileni, mai cumplită decât oricare alta pe care ar fi putut-o trăi. Cum ar mai fi putut apoi da ochii în sufletul lui cu copiii celor care mai rămăseseră-n viață și ale căror chipuri îi reveneau mereu înainte rugându-l să nu le spună numele părinților în fața judecătorilor? Ce-ar

fi avut să le spună: că n-avusese-ncotro? Că nu mai putuse răbda ce avea să vină peste dânsul? L-ar fi blestemat toți, în vecii vecilor, cu vii, cu morți, și-apoi ce-ar fi zis și popa Silvan, sau Cloșca, sau Horia? Oh! Pe unde-ți mai fi și voi, fraților!

Pe de altă parte, cui să spună el ce-a fost, cum a fost și-ar fi vrut să fie? Unor strigoi? Unor arătări îmbrăcate-n haine cernite preumblându-i-se pe dinaintea gândurilor ca să-l întoarcă pe dos? Să le spună lor tot ce fusese, ca să-i înfioare? Dar pe cine să-nfiori când, și-așa, și ei poate muriseră de mult? Să-i uimească cu ceea ce făcuse? Dar ce i-ar mai fi putut uimi? Sau cu ce i-ar mai fi putut scoate dintr-ale lor, când nu mai era nimic de scos dintr-înșii? Să le arate ce nu văzuseră? Să le spună ce nu bănuiseră? Ar fi-nsemnat să-i descopere pe cei ce se ascunseseră ca să mai poată trăi; ori asta nu, nu, cu niciun chip, orice s-ar fi întâmplat, chiar cerul de s-ar fi prăbușit peste dânsul.

Dar victimele! Să le pomenească cu sete că le trimisese pe lumea cealaltă? Cui i-ar fi făcut necaz? Judecătorilor? Ce puțin ar fi-nsemnat însă necazul lor, pe lângă bucuria de a fi aflat cum și cu cine am făcut toate astea!

Să mai fi-ncercat apoi, trecând peste orice, să le spună totul, totul, de-a fir în păr; cum puseseră la cale răscoala cu Horia și Cloșca, cum se desfășurase și cu cine. Și la urmă să le râdă în nas: ei uite asta a fost, dac-ați vrut să știți! Și de-acum puteți să-mi faceți orice, nu-mi pasă!?

Da, dar dacă nici lor nu le-ar fi păsat de toată sfidarea lui? Dacă-n loc să se sinchisească s-ar fi bucurat din toată inima că nu le-a dat nicio bătaie de cap, văzându-și mai departe, liniștiți, de planurile lor, urmărind, arestând și osândind apoi tot ce fusese pomenit de el? Oo! ce l-ar mai blestema, atunci, toți muribunzii! Mai tare decât cei pe care-i auzise cu urechile inimii răcnind pe la răscruci, pe roată, în țeapă sau pe ruguri. Și-apoi copiii lor, și copiii copiilor lor, ca și toți cei ce i-ar auzi povestea-n vecii vecilor!?!?…

Să moară apoi și stors de ceea ce voiseră dușmanii să scoată de la el și după-aceea să fie strucit ca un gândac?! Spart ca o curcubătă, tăiat, înțepat sau spânzurat?! Oo, nu! Bucuria dușmanilor ar fi fost prea mare și golul dintr-însul prea pustiu! N-ar fi putut pocni nici măcar ca o bășică de porc răsuflată, ca să-i sperie cel puțin; ș-apoi, cine l-ar mai fi așteptat la marginea gropii? Horia? Cloșca? Silvan? Hei, fraților! Unde-ți fi de nu m-auziți? îi striga el în gând, fără ca nimeni, nici măcar propriu-i ecou, să-i mai poată răspunde.

Să-i fie atât de larg necuprinsul? să n-aibă niciun stei de care să i se poată poticni strigarea?! Doamne, unde-ajunsese! și ce-i trecea prin minte! să le facă pe toate, și-ntr-un fel, și-n altul? și-apoi, de unde-l cuprinsese iar frica, spaima și groaza? De cine se teme oare? De roată?

De paloș? De țeapă? De rug? sau de spânzurătoare?

Cu roata l-ar fi tăiat bucăți, bucăți, până la inimă, sau până n-ar mai fi putut striga. Se și vedea-ntins pe jos și legat în funii și roata-i căzându-i pe fiecare mădular, o dată, de două ori, de trei ori până să scoată dintr-însul ce? Vaiete? Sufletul? Ei bine, până la urmă l-ar fi dat, dar în niciun caz în mâinile lor. Au, Rista nu murise?! nu tot în mâinile lor? Sau nu, el ar fi fost bine să le arunce torța-n pulberărie și s-o pornească cu ei cu tot în văzduh, ca-n dorința sau visul lui. Sau cel pe care-l trăseseră soldații lui Ballo-n țeapă, la Alba! Murise sfâșiind văzduhul cu răcnetele lui, dar o sfârșise și el căci numai o dată putuse omul muri.

Cu paloșul, ar fi fost mai simplu, l-ar fi tăiat ca pe un pepene și gata! Ar fi sărit semințele poate dintr-însul, și capul cât colo, dar ce-ar mai fi rămas din el ar fi tăcut pentru vecie, iar sângele l-ar fi înghițit pământul.

Pe rug s-ar fi înăbușit cu fum înainte de a-l fi atins flăcările, și-n spuza rămasă cine i-ar mai fi putut găsi gândurile sau urma lor? În spânzurătoare l-ar fi ciugulit corbii; dar mai bine ei, decât părerile de rău.

Și-atunci de cine se temea? De moarte? Odată tot trebuie să moară! De felurile morții? Într-un fel tot trebuie s-o sfârșească. De ceea ce sentindea după? Dar asta cine mai știe ce-i, dacă numai în prag și tot ceavusese-ntr-însul s-amesteca, se destrăma, iar se-nnoda împrăștiindu-se apoi ca să-i vie din nou cu furie și putere și mai mare asupră-i. Și totuși, de asta se temea, de ceea ce-i umplea auzul și văzul în marea trecere spre dincolo?

Dar să nu treacă atunci? Ar mai fi putut? Ținea asta oare numai de el? Și dacă trebuia neapărat, de ce să n-o fi făcut mai iute? Ar fi însemnat că fuge de ceea ce și-așa avea să se-ntâmple? Că-i slab? Dar nu de asta o făcea; o făcea ca să tacă. Cine-i dăduse însă dreptul să-și ia singur ceea ce singur nu-și putuse da? Să fi tăcut atunci și fără să-și ia ceea ce și așa voiau alții să-i ieie? Să fi tăcut, dar oare era cu putință? Ce zici, părinte Silvan? Taci! Da, îți convine pentru c-ai plecat când ai vrut și-ai făcut întotdeauna numai ceea ce a fost bine. Horia, tu m-auzi? Sau poate și tu te lupți cu aceleași gânduri? Cloșca! I-ai iertat doar pe cei din biserica de la Baia de Criș și mie nu-mi zici nimic?! Dar ce te-ntreb eu oare pe tine, când îi avea cine știe ce pe cap?!

Pe cine atuncea, dară, mi-a mai rămas să-l strig? Pe mama? Pe tata? Prea demult îs plecați din lumea asta și poate că m-au și uitat. Și-apoi ce-or ști ei din ceea ce numai eu am pățit?

Pe morți atunci? dar ei m-au bântuit cu-ntrebări, la care ce-am știut să răspund? Prietenii mi-au surâs lăsându-mă să mă descurc cum știu, părându-le poate și bine că nu-s în locul meu sau, cine, cine mai

știe…? Dușmanii morți m-așteaptă cu nerăbdare să le fiu deopotrivă. Și-atunci? Atunci ce va fi? Dar de-ar fi odată! Să-l mai întreb eu pe Hallmagy în fața lui Dumnezeu de ce a vrut să mă omoare? Pe Kristsory de ce a fugit de mine? și pe domnii de la Târnavă dacă le place unde am ajuns după ce mi-au înjumătățit satul? Oo, câte aș mai avea să le spun! Numai de m-ar auzi și Dumnezeu cât am să strig la cer. Dar tace și El. De ce taci Doamne, și nu-mi dai niciun semn? Sau poate c-am avut semne destule cât era popa Silvan prin preajmă-mi. Da! Îmi aduc aminte, el spunea multe; dar ce din ceea ce spunea el mi-ar putea folosi acum? Aa! Știu! Să Te rog întruna să nu mă părăsești. Atunci, bine! Vino! Uite, Te rog! Da, și ce gând îmi trece acum prin minte: că Tu ai socotit păcat de neiertat luarea propriei vieți.

E adevărat, așa-i, dar ce-ai face Tu-n locu-mi dacă Ți-ar fi spus și Ție judecătorii ce mi-au spus mie? Sau poate că Tu ai fi făcut altfel; poate că li Te-ai fi împotrivit cum nu m-am împotrivit eu, ca Horia, poate, care nu s-o fi temut de nimic, sau cine știe… Dar eu nu sunt Tu! Iar Tu ai avea dreptate să-mi spui că nici Tu nu ești eu; și așa-i; fiecăruia îi este dat ceea ce-i a lui. Da, dar mie mi-e greu și poate Tu m-ai putea ajuta. Ori eu mă pregătesc să Ți-o dau Ție; uite așa-ncet, cum pot; cum am făcut și-nainte când i-am luat-o-nainte lui Horia, și cum mi-e la-ndemână, căci dacă nu Ți-aș da-o, m-ar sili să vorbesc, să spun. Să spun tot ce a fost și pe toți cei ce m-au însoțit. Ori, asta-i moartea lor, și-atunci de ce să nu fie numai a mea? De ce să nu le iau locul când și-așa trebuie să-l dau pe-al meu?

Uite, îți dau înapoi ce mi-ai dat, ba chiar cu povara-ndrăznelilor, pentru că n-am fost om de nimic. Oo! de mi-ai primi darul!

Și ca să izbutească sigur, se culcă pe lespezile din dosul ușii, continuând să-și răsucească și mai cu putere nojițele din jurul grumazului, cu o cărămidă pe care o legase la celălalt capăt.

Ceva-l opri după aceea. Să fi fost frica, neputința, vreo aripă de înger, sau Însuși Dumnezeu? Dar chipurile celor ce s-ascundeau în dosul numelor cerute de judecători îl rugară mai departe să tacă. Și ca să fie sigur, atunci, că nu va mai vorbi, nu se opri din strânsoare decât ca să se-așeze mai bine.

I se iviră atunci dinainte dușmanii. Cum mai râdeau! Și dracii copilăriei deopotrivă cu ei; apoi toți pe care-i uitase i se-ntruchipară-nainte-i din nimicul uitării, revenindu-i în gând cu tot ce fuseseră și pățiseră și ei, apoi prietenii; unii mai triști, iar alții mai veseli, și popa Silvan. Hei, prietene, părintee! și popa se opri din trecerea pe dinainte-i întorcând capu-napoi, mirat. Dar numai atât, sau parcă nu, îi mai făcu un semn; să vie oare după el? poate; da, asta; desigur asta, căci fusese ca atunci când îi scăpase din mână în Mihăileni. Dar și-atunci ca și acum, mai prinde-l dacă poți! sau poate că așa i se păruse. Voi merge însă; fie ce-o fi! și nu mă voi opri, poate că-l voi putea

ajunge și atunci va vorbi el pentru mine-n fața lui Dumnezeu.

Se pomeni apoi în biserica din Mesteacăn, trecându-i sfinții prin priviri, tot așa tăcuți ca-n ziua pornirii, în afara Sfântului Ilie care plecase de la locul lui departe, cu carul prin ceruri; apoi pajiștile din Vaca, târgul de pe Găina din ziua când o luase pe Lena, popa din Cărpiniș, crâsnicul care-l învățase să citească și care se tot chinuia parcă să-i deschidă dinainte o carte; casa-n care venise pe lume, pustie însă toată – și căreia-i dete totuși târcoale – reumplându-se apoi încet, încet, cu frații lui, cei mai mari întâi, așa cum și veniseră pe lume, mezinii, dup-aceea se văzu și pe sine, apoi pe cei mai mici, chiar și pe cei ce muriseră înainte de a-i cunoaște el cum arătau; nici prin gând nu i-ar fi trecut c-ar fi putut arăta așa, și-n cele din urmă părinții: mai întâi, tatăl său grăbit ca-ntotdeauna și-apoi mama sa îngrijorată, foarte îngrijorată – de ce oare? de moartea cui mai mult? de-a lui poate? Nimeni însă nu-i spunea nimic și nici el nu mai avea vreme să zăbovească. Ieși apoi afară. Era primăvară ca atunci cum fusese când i se spusese că venise pe lume! Prin câmp, se juca chiar prin iarbă, trecu-ntr-un salt sprinten gardul, urcă pe-o coastă, coborî, urcă alta-n fugă și obosi; îi era greu dar se opintea totuși, apoi se-nseră din ce în ce tot mai tare. Niște păsări întârziate trecură pe cer și-apoi i se ivi dinainte prima stea. Poate că era a lui; sau nu; sau da; sau… fie a cui o fi, pe cer se mai iviseră și altele și-o cale luminoasă, luminoasă de tot, i se-ntindea-nainte, dar mai era până la ea un pas; Calea laptelui! ce netedă-i! și sigur duce unde trebuie. Încă un pas; dar ce prăpastie neagră era dedesubt! Trebuia însă cu orice chip s-o treacă. Își aminti de-o funie cu care-i dusese-un porșor[81] de fân lui Ioniță-ntr-o Doagă când plecaseră odată cu ciubere pe țară. De-ar fi avut-o! Și iată-l pe Ioniță că-i făcea semn cu ea de-acolo, de la capătul căii laptelui, să sară că i-o va-ntinde.

Sări!

Și dup-aceea…

După aceea, la 4 februarie 1785, peste cadavrul lui Crișan, care se sugrumase cu nojițele de la opinci, răsucindu-le singur în jurul grumazului cu o cărămidă, juriul format din contele Anton Iancovici, colonelul Papilla, contele Brukenthal și alți înalți demnitari, citi sentința:

… Să i se taie capul, iar trupul să i se-mpartă-n patru părți care să fie-mprăștiate apoi: o parte la Abrud, o parte la Bucium, alta la Brad, ultima la Mihăileni, și capul la Cărpiniș…

Ocișor, la 29 Aug. 1975

Observații

[←1]
suman

[←2]
coviltire

[←3]
domeniile

[←4]
melodia

[←5]
cunoaște

[←6]
litere chirilice

[←7]
îndată

[←8]
ulcioare

[←9]
cuptor

[←10]
îndrept

[←11]
poartă de nuiele

[←12]
vas de muls laptele

[←13]
doamnele de la curte

[←14]
permise

[←15]
mistreț

[←16]
oaspeții

[←17]
briceag

[←18]
ispăşire

[←19]
târg, bâlci

[←20]
scânduri

[←21]
aluzie la drepturile grănicereşti fixate de Maria Teresa

[←22]
soldat din infanteria ungară

[←23]
cârnați de capră

[←24]
negustori cehoslovaci de stămburi

[←25]
unitate nemțească de măsurarea grosimii

[←26]
autoritate administrativă

[←27]
catifea

[←28]
prispă

[←29]
coș de vatră țărănească

[←30]
îngrijitor

[←31]
arunca

[←32]
sicriu

[←33]

oaspeți

[←34]

observat

[←35]

dovleci

[←36]

impozit

[←37]

distrugem

[←38]

furtuna

[←39]

pâlnii

[←40]

bufet

[←41]

coceni

[←42]

arbori cu coroana foarte înaltă

[←43]

ploscă

[←44]

cartofi

[←45]

bârnele

[←46]

colaci pentru morți

[←47]

praful

[←48]

bază de lemn

[←49]

Calea lactee

[←50]

acțiunea

[←51]

început-o

[←52]

aluzie la busculada din târgul Câmpeniului când li se interzisese moților să-și mai vândă băutura de miere

[←53]

amendat

[←54]

prăvălii

[←55]

năframă

[←56]

duhurile protectoare ale minei

[←57]

autorități administrative

[←58]

cerneală

[←59]

călău

[←60]

beregata

[←61]

făcut

[←62]

înnebunit

[←63]

munte care străjuie drumul Brad-Abrud

[←64]

petec de piele

[←65]

cofă

[←66]
puțin

[←67]
vârfuri

[←68]
suman

[←69]
coceni de porumb

[←70]
târgul tradițional de fete, de pe muntele Găina

[←71]
împiedicat

[←72]
un fel de țurcă

[←73]
loc de dormit după cuptor

[←74]
schilozi

[←75]
pâinișoară

[←76]
landouri

[←77]
scrisori

[←78]
declarații

[←79]
piața

[←80]
șarpele mitic care putea vedea prin orice

[←81]
grămadă